

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства ТА ПРАВОохоронної діяльності

Збірник наукових праць
№ 2 (56) 2016

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.

Кривий Ріг 2016

УДК 34+351.74] (082)

*Рекомендовано до друку вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 3 від 25.03.2016*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ № 2 (56) 2016

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.

Збірник включено до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук (Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 4).
Перереєстровано (Додаток 9 до наказу Міністерства освіти і науки України 09.03.2016 № 241).

У збірнику розглядаються загальнотеоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання адміністративного, кримінального, трудового та господарського права, проблеми боротьби зі злочинністю

Ø Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди по-діляє думку авторів
Ø До друку приймаються статті, відредаговані належним чином, із дискетою 3,5 WinWord 98

Ø Розсилається до наукових бібліотек України, вищих навчальних закладів системи МВС

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 3573 від 3 вересня 2009 р.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг,
вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24
Тел.: (056) 495 09 69

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Бесчастний В.М., ректор Донецького юридичного інституту МВС України (далі – ДЮІ МВС України), доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України;

Заступник головного редактора – Зозуля Є.В., професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

Відповідальний секретар – Іванов І.В., начальник кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, доцент;

Члени редколегії:

– Мичко М.І. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, професор;

– Хараберюш І.Ф. – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, професор;

– Одерій О. В. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, доцент;

– Стецюк Б.Р. – професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, доцент;

– Собакарь А. О. – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, професор;

– Алфьоров Сергій Миколайович – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

– Деревянко Б. В. – професор кафедри цивільного та господарського права ДЮІ МВС України доктор юридичних наук, доцент;

– Кузьменко С.Г. – професор кафедри цивільного та господарського права ДЮІ МВС України доктор наук з державного управління, доцент;

– Кононенко Т. В. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України доктор філософських наук, доцент;

– Назимко Є. С. – начальник відділу організації наукової роботи ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

– Волобуєва О. О. – начальник кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, доцент;

– Михайлов Р.І. – начальник кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук;

– Мердова О. М. – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук;

– Пашутін В. В. – доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, доцент;

– Горбачов В. П. – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, доцент;

– Князькова Л. М. – доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України кандидат юридичних наук, доцент;

– Новікова О. О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України кандидат філологічних наук;

ЗМІСТ

Розділ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Балинська Ольга Михайлівна, доктор юридичних наук, професор
ПІДСТАВИ І НАСЛІДКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ
СУСПІЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 8
- Зозуля Євген Вікторович, доктор юридичних наук, доцент
ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО
РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МІГРАЦІЇ
(ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ) 15
- Гончаров Андрій Вікторович, кандидат юридичних наук
- Гончаров Микола Вікторович, студент 3 курсу
ДО ПИТАННЯ ДІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ
НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПЕРШІ
ПОВОЄННІ РОКИ 23
- Марусяк Олександр Васильович
ОНТОГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ ДУАЛИЗМ МЕЖДУНАРОДНО-
ПРАВОВОЙ ОЦЕНКИ КРЫМСКИХ СОБЫТИЙ 2014 ГОДА 28
- Пашутін Вадим Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент
СКЛАД МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СИСТЕМНИЙ
ПІДХІД 34

Розділ II

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

- Буга Ганна Сергіївна, кандидат юридичних наук
ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ОBOB'ЯЗКОВОГО
СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ 44
- Назимко Олена Вікторівна, кандидат юридичних наук 50
ІНСТИТУТ УЧБОВОЇ ВІДПУСТКИ ЗА НОРМАМИ
МІЖНАРОДНОГО ТА ФІНСЬКОГО ТРУДОВОГО ПРАВА 50
- Пархоменко Марина Миколаївна, кандидат юридичних наук
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ
РЕГУЛЮВАННІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 58
- Піддубна Дар'я Сергіївна, кандидат юридичних наук
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИРОБНИЦТВО ТА
ОБІГ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА
СИРОВИНИ» 65

Розділ III**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО.****ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО.....71**

Мердова Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук
**СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
 ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ
 НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ) 71**

Наливайко Лариса Романівна, доктор юридичних наук, професор,
**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ
 РЕФОРМУВАННЯ..... 77**

Розділ IV**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ**

Лосич Тетяна Сергіївна
**ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА «ПОГРОЗУ АБО
 НАСИЛЬСТВО ЩОДО СУДДІ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ
 ПРИСЯЖНОГО» (ст. 377 Кримінального кодексу України)..... 83**

Огородник Євген Іванович
**ЕТАПИ ТА ЗАХОДИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-
 ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 90**

Пилипенко Євгенія Олексіївна, кандидат юридичних наук
**ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА У СКЛАДІ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА
 ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ (СТ. 291 КК УКРАЇНИ) 99**

Розділ V**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.****ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Ботнаренко Ірина Анатоліївна, кандидат юридичних наук
КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ 106

Горбачов Василь Павлович, кандидат юридичних наук, доцент
**ВИРІШЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАЯВ, СКАРГ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО
 ЗЛОЧИНИ ТА ПРОСТУПКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПІСЛЯ
 СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ 112**

Наголова Ірина Юріївна
**ЧАС ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО
 ПРАВОПОРУШЕННЯ 120**

Шульга Андрій Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент
**МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОГО
 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ОСОБИСТОЇ ПОРУКИ ЯК ЗАПОБІЖНИХ
 ЗАХОДІВ..... 126**

Янків Олег Федорович
**ВИКОРИСТАННЯ ПРОКУРОРОМ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ
 СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ
 ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ..... 134**

ЗАПРОШУЄМО ДО ДИСКУСІЇ141

- Назимко Єгор Сергійович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу організації наукової роботи
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ»: НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ..... 141

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ: 55 РОКІВ НА ТЕРЕНАХ ОСВІТИ І НАУКИ»

- Бесчастний Віктор Миколайович, Донецький юридичний інститут МВС України, ректор, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України, випускник ДССШМ МВС УРСР 1983 року..... 158
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ 158

- Черней Володимир Васильович, ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор..... 163
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА..... 163

- Сокуренок Валерій Васильович, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції..... 168
ДЕЯКІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ..... 168

- Глухова Віталій Андрійович, ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук 172
ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ .. 172

- Бабін Борис Володимирович, завідувач сектору Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор 174
ПРОТИДІЯ КАТУВАННЯМ ТА ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ..... 174

- Молодиченко Валентин Вікторович, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор філософських наук, професор..... 177
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ..... 177

Литвинов Олексій Миколайович, <i>завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України, доктор юридичних наук, професор</i>	180
ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО АКАДЕМІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	180
Коломосць Тетяна Олександрівна, <i>декан юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор</i>	183
ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ОПТИМАЛЬНА СУЧАСНА ФОРМА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ МАГІСТР У ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	183
Батанов Олександр Васильович, <i>провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор</i>	185
МУНІЦИПАЛІСТИКА У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	185
Заїка Юрій Олександрович, <i>професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор</i>	188
УЧЕБНО-ИГРОВАЯ ИМИТАЦИЯ КАК ФОРМА АКТИВНОГО СЕМИНАРА	188
Клименко Ніна Іванівна, <i>професор кафедри спеціально-правових дисциплін Донецького державного університету управління (м. Маріуполь) доктор юридичних наук, професор</i>	191
Калініна Ірина Валеріївна, <i>завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін Донецького державного університету управління (м. Маріуполь) кандидат юридичних наук</i>	191
ЩОДО ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ	191
Крестовська Наталя Миколаївна, <i>професор кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор</i>	196
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ	196
Овчаренко Світлана Володимирівна, <i>професор кафедри філософських та соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, доктор філософських наук, професор</i>	199
ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	199

Нестерович Володимир Федорович, <i>професор кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук</i>	202
ГЕНЕЗИС КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ	202
Пиріг Ігор Володимирович, <i>професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент</i> ..	205
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	205
Титаренко Олексій Олексійович, <i>начальник відділу організації наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент</i>	208
НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ .	208
Протоієрей Валентин Очковський, <i>доктор філософії, голова відділу релігійної освіти і катехизації Криворізької єпархії, настоятель храму мученика Івана Воїна м. Кривий Ріг</i>	211
ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	211
НАШІ АВТОРИ:	215
ВИМОГИ щодо оформлення наукових статей, які публікуються у збірнику наукових праць «ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»	218

Розділ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.132

Балинська Ольга Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПІДСТАВИ І НАСЛІДКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ СУСПІЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зроблено декілька висновків: Україна етнічно різномісна й водночас етнічно коректна; прагне стати стратегічним партнером, а не буферною зоною; готова до міграційних, а не до емігрантських процесів; має багато спільного з Європою, але ще не спроможна перебороти свою інтровертність; активізувала громадянське суспільство, але не позбавила його маніпуляційної податливості; повинна вибудувати чітку культурну політику для збереження власної суспільної та культурної безпеки; має налагодити міжкультурний діалог з європейськими державами із перспективою розвитку та збагачення на взаємовигідних засадах партнерства і паритету.

Ключові слова: *євроінтеграція, культура, міжкультурний діалог, акультурація, культурна політика, культурна безпека, соціокультурний простір.*

Термін «інтеграція» передбачає поєднання частин у єдине ціле, що супроводжується процесами взаємозближення, взаємопроникнення, налагодження взаємозв'язків. Інтеграція в контексті теорії державотворення означає об'єднання політичних, економічних, громадських структур у межах окремого регіону, однієї країни чи навіть цілого світу. Інтеграція може бути економічною (зближення економік низки країн), соціальною (взаємоузгодження відносин між індивідами, групами, організаціями, державами), культурною (асиміляція різних елементів культури в єдину культуру) та ін. Основою всіх цих аспектів життєдіяльності людини є право, тому можна (і треба) говорити про правову інтеграцію, що власне забезпечує і постійно супроводжує всі інші види інтеграції.

Європейська інтеграція – це процес об'єднання держав у межах Європи. Продуктом цієї інтеграції можна вважати Європейський Союз, про який голосно говорять в останні десятиліття, хоча історія його створення має понад сто років (з часу Першої світової війни), відколи політики європейських держав усвідомили необхідність об'єднання зусиль для протистояння міжнародним конфліктам, що можуть (і, як показала історія, змогли) перерости у війну. Тогочасна економічна депресія не дозволила це зробити, але після Другої світової війни європейці знову повернулися до ідеї об'єднаної Європи (і не тільки

британець Черчіль, який мріяв про Сполучені Штати Європи, а вже й громадськість, яка прагнула радше економічної, ніж політичної консолідації). Тож саме в цьому напрямі й були зроблені перші кроки: Європейська спільнота вугілля (1951), спільнота з атомної енергетики (1955), зона вільної торгівлі (1957), спільний ринок (1968), митний та економічний союз (1992), конвергенція національних економік (2002) тощо.

На основі економічного наднаціонального (наддержавного) об'єднання сформувався відповідний соціокультурний простір без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується вільне переміщення товарів, послуг, капіталів і осіб.

Обрана проблематика представлена в українській теорії держави і права значною кількістю теоретико-методологічних і прикладних досліджень, однак окремі її аспекти залишаються малодослідженими. До них, зокрема, належить вивчення тенденцій суспільної та культурної безпеки держави у глобальному світі. Актуальність цього питання набуває нового звучання, адже дослідження суспільної та культурної безпеки України у контексті інтеграційного і глобалізаційного підходу може сприяти розробленню нової моделі та формуванню нової концепції державотворення.

На основі окресленої проблематики, насамперед, доцільно вивчити підстави та ймовірні наслідки євроінтеграції для суспільної та культурної безпеки України.

Процес інтенсивної інтеграції змінив і продовжує змінювати культуру європейських держав. Ця культура поєднує в собі узгоджені часом та обставинами різнорідні елементи й водночас намагається зберегти у кожній окремій національній системі її власну соціокультурну ідентичність, формує полікультурний діалог і запозичує позитивний досвід національних культурних особливостей.

Україна мала спільні кількасотлітні історичні корені з країнами Європи, які вдалося перекреслити кількадесятилітньому періоду перебування у складі Радянського Союзу. Ось уже понад двадцять років Україна прагне відновити історичну зумовленість належності до Європи, але чи то занадто сильним виявився ідеологічний вплив СРСР, чи то українці культурою і ментальністю справді відрізняються від європейців.

Початком відносин між Україною та Європейським Союзом можна вважати Угоду про партнерство та співробітництво, що була укладена 14 червня 1994, але набула чинності аж 1 березня 1998 р. Ця угода стосувалася політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Попри це, було укладено низку галузевих угод і документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС. У травні 2010 року в Україні стартував Громадський моніторинг Порядку денного асоціації «Україна – ЄС». Проте 20 листопада 2013 року було припинено підписання угоди ЄС, що викликало спротив населення і мало сумні наслідки для України, які тривають досі. 27 лютого 2014 року, після подій Євромайдану, Європарламент ухвалив резолюцію, у якій вперше йдеться про те, що Україна має право стати повноправним членом Євросоюзу. Вже через місяць Україна підписала політичну частину асоціації з метою подальшого вступу в ЄС, а ще через три місяці – економічну, тобто Угоду в повному обсязі [див. 1]. Але, на жаль, 3 березня 2016 року глава Єврокомісії Ж.-К. Юнкер висловив думку, що Україна зможе стати повноправним членом ЄС щонайближче через 20-25 років.

У чому криється проблема? Чому Україна, географічно цілком європейська держава, не може такою стати юридично? І чи, крім географічних, є інші спільні риси з європейськими країнами: економічні, культурні, соціальні тощо, які підтверджували б європейську ідентичність України?

Перше, що варто зауважити, – Україна є територіально великою країною, яка за площею відповідає декільком європейським країнам, і цілком логічно, що на такій великій території сформувалися різні взірці культури. Така ситуація зумовлена двома чинниками. По-перше, це етногенез: від кочових племен (поляни, ільменські словени, кривичі, сіверяни), які згодом створили ранню східнослов'янську державу Русь, через формування на їх основі

етносів (поляни, подеревляни, бойки, гуцули, лемки, литвини, поліщуки, покутяни, слобожанці, черкаси, карпатські русини, задунайці, кубанці, донці та ін.) аж до національностей, які проживають на території сучасної України (росіяни, білоруси, молдовани, поляки, болгари, чехи, євреї – загалом 110 національностей [див. 2]). По-друге, це політична етнологія, що проявилася у насильницькому втручанні політики в етнографію, коли, для прикладу, примусово переселяли етнічних українців у місця на Далекому Сході Росії, а росіян – на українські землі. Таке розмаїття етносів, народів і національностей, а також їх «перемішування» не могло не вплинути на культуру, що спричинило домінування на окремих територіях певної мови, релігії, системи цінностей тощо. Але у цьому контексті можна зробити також два висновки: 1) Україна – етнічно різноманітна; 2) Україна – етнічно коректна. І цей аспект дуже наочно демонструє її «європейськість», адже Європа – це також великий етноконгломерат, союз національних держав, який пропагує всезагальну терпимість.

Друге, що також є особливістю України стосовно Європи, – це її географічне розташування. Україна є найбільшою країною, кордони якої не виходять за межі Європи, і через її територію проходять найважливіші транспортні (а отже, торгові, туристичні та інші) магістралі, які зв'язують Західну Європу із країнами Закавказзя та Центральної Азії. Такою «транзитною» ситуацією з огляду на певні причини свого часу не вдалося вигідно скористатися, і Україна перетворилася зі стратегічного посередника між ЄС та Російською Федерацією на буферну зону, чим натомість скористалася східна країна-агресор (анексія Кримського півострова та дворічні бойові дії на Сході України) і до певної міри користуються західні сусіди (занепокоєно спостерігають за подіями в Україні, але не поспішають розширити кордон ЄС упритул до РФ). На тлі цього сформувалася так звана культура буферного типу (відтворення й регулювання взаємодії та комунікації людей у перехідному суспільстві з орієнтацією на узгодження відмінностей між різними соціальними суб'єктами), або ж радше розвинулася буферна функція культури (як різновид соціальних функцій культури, що полягає у виконанні культурою ролі захисного засобу: ідентифікація, демонстрація і намагання вирішити проблеми суспільства через мистецтво, літературу, науку, політику, право і т. д.).

Третій аспект європейської інтеграції України – її історія, що демонструє яскраві приклади визнання у Європі високо освічених українців (згадаймо хоча б коронування в XI ст. трьох доньок київського князя Ярослава – Єлисавети у Норвегії (а в другому шлюбі у Данії), Анастасії в Угорщині та Анни у Франції). Україна завжди славилася своїми науковцями й винахідниками, художниками й акторами, спортсменами й полководцями. В університетах Європи вже від середньовіччя студіювались молоді русини. Наприклад, Юрій Дрогобич-Котермак – випускник Краківського, а потім Італійського університету, доктор медицини та філософії, автор першої наукової української праці «Прогностичні судження»; Павло Русин – поет, який навчався у Грайсфельді (Німеччина) і працював професором Краківського університету; Бенедикт Сервинус та Іван Тинкевич, які здобули ступені докторів богослов'я та філософії у Сорбоні, де також навчався політичний, церковний і освітній діяч митрополит Петро Могила; Інокентій Гізель – автор «Синописа», який здобув освіту в аристократичному Кембриджі; Станіслав Оріховський – відомий мислитель, чий погляд сформувалися у Вюртенберзькому університеті, та багато інших [див. 3]. Далеко не всі у той час поверталися на Батьківщину, щоби пропагувати європейські ідеї науки і культури, але такої масової міграції молодих і талановитих українців, як у XXI столітті, не було упродовж усієї історії України. Масові виселення українців з України можна згрупувати у декілька етапів: 1) кінець XIX ст., 2) період між двома світовими війнами; 3) час після другої світової війни; 4) новітній період. Однак коли перші дві хвилі стосувалися здебільшого трударів, не задоволених умовами праці, третя – в основному політичних опонентів радянської системи, то сучасні українці-емігранти – це переважно молодь, яка прагне в Європі здобути кращу освіту й отримати відповідні умови працевлаштування (така євроінтеграція має негативне

забарвлення для України). Лише одиниці з новітніх емігрантів зроблять кар'єру в Європі, тоді як, реалізуючи здобуті там знання й досвід, можуть дати багато корисного для підняття України до рівня європейських держав. Історія повторюється: наша молодь легко адаптується до європейських реалій, вітаючи все прогресивне, але не може зреалізувати набутий потенціал у своїй країні. І в цьому винні не тільки економічні чи політичні чинники, а радше психологічна та соціальна неготовність української (за державною, але не за національною належністю) спільноти до радикальних змін.

Тож психологія (чи радше ментальність) українців – наступний аспект, який варто враховувати в європейській інтеграції України. В контексті державотворення дослідники виділяють три основні «сили», що стали основою для формування українського менталітету: 1) енергія та сила власного народу, 2) зовнішні сили, 3) сила тяжіння до незалежності (причому не так «незалежності для», як «незалежності від») [див. 4]. Ці чинники формують масову культуру українців. Натомість особистісний контекст демонструє прагнення до індивідуальності. Необхідно зауважити, що індивідуалізм є спільною ознакою, що присутня як в українській, так і в європейській ментальності, але з тією різницею, що європейський індивідуалізм екстравертний (орієнтується на світ), а український – інтровертний (внутрішньо орієнтований). Тож Україна, прагнучи бути ні від кого не залежною, хоче зовнішнього спокою і невтручання у внутрішні справи, але водночас навіть не намагається стати на якісно вищий рівень розвитку. Це означає бажання мати визнання і повноваження нарівні з іншими без зайвих претензій цих інших до внутрішнього порядку (перебування у складі спільноти, яка повинна допомагати і надавати права, але не має вимагати виконання обов'язків). Основними напрямками формування в українців індивідуальності європейського взірця можуть стати: реальне визнання прав і свобод людини визначальними національними цінностями; підвищення активності людини, пріоритету її інтересів і потреб над інтересами та потребами будь-якої спільноти; нормативно регламентована соціалізація громадян як процес навчання людини соціальним ролям (згідно з цими ролями індивід розробляє та реалізує стратегію власної поведінки відповідно до чинних цінностей, норм, ідеалів і стереотипів, що дає змогу формувати відповідний соціокультурний простір).

Соціологічний аспект євроінтеграції України її громадяни продемонстрували, мабуть, наймасштабніше. Таке соціальне явище, як Євромайдан, стало відомим усьому світові, відкриваючи водночас усі «біди» України і неспроможність цивілізованого світу протистояти відверто зухвалій агресії однієї з найсильніших держав сучасності. Євромайдан із протестної акції переріс у загальнодержавну народну організацію з власною ідеологією та філософією. Це влучно відтворив український блогер А. Нікітін на своїй сторінці у соціальній мережі, проголосивши знак однозначної десятки (символ нової філософії) не як абстракцію, відірвану від реальності, а як живий орган, що відповідає за актуалізацію кожної людини (а це, на його думку, першочергова справа для всього народу України). Основне гасло цієї філософії – вихід зі світу брехні та маніпуляції у світ актуалізації та свободи [див. 5]. Соціологічно Україна вже давно виросла до Європи (суспільство активно проявило себе як громадянське), але її соціальний рівень ще далеко не такий (умови життя і міжлюдські відносини демонструють лише соціальну стратифікацію, а не соціальне забезпечення).

За кожним із названих чинників європейської інтеграції загалом проглядається нормативно-правова регламентація. У Європі це сприяло появі такого феномену, як комунітарне право (community law, від фр. droit communautaire, де droit – означає право, а communautaire – спільність, колектив, громада, спільнота, співтовариство) – новий правовий феномен, який сформувався на Європейському континенті у 50-их роках ХХ ст. і позначає конкретні правові норми, що виникли внаслідок створення, функціонування та розвитку Європейських співтовариств, спрощено – право спільноти. Саме комунітарне право можна вважати серцевиною європейського права й водночас відтворенням усіх

суспільних і культурних змін в об'єднаних країнах [див. 6]. Питання, чи доцільна для системи права України рецепція комунітарного права, ще не на часі, адже поки що відбувається лише процес адаптації чинного українського законодавства до норм європейського та міжнародного права. Зате європейські принципи права цілком актуальні.

Загалом чинників євроінтеграції України, крім уже розглянутих (територіальний, географічний, етнологічний, історичний, психологічний, ментальний, соціологічний і соціальний), можна назвати багато. В сучасних умовах, однозначно, домінує політико-правовий. І якщо правова основа євроінтеграційних процесів в Україні закладається хоч і повільно, але доволі послідовно, то політична складова демонструє невміння (а може, небажання) українських фахівців від політики імплементувати європейські цінності в українське суспільство. Скажімо, надмірне загострення уваги на проблемах ЛГБТ-спільнот, відволікає від набагато важливіших і резонансніших явищ та подій в Україні й водночас дає світові через засоби масової інформації «картинку» про відсталість розвитку, нецивілізованість, неготовність нашої держави до європейської (а отже, і світової) відкритості. Натомість інфантильна прив'язаність українського інформ-споживача до російського (не слід плутати з російськомовним) продукту не дає змоги нашому суспільству подолати наймасовіший вплив країни-агресора: навіть патріотично налаштовані громадяни через брак вибору хоч-не-хоч переглядають російські побутово-драматичні, воєнно-патріотичні, кримінально-детективні серіали та слухають російський шансон, що аж ніяк не зміцнює їхні шанси на порозуміння з європейським співтовариством. Політична культура держави не тільки має відповідати потребам її громадян, а й визначати вектор подальшого розвитку та мати просвітницький характер. Грамотно побудована культурна політика орієнтує суспільство на певні взірці мистецьких творів, освітні критерії та наукові здобутки, соціальні цінності та пріоритети тощо. При цьому надважливим завданням має бути збереження суспільної та культурної безпеки держави.

З огляду на широкий доступ до різноманітної інформації неможливо уникнути акультурації, як неможливо зупинити потужні мережі соціальної комунікації. Однак акультурація може мати різне забарвлення: як позитивне (можливість сприймати нові культурні надбання, перспектива розвитку, збагачення), так і негативне (запозичення чужорідних, іноді навіть руйнівних щодо автентичної культури інститутів). Важливо, щоб цей процес акультурації відбувався на взаємовигідних засадах партнерства і паритету з урахуванням спільної історії, ефективності й необхідності імплементованих елементів та їх сумісності з елементами національної культури, однакових загальнолюдських цінностей і пріоритетів. Тут доцільний міжкультурний діалог, що спричиняє трансформацію обох інтегрованих культур, їх взаємозбагачення через взаємовплив з обов'язковим збереженням національної самобутності, особливостей і специфіки. Саме діалог культур завжди був (і залишається) основним напрямом розвитку людства, за яким відбувається взаємне проникнення і взаємозбагачення культур протягом тисячоліть і вибудовується складна полікультурна конструкція людської цивілізації.

Як би ми не називали процес зближення національних культур – інтеграція, дифузія, зближення, конвергенція, асиміляція, взаємовплив, взаємодія і т. д., – пріоритетами мають бути прагнення: 1) зберегти національну самобутність, культурну спадщину і сформований менталітет; 2) розвинути стійкість і водночас відкритість, подолати конфліктність, а також 3) не погрузнути у застої, обійти замкнутість, забезпечити плюралізм і толерантність.

Список використаних джерел:

1. Європейська інтеграція України : Електронний варіант. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

2. Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: АртЕК, 2002. – 304 с.
3. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф. Панібудьласка, А.В. Тороп. – К.: КНУБА, 2010. – 152 с.
4. Савіовський М. Субсидіарність і європейська політико-правова ментальність / М. Савіовський // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4(16). – С. 45-51.
5. Нікітін А. Філософія Євромайдану: Електронний варіант. – Режим доступу: <http://vk.com/maidanukraine>
6. Пастушок Г.І. Комунітарне право Європейського Союзу: філософсько-правовий вимір: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спеціальність 12.00.12 / Г.І. Пастушок. – Львів, 2013. – 16 с.

Балинская Ольга Михайловна
доктор юридических наук, профессор
(Львовский государственный университет внутренних дел)

ОСНОВАНИЯ И СЛЕДСТВИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ ДЛЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ И КУЛЬТУРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Сделано несколько выводов: Украина этнически разнородная и одновременно этнически корректная; стремится стать стратегическим партнером, а не буферной зоной; готова к миграционным, а не к эмигрантским процессам; имеет много общего с Европой, но еще не в состоянии преодолеть свою интровертность; активизировала гражданское общество, но не лишила его манипуляционной податливости; должна выстроить четкую культурную политику для сохранения собственной общественной и культурной безопасности; должна наладить межкультурный диалог с европейскими государствами с перспективой развития и обогащения на взаимовыгодных условиях партнерства и паритета.

Ключевые слова: евроинтеграция, культура, межкультурный диалог, аккультурация, культурная политика, культурная безопасность, социокультурное пространство.

Balynska O.

REASONS AND CONSEQUENCES OF EUROPEAN INTEGRATION TO THE SOCIAL AND CULTURAL SECURITY OF UKRAINE

The article reveals the problem: why Ukraine (geographically European state) may not be European legally, and has Ukraine similarities with European countries or no? For this, the author analyzes various factors of European integration of Ukraine in the context of social and cultural security.

Intensive integration process has changed and continues to change the culture of European countries. This culture combines a diverse elements (which is the agreed time and circumstances) and tries to save every single national system of its own socio-cultural identity, forms the multicultural dialogue and borrows a positive experience of national cultural features. The urgency of this issue is a new meaning, as the study of social and cultural security of Ukraine in the context of globalization and integration approach can contribute to the development of new models and new concept formation of a state.

On this basis, were several conclusions: Ukraine ethnically diverse and ethnically correct; aims to become a strategic partner, but not a buffer zone, which is rapidly developing buffer-protective function of culture; ready for migration, but not to the immigrant processes; has much in common with Europe (historical roots, territorial identity, individualism as a sign of mental etc.), but still not quite able to overcome its introversion; intensified civil society, but not deprived of his manipulation of compliance; should to build the clear cultural policies for a preserve its own cultural and social security; should to develop the intercultural dialogue with European states for gain access to the new cultural heritage, the prospect of development and enrichment, and provide the process of acculturation on the basis of partnership and parity. And for all these aspirations must to be: 1) to preserve national identity, cultural heritage and mentality; 2) to develop resistance while openness, to overcome conflict, 3) to not founder in the stagnate, to bypass the isolation, to ensure the pluralism and the tolerance.

Keywords: *European integration, culture, intercultural dialogue, acculturation, cultural policy, cultural security, social and cultural space.*

Надійшла до редколегії 15.02.2016

УДК 94 (477) :354.31

Зозуля Євген Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МІГРАЦІЇ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано окремі історико-правові аспекти формування державної міграційної політики України, діяльності органів внутрішніх справ щодо участі в реалізації міграційної політики України, а надто у сфері протидії незаконній міграції. Здійснено дослідження формування нормативно-правової бази, визначення місця й ролі структурних підрозділів МВС у реалізації завдань на цьому напрямку їх діяльності. Розглянуто напрямки вдосконалення роботи органів внутрішніх справ із посилення ефективності міграційного контролю, запропоновано окремі заходи на законодавчому та інституційному рівні для підвищення ефективності державної політики у сфері управління міграцією та державними кордонами України.

Ключові слова:

міграційна політика, діяльність ОВС, протидія незаконній міграції, регулювання міграційних процесів, реформування МВС України.

Постановка проблеми. Набуття українською державою незалежності мало результатом необхідність розв'язувати абсолютно нове завдання – регулювання міграційних процесів. Це зумовлено тим, що впродовж усіх років незалежності Україна активно залучається до вирішення світових міграційних проблем. Із одного боку, її територією пролягають шляхи незаконних мігрантів із країн СНД, Азії та Африки, які прямують до країн Західної Європи; з іншого, – щороку кілька мільйонів українців від'їздять за кордон на заробітки.

Україна посідає ключову позицію на карті європейської міграції. Щороку Україною рухаються значні міграційні потоки як країною походження, транзиту та призначення. Транзитні потоки хоча й зменшилися у зв'язку з упорядкуванням як українських, так і кордонів країн-сусідів, нелегальна міграція зі Сходу в Україну та її територією на Захід усе ж зростає. За даними Державної міграційної служби України, кількість іноземців, які тимчасово проживають в Україні, становить 53,4 тис. осіб, серед яких більше 7 тис. – трудові мігранти. Водночас слід зауважити, що через нелегальну міграцію справжні розміри трудової міграції в Україні можуть значно перевищувати офіційні показники [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи стан вивчення проблеми протидії нелегальній міграції необхідно зазначити, що окремі її аспекти вже були предметом наукових студій вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких В. Андрієнко, О. Бандурка, О. Брайчевська, С. Бритченко, О. Кузьменко, О. Малиновська, А. Мацько,

В. Новік, В. Олефір, О.Піскун, Н.Победа, О.Позняк, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, В. Суботенко, Ю. Тодика, С. Чехович, Ю. Шемшученко, М. Шульга, О. Хомра та ін. Водночас бракує ґрунтовних досліджень процесу участі правоохоронних органів нашої держави у реалізації міграційної політики, визначення місця й ролі передусім все органів внутрішніх справ України в цьому важливому напрямку його діяльності. Таким чином, зазначена проблема є актуальною і заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

У пропонованій статті ми обрали **за мету** проаналізувати окремі аспекти діяльності органів внутрішніх справ щодо участі в реалізації міграційної політики України, що дозволить визначити подальші напрями удосконалення їх діяльності за зазначеним напрямом відповідно до здійснюваної реформи МВС України.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи безпосереднє висвітлення проблеми зазначимо, що розпад СРСР у грудні 1991 року спричинив глибинні соціо- і геополітичні зміни. Насамперед, вони набули вираження у започаткуванні нових державних утворень у політичному просторі колишнього СРСР. Із набуттям незалежності одним із чинників, який протягом всього періоду становлення України як незалежної держави суттєво впливає на зростання злочинності й постає провокативно-конфліктогенним фактором у соціальній, політичній та інших сферах суспільного життя української держави, стала нелегальна міграція. При цьому необхідно зазначити, що українська політична система до 1993 року не мала ні нормативної бази, ні концепції державної міграційної політики з чітко визначеними цілями і завданнями, ні системи органів державної влади, які адекватно відповідали би сформованій після розпаду СРСР суспільно-політичній ситуації.

Варто зазначити, що після здобуття незалежності розпочалося створення нормативно - правового поля регулювання міграційних процесів. Уже в Декларації про державний суверенітет (п.5 розд. ІV) було заявлено, що Україна регулює імміграційні процеси [2].

За часів незалежності було сформовано правову базу міграційної політики України, базис якої становлять Конституція України, Закон України «Про імміграцію» (2001 р.), Закон України «Про громадянство України» (2001 р.), Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців (2002 р.), Закон України «Про Державну прикордонну службу України» (2003 р.) та «Про внесення змін в деякі законодавчі акти в зв'язку з прийняттям Закону «Про Державну прикордонну службу України» (2003 р.), Закон України «Про свободу пересування і свободу вибору місця проживання в Україні» (2003 р.), Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.), Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2011 р.), Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (2011 р.), Закон України «Про зайнятість населення» (2012 р.).

Механізмами реалізації цих законів стали численні постанови уряду, якими було врегульовано окремі питання міграційної політики держави. За висновками міжнародних експертів, Україна сформувала ліберальне міграційне законодавство. Також необхідно відзначити, що Міжнародна організація з міграції оцінила українське законодавство як одне з найрозвиненіших на теренах СНД [3].

При цьому необхідно вказати, що міграційна політика та міграційне законодавство ніколи не були пріоритетними напрямами роботи українських урядів. Саме тому формування міграційного законодавства відбувалося радше на підставі тиску зовнішніх чинників, аніж свідомого українського бачення розвитку міграційної політики. Такими зовнішніми чинниками переважним чином слід вважати політику країн Євросоюзу, спрямовану, по-перше, на обмеження зовнішньої легальної міграції з країн СНД, а по-друге, – на жорстку політику протидії незаконній міграції, в числі іншого з України. Саме вимоги ЄС щодо посилення охорони кордонів, боротьби з транзитною нелегальною міграцією та небажання врегулювати двосторонні процеси перебування українських

заробітчачан у країнах Європи переважним чином зумовили тенденції розвитку законодавства та інститутів, що його реалізують [4, с.16].

Водночас варто вказати, що з часу здобуття незалежності міграційна політика слідувала за подіями, реагувала на них, а не була результатом детального вивчення ситуації та пошуків оптимальних методів досягнення цілей [5, с.83]. Зрештою, за весь період становлення та розвитку незалежної держави органи державної влади так і не спромоглися прийняти нормативний документ, який би заклав підвалини міграційної політики України.

Тільки 16 лютого 2010 року Верховна Рада України прийняла за основу проект закону «Про Концепцію державної міграційної політики» [6], яку було схвалено Указом Президента України 30 травня 2011 р.[7]. Концепція визначає напрями, стратегічні завдання державної міграційної політики України, принципи і пріоритети діяльності державних органів у сфері міграції, напрями вдосконалення її законодавчого та інституціонального забезпечення, а також механізми реалізації Концепції.

З метою забезпечення вивчення та врахування думки громадськості та дотримання вимог абзацу третього пункту 3 Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 січня 2010 року, Міністерство юстиції оприлюднило з 10 серпня 2010 року на сайті Міністерства юстиції проект Закону України «Про Концепцію державної міграційної політики» (далі – проект). Проект було розроблено Міністерством юстиції на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», уведеного в дію Указом Президента України від 20 липня 2007 року за № 657.

Розроблення проекту мало причиною відсутність концептуального визначення державної міграційної політики, принципів діяльності державних органів у сфері управління міграційними процесами, стратегічних цілей, завдань і стандартів із забезпечення реалізації прав людини, що, зрештою, не дає змоги підвищити ефективність протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці – незаконній міграції, загостренню демографічної кризи, відпливу за межі території України її працівників інтелектуальної сфери та висококваліфікованої частини працездатного населення. Прийняття закону «Про Концепцію державної міграційної політики» дозволило б узгодити діяльність державних органів відповідно до концептуального документа, яким будуть передбачені єдині принципи, стратегічні цілі, завдання, стандарти із забезпечення прав і свобод людини у сфері державної міграційної політики.

Однак, закон так і не був прийнятий, що, за висновками міжнародних експертів, стало на заваді подальшому розвитку законодавства, а надто розвитку необхідних країні інституцій.

Характеризуючи організаційні напрями забезпечення ефективного управління міграційними потоками, необхідно зазначити, що у 1993 р. для координації зусиль різних відомств у галузі міграції, повернення депортованих, біженців було створено Міністерство України у справах національностей і міграції (у наступному Державний комітет), який став центральним органом державної влади і на який безпосередньо були покладені обов'язки з розроблення і реалізації міграційної політики держави. Органи міграційної служби, підпорядковані Держкомітету й одночасно місцевій владі, було створено 1994 року.

Однак одним із найбільш складних питань у сфері державної міграційної політики, що так і не отримало розв'язання і досьогодні, є проблема різних відомчих підходів до розгляду міграційних питань. Протягом усього періоду розвитку України як незалежної держави питання координації міграційної політики неодноразово делегувалися від одного органу до іншого.

МВС України впродовж усього періоду своєї діяльності як правоохоронного органу незалежної держави бере активну участь у реалізації державної політики боротьби з нелегальною міграцією, є державним органом, який постає одним із суб'єктів протидії нелегальній міграції.

Важливість цього напрямку діяльності органів внутрішніх справ нашої країни зумовлена тим, що неупорядкованість міграційних процесів, вплив закордонного криміногенного елемента, окремих фінансово-промислових груп, зацікавлених у дестабілізації в нашій країні, ослаблення з причин об'єктивного і суб'єктивного характеру контролю за в'їздом і перебуванням на території України іноземців та осіб без громадянства, зокрема держав ближнього зарубіжжя, спричиняє посилення негативних змін у криміногенній обстановці на території нашої держави. На теренах України іноземці та особи без громадянства дедалі частіше вчиняють різного роду правопорушення і злочини, створюють нові або вступають у вже наявні організовані злочинні групи. Спостерігається підвищений інтерес міжнародних злочинних угруповань у плані переміщення їх діяльності на територію України та освоєння тут високорентабельних сфер кримінального бізнесу. Особливе значення має питання незаконного проникнення на нашу територію іноземців та осіб без громадянства [8].

Нині робота з мігрантами будується переважно в напрямку протидії нелегальній міграції. Згідно з рішенням уряду визначено, що координувальну роль у реалізації державної політики у сфері міграції покладено на МВС. До того ж, надзвичайно актуальним завданням є участь МВС України у зміцненні безпеки на нових східних кордонах ЄС. Це пов'язано з тим, що за умов сучасного східного розширення Європейського Союзу упродовж відбулося формування нового міжнародного кордону між Європейським Союзом і Україною. Це потребує розвитку нового формату відносин у «триєдиній» площині відносин: Україна – ЄС – держави-сусіди України (насамперед Польща, Словаччина, Угорщина).

Характеризуючи історію розвитку нормативно-правової бази, яка забезпечує цей напрямок діяльності органів внутрішніх справ України, щонайперше необхідно вказати на Закон України «Про міліцію». Відповідно до вимог цього закону, міліція на той час була зобов'язана контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду її територією іноземних громадян та осіб без громадянства [9]. Органи внутрішніх справ також здійснюють розшук іноземних громадян та осіб без громадянства, які ухиляються від виконання встановленого порядку реєстрації та порушують правила перебування в Україні.

Також за часів незалежності було прийнято низку відомчих нормативних документів, якими було врегульовано окремі питання на цьому напрямку діяльності відповідних підрозділів МВС України і які становили на той час єдиний перелік заходів щодо боротьби з нелегальною міграцією в Україні.

Також у межах своєї компетенції постійною роботою з виявлення нелегальних мігрантів займалися підрозділи кримінальної міліції, міліції громадської безпеки МВС України, дільничні інспектори, котрі були зобов'язані контролювати дотримання правил проживання іноземними громадянами і виявлення нелегальних мігрантів. Особливе місце в системі служб, що займаються боротьбою з нелегальною міграцією, посідала ДАІ та органи внутрішніх справ на транспорті, обов'язком яких було виявлення мігрантів, що нелегально переміщуються автомобільним, залізничним та іншими видами транспорту територією України.

Однією з нагальних проблем, вирішення якої дозволило би суттєво поліпшити стан боротьби з нелегальною міграцією, є створення єдиної міграційної служби. Про необхідність створення міграційною служби, в якій були б зосереджені основні питання міграційної політики, йдеться від початку перемовного процесу між Україною та ЄС у

рамках Угоди про Партнерство і Співробітництво у розділі «Юстиція та внутрішні справи» [10]. До зазначеного додамо, що в Цільовому плані Україна – НАТО на 2006 рік Україна зобов'язалася прийняти закон про створення єдиної міграційної служби [11]. До того ж, у плані дій ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ стосовно України у 2006–2008 роках це питання визначено однією з основних цілей підрозділу «Міграція та притулок» [12]. У рамках плану визначалася і можливість широкої технічної допомоги Україні в разі такої реформи. У Цільових планах співробітництва Україна – НАТО впродовж останніх трьох років це питання було одним із головних зобов'язань України.

У 2009 році виникли інституційні та концептуальні засади для формування та здійснення ефективної міграційної політики. Уряд почав робити кроки, про необхідність яких роками зазначали експерти. 24 червня 2009 року уряд постановою за № 643 створив Державну міграційну службу України (ДМСУ) на базі Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб [13]. Цією постановою також було затверджено Положення про ДМСУ, яке визначило основні функції, завдання та повноваження цього органу. Певна частина повноважень ДМСУ безпосередньо стосувалася протидії незаконній міграції, контролю за дотриманням законодавства про правовий статус іноземців і виконання угод про реадмісію. Також уряд змінив обсяг функцій МВС, пов'язаних із протидією незаконній міграції, що безпосередньо передбачені для органів внутрішніх справ законами України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про міліцію», поклавши їх постановою на ДМСУ.

Однак протистояння уряду, парламенту і Президента за часів правління «помаранчевої команди» призвело до того, що де-факто створена урядом Державна міграційна служба де-юре так і не отримала інституційної та законодавчої бази для свого повноцінного функціонування. А створення служби поза Міністерством внутрішніх справ України та без відповідних законодавчих змін викликало нові проблеми в міграційній сфері.

Це стало однією з причин того, що Кабінет Міністрів України урядовою постановою від 7 липня 2010 р. за №559 «Деякі питання державного управління у сфері міграції» з метою оптимізації системи державного управління у сфері міграції зупинив ліквідацію Державного департаменту у справах громадянства, імміграції і реєстрації фізичних осіб, а також ліквідував Державну міграційну службу [14].

Адміністративна реформа, проведена в грудні 2010 року, частково вирішила проблемні питання щодо регулювання міграційних процесів у державі. Саме Указом Президента України № 1085 від 09.12.2010 р. було знову створено окремий державний орган – Державну міграційну службу України (далі – ДМС України) [15]. У квітні 2011 року, Указом Президента України від 06.04.2011 № 405/2011, затверджено Положення про Державну міграційну службу України, яким визначено основні завдання, функції та повноваження ДМС України [16].

У серпні 2014 року, Постановою Кабінету Міністрів України №360 від 20.08.2014р, затверджено нове Положення про Державну міграційну службу України. Відповідно до Положення Державна міграційна служба України (ДМС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [17].

На сучасному етапі розвитку нашої держави діяльність єдиної міграційної служби дає змогу вирішити такі проблеми контролю над нелегальною міграцією як скоординований міжвідомчий контроль за в'їздом, перебуванням іноземців та осіб без громадянства в Україні та їх своєчасним виїздом за межі території держави, налагодження

належного механізму обміну інформацією між МЗС, МВС та Адміністрацією Держприкордонслужби про осіб, яким видано візи на в'їзд до України, які в установленому порядку прибули і зареєструвалися в пунктах пропуску через державний кордон України, а також про осіб, яким заборонено в'їзд до України.

На наш погляд, необхідно зважити на думку міжнародних експертів, які вважають, що нині найефективнішим чином функціонування ДМС України можливе у складі МВС як органу урядового управління, а не центрального органу виконавчої влади. Це дозволило би уникнути суперечок щодо можливостей міграційної служби застосовувати повноваження, властиві правоохоронним органам у системі органів внутрішніх справ. Та й організація взаємодії – внутрішньої в системі міністерства, і зовнішньої через міністра з іншими міністерствами та відомствами – могла бути в такому випадку набагато ефективнішою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином аналіз вищевикладеного матеріалу дає підстави для таких висновків: щоб вибудувати ефективну міграційну політику в Україні, необхідні докорінні законодавчі та інституційні зміни. На сьогоднішній день в Україні відсутній законодавчий акт, який би відображав засади державної політики з цього питання, без якого неможлива цілеспрямована і перспективна державна міграційна політика як така. Відтак необхідно доопрацювати та прийняти Закон України «Про Концепцію державної міграційної політики», що дозволить на законодавчому рівні визначити засади державної міграційної політики України та напями її реалізації. Прийняття закону дозволить забезпечити ефективність державного управління міграційними процесами, зміцнення національної безпеки, інтеграції до загальноєвропейського міграційного законодавства, запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, соціальний і правовий захист громадян України, які перебувають за кордоном, створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів, і виконання обов'язків мігрантами.

Крім того слід погодитись з думкою вітчизняних науковців про необхідність прийняти Закон України «Про Державну міграційну службу», в якому визначити правові основи організації та діяльності Державної міграційної служби України, її функції та повноваження.

На інституційному рівні найважливішим завданням залишається реформа Міністерства внутрішніх справ України, вдосконалення системи управління міграційними потоками в одній управлінській системі, що дасть можливість нашій державі ефективніше протидіяти нелегальній міграції та виконувати норми міжнародних договорів у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кравченко В. Г. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в Україні : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кравченко Володимир Григорович. – К., 2015. – 220 с.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст.429.
3. Регулирование миграции в странах СНГ: законотворчество и трансграничное сотрудничество // Открытый форум МОМ. – 2002. – Спецвып. № 3. – С.1.
4. Координація міграційної політики України: уроки Польщі: [Документ] / Інститут справ публічних; Варшава, Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2006. – 55 с.
5. Малиновська О. Основні засади міграційної політики України та майбутні сценарії розвитку / О. Малиновська. Міграція і ринки праці Польщі та України: Warsaw. – 2003. – 382 с.

6. Проект Закону про Концепцію державної міграційної політики / Верховна Рада України: Реєстрація від 16.09.2009 № 5085-1; Сесія реєстрації: 5 сесія VI скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/pls>.
7. Про Концепцію державної міграційної політики : Указ Президента України від 30.05.2011, № 622/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>
8. Аносенков А.А. Деякі питання боротьби з нелегальною міграцією / А.А. Аносенков // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 153-154.
9. Про міліцію: Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
10. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012
11. Про Цільовий план Україна - НАТО на 2006 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО: Указ Президента України від 07.04.2006, № 295/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
12. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ: Погоджено на V засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС 12.12.2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mfa.gov.ua
13. Про утворення Державної міграційної служби України: Постанова Кабінету Міністрів від 24.06.2009, № 643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643-2009-%D0%BF>
14. Деякі питання державного управління у сфері міграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 № 559 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/559-2010-%D0%BF>
15. Москаль Г. Організаційно-структурні формування системи міграційної політики України / Генадій Москаль // Віче. – 2013. – № 22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3950/>
16. Питання Державної міграційної служби України : Указ Президента України від 06.04.2011, № 405/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2011>
17. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>

Зозуля Евгений Викторович,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ
ПО РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В
СФЕРЕ МИГРАЦИИ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)**

В статье проанализированы отдельные историко-правовые аспекты формирования государственной миграционной политики Украины, деятельности органов внутренних дел относительно участия в реализации миграционной политики Украины, особенно в сфере противодействия незаконной миграции.

Проведено исследование формирования нормативно-правовой базы, определения места и роли структурных подразделений МВД в реализации задач на этом направлении их деятельности. Рассмотрены направления совершенствования работы органов

внутренних дел по усилению эффективности миграционного контроля, сформулированы предложения на законодательном и институциональном уровне для повышения эффективности государственной политики в сфере управления миграцией и государственными границами Украины.

Ключевые слова: *миграционная политика, деятельность ОВД, противодействие незаконной миграции, регулирования миграционных процессов, реформирования МВД Украины.*

Evgeniy V. Zozulya,
Doctor of Law, assistant professor
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal
Affairs of Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE FOR THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF MIGRATION (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)

The article analyzes some historical and legal aspects of the formation of the state migration policy of Ukraine, the activities of the Interior regarding the participation in the implementation of the migration policy of Ukraine, especially in the field of combating illegal migration.

It was determined that after gaining independence, one of the factors that throughout the period of formation of Ukraine as an independent state significantly affects the increase in crime and a conflict factor in the social, political and other spheres of public life of the Ukrainian state, began to illegal migration.

A study of the formation of the legal framework regulating migration processes, it was concluded that At the conclusion of international experts, Ukraine has formed a liberal migration legislation.

Characteristics of organizational direction to ensure the effective management of migration flows , addressing the creation of a single State Migration Service.

It is concluded that an effective manner the functioning of the State Migration Service of Ukraine is possible only as part of the Ministry of Interior as a body of government control, rather than the central body of executive power.

Characterized by the place and role of the structural units of the Ministry of Interior in the implementation of tasks in this area of activity. The directions of improving the work of bodies of internal affairs to strengthen the effectiveness of migration control, formulated proposals on the legislative and institutional level to improve the efficiency of the state policy in the sphere of migration and the Ukrainian border management.

Keywords: *migration policy, the activities of ATS, combating illegal migration, regulating migration processes, reforming the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.*

Надійшла до редколегії 15.02.2016

УДК 340.13

Гончаров Андрій Вікторович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)

Гончаров Микола Вікторович,
студент 3 курсу
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)

ДО ПИТАННЯ ДІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

У даній роботі авторами досліджуються деякі законодавчі акти у сфері соціального захисту населення в період другої світової війни та перші повоєнні роки. Особлива увага приділяється розвитку інституту соціального захисту військовослужбовців.

За тривалу історію існування інститут соціального захисту населення неодноразово змінював свої функції, форми та методи здійснення, однак його мета залишалася незмінною – поліпшення рівня добробуту всього населення.

Ключові слова: *соціальний захист населення, соціальне забезпечення, пенсійне забезпечення, допомога військовослужбовцям, працездатне і непрацездатне населення.*

Постановка проблеми. Питання розвитку соціального захисту населення в будь-який час відіграло важливе значення, оскільки становище незахищених верств населення відображає загальне економічне положення держави. Захист працездатних осіб, непрацездатних, людей похилого віку, дітей та підтримка кожної людини, яка втратила джерела засобів до існування з незалежних від неї причин, є загальновизнаною домінантою державотворення в цивілізованому суспільстві і знаходить своє правове закріплення в законодавчих та інших нормативно-правових актах [1, с. 3].

Соціальний захист населення є необхідним елементом функціонування будь-якої розвинутої країни, показником гуманізації соціальної функції правової, соціальної держави. Тому в Україні, як і в інших країнах світу, наразі активно обговорюються питання щодо механізмів досягнення високого рівня соціального захисту населення [2, с. 3].

Актуальність роботи полягає у необхідності дослідження розвитку законодавства у сфері соціального захисту населення з метою його подальшого використання в процесах реформування апарату держави та удосконалення сучасного законодавства в даній сфері.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є дослідження деяких аспектів розвитку законодавства у сфері соціального захисту населення в період другої світової війни та перші повоєнні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що по дослідженню розвитку законодавства у сфері соціального захисту населення активно працюють такі

вчені-дослідники і практики, як С. Д. Гусарев І. М. Сирота, Б. І. Сташків, Н. Б. Болотіна, М. Д. Бойко, І. С. Ярошенко, Н. О. Зезека, О. Г. Чутчева та ін. Вони висвітлюють проблемні моменти розвитку законодавства щодо державного впливу на соціальну сферу, досліджують статус органів, що управляють цією сферою. Але дослідженню особливостей розвитку законодавства у сфері соціального захисту населення в період другої світової війни та перші повоєнні роки у юридичній літературі приділяється недостатня увага.

Виклад основного матеріалу. У довоєнні роки основним завданням соціального забезпечення проголошувалася робота з працевлаштування й навчання інвалідів; забезпечення сімей червоноармійців та інвалідів війни пенсіями; організації кас взаємодопомоги в колгоспах; надання допомоги сліпим і глухим тощо. У сфері добробуту народу головна увага зосереджувалася насамперед на підвищенні заробітної плати низькооплачуваним категоріям робітників.

Конституція СРСР, а пізніше Конституція УРСР закріпили право громадян на матеріальне забезпечення в старості, у разі непрацездатності, а у випадку хвороби. На підставі рівності прав громадян у сфері пенсійного забезпечення пенсії з настанням старості й інвалідності службовцям, відповідно до постанови ВЦРПС, що була затверджена РНК СРСР 31 липня 1937 року, стали призначати на тих самих умовах, що й робітникам. Були скасовані обмеження в пенсійному забезпеченні осіб, які раніше позбавлялися виборчих прав через соціальне походження (постанова РНК СРСР від 31 липня 1937 р.).

У зв'язку із загостренням міжнародної обстановки більше уваги почали приділяти військовослужбовцям. Уже під час Другої світової війни, 5 червня 1941 року РНК СРСР прийняла постанову «Про пенсії й допомогу особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу надстрокової служби, спеціалістам рядового складу надстрокової служби і їхнім сім'ям», у якій збільшилися розміри пенсійного забезпечення зазначених осіб за вислугу років, у зв'язку з інвалідністю і в разі втрати годувальника. Іншою постановою від 5 червня 1941 р. № 1475 РНК затвердила Перелік спеціалістів рядового складу надстрокової служби Червоної Армії, Військово-Морського Флоту, прикордонних і внутрішніх військ, які мають право на пенсії та допомоги згідно з постановою РНК СРСР «Про пенсії й допомогу особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу надстрокової служби, спеціалістам рядового складу надстрокової служби і їхнім сім'ям». До цього переліку ввійшли: машиністи всіх спеціальностей; мотористи; музиканти; кухарі; телеграфісти; сигнальники; хіміки і електрики тощо.

Таким чином, до початку Великої Вітчизняної війни була створена система соціального забезпечення радянського типу, що охоплювала робітників, службовців, інтелігенцію і членів їхніх сімей у всіх випадках втрати заробітку, але повного відшкодування заробітку не вдалося досягнути, розміри соціальних виплат залишилися низькими. Основні види соціальних послуг надавалися населенню безплатно за рахунок державного бюджету.

Під час війни було встановлено особливий інститут забезпечення державними допомогами військовослужбовців, які перебували в лавах армії. Система допомог була заново регламентована указом Президії Верховного Ради СРСР від 26 червня 1941 року «Про порядок призначення і виплати допомоги сім'ям військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу у воєнний час». Пізніше цей указ був змінений указом від 19 липня 1942 р. Право на допомогу мали сім'ї військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу, які були мобілізовані, за виключенням військовослужбовців надстрокової служби. Допомога призначалась щомісячно у таких випадках і розмірах: якщо в сім'ї немає працездатних, то допомога виплачувалась на одного непрацездатного – 100 руб., на двох – 150 руб., трьох і чотирьох – 200 руб., п'яти і більше непрацездатних – 250 руб.; якщо в сім'ї був один працездатний, допомога

виплачувалась: на трьох і чотирьох непрацевдатних – 150 руб., на п'ять і більше непрацевдатних – 200 руб.; якщо у сім'ї був один працевдатний і двоє дітей, які не досягли 16 років, а стосовно учнів – 18 років – 100 руб.; якщо сім'я налічувала двох працевдатних при наявності п'яти і більше непрацевдатних – 150 руб. Сім'ї, мешкали у сільській місцевості, отримували допомогу у половинному розмірі.

Раднарком СРСР своєю постановою від 17 червня 1943 року затвердив інструкцію «Про порядок призначення і виплати допомог та пенсій сім'ям військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу». 31 січня 1944 р. за № 101 Раднарком СРСР прийняв Постанову, якою затвердив інструкцію «Про порядок призначення й виплати пенсій по інвалідності військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу». Цими інструкціями і керувалися при пенсійному забезпеченні військовослужбовців.

У воєнний час вживались заходи щодо працевлаштування інвалідів війни і членів сімей військовослужбовців. Серед основних нормативних актів можна назвати постанови РНК СРСР від 6 травня 1942 року «Про трудове влаштування інвалідів Вітчизняної війни», від 20 січня 1943 року «Про заходи щодо трудового влаштування інвалідів Великої Вітчизняної війни» [3, с. 344–348].

Під час Другої світової війни на вимогу уряду запроваджено програму залучення пенсіонерів до громадської праці. Розмір пенсій було збільшено працюючим пенсіонерам, а також скасовано обмеження на виплату пенсій і заробітної плати працюючим пенсіонерам.

У зв'язку з внесенням Законом УСРС від 28 червня 1947 р. змін до Конституції (Основного Закону) УСРС 1937 р. передбачалося замість народних комісаріатів створити міністерства з союзно-республіканським і республіканським статусом. Так, серед республіканських міністерств було створено Міністерство соціального забезпечення УСРС, положення про яке затверджено постановою Ради Міністрів УСРС від 9 квітня 1948 р. № 530 [4, с. 105]. Завдання міністерства зводилися до такого: керівництво всією справою соціального забезпечення; лікарсько-трудова експертиза працевдатності; вирішення питань пенсійного забезпечення та надання допомоги; проведення заходів з працевлаштування та матеріально-побутового обслуговування окремих категорій громадян; загальне керівництво організаціями, які були в його безпосередньому віданні тощо [5, с. 32–33].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в період другої світової війни та перші повоєнні роки влада намагалася відновити функціонування системи соціального захисту та забезпечення населення надати певні соціальні гарантії найбільш вразливим його верствам – інвалідам, особам похилого віку, але особливо увагу надавало – військовослужбовцям.

Соціальний захист населення є одним із визначальних напрямів соціальної політики держави, реалізації її соціальної функції. Реформування соціального захисту населення в Україні є вдосконалення існуючих форм і видів його здійснення. У цьому відношенні вивчення розвитку законодавства у сфері соціального захисту населення має важливе значення для успішного вирішення нагальних проблем, пов'язаних з удосконаленням чинного законодавства, правотворчої та правозастосовної діяльності. Адже рівень соціальної захищеності населення є показником якості життя суспільства, рівня розвитку держави як гаранта прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ярошенко Ірина Станіславівна. – К., 2006. – 219 с.

2. Гончаров А. В. Теоретико-правові засади соціального захисту в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. В. Гончаров. – Луганськ, 2011. – 20 с.
3. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – 405 с.
4. Гончаров А. В. Щодо питання періодизації історії соціального захисту населення України / А. В. Гончаров // Вісник Донецького Національного університету, сер. В: економіка і право, вип. 2, 2014. – С. 103–106.
5. Юрченко Ю. Д. Управління в сфері соціального захисту населення: організаційно-правові аспекти : дис. ... кандидата наук з держ. управ. : 25.00.01 / Юрченко Юрій Дмитрович. – К., 2005. – 204 с.

Гончаров Андрей Викторович,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украина, Кривой Рог)

Гончаров Николай Викторович,
студент 3 курса
(Донецкий юридический институт МВД Украины, Кривой Рог)

К ВОПРОСУ ДЕЙСТВИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ НАСЕЛЕНИЯ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ

В данной работе авторами исследуются некоторые законодательные акты в сфере социальной защиты населения в период второй мировой войны и первые послевоенные годы. Особое внимание уделяется развитию института социальной защиты военнослужащих.

За длительную историю существования институт социальной защиты населения неоднократно менял свои функции, формы и методы осуществления, однако его цель оставалась неизменной – улучшение уровня благосостояния всего населения.

Ключевые слова: *социальная защита населения, социальное обеспечение, пенсионное обеспечение, помощь военнослужащим, трудоспособное и нетрудоспособное население.*

Andrey V. Goncharov,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

Nikolay V. Goncharov,
3rd year student
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

THE QUESTION OF LEGISLATION ON SOCIAL PROTECTION OF POPULATION DURING WORLD WAR II AND THE EARLY POSTWAR YEARS

In this paper the authors examine some legislative acts in the field of social protection during the Second World War and the early postwar years. Particular attention is paid to development of the institution of social protection of servicemen.

Social protection is essential operation of any developed country, an indicator of humanizing social function of legal, social state. Therefore, Ukraine, like other countries, is actively discusses the mechanisms achieve a high level of social protection. Over the long history of the Institute of Social Welfare has repeatedly changed its function, form and methods of implementation, but its purpose remains the same - to improve the welfare of the population.

Social protection is one of the key areas of social policy, the implementation of its social function. Reform of Social Protection in Ukraine is improving existing forms and types of its implementation. In this respect, the study of legislation in the field of social protection is essential for the successful solution of outstanding issues related to the improvement of the current legislation, law-making and enforcement activities.

Key words: *social protection, social security, pensions, military assistance, able-bodied and disabled people.*

Надійшла до редколегії 16.02.2016

УДК 341.223.2

Марусяк Олександр Васильович,
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ОНТОГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ ДУАЛИЗМ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ОЦЕНКИ КРЫМСКИХ СОБЫТИЙ 2014 ГОДА

Статья посвящена исследованию методологического дуализма оценки крымских событий 2014 года с точки зрения международного права. В ходе анализа сопоставляются и сравниваются два полярных подхода к юридической квалификации крымской ситуации — «теория самоопределения» и «теория аннексии» — с параллельным опровержением первой и доказыванием последней теории.

Ключевые слова: Крым, аннексия, оккупация, референдум, имитация самоопределения и сепаратизма

Крымские события 2014 г. стали настоящей трагедией для международных отношений, сформировавшихся после Холодной войны, которые нанесли серьезный удар по фундаментальным принципам и нормам международного права, вселили сомнение и недоверие к эффективности современной системы международной безопасности, поставили человечество под угрозу новой ядерной эскалации, и заставили переосмыслить все ключевые концепты геополитических отношений на постсоветском пространстве. Само название «Крым» уже давно стало *poten appellativum* для современной мировой политики, а сам крымский феномен, вызвав большой резонанс в научно-исследовательской среде, является актуальным и примечательным предметом научных исследований для ученых из разных стран мира.

Научный дискурс юридической направленности, посвященный крымской проблематике, за последний два года развивался очень динамично, создав огромный набор разнообразных доктрин, теорий и концепции применительно к юридической квалификации событий 2014 г. Но несмотря на этот идеологический плюрализм, все эти теории можно свести к двум противоположным онтогносеологическим подходам, которые условно можно обозначить следующим образом:

1) «теория самоопределения» — крымские события 2014 г. были проявлением искреннего стремления жителей Крымского полуострова к возвращению на их историческую родину путем свободного самоопределения и добровольного воссоединения с Россией на основе норм международного права и конституционного законодательства РФ при экстраординарных обстоятельствах (данную версию крымских событий поддерживают большинство российских ученых, а также МИД РФ);

2) и «теория аннексии» — крымские события 2014 г. были результатом агрессии РФ против Украины, которая считается международно-правовым преступлением, включавшим в себя последовательную оккупацию и аннексию Крыма и Севастополя с параллельной имитацией процесса самоопределения населения Крымского полуострова путем его сепаратизма из состава территории Украины и вхождение в состав РФ (этот подход поддерживается украинскими, большинством западных и незначительной частью российских ученых).

Поскольку, любое юридическое исследование крымского кризиса будет фактически

последовательным выбором одного из двух вышеназванных взаимоисключающих взглядов, необходимо установить, какой же подход к произошедшим событиям в Крыму является более научным, объективным и самое главное — правовым.

Процесс выхода Автономной Республики Крым из состава Украины путем провозглашения независимости и проведения референдума 16 марта 2014 г. на фоне всеохватывающего политического кризиса в Украине, на первый взгляд, действительно напоминает процесс самоопределения народов в форме сепарации. В «Правовых обоснованиях позиции России по Крыму и Украине МИД РФ» утверждается, что «провозглашение независимости Республики Крым и ее вхождение в состав Российской Федерации являются законной формой реализации права народа Крыма на самоопределение в ситуации, когда на Украине при поддержке извне произошел государственный переворот с применением силы» [13]. В связи с этим большинство ученых начинали рассматривать крымскую ситуацию с подобных позиций: недаром последний раздел одной из фундаментальных монографий, написанной международным коллективом авторов и выданной авторитетным Oxford University Press вскоре после крымских событий в 2014 г., посвящённой проблемам самоопределения и сепарации в международном праве, заканчивается главой, посвящённым анализу крымского кризиса [18, 293-311]. Автор этой главы проф. К. Вальтер (Мюнхенский университет Людвига-Максимилиана) отметил, что развитие событий в Крыму вновь поставило вопрос самоопределения и сепарации на первое место международной повестки дня [18, 293]. Однако, в ходе дальнейшего подробного анализа крымской ситуации К. Вальтер пришёл к совершенно противоположному выводу: по его мнению, крымские события в феврале-марте 2014 г., все же, не были примером самоопределения и сепарации, а присоединение Крыма к РФ было неправомерным процессом, который нужно квалифицировать только как аннексию [18, 310].

К похожему выводу пришёл и проф. Р. Мюллерсон (Институт международного права): «Необходимо поставить вопрос: был бы возможным референдум 16 марта без российских войск, находившихся в Крыму (и которые не просто тихо сидели в своих воинских частях — а именно это было бы необходимым требованием к России, если бы она действительно хотела не вмешиваться в дела Украины)? Если ответ “нет” — а именно это, по моему мнению, и является единственным возможным ответом, — значит Россия нарушила международное право. И это оставляет несущественным тот факт, что абсолютное большинство крымчан искренне выбрали интеграцию с Россией, вместо того, чтобы оставаться в Украине. (...) Референдум 16 марта в Крыму неправомерный с точки зрения международного права не потому, что он нарушает Конституцию Украины или принцип самоопределения народов меньше касается Крыма, чем Шотландии или Квебека. Его неправомерность вызвана тем фактом, что этот референдум был проведён с нарушением принципа неприменения силы Москвой (так же, как и в случае бомбардировки Сербии из-за Косово и признание независимости последнего). Поэтому даже истинное желание большинства жителей Крыма присоединиться к России, высказанное в ходе референдума 16 марта, не делает его правомерным» [17, 140, 141].

Действительно, незаконное нахождение российских войск на территории Крыма как до, так и на момент проведения крымскими властями референдума 16 марта 2014 г., является самым слабым звеном «теории самоопределения». Интересно, что сегодня Кремль даже не пытается отрицать или скрыть факт нахождения собственных войск на территории Крыма в феврале-марте 2014, хотя сначала В. Путин официально отрицал это. Единственное, что до сих пор остается неизвестным, — это точный начальный момент нарушения российско-украинских международных соглашений Вооруженными силами РФ, поскольку РФ прямо или косвенно называла разные даты, например: 1 марта 2014 г. — дата дачи согласия Советом Федерации об использовании Президентом РФ Вооруженных Сил РФ на территории Украины» [10]; ночь с 22 на 23 февраля 2014 г. — дата начала

операции по возврату Крыма, которую озвучил (хронометраж: 00:01:53—00:02:52) В. Путин в документальном фильме «Крым: путь на Родину» [5], 20 февраля 2014 г. — дата, отчеканенная на обратной стороне медали «За возвращение Крыма» (ведомственной награды Министерства обороны РФ) [12]. Важно заметить, что официальная Россия не только не видит в этом факте негативных последствий для достоверности тезиса о «самоопределении крымчан», а даже наоборот: наличие российских войск только помогло крымчанам реализовать свое «право на самоопределение» и достойно сделать свой исторический выбор, что можно проследить наглядно — сравнив выступление В. Путина, например, на пресс-конференции, посвященной событиям в Украине, 4 марта 2014 г. [1], перед Федеральным Собранием РФ по вопросу принятия Республики Крым в состав РФ, 18 марта 2014 г. [11], на телеэфире «Прямая линия с Владимиром Путиным», 17 апреля 2014 г. [14], на итоговой пленарной сессии XI заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» на тему «Мировой порядок: новые правила или игра без правил?» в г. Сочи, 24 октября 2014 г. [4].

Даже, если *ab absurdo* абстрагироваться от российского военного фактора в крымском кризисе, есть еще одна проблема, которая автоматически обесценивает «теорию самоопределения», — проблема процедуры.

Самоопределение населения любой территории путем сепарации является сложной и длительной юридической процедурой, в ходе которой обеим сторонам необходимо цивилизованным правовым способом решить массив вопросов, в первую очередь, финансового характера, без чего осуществление последующих процессов государственного характера, а также получение международно-правового признания является, как правило, невозможны. Ключевым критерием легальности как самой сепарации, так и факта появления нового государства, является соблюдение легитимной процедуры преобразования административно-территориальной единицы на полноценное и полноправное независимое государство. Любые грубые нарушения и противоречия даже на начальных этапах данного процесса, непременно вызывают сомнения со стороны международного сообщества не только в легальности всей процедуры в целом, но и в реальности факта появления нового суверенного государства как субъекта международного права.

Почему международное сообщество так и не признало референдум в Крыму 16 марта 2014 г., но единогласно согласилось с результатами референдума в Шотландии 18 сентября 2014 г. (и нет сомнений, что даже если бы шотландцы всё-таки проголосовали за независимость, никто бы не смог возразить легальности такого выбора)? Это все потому, что в Крыму, в отличие от Шотландии, референдум состоялся без соблюдения правовых процедур и элементарных демократических стандартов, которые ставят под сомнение всю правдивость «волеизъявления» населения. И вопрос даже не только в том, можно ли так быстро подготовить и провести референдум по такому сверхсложному вопросу. Важная проблема состоит также в том, что кроме заявлений, озвученных по российскому телевидению, нет никаких достаточных юридических и фактических доказательств правдивости официально объявленных результатов голосования и озвученной явки на этом голосовании: Россия не предоставила ни Украине, ни международному сообществу никаких объективных доказательств того, что население Крыма самостоятельно распорядилось своей юридической судьбой.

Мало того, даже поверхностный анализ текстуального содержания и названий всех трех «ключевых» постановлений Верховной Рады АРК в крымском процессе («О проведении общекрымского референдума» от 6 марта 2014 г. [9], «О Декларации о независимости Автономной Республики Крым и города Севастополь» от 11 марта 2014 г. [2] и «О независимости Крыма» от 17 марта 2014 г. [7]) наводит на однозначную мысль, что крымский процесс даже формально нельзя назвать «независимостью». Ведь если первое постановление называется «О проведении общекрымского референдума», то

почему Верховная Рада АРК постановила заранее войти в состав РФ как субъект РФ до того, как население осуществит своё волеизъявление насчёт этого вопроса? Зачем Верховная Рада АРК, дважды провозглашая независимость «Республики Крым» (11 и 17 марта 2014 г.), и трижды (6, 11 и 17 марта 2014 г.) обращалась к РФ с просьбой о принятии в состав РФ? С какого момента вообще появилась «Республика Крым»: с 11 или с 17 марта 2014 г.? Почему «Республика Крым» не признала Косово как независимое государство, на юридический пример которого она постоянно ссылалась для легитимации собственных суверенных претензий (или хотя бы Россию — государство, частью которого она вожделенно мечтала стать, установив с ней хотя бы предварительные дипломатические отношения)?

Ответы на эти вопросы, а также все дальнейшие события, которые развивались в Москве 18-21 марта 2014 г. (молниеносное заключение и ратификация международного договора между РФ и Республикой Крым о вхождении последней в состав РФ [3], а также мгновенное с многочисленными нарушениями конституционного законодательства РФ принятие федерального конституционного закона о создании двух новых субъектов РФ [8], который внес качественно-количественные изменения в перечень субъектов федерации, зафиксированный в Конституции РФ) окончательно убедили многих скептиков процесса «самоопределения» в Крыму в фиктивности последнего.

«Теория аннексии» наоборот полностью объясняет все крымские события как результат агрессии РФ по отношению к Украине, в форме следующих действий, описанных в ст. 3 «Определения агрессии» (Резолюция 3314 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 г. [15]):

1) применение вооруженных сил, находящихся на территории другого государства по соглашению с принимающим государством, в нарушение условий, предусмотренных в соглашении;

2) засылка государством или от имени государства вооруженных банд, групп, иррегулярных сил или наемников, которые осуществляют акты применения вооруженной силы против другого государства;

3) нападение вооруженными силами государства на сухопутные, морские или воздушные силы, или морские и воздушные флоты другого государства;

4) блокада портов или берегов государства вооруженными силами другого государства;

5) любая военная оккупация, какой бы временный характер она ни носила, являющаяся результатом вторжения или нападения вооруженных сил государства на территорию другого государства;

б) любая аннексия с применением силы территории другого государства или ее части.

Очевидно, что «теория самоопределения», которую официально применяет РФ по отношению к крымским событиям 2014 г., является политическим продуктом российского экспансионизма, выполняющею, прежде всего, идеологическую и/или пропагандистскую функцию, ведь анализ крымской проблемы именно через призму сецессии и самоопределения очень выгодный российскому руководству, а все официальные аргументы Кремля построены на тех объективных противоречиях между принципами самоопределения и территориальной целостности государств в международных отношениях, которыми очень легко спекулировать.

В заключение, необходимо сказать, что все же не все российские учёные согласны с «теорией самоопределения», как и не все западные ученые поддерживают «теорию аннексии». Например, стоит упомянуть мнение директора Института мониторинга эффективности правоприменения Общественной палаты РФ проф. Е. Лукьяновой, которая категорически не восприняла присоединения Крыма к России в том виде, в котором оно произошло, и назвала этот процесс «классическим примером нарушения принципа

верховенства права путём интерпретации смыслов и манипуляции процедурами» [6, 311]. С другой стороны, интересным с точки зрения теории, но одновременно парадоксальным и абсолютно неэмпирическим с точки зрения практики) является мнения проф. Гамбургского университета Р. Меркель, который одновременно утверждает, что действия войск РФ на Крымском полуострове действительно противоречили международному праву, но отказывается при этом квалифицировать присоединение Крыма к России как аннексию [16].

Итак, юридический дискурс, связанный с международно-правовой оценкой крымских событий 2014 г., неизбежно приводит к методологическому выбору между двумя взаимоисключающими точками зрения на произошедшее (самоопределение или аннексия), при котором истинной является всего лишь одна из них. В связи с очевидными и численными доказательствами агрессии РФ на территории Крыма в 2014 г. не только применения «теории самоопределения» по отношению к крымским событиям, а и научная рефлексия по этому поводу является просто бессмысленными.

Список использованных источников:

1. Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине // Президент России. События, 04.03.2014 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://goo.gl/m6RFgh>
2. Декларация о независимости Автономной Республики Крым и города Севастополя: утверждена Постановлением Верховной Рады АРК и Севастопольского городского совета от 11.03.2014 г., № 1727-6/14 // Сборник нормативно-правовых актов Республики Крым, 2014, № 3, ст. 230
3. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18.03.2014 г. // Бюллетень международных договоров, 2014, № 6, ст. 88
4. Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» // Президент России. События, 24.10.2014 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://goo.gl/pwHk35>
5. Крым. Путь на Родину : документальный фильм А. Кондрашова, 2014 // YouTube [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://goo.gl/57vcjo>
6. Лукьянова Е.А. О верховенстве права и о российской внешней политике // Труды по востоковедению: Сборник научных трудов / Гл. ред. Глебова И.И. — Вып. 5. — М.: ИНИОН РАН, 2014. — С. 303-326
7. О независимости Крыма: Постановление Верховной Рады АРК от 17.03.2014 г., № 1745-6/14 // Сборник нормативно-правовых актов Республики Крым, 2014, № 3, ст. 244
8. О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов — Республики Крым и города федерального значения Севастополя: Федеральный конституционный закон от 21.03.2014 г., № 6-ФКЗ // Собрание законодательства Российской Федерации, 2014, № 12, ст. 1201
9. О проведении общекрымского референдума: Постановление Верховной Рады АРК от 06.03.2014 г., № 1702-6/14 // Сборник нормативно-правовых актов Республики Крым, 2014, № 3, ст. 208
10. Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины: Постановление Совета Федерации Федерального Собрания РФ от 01.03.2014 г., № 48-СФ. <http://goo.gl/0ziXWx>.
11. Обращение Президента Российской Федерации // Президент России.. События, 18.03.2014 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://goo.gl/0L99LX>
12. Об учреждении медали Министерства обороны Российской Федерации «За возвращение Крыма» : Приказ Министерства обороны Российской Федерации от 21.03.2014 г., № 160 // Фотокопия [Электронный ресурс]. — Режим доступа:

- <http://goo.gl/DxtlT3>
13. Правовые обоснования позиции России по Крыму и Украине // Посольство Российской Федерации в Федеративной Республике Германия, 27 октября 2014 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://goo.gl/UWIyWg>.
 14. Прямая линия с Владимиром Путиным // Президент России. События, 17.04.2014 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://goo.gl/yoCEvO>
 15. Definition of Aggression. *United Nations General Assembly Resolution*, No 3314 (1974). <http://goo.gl/Hf14Nz>
 16. Merkel, R. “Kühle Ironie der Geschichte.” *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.04.2014. <http://goo.gl/x2HeFS>
 17. Müllerson, R. “Ukraine: Victim of Geopolitics.” *Chinese Journal of International Law*. 13 (2014): 133-145
 18. Walter, C., Ungern-Sternberg, A. von and Abushov K. (ed). *Self-Determination and Secession in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Марусяк Олександр Васильович
(Донецкий юридичний інститут МВС України)

ОНТОГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ДУАЛІЗМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КРИМСЬКИХ ПОДІЙ 2014 РОКУ

Стаття присвячена дослідженню методологічного дуалізму оцінки кримських подій 2014 року з точки зору міжнародного права. В ході аналізу зіставляються та порівнюються два полярних підходи до юридичної кваліфікації кримської ситуації — «теорія самовизначення» та «теорія анексії» — з паралельним спростуванням першої та доказуванням останньої теорії.

Ключові слова: Крим, анексія, окупація, референдум, імітація самовизначення і сецесії

Marusiak O.V.
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of
Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

ONTOGNOSEOLOGICAL DUALISM OF 2014 CRIMEAN EVENTS' INTERNATIONAL LAW ASSESSMENT

The article is devoted to the methodological dualism of the 2014 Crimean events' assessment research from the standpoint of international law. Two polar approaches to the legal determination of Crimean situation (“self-determination theory” and “annexation theory”) are matched and compared during the analysis, based on parallel denial of the first theory and proof of the last one.

Key words: *Crimea, annexation, occupation, referendum, imitation of self-determination and secession*

Надійшла до редколегії 12.03.2016

УДК 340.132

Пашутін Вадим Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

СКЛАД МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Механізм правового регулювання розглянуто з використанням системного підходу, окремих положень загальної теорії систем. Визначено його склад як сукупність елементів системи, системоутворюючі зв'язки між ними. У загальному вигляді позначено характер взаємодії механізму правового регулювання як єдиного цілого із зовнішніми для нього соціальними явищами, правовою системою.

Ключові слова: *правове регулювання, механізм правового регулювання, системний підхід.*

Механізм правового регулювання суспільних відносин – тема, що не зникає зі сторінок радянських, пізніше – пострадянських наукових видань та підручників вже півстоліття. Однак, ані тривалі наукові дискусії, ані жваві обговорення на наукових форумах не дозволили вченим дійти повної згоди у розумінні цього феномену. Перш за все, нема загально визнаної відповіді на питання: з яких елементів складається механізм правового регулювання? Визнання цього факту зустрічається навіть у підручниках з теорії держави і права [1, с. 283; 2, с. 589].

До складу механізму правового регулювання включають як мінімум три елементи: юридичні норми, правові відносини та акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Такі складові запропоновано С.С. Алексєєвим у 1966 році [3, с. 34]. Намагання розширити знання про структуру механізму, поглибити розуміння його сутності призвело в основному до розширення переліку його елементів. Так, до його складу додано акти застосування права, акти офіційного тлумачення права, нормативно-правові акти, юридичні факти, законність, правосвідомість. Навіть є намагання зробити перелік елементів механізму правового регулювання необмеженим, включивши до нього «інші правові засоби» [4, с. 526]. Ще більш широким склад механізму зробили пропозиції додати до нього не тільки правові засоби, але й правові способи (дозволи, зобов'язання, заборони) і правові форми (використання, виконання, дотримання, застосування) [4, с. 526; 5, с. 305].

Дискусія з приводу складу механізму правового регулювання триває. Вона, в основному, полягає у намаганні окремих авторів доводити або спростовувати доцільність включення до складу механізму окремих його елементів. Наприклад, часто точиться розмова про те, чи є елементами цього механізму законність та правосвідомість. Одні автори публікацій обґрунтовують, що ці явища є елементами механізму, інші – наполягають на тому, що такі явища є «атрибутом», але не елементом механізму [2, с. 580]. Пропонується також підхід, за яким до числа елементів механізму включають правову культуру, правомірну поведінку, протиправну поведінку, юридичну відповідальність [5, с. 308]. В.М. Сирих додає ще суб'єктів правового регулювання [6, с. 162]. Мабуть, саме розмаїття запропонованих елементів механізму призвело до достатньо оригінальної спроби представити структуру механізму правового регулювання на рівні сукупності механізмів: правотворчості, реалізації норм права, державного примусу.

При цьому розмаїття «компоновок» механізму правового регулювання не привело до узгодженого розуміння його природи, повної його характеристики як правового феномену. Кількість запропонованих елементів, підходів до визначення їх переліку ще не переросла у якість, глибину розуміння самого механізму. Багато положень, що викладено у фундаментальній монографії С.С. Алексєєва ще у 1966 році не отримали суттєвого розвитку. Це нашою думкою, що й подальші дискусії з приводу переліку, ролі елементів механізму правового регулювання не обіцяють нам ближчим часом нових наукових результатів. Навряд чи таке становище можна визначити як певну кризу у дослідженні, але воно явно нашою думкою, на пошук якихось інших, нових підходів до вивчення механізму правового регулювання. Можливо, слід визнати, що дослідники захопились прагненням до повного та всебічного його аналізу. Про це свідчать намагання визначити та охарактеризувати всі елементи механізму, з'ясувати закономірності його функціонування.

На наш погляд до механізму правового регулювання слід ставитись як до явища складного та багатогранного, яке не можна охопити, так би мовити, одним поглядом. Слід поступити як і з вивченням самого права – через різні підходи до вивчення, різні підходи, що дають можливість зрозуміти, вивчити лише окремі сторони, грані цього феномену. Слід зазначити, що на таку об'ємність поняття механізму правового регулювання вказував С.С. Алексєєв. Така об'ємність допускає й підходи до його вивчення з використанням потенціалу інших наук – психології, соціології та інші. Причому, він вважає, що конструктивними можна вважати три підходи: інструментальний, психологічний і соціальний [7, с. 269]. Вочевидь, ці підходи дають нам відповідні характеристики механізму правового регулювання, що мають беззаперечну наукову цінність. Водночас, на наш погляд, доцільно розглянути механізм правового регулювання з точки зору системного підходу до його вивчення.

Чому саме системний підхід? Як викладено вище, ми спостерігаємо не безпідставне «наповнення» цього механізму все більшою кількістю елементів, що так або інакше беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин. Пропозиції різних авторів щодо включення до механізму окремих елементів ґрунтуються на наявних зв'язках цих елементів з іншими частинами механізму. Таке прагнення дослідників «доповнити» структуру механізму правового регулювання ґрунтується на визнанні складних багаторівневих, багатоканальних зав'язків між елементами механізму, що є явною ознакою їх системності. У своїй єдності норми права, акти реалізації права, правовідносини, а можливо й акти тлумачення права, законність, правосвідомість та інші складові утворюють нову якість єдиного механізму, що також є класичною ознакою системи. Власно кажучи, намагання розширити та доповнити знання про механізм правового регулювання, включення до його складу чималої кількості структурних елементів на підставі їх взаємних функціональних зав'язків, надають нам все більше підстав для визначення цього механізму як складної системи з усталеними ознаками системності. Водночас, у сучасній теорії права, більшості наукових джерел з цього питання превалює інструментальний та структурний підходи до розуміння сутності та змісту механізму правового регулювання [8, с. 8]. Тобто, все більш переконлива аргументація про те, що механізм правового регулювання має яскраво виражені ознаки системи, ще не сприяла активізації дослідження цього правового феномена під кутом зору системного підходу. До того ж, нерідко, навіть у навчальній літературі, вказується на те, що механізм правового регулювання є системою. Вказується, що правові засоби, з яких складається механізм «складають певну систему» [5, с. 307], механізм правового регулювання «є складною системою, що включає комплекс правових засобів, які перебувають у зв'язку і взаємодії» [9, с. 269], такий механізм – це «функціонуюча як єдине ціле система правових засобів» [10, с. 548].

Все це не може не спонукати на розгляд механізму правового регулювання із застосуванням системного підходу. Такі окремі спроби ми зустрічаємо у наукових публікаціях. Змістовну статтю було опубліковано В.О. Шабаліним, де механізм правового регулювання розглядався як динамічна система [11]. Найбільш цілеспрямовано це зроблено у дисертаційному дослідженні С.П. Ниркової [8]. За мету цього дослідження було обрано проведення теоретико-правового дослідження основних системних характеристик механізму правового регулювання, а одне із завдань передбачало «розгляд основних компонентів системної моделі правового механізму» [8, с. 8-9]. Водночас, обраний об'єкт дослідження – «системний підхід та системна методологія теоретико-правових досліджень» обумовив акцент на розгляді загальних системних характеристик механізму правового регулювання. Тому ми не бачимо у висновках цієї, безумовно корисної роботи чіткого виявлення структурних елементів механізму на підставі системного підходу. Втім, на наш погляд, саме системний підхід до вивчення механізму правового регулювання здатний дати суттєві результати у визначенні структури цього механізму, узгодити різні погляди на перелік та взаємозв'язки елементів механізму, їх роль у правовому регулюванні тощо.

Системний підхід у дослідженні – термін, що нерідко вживається, але не завжди однаково тлумачиться різними дослідниками. Найбільш ґрунтовну спробу визначити сутність системного підходу зроблено у роботах В.М. Садовського, Е.Г. Юдіна, І.В. Блауберга. Системний підхід розглядається як один з нових методологічних напрямів сучасної науки. Поняття «методологічний підхід» трактується цими авторами як «принципова методологічна орієнтація дослідження, як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкту), як поняття або принцип, що керує загальною стратегією дослідження» [12, с. 74]. Тобто, системний підхід до дослідження об'єкту передбачає використання необхідних, обраних залежно від завдань дослідження, особливостей об'єкта, методів дослідження. Водночас, ці методи застосовуються, виходячи, перш за все, з такої властивості об'єкта, як системність. Інакше кажучи, у межах системного підходу використовуються доцільні методи, прийоми дослідження об'єкту як системи. Не виключено використання структурного аналізу, що спирається на системну основу та може вважатись одним з етапів системного дослідження [13, с. 106].

Отже, у цій статті зроблено спробу визначити склад механізму правового регулювання, упорядкувати, систематизувати вже запропоновані у юридичній літературі його елементи. Оскільки ми намагаємося розглянути цей механізм, як систему, то важливо визначити не лише елементи, а системні зв'язки між ними, що створюють з окремих юридичних явищ єдину функціональну систему, функціональний фактор правового простору, правової реальності.

Такий підхід передбачає, що об'єктом дослідження є система, відтак важливо визначити, що ми розуміємо під терміном «система». Це просте, на перший погляд, завдання ставить нас перед проблемою вибору визначення цього поняття з великої кількості визначень, що наявні у науковій літературі. На наш погляд, тут доцільно керуватись тезою про те, що слід враховувати пізнавальну мету, з якою ми приписуємо певному об'єкту властивості системи [13, с. 81]. Оскільки ми ставимо за мету з використанням системного підходу визначити елементи механізму правового регулювання та системні зв'язки між ними, то, відповідно, маємо обрати таке визначення, що містить саме ці характеристики системи. З 40 визначень цього поняття, що зібрано з різних джерел В.Н. Садовським, ним виділено групи визначень, у тому числі ті, що визначають систему через поняття «елементи», «відносини», «зв'язки», «ціле», «цілісність» [13, с. 99]. Серед таких визначень, виходячи, знов-таки, з мети дослідження, обрано таке. Системою називається сукупність виокремлених зі світу реальних або уявлених елементів. Ця сукупність є системою, якщо: 1) визначено зв'язки між цими елементами; 2) кожен з елементів всередині себе є неподільним; 3) зі світом поза системою система взаємодія як

ціле; 4) з еволюцією у часі ця сукупність залишається системою, якщо між її елементами зберігається однозначна відповідність [13, с. 98].

Для нашого дослідження важливо врахувати ще одну групу визначень системи, що виокремлює В.М. Садовський. До неї входять такі, що визначають систему через поняття «вхід», «вихід», «переробка інформації», «управління» [13, с. 99]. Коротко узагальнення цих визначень виглядає так: система – це зібрання сутностей або речей, яке сприймає якісь входи і діє згідно них для вироблення певних виходів, відповідно до цілей функціонування системи. Тобто, система має входи сигналів, інформації із зовнішньої середовища та відповідні виходи у зовнішню середовищу результатів функціонування системи.

Також, слід взяти до уваги ще таке узагальнення: «... для будь-якої системи, що досліджується, мінімально вимагається три різних рівні її опису: 1) з точки зору придатних їй зовнішніх цілісних властивостей; 2) з точки зору її внутрішньої побудови та внеску її компонентів у формування цілісних властивостей системи; 3) з точки зору розуміння даної системи як підсистеми більш широкої системи» [13, с. 99].

Отже для досягнення поставленої мети обрано два зазначених вище розуміння системи (як єдиного цілого з відповідною структурою та як сукупність об'єктів, що має загальні входи та виходи сигналів, інформації) та три рівні опису системи.

Виходячи з наведеного на початку статті огляду, різні автори до елементів механізму правового регулювання відносять: 1) юридичні норми; 2) правові відносини; 3) акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 4) акти застосування права; 5) акти офіційного тлумачення права; 6) нормативно-правові акти; 7) юридичні факти; 8) законність; 9) правосвідомість; 10) правові способи (дозволи, зобов'язання, заборони); 11) правові форми (використання, виконання, дотримання, застосування); 12) правова культура; 13) правомірна поведінка; 14) протиправна поведінка; 15) юридична відповідальність; 16) суб'єкти правового регулювання; 17) інші правові засоби. Не складно бачити, що у такому переліку – різнопланові елементи: формалізовані правові явища (нормативно-правові акти, суб'єкти правового регулювання), діяння (поведінка), ціннісні психологічні категорії (правосвідомість, правова культура) тощо. Без сумніву, всі вони так чи інакше прямо чи опосередковано пов'язані з правовим регулюванням. Саме тому їх і намагаються включити до механізму правового регулювання. Але з цього переліку необхідно виокремити саме ті, які у сукупності утворюють систему, яку ми називаємо «механізм правового регулювання». Тобто така сукупність має відповідати обраним вище ознакам системи (визначеність зв'язків між елементами, неподільність кожного елементу, єдність системи у взаємодії із зовнішнім середовищем, незмінність у часі відповідності між елементами).

Для представлення механізму правового регулювання у вигляді системи, важливо сформулювати його поняття. Існує велика кількість визначень цього поняття як у науковій, так і навчальній літературі. Більшість з них визначають механізм правового регулювання як сукупність або систему засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання [10, с. 548; 6, с. 161]. Тобто за допомогою цього механізму, через цей механізм відбуваються всі етапи правового регулювання. Відповідно, етапи правового регулювання зазвичай формулюються у такій послідовності: правова регламентація суспільних відносин (розробка і прийняття юридичних норм); виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків (перехід від загальних приписів норми до конкретної моделі поведінки суб'єктів – виникнення правовідносин); реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [14, с.262].

Отже, якщо розглядати механізм правового регулювання, як систему, що має відповідні «входи» та «виходи», про що ми зазначали вище, то в такому разі можна відзначити, що входом до такої системи, вхідним сигналом для її запуску є потреба у правовому регулюванні суспільних відносин. Така потреба виражається в інтересах суб'єктів суспільних відносин, що потребують регулювання. «Вхід» системи сприймає

таку потребу (інформацію) як сигнал для запуску механізму правового регулювання, процесу правового регулювання, що починається з регламентації таких актуальних суспільних відносин. «Вихід» цієї системи – реальна поведінка суб'єктів, досягнення реальної мети правового регулювання – задоволення інтересів суб'єктів (суб'єктів суспільних відносин – на «вході», суб'єктів вже правових відносин – на «виході»). Виходячи з цього, механізм правового регулювання, зреагувавши на потребу у регулюванні суспільних відносин, отримавши вхідний сигнал, про необхідність такого регулювання через виявлення інтересів суб'єктів суспільних відносин, видає на виході задоволення цих інтересів у вигляді поведінки цих суб'єктів, що відповідає нормативним приписам, сформованим у процесі роботи механізму правового регулювання.

У таке розуміння послідовності стадій правового регулювання та запропонованого тлумачення механізму правового регулювання як системи з позначеними вище «входом» та «виходом» дещо не вкладається інше визначення механізму правового регулювання, що зустрічається у юридичній літературі. Сутність його у тому, що механізм правового регулювання визначається як сукупність правових засобів, що дозволяють запровадити у життя правила поведінки, що містяться у правових нормах [14, с. 261; 15, с. 401]. Тобто, такі визначення за змістом передбачають, що механізм вводить суспільні відносини до рамок, що передбачені правовими нормами. Фактично, припускається відсутність такої стадії правового регулювання, як правова регламентація (правотворчість) і механізм працює з готовими правовими нормами, не виробляючи їх. За такого розуміння, його дію спрямовано лише на упорядкування відносин, модель яких вже закладено в чинні правові норми. Чи є таке розуміння механізму правового регулювання хибним? Тут є слушним твердження М.М. Рассолова про те, що досягнення результату правового регулювання в його останній стадії не припиняє регулювання взагалі. «Воно продовжує здійснюватися у часі та просторі по відношенню до суб'єктів, які безперервно включаються до сфери правового регулювання» [1, с. 282]. Це означає, що проходження повного циклу правового регулювання певного виду суспільних відносин (надання їм статусу правових відносин), правове регулювання продовжується через реалізацію інтересів суб'єктів відносин за вже розробленим та затвердженим зразком поведінки (правовою нормою). У такому випадку регулювання здійснюється, минувши першу стадію (правотворчості), оскільки відповідну норму вже створено. А результатом є так само правомірна поведінка суб'єктів, задоволення їх інтересів через реалізацію прав та обов'язків. Тому можемо констатувати, що система «механізм правового регулювання» має ще один «вхід». Але цей «вхід» реагує на не на потребу у правовому регулюванні, а на юридичний факт. Саме юридичний факт «запускає» роботу механізму правового регулювання через правовідносини на підставі вже існуючої правової норми. І по суті, друге наведене вище визначення механізму правового регулювання характеризує саме таке його функціонування на підставі вже існуючої правової норми за наявності відповідного юридичного факту.

Таким чином, з тієї точки зору, що система у своєму функціонуванні має відповідні «входи» та «виходи», можна стверджувати, що механізм правового регулювання має два «входи». Перший з них сприймає інформацію про потребу у правовому регулюванні певного виду суспільних відносин. Другий – реагує на юридичні факти як обставини, що «запускають» схему правовідносин, а відтак – і роботу всього механізму правового регулювання, процес правового регулювання, минаючи першу його стадію. На «виході» отримуємо задоволення інтересів суб'єктів, суспільства у формі їх правомірної поведінки. На підставі таких міркувань можна зробити висновок про реакції системи «механізм правового регулювання» на інформацію, що поступає на різні її «входи». Якщо механізм отримує інформацію про потребу у правовому регулюванні певного виду суспільних відносин, то для цього конкретного виду суспільних відносин механізм працює, так би мовити, у повному циклі, починаючи з правової регламентації суспільних відносин. Причому, саме для цього виду правовідносин, повний цикл правового регулювання

спрацьовує одноразово, встановлюючи правило (правову норму) багаторазового використання. Після цього для такого виду правовідносин механізм реагує лише на юридичні факти, що формалізовані у гіпотезі правової норми і спрацьовує стільки разів, скільки виникає відповідний юридичний факт.

Такий погляд на механізм правового регулювання дозволяє визначити склад цього механізму. Вище визначено, що поза механізмом знаходиться юридичний факт, що виконує роль сигналу на вході механізму для його запуску. До складу механізму у такому його розумінні, як видно з наведеного вище, входять правова норма та правові відносини. Оскільки на виході механізму, як визначено, отримуємо задоволення інтересів суб'єктів, реалізацію їх прав та обов'язків, то всередині, у складі механізму об'єктивно залишаються акти реалізації права і, відповідно, акти застосування права. Причому, ці складові елементи мають абстрактний характер: норма права як правило поведінки з відповідною структурою (гіпотеза, диспозиція, санкція); акт реалізації як втілення в поведінку припису правової норми (поведінка за правилом, що вказано у диспозиції), акт застосування права як результат «індивідуалізації» загального правила до конкретного випадку у вигляді індивідуального припису, що також реалізується суб'єктом. Правові відносини у складі механізму правового регулювання розглядаються як абстрактний зв'язок між суб'єктами. Зміст такого зв'язку позначено у диспозиції правової норми. Тут правовідносини – схема, абстрактна модель суспільного зв'язку між певними видами суб'єктів. Причому, самі елементи, залежно від вхідних сигналів системи можуть набувати різного змісту, ознак, але самі вони як абстракції залишаються незмінними, неподільними одиницями, елементами системи.

До системи «механізм правового регулювання» включено елементи, що мають чітко визначені фіксовані зв'язки. Інші явища, що впливають на правове регулювання: законність, правосвідомість, правова культура тощо, не мають таких однозначних жорстких зав'язків з обраними нами елементами механізму, відтак – не включені до його складу.

У самому загальному вигляді ці зв'язки можна викласти так. Правовідносини пов'язані з нормою права через диспозицією норми, яка визначає зміст правовідносин, та через санкцію норми, що захищає правовідносини та гарантує функціонування правовідносин. Акт реалізації права є наслідком нормального функціонування правовідносин, переходу їх змісту у реальну поведінку суб'єктів. Акт застосування виходить з умов функціонування правовідносин та включається у роботу системи за умов не реалізованості змісту правовідносин. При цьому весь механізм правового регулювання працює як єдине ціле і фактично виконує функцію регулятора суспільних відносин. Він саме регулює суспільні відносини, вводить поведінку суб'єктів суспільних відносин до правових рамок, не тільки нормує відносини, що властиво правовій нормі, а й втілює ці правові норми у поведінку учасників відносин. Відтак можна стверджувати, що механізм правового регулювання у такому складі виконує функцію регулятора суспільних відносин, якщо під таким регулюванням розуміти не лише вироблення загальнообов'язкових правил поведінку, а й реалізацію цих правил у поведінці суб'єктів, фактичне «життя» правових норм, реальну впорядкованість суспільних відносин правом.

Виходячи з такої структури механізму правового регулювання, інші правові явища, що пов'язані з правовим регулюванням складають зовнішнє середовище відносно цього механізму, його «оточення», середовище функціонування цієї системи. Суб'єкти суспільних відносин з їх соціальними зв'язками, правосвідомістю, правовою культурою складають середовище існування механізму правового регулювання. Це живе, постійно функціонуюче середовище, у якому відбуваються складні рухи та події. Окремі суспільні відносини, залежно від стану, рівню розвитку цього зовнішнього середовища набувають суттєвого для цього середовища значення і потребують формалізованого сталого регулювання правом. На наявність таких актуальних відносин реагує механізм правового

регулювання. Він також реагує на фактичні обставини у цьому соціальному середовищі, що формалізовані у гіпотезі чинної правової норми, і, відповідно, спрацьовує для реалізації інтересів суб'єктів у відповідності з цією нормою. Щодо таких, запропонованих елементів механізму як правосвідомість, то їх слід віднести до властивостей суб'єктів, що утворюють зовнішнє середовище відносно системи «механізм правового регулювання». Так само і законність, як принцип діяльності суб'єктів права (суб'єктів правозастосування). Навряд чи можна віднести до елементів механізму правового регулювання правові способи регулювання: дозволи, зобов'язання, заборони. По суті вони є способом виразу приписів правових норм, або, інакше кажучи, видами правових приписів, що містяться у нормах права як елементах механізму. Правові форми (використання, виконання, дотримання, застосування) є формами реалізації норм права, що виражаються в актах реалізації права, способом перетворення приписів правових норм у правомірну поведінку суб'єктів. А відтак, це не елементи механізму правового регулювання, а лише форми їх існування. Акти тлумачення норм права по суті не змінюють зав'язків між елементами системи «механізм правового регулювання», водночас впливають на ефективність правового регулювання суспільних відносин. Щодо правомірної поведінки, яку також, як зазначено на початку статті окремі автори пропонують включати до механізму, то варто зауважити, що вона по суті є результатом роботи такого механізму, а не його складовим елементом.

Представлення механізму правового регулювання у вигляді системи елементів із стійкими, визначеними, незмінними у часі зв'язками дозволило визначити такі елементи цього механізму: норма права, правовідносини, акти реалізації, акти застосування права. Такий результат отримано, виходячи з мети представлення механізму як системи: виявити елементи, що поєднані у єдине функціональне ціле стійкими зв'язками. Всі інші складові, що пропонуються у різних джерелах як елементи механізму фактично утворюють оточуюче середовище, з якого система «механізм правового регулювання» отримує відповідні вхідні інформаційні сигнали та видає на виході врегульовану правомірну поведінку як задоволення інтересів учасників суспільних відносин. Тобто, такий підхід фактично підтверджує позицію С.С. Алексєєва стосовно складу механізму правового регулювання. Водночас, отриманий результат має таке уточнення щодо зазначених елементів механізму. Під такими елементами тут слід розуміти абстрактні моделі норми права, правовідносин, актів реалізації (застосування) права. Під таким елементом механізму як норма права слід розуміти модель, що побудовано за логічною схемою «якщо-то-інакше», тобто абстрактну конструкцію, що може містити загальний припис з умовами та гарантіями його реалізації. Відповідно, правовідносини як елемент механізму – суспільний зв'язок між суб'єктами, що виникає із змісту припису норми права та за умов наявності обставин, що сформульовано у гіпотезі норми. Під актами реалізації (застосування) слід розуміти не документи з відповідною структурою, а переведені у правомірну поведінку загальний припис правової норми або індивідуальний припис, що випливає із загального припису правової норми. Тобто, тут механізм правового регулювання представлено як цілісну функціональну систему, що складається з ідеальних (абстрактних) елементів, які пов'язані між собою визначеними стійкими фіксованими зв'язками. Фактично правова норма тут є системоутворюючим фактором. Цей механізм сприймається як єдине ціле. Він здатний вводити суспільні відносини у правові рамки (моделі) – здійснювати правове регулювання суспільних відносин, за наявності на вході цього механізму відповідних сигналів про необхідність такого регулювання. На виході такого механізму отримуємо врегульовану (здійснювану) правомірну поведінку суб'єктів. Представлення механізму правового регулювання у вигляді такої системи дозволяє зробити ще один висновок. Представлене функціонування механізму як єдиного цілого, що є обов'язковою ознакою системи, дозволяє говорити про нього як про регулятор суспільних відносин. Це підтверджує тезу, що підкреслювалась нами раніше [16, с. 97-101], на підтримку тієї точки зору, що сама норма права не здатна регулювати суспільні відносини. Вона лише нормує їх, містить модель загальнообов'язкової поведінки.

Причому, тут під правовим регулюванням ми розуміємо не лише створення та формальне закріплення загальнообов'язкових правил поведінки, а гарантовану реалізацію цих правил, або гарантованість такої реалізації.

Інші елементи, що пропонувалося включати до механізму правового регулювання, створюють зовнішнє середовище функціонування такого механізму. Відповідно механізм правового регулювання має визначені зв'язки з такими елементами, ці елементи також пов'язані між собою відповідними визначеними зв'язками та утворюють систему більш високого рівня, яку, в сукупності з іншими, не розглянутими у цій статті елементами, прийнято називати правовою системою.

До механізму правового регулювання як системи у визначеному вище вигляді можуть бути застосовані окремі положення теорії соціальних систем Н. Лумана. Ця теорія стверджує, що соціальні системи, які представлено не у вигляді особистостей, індивідів, а у вигляді комунікативних актів, мають властивість «самореференції» – самовідтворення [17, с. 53]. Елементами механізму правового регулювання ми визначили саме акти правової комунікації – правовідносини, правила поведінки (правові норми), акти реалізації прав. Відтак можна припустити, що цей механізм є відображенням певної соціальної системи. Механізм правового регулювання включає в себе моделі всіх актів правової комунікації, поза його межами – акти не правової комунікації (інші соціальні комунікації – корпоративні, моральні, релігійні, звичаєві тощо). Вплив системи соціальних не правових комунікацій є для механізму правового регулювання «шумом» (масою різних невпорядкованих сигналів, що у своїй масі не розрізняються механізмом правового регулювання), з якого він здійснює відбір інформації для своєї специфічної дії на ці відносини – правового регулювання відносин. Він відбирає на вході інформацію про відносини, що потребують правового регулювання за своїми кодами, програмами, схемами. Така взаємодія може бути об'єктом окремого дослідження, тут можливе отримання результатів, що матимуть значення для визначення меж правового регулювання суспільних відносин.

Таке представлення механізму правового регулювання може стати корисним для подальшого дослідження його функціональності, ефективності. Як система з відповідними входами інформації механізм правового регулювання можна розглядати як фактор, що визначає межі правового регулювання суспільних відносин. Імовірно, межі правового регулювання можуть залежати від «чутливості» входу цієї системи (можливості на реагування потреби у правовому регулюванні суспільних відносин), від ступеню «жорсткості» цих зав'язків механізму правового регулювання з елементами зовнішнього середовища – правосвідомістю, правовою культурою суб'єктів тощо.

Список використаних джерел:

1. Рассолов М.М. Проблемы теории государства и права : учеб. пособие / М.М. Рассолов. – М. : ЮНИТИ-ДИАНА: Закон и право, 2007. – 431 с.
2. Радько Т.Н. Теория государства и права : учебник / Т.Н. Радько. – М. : Академический Проект, 2005. – 816 с.
3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966. – 188 с.
4. Сухонос В.В. Теорія держави і права : навч. посібник / В.В. Сухонос – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 536 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
6. Сырых В.М. Теория государства и права : учебник / В.М. Сырых. – 2-е изд. – М. : ЗАО «Юридический Дом «Юстицинформ», 2002. – 592 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М. : ТК велби, Изд-во Проспект, 2008. – 576 с.

8. Ныркова С.П. Системный подход к исследованию механизма правового регулирования : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С.П. Ныркова. – Москва, 2006. – 20с.
9. Скакун О.Ф. Теория держави і права : підручник. – 4-те видання допов. і перероб. / О.Ф. Скакун – К.: Алерта, 2013, - 524 с.
10. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теория держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
11. Шабалин В.А. Системный анализ механизма правового регулирования / В.В. Шабалин // Советское государство и право. – 1969. – № 10. – С. 123-126.
12. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973 – 270 с.
13. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / В.Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 280 с.
14. Теория держави і права: Навч. посіб. / А.М. Колодїй, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
15. Рассказов Л.П. Теория государства и права : учебник / Л.П. Рассказов. – М. : РИОР, 2008. – 463 с.
16. Пашутин В.В. Норма права в регулюванні суспільних відносин. – Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток Української держави : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 29 червня 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. Ун-т внутр. Справ. – -Х. : ХНУВС, 2011. – 272 с.
17. Бусова Н. Проблема кризиса правового регулирования в свете теории социальных систем Н. Лумана / Н. Бусова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – №9. – С. 52-53.

Пашутин Вадим Владимирович,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)

СОСТАВ МЕХАНИЗМА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД

Механизм правового регулирования рассмотрен с использованием системного подхода, отдельных положений общей теории систем. Определён его состав как совокупность элементов системы, системообразующие связи между ними. В общем виде обозначен характер взаимодействия механизма правового регулирования как единого целого с внешними для него социальными явлениями, правовой системой.

Ключевые слова: правовое регулирование, механизм правового регулирования, системный подход.

Pashutin Vadim Vladimirovich,
PhD, Associate Professor
Associate professor of general legal disciplines
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine (Krivoy Rog)

COMPOSITION OF LEGAL REGULATION MECHANISM: SYSTEMATIC APPROACH

The mechanism of legal regulation is considered using a systematic approach and certain provisions of general systems theory. Certain elements of the mechanism and the relations between them are defined, creating a from different legal phenomena a single functional system.

It was established that the mechanism of legal regulation has two "entrances". The first one takes information on the need for a certain type of legal regulation of social relations. The Second one responds to the legal facts as the circumstances that "launch" work of the whole mechanism of legal regulation, the process of regulation, bypassing the first stage. On the "output" we receive satisfaction of public interest or parties in the form of lawful behavior of the latter.

The structure of the mechanism in that sense includes legal norm, legal relationships, acts execution of rights and acts of law enforcement.

In the most general view the relationship between elements of the mechanism look like as follows. Relationships are related to the rule of law through the disposition of the rule as defined by the content of legal relationships, and through sanction of the rule that protects the legal relationships and ensures the functioning of legal relations. The act of exercising the right is a consequence of the normal functioning of the relationships and moving their content to the real behavior of subjects. Act of execution goes out of operating conditions of legal relations and includes in the system work under conditions that content of legal relations is not executed. Herewith the entire mechanism of legal regulation works as a single entity and actually acts as a regulator of social relations. Other legal effects related to legal regulations make external environment as regard to this mechanism, its surroundings, environment of functioning of the system.

It is suggested that the limits of legal regulation may depend on the "sensitivity" of the system entrance (the ability to respond to the need for legal regulation of social relations), the degree of relations "stiffness" of legal regulation mechanism with the elements of the external environment - sense of justice, legal culture of parties and so on.

Keywords: *legal regulation, mechanism of legal regulation, systemic approach.*

Надійшла до редколегії 11.02.2016

Розділ II ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 368.86

Буга Ганна Сергіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Правова характеристика договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів

Досліджується правова характеристика договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Проаналізовано чинне законодавство, визначено, що договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів відноситься до числа обов'язкових договорів. Однак, на законодавчому рівні не закріплено визначення поняття договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, а закріплено лише загальне визначення договору страхування в Цивільному кодексі України та Законі України «Про страхування», яке в повній мірі не розкриває сутності зазначеного договору.

Ключові слова: *договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування, цивільно-правова відповідальність, страхування автомобільного транспорту*

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, страхування відповідальності займає особливе місце в системі страхових відносин. Це пояснюється основоположними принципами цієї галузі страхування та високим соціальним значенням страхових виплат. В останні роки інтерес до проблем страхування відповідальності значно зростає. Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів – один із найпоширеніших і найпопулярніших видів страхування відповідальності в усьому світі [1, с. 195]. Питання про призначення, необхідність та соціально-економічну ефективність обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів і досі є дискусійним та актуальним [2].

Обов'язкове страхування відповідальності в Україні має свою специфіку та є відносно молодим видом страхування порівняно з особистим і майновим [3, с. 189].

Договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів відноситься до числа обов'язкових договорів, тому на власника транспортного засобу покладається обов'язок застрахувати свою цивільну відповідальність з моменту придбання транспортного засобу. За невиконання даного

обов'язку власник транспортного засобу притягується до адміністративної відповідальності [4, с.14].

Аналізу останніх досліджень і публікацій, цього явища присвячені роботи Ю.А. Малашенко, О.Д. Вовчак, О.О. Кульчій, М.Й. Малик, І.А. Семенчук та інших вчених.

Метою даної статті є визначення правової характеристики договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів

Виклад основного матеріалу. В Україні страхування автомобільного транспорту займає найбільшу частку страхового ринку як за обсягом страхових премій, так і за сумою страхових виплат. Однак у даному сегменті ринку є ще значні перспективи. Це пов'язано із зростанням парку автотранспортних засобів в країні, зростанням обсягів вантажопотоків, змінами в правовій сфері, зокрема в сфері страхування наземного автомобільного транспорту [5, с. 41].

Правове регулювання договірних відносин обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є невід'ємною умовою їхнього подальшого розвитку. Взаємозв'язки між сторонами договору суттєво впливають на сучасний стан страхового ринку. У зв'язку з недосконалістю регулювання відносин, що виникають у сфері обов'язкового страхування відповідальності автовласників, постає питання щодо поняття ефективності правового регулювання, адже саме вона є головним показником рівня розвитку останнього [6, с. 94].

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – це складний комплексний правовий інститут, що об'єднує відносини різного роду і регулюється нормами різних галузей права [7, с. 10], зокрема є різновидом цивільно-правових відносин.

Згідно зі ст. 979 Цивільного кодексу України, за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. Необхідно зазначити, що Закон України «Про страхування», а саме ст.16, дає більш повне визначення зазначеного договору, а саме договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору. Однак, на законодавчому рівні не закріплено визначення поняття договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, а закріплено лише загальне визначення договору страхування в Цивільному кодексі та Законі України «Про страхування», яке в повній мірі не розкриває сутності зазначеного договору.

Отже, у зв'язку з цим, необхідно розглянути правову характеристику обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Згідно з Цивільним кодексом України, а саме ст. 980 та ст. 4 Закону України «Про страхування», предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з: життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності).

Як зазначають науковці, договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів створює для його сторін певні права та обов'язки. Однак принциповим є питання про момент виникнення зобов'язань за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників

наземних транспортних засобів, та відповідно, його реальний чи консенсуальний характер [8].

Як зазначається у ст. 983 ЦК України, договір страхування набирає чинності з моменту внесення страхувальником першого страхового платежу, якщо інше не встановлено договором, на це вказує і ч. 4 ст. 18 Закону України «Про страхування». Однак, слід звернути увагу на такий аспект, що Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», не визначає, з якого моменту зазначений договір набирає чинності.

Однак, в полісі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, яким, відповідно до законодавства, посвідчується факт укладання відповідного внутрішнього договору страхування, у одному із пунктів передбачає зазначення не тільки розміру страхової премії, але й точної дати її сплати (з точністю до хвилини).

Отже, з цього можна зробити висновок, що зазначений договір є реальним, тому що зобов'язання за договором виникають після сплати страхової премії, та іншого ним передбачено бути не може [8].

Також необхідно зазначити, що в Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» внутрішні договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності укладаються строком на один рік. Укладення внутрішніх договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності на строк менший, ніж один рік, але не менш як на 15 днів допускається виключно щодо транспортних засобів: незареєстрованих – на час до їх реєстрації, тимчасово зареєстрованих – на час до їх постійної реєстрації, зареєстрованих на території іноземних держав – на час їх перебування на території України. Міжнародний договір «Зелена картка» може укладатися на строк 15 днів, 1 місяць, 2 місяці, 3 місяці, 4 місяці, 5 місяців, 6 місяців, 7 місяців, 8 місяців, 9 місяців, 10 місяців, 11 місяців або один рік. Договором внутрішнього страхування протягом строку його дії може бути визначений період використання транспортного засобу, що не може становити менш як шість календарних місяців. Договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, що підлягають обов'язковому технічному контролю відповідно до Закону України «Про дорожній рух», укладаються страховиками за умови проходження зазначеними транспортними засобами обов'язкового технічного контролю, якщо вони згідно з протоколом перевірки технічного стану визнані технічно справними. Договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, що підлягають обов'язковому технічному контролю, укладаються на строк, що не перевищує строку чергового проходження транспортним засобом обов'язкового технічного контролю відповідно до вимог Закону України «Про дорожній рух».

Договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів припиняє свою дію після закінчення строку, на який його було укладено, або він може бути припиненим достроково [4, с.15].

Згідно з законодавством України, дострокове припинення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів можливо у двох випадках, а саме дострокове припинення договору страхування з ініціативи страхувальника та дострокове припинення договору страхування з ініціативи страховика

Відповідно до Цивільного кодексу України, Законів України «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є двостороннім, а саме сторонами за зазначеним договором є страхувальник та страховик.

Однак, як зазначають науковці, специфіка договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів полягає у тому, що отримувати відшкодування за даним видом страхування завжди буде тільки третя особа, яку в договорі передбачити і вказати неможливо. За договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів вважається застрахованим певний автомобіль (чи водій), однак застрахованою є їх відповідальність перед третіми особами [8].

У науковців постає одне питання, чи можна договір страхування відповідальності кваліфікувати як договір на користь третьої особи.

Слід зазначити, що в літературі не склалося єдиної точки зору з цього приводу. Так, одні науковців відстоюють позицію про те, що договір страхування відповідальності за жодних умов не може бути визнаний договором на користь третьої особи, оскільки вигодонабувач у такому договорі призначається не волею сторін, як у класичній його конструкції, а імперативно законом [9, с.11]. Як зазначає М.В. Ус та інші дослідники, що договір страхування відповідальності, слід визнати договором на користь третьої особи, вказуючи на недоцільність обмеження потерпілих у їх можливості звернення до страховика деліквента [10, с. 110; 11, с. 47].

Договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, зважаючи на його правову та економічну природу варто відносити до реальних договорів, оскільки зобов'язання за ним можуть виникати тільки після сплати страхової премії. Зазначений договір є обов'язковим для укладання усіма страховиками, які відповідно до закону здійснюють даний вид страхування, його укладання є неодмінною умовою експлуатації транспортних засобів на території України та всіх стран Європи. При цьому страхувальники мають можливість вільно обирати страховика та окремі умови страхування (тип договору, строк його дії), що є проявами свободи договору [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, проаналізувавши законодавство України, яке стосується страхування, а саме Цивільний кодекс України, Закони України «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», можна зробити висновок, що ні в одному із зазначених нормативно-правових актів не визначено поняття договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, не визначено права та обов'язки сторін саме за зазначеним договором. Потребує подальшої розробки та деталізації проблема віднесення такого договору до групи договорів на користь третіх осіб. Тому вважаємо, що зазначена проблема визначення правової характеристики договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів потребує більш детального вивчення та аналізу з боку визначення сторін щодо отримання та порядку відшкодування за зазначеним договором.

Список використаних джерел:

1. Вовчак О.Д. Страхування / Вовчак О.Д. [навчальний посібник]. 2-ге видання, виправлене. – Львів «Новий Світ», 2005. – 480 с.
2. Малашенко Ю.А. Соціально-економічний зміст та значення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів / Ю.А. Малашенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3026>.
3. Зубкова Л.А. Генеза приватноправового регулювання обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності автовласників / Л.А. Зубкова // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2014. – №3. – С. 186-197.

4. Малик М.Й, Семенчук І.А. Оцінка страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів в країнах СНД / М.Й Малик, І.А. Семенчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – №8(173). – С. 13-18.
5. Воробйов Ю.М., Євстав'єва І.Ф. Теорія та практика страхування засобів наземного транспорту / Ю.М. Воробйов, І.Ф. Євстав'єв // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №4. – С. 41–48.
6. Кульчій О.О. Підвищення ефективності правового регулювання договірних відносин обов'язкового страхування відповідальності автовласників / О.О. Кульчій // Право і суспільство. – 2015. – №6 частина 3. – С. 94-97.
7. Бортник Н.П., Єсімов М.М. Адміністративно-правові відносини у сфері обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів / Н.П. Бортник, М.М. Єсімов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», Юридичні науки. – № 825. – 2015. – С. 9–17.
8. Кульчій О.О. Правова кваліфікація договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів / О.О. Кульчій // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/556/1/Kultchiy%20O.O.%20Legal%20charactORIZATION.pdf>.
9. Бартош В.К. К вопросу о квалификационной принадлежности договора страхования риска гражданской ответственности / В.К. Бартош // Юридический мир. – 2003. – №9. – С. 4-13.
10. Захаров Ю., Фогельсон О. Право требования кредитора в договорах в пользу третьего лица / Ю. Захаров О. Фогельсон // Хозяйство и право. – 2001. – №10. – С. 104-113.
11. Ус М.В. Співвідношення деліктних зобов'язань і зобов'язань, що виникають з договорів страхування відповідальності за заподіяння шкоди / М.В. Ус // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – №6-2. Том 2. – С. 47-49.

Буга Анна Сергеевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

**ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРА
ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО-
ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ
НАЗЕМНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ**

Исследуется правовая характеристика договора обязательного страхования гражданской-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств. Проанализировано действующее законодательство, определено, что договор обязательного страхования гражданской-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств относится к числу обязательных договоров. Однако на законодательном уровне не закреплено определение понятия договора обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств, а закреплено лишь общее определение договора страхования в Гражданском кодексе и Законе Украины «О страховании», которое в полной мере не раскрывает сущности указанного договора.

Ключевые слова: договор обязательного страхования гражданской-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств, страхование, гражданско-правовая ответственность, страхование автомобильного транспорта.

**Buga G.S.,
candidat of law sciences
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of
Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)**

**LEGAL DESCRIPTION CONTRACT OF COMPULSORY
INSURANCE OF CIVIL LIABILITY OF VEHICLE OWNERS**

We investigate the legal description of the contract compulsory insurance of civil liability of vehicle owners. Analyzes current legislation stipulates a contract of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles is one of the mandatory contracts. However, the legislation is not fixed definition of contract compulsory insurance of civil liability of vehicle owners, but only enshrined general definition of an insurance contract in the Civil Code and the Law of Ukraine «On insurance», which is not fully disclose the nature of the treaty.

According to Art. 979 of the Civil Code of Ukraine, the insurance contract, one party (the insurer) undertakes, if a certain event (the insured event) to pay the other party (the insured) or other person specified in the contract, the amount of money (insurance payment), and the insurer is committed undertake to pay the insurance premiums, and other contract terms. It should be noted that the Law of Ukraine «On insurance», namely Article 16 gives a better definition of the treaty, namely insurance contract - a written agreement between the insurer and the insurer under which the insurer undertakes in case of insured event to make insurance payment to the insured or other person specified in the insurance contract the insurer to whom the contract of insurance (to provide assistance, perform service, etc.), and the insurer undertakes to pay insurance payments in due time, and other conditions of the contract. However, the legislation is not fixed definition of contract compulsory insurance of civil liability of vehicle owners, but only enshrined general definition of an insurance contract in the Civil Code and the Law of Ukraine «On insurance», which is not fully disclose the nature of the treaty.

Thus, analyzing the legislation of Ukraine relating to insurance, such as the Civil Code of Ukraine, Laws of Ukraine «On insurance», «On compulsory insurance of civil liability of vehicle owners», it can be concluded that none of these regulations and legal acts undefined concept contract compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles not defined rights and obligations of the parties is specified by the contract. Needs further development and detailed classification of issue of such contract to contract in favor of third parties. Therefore we think that this problem determining the legal description of the contract compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles require more detailed study and analysis of the definition of the parties and to obtain compensation for the said contract.

Keywords: *contract of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles, insurance, civil liability insurance of motor transport.*

Надійшла до редколегії 16.03.2016

УДК 341.1/8

Назимко Олена Вікторівна,
кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТ УЧБОВОЇ ВІДПУСТКИ ЗА НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ФІНСЬКОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

В даній статті автор наводить норми джерел міжнародного та фінського трудового права щодо отримання/надання учбової відпустки. Відповідно до змісту норм міжнародного права МОП, ЮНЕСКО та діючого Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії, автор виявляє нормативно-правові, ціннісні та інші риси сучасного інституту отримання/надання учбової відпустки.

Ключові слова: *учбова відпустка, міжнародне трудове право, навчання, освіта, Закон «Про учбову відпустку» Фінляндії.*

Актуальність. Сучасний інститут учбової відпустки є *надзвичайно важливим соціальним, трудовим та правовим завоюванням другої половини ХХ століття.* Неминуще значення існуючих міжнародно-правових та національних гарантій щодо отримання працюючою людиною такої відпустки полягає не лише у додатковому зміцненні загальновизнаного права на вільне та рівне отримання середньої, спеціальної або вищої освіти чи професійної кваліфікації, але й в явному відтворенні деяких з існуючих демократичних, законних та прозорих суспільних механізмів, дія яких призводить до необхідних та корисних змін в рамках існуючої системи соціальної стратифікації.

Варто також зазначити, що загальне користування інститутом учбової відпустки, крім підвищення освітнього, соціального або посадового статусу того чи іншого суб'єкта трудових відносин, часто забезпечує відчутне вдосконалення процесу та результатів праці в різних конкретних сферах як матеріального, так і нематеріального виробництва. До того ж, слід враховувати, що прогрес багатогранної та надзвичайно диверсифікованої економіки сучасного світу багато в чому залежить від виробництва та застосування нових знань, освіти, освіченості, професійної компетентності, новітніх наукових фундаментальних та прикладних знань і підходів.

Тому, надзвичайно важливим та актуальним видається знання, розуміння та аналіз норм міжнародного та зарубіжного трудового права щодо отримання/надання учбових відпусток. Здійснення новітніх наукових досліджень в цій, окремо взятій правовій проблематиці міжнародного та зарубіжного трудового права надасть українським науковцям-правникам можливість розробляти та вносити корисні, новаторські законотворчі пропозиції, спрямовані на виважене реформування відповідних частин/норм сучасного трудового права України.

Аналіз використаних джерел. Розгляд та аналіз норм міжнародного та фінського трудового права щодо отримання/надання учбової відпустки здійснено за допомогою звернення до спеціальних джерел права Міжнародної Організації Праці (надалі – МОП), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (надалі – ЮНЕСКО) та діючого Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії.

Метою даної статті є розгляд та порівняння норм міжнародного та фінського трудового права щодо отримання/надання учбової відпустки в рамках системи трудових відносин.

Виклад основного матеріалу. Право кожного законно працюючого громадянина в тій чи іншій державі на користування не лише щорічною черговою, але й учбовою, також іноді оплачуваною відпусткою, відтворює комплекс не лише спеціальних трудових та освітніх, але й загально визнаних прав та свобод людини і громадянина.

Так, положення ст. 2 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року про те, що «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища», має беззаперечне та імперативне значення і в контексті права набувати та підвищувати рівень власної освіти (ст. 26) за допомогою як освітніх, учбових інституцій, так і самотужки [1]. Теж саме право на освіту охороняється і в ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року (надалі – Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права), де зазначається, що «освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності» [2]. Складовими такого повного розвитку є, природно, і вдосконалення освіти та професійних навичок людини, що підвищує її соціальний статус.

Протягом тривалого часу, який було витрачено на створення та кодифікацію міжнародно-правових норм про необхідність надання в рамках трудових відносин щорічних оплачуваних відпусток, починаючи із положень Рекомендації МОП №47 «Стосовно щорічних оплачуваних відпусток» від 24 червня 1936 року (надалі – Рекомендація 1936 року), Конвенції МОП №52 «Про щорічні оплачувані відпустки» від 24 червня 1936 року, Конвенції МОП №101 «Про оплачувані відпустки в сільському господарстві» від 26 червня 1952 року та Конвенції МОП №132 «Про оплачувані відпустки» від 24 червня 1970 року, не піднімалося питання про надання працівникам відпусток не для відпочинку, а саме для навчання або отримання освіти заради вдосконалення їхніх професійних (робочих) навичок. Хоча в Преамбулі до положень згаданої Рекомендації 1936 року і зазначено, серед іншого, що «метою таких відпусток є надання працівникам можливості відпочинку, розваг та *розвитку своїх здібностей* (тобто, розвитку навичок, здібностей, які можна набути, зокрема і через освіту/навчання під час відпустки. – *Прим. та курсив наш. – О.Н.*)» [3].

Перша, скажімо так, предметно розвинута згадка не про запровадження інституту отримання/надання учбових відпусток, а про освіту або навчання в загальному контексті виробничого процесу та трудових відносин міститься у п. 2. ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, де зазначено: «2. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права (тобто «на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується». – *Прим. О.Н.*), включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини» [2].

Джерелами міжнародного трудового права, які предметно, детально розглядають та регулюють питання про отримання/надання учбових відпусток є Конвенція МОП №140 «Про оплачувані учбові відпустки» (надалі – Конвенція МОП №140) та Рекомендація МОП №148 «Щодо оплачуваних учбових відпусток»; обидві відбуло прийнято 24 червня 1974 рр.

Ввідні статті 1 та 2 Конвенції МОП №140 не лише надають визначення предмету відповідних норм міжнародного та національного трудового права, але й окреслюють та підтверджують вищезазначену нами освітню, кваліфікаційну, громадську та виробничу

цілеспрямованість інституту отримання/надання оплачуваних учбових відпусток: «Стаття 1. У цій Конвенції термін "оплачувана учбова відпустка" означає відпустку, яка надається працівникові з метою навчання на визначений період у робочий час з виплатою відповідної грошової допомоги. Стаття 2. Кожний член Організації (МОП. – *Прим. О.Н.*) розробляє і здійснює політику, що сприяє методами, які відповідають національним умовам і практиці і у разі потреби поетапно, надання оплачуваних учбових відпусток для цілей: а) професійної підготовки на будь-якому рівні; б) загальної, соціальної або цивільної освіти; с) профспілкового навчання» [4].

Ст. 3 Конвенції МОП №140 зазначає надзвичайно важливу роль інституту отримання/надання оплачуваних учбових відпусток, спрямованого на подальший виробничий, науковий, правовий та соціально-егалітаристський прогрес людства: «Ця політика спрямована на сприяння, в разі потреби - на різноманітних умовах: а) виробленню, удосконаленню та адаптації професійних і функціональних навичок, а також розширенню можливостей зайнятості і гарантії збереження роботи в умовах науково-технічного прогресу та економічних і структурних змін; б) компетентній та активній участі працівників і їхніх представників у житті підприємства та суспільства; с) розвитку людської гідності, соціальному та культурному росту трудящих; д) в цілому, розвитку відповідного постійного процесу освіти і підготовки, які допомагають працівникам пристосуватися до сучасних вимог» [4].

Проте в рамках Конвенції МОП №140 не зазначається жодних уніфікованих, обов'язкових або одномірних і, таким чином, часто невинуватих місцевими умовами характеристик та норм інституту отримання/надання оплачуваних учбових відпусток, про що йдеться у ст. 4: «Ця політика здійснюється з урахуванням стадії розвитку і особливих потреб країни та різноманітних секторів діяльності і координується із загальною політикою в галузі зайнятості, освіти і підготовки, а також з політикою в галузі тривалості робочого часу з певним урахуванням, у разі необхідності, сезонних коливань тривалості робочого часу або обсягу роботи» [4]. У статтях 5 та 6 Конвенції МОП №140 зазначається природність та необхідність існування та застосування різних національних норм та механізмів здійснення права працюючої людини на отримання оплачуваної учбової відпустки: «Стаття 5. Засоби надання оплачуваних учбових відпусток можуть включати національне законодавство і правила, колективні договори, арбітражні рішення, а також інші засоби, які відповідають національній практиці. Стаття 6. Державні органи влади, організації роботодавців і трудящих, установи та органи, які займаються питаннями освіти і професійної підготовки, беруть участь за допомогою методів, що відповідають національним умовам і практиці, в розробці й застосуванні політики сприяння надання оплачуваних учбових відпусток» [4].

Імперативними є неприпустимість позбавлення оплачуваної учбової відпустки того чи іншого працівника, відповідно до ст. 8 Конвенції МОП №140, «з причини раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, національного походження чи соціальної належності», та, відповідно до ст. 7 Конвенції МОП №140, та положення про те, що «фінансування заходів щодо надання оплачуваних учбових відпусток проводиться на регулярній основі, яка відповідає необхідним вимогам, і згідно з національною політикою» [4].

Надзвичайно важливі, базові, імперативні нормативно-правові положення стосовно інституту отримання/надання оплачуваної учбової відпустки зафіксовано у ст.11 Конвенції МОП №140: «Період оплачуваної учбової відпустки прирівнюється до періоду фактичної роботи з метою встановлення прав на соціальну допомогу та інших прав, що випливають із трудових відносин, на основі національного законодавства або правил колективних договорів, арбітражних рішень або інших положень, які відповідають національній практиці» [4].

Крім зазначених норм міжнародного трудового права, які створюють загальні засади регулювання інституту отримання/надання оплачуваної учбової відпустки та стосуються широкого кола учасників трудових відносин, інші галузі міжнародного права, наприклад, в сфері освіти, науки та культури (тобто право ЮНЕСКО) містять міжнародно-правові норми щодо отримання/надання оплачуваної учбової відпустки в рамках певних, окремих професійних та трудових сфер. Ці норми, віддзеркалюючи в цілому положення зазначених джерел міжнародного трудового права, містять однак і певні додаткові положення, що впливають із специфіки певних професій та роду трудової діяльності.

Так, наприклад, у ст. 95 «Відпустки для підвищення кваліфікації» Розділу IX «Умови, що необхідні для забезпечення ефективного процесу навчання» спільної Рекомендації ЮНЕСКО/МОП про стан вчителів від 5 жовтня 1966 року зазначається (мовою-оригіналом джерела): «95. (1) Время от времени учителям должны предоставляться отпуска для повышения квалификации с полным или частичным сохранением содержания. (2) Время, отводимое на эти отпуска, должно засчитываться в стаж и учитываться при установлении пенсии.

(3) Учителям, работающим в районах, удаленных от городских центров и рассматриваемых в качестве таковых государственными органами, отпуска для повышения квалификации должны предоставляться чаще» [5, с. 36-37].

Подібні положення містяться і в пп. 65 та 66 ст. G «Відпустки для підвищення кваліфікації та проведення наукових досліджень та щорічні відпустки» Розділу IX «Умови праці» Рекомендації ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів від 11 листопада 1997 року (мовою-оригіналом джерела): «65. Преподавательским кадрам высших учебных заведений должен предоставляться регулярный отпуск для повышения квалификации и проведения научных исследований с полным или частичным сохранением содержания (там, где это предусмотрено), как это имеет место при предоставлении академического отпуска. 66. Время отпуска для повышения квалификации или проведения научных исследований должно засчитываться в стаж работы и учитываться при определении выслуги лет и начислении пенсии, в соответствии с положениями о пенсионных фондах» [6, с. 67].

Однак відповідні правові норми щодо регулювання сучасного інституту отримання/надання оплачуваної учбової відпустки містяться не лише в джерелах міжнародного трудового права (право МОП) та міжнародного права в сфері освіти, науки та культури (право ЮНЕСКО), але й в джерелах національного трудового права окремих суверенних держав: як в основних законах, так і в підзаконних актах.

Так, відповідно до ст. 2 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндської Республіки від 1979 року (надалі – Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії), враховуючі поправки, внесені до цього Закону у 2011 році, зазначено (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. Відповідно до цього Закону, під «учбовою відпусткою» розуміється будь-який період часу, протягом якого роботодавець звільняє працівника від виконання ним обов'язків, які впливають з посади останнього, заради проходження працівником підготовки або навчання. 2. До періоду учбової відпустки не відноситься будь-який період, протягом якого працівник отримує підготовку або навчається на вимогу роботодавця, або період, щодо якого існує положення, зазначене в генеральній колективній угоді або колективній угоді цивільних службовців, яке прирівнює підготовку або навчання до самої праці, або період, протягом якого працівник бере участь у встановлених курсах підготовки, які передбачені його обов'язками» [7, с. 1]. Як ми бачимо, мова йде *лише про надання вільного часу без жодного, повного або часткового фінансового забезпечення*. Це становить принципову відмінність від відповідного положення Конвенції МОП №140.

Важливо зазначити, що відповідне положення п. 3 цієї ж ст. 2 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії окремо враховує необхідність надання таких відпусток працівникам однієї із найважливіших галузей фінської економіки – сільського господарства (переклад з

мови-оригіналу джерела): «Положення щодо учбової відпустки, відповідно до цього Закону, стосуються також, коли це доцільно, будь-якого періоду часу, який працівник сільськогосподарської ферми або інша особа, яка працює на саму на себе, використовує для отримання відповідної підготовки або навчання» [7, с. 1].

Відповідно до п. 1 та 2 ст. 3 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії, зазначено (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. Цей Закон стосується також особи, яка є державним службовцем або перебуває у будь-яких подібних відносинах із державою, або муніципалітетом, або іншим органом державної влади. 2. Відповідно до цього Закону, орган державної влади, який згадано у п. 1 розглядається також в якості роботодавця» [7, с. 1].

Однак положення цього Закону, як зазначається у п. 3 цієї ж статті, не розповсюджуються на учнів (насамперед, в рамках тієї чи іншої галузі матеріального виробництва, наприклад, підмайстрів. – *Прим. О.Н.*), положення яких регулюються (права та обов'язки. – *Прим. О.Н.*) Законом про контракти щодо здійснення навчання (422/1967), працівників, які виконують практичну роботу під чийсь керівництвом, проходячи в той же час курс навчання або практичної підготовки, або інших осіб, для яких навчання є частиною їхньої роботи» [7, с. 1].

Право на учбову відпустку отримується, відповідно до ст. 4 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії, в наступному випадку (переклад з мови-оригіналу джерела): «Працівник, чий час роботи протягом повного робочого дня в одного і того ж роботодавця триває в цілому не менше одного року протягом одного або більше періодів, отримує право, враховуючі вищенаведені обмеження, на учбову відпустку терміном до двох років протягом п'ятих років, працюючи в одного и того ж роботодавця. Так само працівник отримує право на п'ятиденну учбову відпустку в рамках його трудових відносин з одним і тим самим роботодавцем протягом одного або більше періодів, якщо такі відносини тривають не менше трьох місяців» [7, с. 2].

В ст. 5 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії зазначено інституційно-цільові характеристики навчання, заради отримання якого працівникові може надаватися учбова відпустка (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. Учбова відпустка може бути надана для навчання, яке здійснюється в рамках програми, над якою здійснюється державний контроль. 2. Учбова відпустка може бути надана також для отримання підготовки для профспілкової діяльності, відповідно до окремих положень, зазначених у генеральній колективній угоді, або у колективній угоді цивільних службовців, а також для участі у навчанні фермерів, як це зазначено окремо (1178/1993). 3. Учбова відпустка може бути надана також для навчання закордоном, що може дорівнювати навчанню, зазначеному у п. 1» [7, с. 2].

Не менш важливим видається і положення ст. 6 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії (переклад з мови-оригіналу джерела): «Що стосується визначення невстановлених законом фінансових прибутків в рамках трудових відносин, то учбова відпустка розглядається в якості прирівняної до активної праці, наскільки це визначено у генеральній колективній угоді, або у колективній угоді цивільних службовців» [7, с. 2].

У ст. 8 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії зазначено важливе право роботодавця здійснювати певне регулювання інституту отримання/надання учбової відпустки, раціонально урівноважуючи його законними виробничими чи, можливо, комерційними інтересами (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. У випадку якщо надання учбової відпустки протягом періоду, зазначеного у заяві працівника, могло б спричинити очевидну невігоду для підприємства роботодавця, то останній має право відкласти початок учбової відпустки, але на термін не більше шістьох місяців, або, якщо таке навчання триває довше шістьох місяців, то на термін не пізніше появи нової можливості для здійснення навчання. 2. Роботодавець також має право відкласти початок учбової відпустки в такий самий спосіб, як це вказано у п. 1 цієї ж статті, якщо минуло

менше шістьох місяців з часу, коли працівник користувався попередньою учбовою відпусткою, а запропонований період початку учбової відпустки не є спрямованим на закінчення курсу підготовки або навчання, яке працівник розпочав протягом попередньої учбової відпустки. 3. Коли роботодавець регулярно винаймає не менше п'ятьох працівників, то учбову відпустку не може бути відкладено через причини, вказані у першому пункті цієї статті або два рази поспіль» [7, с. 2].

Положення ст. 9 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії змістовно продовжують та доповнюють положення ст. 8 (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. У випадку якщо надання учбової відпустки всім заявникам (працівникам. – *Прим. О.Н.*) на періоди, зазначені у їхніх заявах, могло б спричинити очевидну невигоду для бізнесу роботодавця, а відпустку неможливо надати усім заявникам (тобто працівникам. – *Прим. О.Н.*), пріоритет має бути надано тим особам, які висловлюють бажання отримати професійну підготовку або закінчити курс початкової освіти. 2. У разі ж якщо порядок пріоритет не може бути визначено на вказаних засадах, то пріоритет буде надано особам, чий рівень освіти є найнижчим. Перед прийняттям відповідного рішення роботодавець повинен обговорити це питання із представниками працівників, відповідно до процедури ведення переговорів, зазначеної у розділі 6 Закону «Про співробітництво на підприємствах» (334/2007) та Закону «Про співробітництво між роботодавцем та працівниками у муніципалітетах» (449/2007)» [7, с. 3].

У ст. 9 а Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії також зазначається зворотний правовий зв'язок можливості/права відстрочення учбової відпустки (переклад з мови-оригіналу джерела): «Працівник має право відкласти свою учбову відпустку, надану на період п'яти днів, якщо таке відстрочення не завдасть роботодавцеві серйозної шкоди» [7, с. 3].

Наступні важливі положення Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії стосується можливостей, прав та процедури припинення учбової відпустки. Так, у пп. 1 та 3 ст. 10 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії зазначається (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. Коли працівникові надано учбову відпустку на термін, який перевищує п'ятнадцять робочих днів, він має право припинити її та повернутися до роботи. 3. Коли працівник втратив можливість працювати через хворобу, обов'язки материнства або аварію протягом періоду учбової відпустки і така неспроможність до праці триває більше сімох днів поспіль, то така частина періоду неспроможності до праці, яка перевищує вказаний термін, не розглядатиметься в рамках цілей учбової відпустки, якщо працівник просить про це невідкладно» [7, с. 3].

Не зайвим видається навести і зміст ст. 11 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії (переклад з мови-оригіналу джерела): «Трудовий контракт працівника не може бути анульовано у разі наявності або відсутності зазначення того, що він висловив намір скористатися або скористався учбовою відпусткою» [7, с. 3].

Надзвичайно важливими видаються положення ст. 12 Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії (переклад з мови-оригіналу джерела): «1. Орган, який організовує курс інструктажу, підготовки або нагляду за проведенням тесту із професійної кваліфікації, має забезпечити особу, яка навчається, сертифікатом, який підтверджує, що проведена учбову відпустку було схвалено. Якщо ж це є вимогою роботодавця, то працівник повинен надати такий сертифікат інспекційній службі роботодавця. 2. У разі якщо, без поважних причин, особа, яка навчається, недобросовісно поставилася до навчання, або не змогла пройти курсу підготовки під час учбової відпустки в такій мірі, коли є неможливим отримання сертифікату, вказаного у п. 1 цієї статті, то роботодавець має право відмовити у наданні працівникові учбової відпустки протягом наступних двох років» [7, с. 4].

Важливе нормативно-правове положення, яке відтворює норму про відповідальність за порушення Закону «Про учбову відпустку» Фінляндії, є положення ст.

14 (переклад з мови-оригіналу джерела): «Якщо будь-хто порушує положення статей 4, 8, 10 або 11, то така особа повинна буде сплатити штраф за порушення Закону «Про учбову відпустку» [7, с. 4].

Висновок. Таким чином, зміст наведених кодифікованих норм як міжнародного, так і фінського трудового права щодо отримання/надання учбової відпустки вказує на важливе значення цього інституту в рамках трудових відносин сучасного типу. Відповідний приклад національного трудового законодавства Фінляндії вказує на суттєву різноманітність в рамках існуючої світової правничої практики щодо регулювання інституту отримання/надання учбової відпустки; ця практика, з одного боку, певною мірою враховує рекомендаційні підходи відповідних конвенцій та рекомендації МОП, спирається на них, а з іншого, відтворює та деталізує подекуди протилежні та оригінальні норми щодо деяких ключових умов існування та функціонування інституту учбової відпустки.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015;
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042;
3. Рекомендації МОП №47 «Стосовно щорічних оплачуваних відпусток» від 24 червня 1936 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_209;
4. Конвенція МОП №140 «Про оплачувані учбові відпустки» (надалі - Конвенція МОП №140) від 24 червня 1974 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_261;
5. Рекомендация ЮНЕСКО/МОТ о положении учителей 1966 г. // Рекомендации ЮНЕСКО/МОТ // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001604/160495r.pdf>;
6. Рекомендация ЮНЕСКО о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений 1997 г. // Рекомендации ЮНЕСКО/МОТ // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001604/160495r.pdf>;
7. Study Leave Act (273/1979, amendments up to 482/2011 included) // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1979/en19790273.pdf>.

Назимко Елена Викторовна,
кандидат юридических наук

ИНСТИТУТ УЧЕБНОГО ОТПУСКА В НОРМАХ МЕЖДУНАРОДНОГО И ФИНСКОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

В данной статье автор приводит нормы источников международного и финского трудового права на получение / предоставление учебного отпуска. В соответствии с содержанием норм международного права МОП, ЮНЕСКО и действующего Закона «Об учебном отпуске» Финляндии, автор выясняет нормативно-правовые, ценностные и другие черты современного института получения / предоставления учебного отпуска.

Ключевые слова: учебный отпуск, международное трудовое право, обучение, Закон «Об учебном отпуске» Финляндии.

Olena V. Nazymko,
candidate of law sciences

**THE INSTITUTION OF STUDY LEAVE UNDER THE NORMS
OF INTERNATIONAL AND FINISH LABOR LAW**

In the present paper the author presents the norms of sources of international and Finnish labor law concerning getting/giving a study leave.

The continuing importance of existing international legal and national security to obtain a working man such a holiday is not just for additional strengthening of universally recognized right to free and equal-secondary, special or higher education or vocational training, but also in clear reproduction of some of the existing democratic, legitimate and transparent mechanisms of social action which leads to the necessary and beneficial changes within the existing system of social stratification.

Public institution educational leave, in addition to raising the educational, social or official status of a subject of employment, often provides a noticeable improvement process and results of work in various specific fields of material and non-material production. In addition, please note that progress is extremely versatile and diversified economy of the modern world is largely dependent on the production and application of new knowledge, education, education, professional competence, the latest scientific fundamental and applied knowledge and approaches.

In accordance with the international ILO, UNESCO legal norms and active Study Leave Act of Finland the author reveals the normative legal, value and the other features of the present getting/giving a study leave institution.

The content of these codified standards of both international and Finnish labor law to obtain / provide educational leave indicates the importance of this institution within the modern type of employment. A relevant example of national labor legislation Finland indicates considerable diversity in the existing international legal practice in the regulation of the institution receiving / providing educational leave; This practice, on the one hand, to some extent takes into account the recommendation approaches relevant conventions and recommendations of ILO, based on them, on the other hand, plays and sometimes conflicting details and original standards on certain key conditions of existence and functioning of the institution educational leave.

Key words: *study leave, international labor law, training, education, Study Leave Act of Finland.*

Надійшла до редколегії 22.02.2016

УДК 378:347(477)

Пархоменко Марина Миколаївна,
кандидат юридичних наук
(Красноармійський індустріальний інститут
ДНТУ,
м. Покровськ)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості цивільного законодавства про надання пільг при вступі до вищих навчальних закладів та призначення соціальних стипендій. Запропоновано коригування на законодавчому рівні нормативно-правових актів у частині розробки механізму призначення та виплати стипендій.

Ключові слова:

соціальні незахищені верстви населення, пільги, соціальна стипендія, академічна стипендія, нормативно-правовий акт, відповідальність, державний бюджет

За існуючою класифікацією професій відповідно до умов праці шахтарська праця відноситься до роботи у незвичних та ризиконебезпечних умовах, що входить до списку № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці. Професійний ризик шахтарської праці зумовлений важкими та шкідливими умовами, високим рівнем професійних захворювань. Робота на вугільних шахтах як підземному об'єкту завжди пов'язана з великим ризиком для життя та здоров'я.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 року № 237 «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності» добування кам'яного вугілля віднесено до найвищого – 67 класу ризику [1]. Відповідно до статті 1 Конституції України є соціальною державою [2], тому наша держава повинна здійснювати підтримку соціально незахищених верств населення, які за фізичним розвитком, за майновим станом тощо не мають можливості на загальних засадах бути конкурентоспроможними по відношенню до інших абітурієнтів при вступі до ВНЗ [3]. На сьогодні дослідженню відносин у сфері вищої освіти присвячували роботи українські вчені, зокрема: О.А. Грішнова, Б.В. Деревянко, С.Д. Дімітрієв, Ф.В. Зінов'єв, В.С. Калініченко, А.Є. Самарцева та інші. Їх роботи заклали підґрунтя для подолання значної кількості проблем, що існують у сфері освіти. Та сучасна ситуація потребує проведення нових досліджень, покликаних згенерувати нові ідеї та запропонувати зміни до господарської, цивільної та адміністративної практики і законодавства. А тому ціллю статті є: на основі аналізу законодавства про надання пільг при вступі до ВНЗ та призначення соціальних стипендій розробити пропозиції про вдосконалення законодавства у цій сфері.

Рівний доступ до освіти – європейське гасло, яке проникло в український освітній простір після приєднання до Болонської системи й укріпилося із запровадженням системи ЗНО. У вітчизняних же реаліях рівний доступ співіснує з розгалуженою системою пільгових категорій абітурієнтів, пільги для яких встановлені на законодавчому рівні [4].

Експерти вважають, що пільги під час вступу до ВНЗ, що існували ще з радянських часів, необхідно скасовувати. Замість того, щоб зменшувати академічні вимоги до знань

майбутнього студента, держава може забезпечити пільговим категоріям громадян системну соціальну допомогу [5].

Більшість нині чинних пільг було запроваджено, коли ще не було загального тестування у школах і не результати тестів визначали, хто до якого ВНЗ потрапить. «Чорнобильцям» були надані вступні пільги у 1991 році, інвалідам I, II груп – у 1992 році, учасникам бойових дій та інвалідам війни – у 1993 році, дітям-сиротам – у 1994 році, шахтарям і дітям шахтарів – у 2002 році, призерам всеукраїнських олімпіад – у 2008 році [6].

У сучасних умовах відповідно до умов вступу до ВНЗ у 2013 році (як і в минулому) для абітурієнтів, які вступають до ВНЗ на пільгових умовах, відводиться не більше 25 % бюджетних місць [7].

Належність України до країн з високим рівнем майнової диференціації та досить високим рівнем бідності характеризується тим, що зростання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати не забезпечують досягнення їх співвідношення відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії. Це зумовлює фактичну обмеженість можливості здобуття вищої освіти для потенційних студентів з родин із низьким рівнем доходів [8].

Поза конкурсом у 2013 році, як і в попередні роки, зараховувались: діти, батьки яких загинули під час бойових дій; діти-сироти та діти (до 23 років), позбавлені батьківського піклування; діти-інваліди віком до 18 років, інваліди I і II груп; діти-інваліди Чорнобильської катастрофи та діти до 18 років, чиї батьки загинули через Чорнобильську катастрофу; діти «чорнобильців» I категорії (до 18 років) і «чорнобильці» I і II категорій; діти загиблих шахтарів, шахтарів-інвалідів I та II груп та шахтарів, які мають стаж роботи не менше 15 років; діти, чиї батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах (при вступі на гірничі спеціальності); діти військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, які загинули при виконанні службових обов'язків; члени сімей шахтарів та гірничорятувальників, які загинули внаслідок аварії на шахті імені О.Ф. Засядька [7].

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» шахтарі, які мають стаж підземної роботи не менш як три роки, а також протягом трьох років після здобуття загальної середньої освіти особи, батьки яких є шахтарями та які мають стаж підземної роботи не менш як 15 років або які загинули внаслідок нещасного випадку на виробництві чи стали інвалідами I або II групи, зараховуються поза конкурсом за особистим вибором спеціальності до державних і комунальних вищих та професійно-технічних навчальних закладів України для навчання за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів з наданням місць у гуртожитках на час навчання та гарантованою виплатою за рахунок коштів державного бюджету стипендії в розмірі прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб [9]. Норма цієї статті передбачає окрім позаконкурсного вступу до інституту ще й гарантовану виплату за рахунок коштів державного бюджету стипендії в розмірі прожиткового мінімуму. На сьогодні це становить згідно зі статтею 7 Закону України «Про державний бюджет на 2016 рік» на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2016 року – 1330 гривень, з 1 травня – 1399 гривень, з 1 грудня – 1496 гривень [10].

Право на стипендію також забезпечується статтею 51 Закону України «Про освіту», де зазначається право вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів на забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [11].

Виплата та призначення стипендій цієї категорії студентів та учнів здійснюється згідно із «Порядком призначення і виплати стипендій» затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 року № 882 (надалі Порядок № 882) [12].

Відповідно до положень абзацу 1 пункту 8 вказаного Порядку № 882 для вирішення питань про призначення та позбавлення академічної або соціальної стипендії (у тому числі спірних), надання матеріальної допомоги учням, студентам, курсантам ВНЗ, заохочення кращих з них за успіхи у навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності, навчальні заклади утворюють стипендіальні комісії, а відповідно до абзацу 3 пункту 8 Порядку № 882 у своїй роботі стипендіальна комісія навчального закладу керується законами та іншими нормативно-правовими актами, які визначають права й обов'язки учнів, студентів, курсантів ВНЗ, Порядком № 882, статутом навчального закладу [12]. При цьому стипендія виплачується лише успішним студентам. В іншому випадку, студент може бути навіть відрахований. При цьому студент, що навчається на основі контракту, сплачуючи вартість свого навчання, у сьогоденних умовах навряд чи буде відрахований без його згоди та/або припинення оплати навчання [13, с. 223-224]. Проте студента, що навчається за державним замовленням, та ще й є пільговиком, за неуспішність може бути відраховано достатньо швидко.

Вже згідно з абзацем 4 пункту 8 Порядку № 882 за поданням стипендіальної комісії керівник навчального закладу затверджує реєстр осіб, яким призначаються стипендії.

Дія цього Порядку поширюється на осіб, які навчаються у навчальних закладах та наукових установах за рахунок коштів загального фонду державного бюджету, у навчальних закладах, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та комунальних навчальних закладах за рахунок коштів відповідних бюджетів:

- учнів денної форми навчання професійно-технічних навчальних закладів;
- студентів денної форми навчання ВНЗ I-IV рівня акредитації, крім осіб, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління;
- курсантів денної форми навчання ВНЗ цивільної авіації, морського і річкового транспорту, Севастопольського національного інституту ядерної енергії та промисловості;
- учнів VIII-XII класів середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і середніх художніх шкіл;
- учнів I-II курсів училищ фізичної культури;
- слухачів підготовчих відділень консерваторій та студій підготовки акторських кадрів;
- клінічних ординаторів;
- аспірантів і докторантів, які навчаються з відривом від виробництва;
- курсантів, слухачів та ад'юнктів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів ВНЗ – у частині призначення стипендій, зазначених у підпункті 1 пункту 5 Порядку № 882.

Порядок № 882 визначає два види стипендій – академічні та соціальні. Академічні виплачуються за результатами навчання у професійно-технічних і ВНЗ та виявленою при цьому успішністю, соціальні – на підставі нормативно-правових актів на отримання державних пільг і гарантій для окремих категорій громадян.

Згідно з пунктом 6 Порядку № 882 соціальні стипендії призначаються:

- студентам і курсантам ВНЗ з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студентам і курсантам ВНЗ, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків;
- студентам і курсантам ВНЗ з числа осіб, яким згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» гарантуються пільги під час призначення стипендії;
- студентам і курсантам ВНЗ малозабезпечених сімей (у разі отримання відповідної державної допомоги згідно із законодавством);
- студентам, які є дітьми-інвалідами та інвалідами I-III групи;
- студентам і курсантам ВНЗ, які мають сім'ю з дітьми і в яких обоє з подружжя або одна мати (батько) навчається у ВНЗ за денною формою навчання;

- студентам, які навчаються за гірничими спеціальностями, батьки яких загинули або стали інвалідами внаслідок отримання травм на виробництві, професійного захворювання під час роботи на вугледобувних підприємствах [12].

Тобто шахтарі, які мають стаж підземної роботи не менш як три роки, а також протягом трьох років після здобуття загальної середньої освіти особи, батьки яких є шахтарями та які мають стаж підземної роботи не менш як 15 років або які загинули внаслідок нещасного випадку на виробництві чи стали інвалідами I або II групи не набувають права на соціальну стипендію згідно із Порядком № 882.

На сьогоднішній день будь-який інший механізм (порядок) призначення, нарахування і виплати стипендій студентам, які є дітьми шахтарів, в Україні відсутній.

Більше того, відповідно до Закону України «Про державний бюджет на 2016 рік» норми і положення статті 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України. У 2009 році було зареєстровано і включено до порядку денного Проект закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо скасування пільг при вступі у вищі навчальні заклади)» [10].

Проте він не був підтриманий Верховною Радою у першому читанні [14]. Цей законопроект пропонував скасувати позаконкурсний вступ до ВНЗ для учасників бойових дій на території інших держав; «чорнобильців»; шахтарів, які мають стаж підземної роботи не менше 3 років, дітей, батьки яких мають стаж підземної роботи не менше 15 років, дітей шахтарів, які загинули в результаті нещасного випадку на виробництві, а також дітей шахтарів-інвалідів I та II груп. Перевагу матимуть лише діти-інваліди та інваліди I і II груп, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю, а також діти із малозабезпечених сімей, у яких один або обидва батьки є інвалідами [15].

Доцільність прийняття названого вище законопроекту пояснюється тим, що за змістом частини четвертої статті 53 Конституції України «громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [2]. Аналогічні положення містяться також в Законах України «Про освіту» (частина третя статті 42) [11] та «Про вищу освіту» (частина перша статті 44) [16]. Це означає, що головним критерієм зарахування громадян до ВНЗ має бути рівень їх знань, а не їх етнічне чи соціальне походження, майновий стан, місце проживання та інші ознаки [17].

Прийняття Закону України «Про вищу освіту» [16] зі збереженими пільгами може призвести до порушення закріпленої частиною третьою статті 22 Конституції України норми, відповідно до якої «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [2]. При цьому слід враховувати й те, що наданням пільг одним категоріям громадян (зокрема, на позаконкурсний вступ до ВНЗ) звужується обсяг прав і свобод інших громадян. Про це свідчить практика вступу абітурієнтів до ВНЗ, частина з яких не змогли реалізувати своє конституційне право на освіту [17].

Не заперечують проти скасування соціальних пільг і університети. Експерти підмічають негативну тенденцію неvtішних навчальних досягнень у студентів-пільговиків, часто після першого чи другого семестрів їх відраховують. За словами В. Бугрова, державі варто переглянути нинішню систему й запровадити інші пільги для зазначених категорій абітурієнтів, наприклад, соціальні додаткові стипендії, гранти на навчання або забезпечити довузівську підготовку, щоб підтягнути знання майбутніх абітурієнтів-пільговиків. Задля рівного доступу до освіти Я. Болюбаш пропонує встановити квоти на державних місцях для пільговиків, запровадити підготовчі курси для абітурієнтів, які з різних причин не змогли опанувати необхідний обсяг шкільної програми [4]. У випадку, коли головною перешкодою для пільговиків є відсутність коштів у державних органів, можна скористатися

досвідом США, де діє так звана ваучерна система, що передбачає спільне з боку держави і батьків фінансування навчання майбутніх молодих фахівців [18, с. 346-347].

Отже, основними заходами, які сприятимуть покращенню ситуації щодо надання пільг та виплати соціальних стипендій у сфері освіти в Україні вважати такі:

коригування на законодавчому рівні нормативно-правових актів у частині розробки механізму призначення та виплати стипендії відповідно до статті 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці»;

скасування на законодавчому рівні пільг при вступі до ВНЗ для усіх категорій абітурієнтів у тому числі соціально незахищених та, виходячи з реальних потреб держави, щорічне встановлення для відповідних категорій соціально незахищених громадян квот, в межах яких вони могли б конкурувати між собою при вступі до ВНЗ.

Зрозуміло, що зроблені пропозиції щодо вдосконалення законодавства про надання пільг при вступі до ВНЗ та призначення соціальних стипендій є не єдиним можливим варіантом забезпечення принципу соціальної справедливості у сфері вищої освіти. А тому найближчі дослідження повинні спрямовуватися на дослідження відносин у сфері вищої освіти та пошук можливостей застосування якісного стимулювання їх учасників.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 р. № 237 «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/237-2012-п>
2. Конституція України від 28.06.1996 // Ліга закон: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:конституция/Z960254K.html
3. Висновок на проект Закону України «Про вищу освіту» (реєстрац. №7486-1) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua.
4. Яценко А. Навіщо пільги для вступу до вузів // інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.human-rights.unian.net.
5. Пільги на етапі вступу до ВНЗ пропонують відмінити // освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osvita.org.ua.
6. Пільга замість знань // суспільно-політичний тижневик «Галицький кореспондент» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gk-press.if.ua.
7. Особливості вступної кампанії - 2013 // Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osvita.org.ua.
8. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: Аналіт. звіт / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; Кер. авт. кол. Т.В. Фініков. – К.: Таксон, 2012. – 54 с.
9. Про підвищення престижності шахтарської праці: Закон України від 02.09.2008 № 345-VI // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/345-17>
10. Про державний бюджет на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
11. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

12. Про порядок призначення і виплати стипендій : постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2004 року № 882 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/334-2013-п>
13. Деревянко Б.В. Обсяг повноважень навчальних закладів при припиненні відносин зі споживачами [Електронний ресурс] / Б.В. Деревянко // Університетські наукові записки. — 2012. — № 3 (43). — С. 220—226. – Режим доступу: file:///C:/Users/Comp/Downloads/Unzap_2012_3_33.pdf
14. Пільги при вступі у вуз залишаються // інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.human-rights.unian.net.
15. Перевагу матимуть лише діти-інваліди та інваліди I і II груп, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю // новини України на 1+1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tsn.ua.
16. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
17. Коваль О. Пільги залишаються або як депутати нові законопроекти реєстрували // Центр громадської адвокатури 20 квітня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cga.in.ua.
18. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів [Електронний ресурс] : дис..... д. ю. н. спеціальність 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право / Б. В. Деревянко; Донецький юридичний ін-т МВС України. – Донецьк, 2014. – 504 с. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/12544>

Пархоменко Марина Николаевна,
кандидат юридических наук
Красноармейский индустриальный институт ДоНТУ
(г. Покровск)

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье определены особенности гражданского законодательства относительно предоставления льгот при поступлении в высшие учебные заведения и назначения социальных стипендий. Предложены корректировки на законодательном уровне нормативно-правовых актов в части разработки механизма назначения и выплаты стипендии. Выводы и рекомендации для дальнейших исследований.

Ключевые слова: *социальные незащищенные слои населения, льготы, социальная стипендия, академическая стипендия, нормативно-правовой акт, ответственность, государственный бюджет.*

Parkhomenko Marina Nikolayevna,
candidate of law science
(Krasnoarmeysk industrial institute DonNTU)

PRESENT PROBLEMS IN STATUTORY REGULATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Civil legislation about exemption during entering institutes of higher education and appointing of bursaries is defined in the paper. Updates on the legislation level of statutory

instruments about development of the bursary's settings and payments mechanisms are suggested. Conclusions and recommendations for follow-up study. 1. Update on the legislation level of statutory instruments according to the article 5 of the Ukrainian law «About raise of prestigiousness of miner's work». 2. Abolition of privileges for all categories of applicants including socially disadvantaged on the legislative level and proceeding from real needs of the government, annual fixing up quota for appropriate categories socially disadvantaged citizens within the limits for them to compete between them during entering higher educational institutes. It is clear that mentioned offer on improvement of legislation about exemption during entering higher educational institutes and fixing of bursaries is not the only possible way to guarantee the principle of social justice in the sphere of higher education. This is why occurring in the near future researches should be placed on research of relations in higher education and search of opportunities to use qualitative stimulation of their participants.

Key words: *disadvantaged social group, privileges, bursary, scholarship, statutory instrument, responsibility, state budget.*

Надійшла до редколегії 11.01.2016

УДК 349.6:349.422

Піддубна Дар'я Сергіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИРОБНИЦТВО ТА ОБІГ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА СИРОВИНИ»

(продовження)

Стаття присвячена аналізу норм Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Зазначений закон є єдиним спеціальним нормативно-правовим актом у сфері здійснення органічного господарювання. Час дії закону відображає лише його становлення. Відповідно наявність децю спірних, у чомусь суперечливих нормативно-нерегульованих положень щодо суб'єктів, органів, процедур, важкості визначення черговості дій зацікавленої особи, яка має бажання отримати право на виробництво органічної продукції тощо є реальним фактом, який має бути виправлений часом.

Ключові слова: правовий аналіз, обіг, сільськогосподарська продукція, сировина, органічне виробництво.

Орган з оцінки є спеціалізованим підприємством, установою, організацією, акредитованими відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» [1] за пропозицією Мінагрополітики. Аудитором із сертифікації та / або спеціалістом органу з оцінки відповідності здійснюється безпосереднє оцінювання виробництва. Перевіряється відповідність виробничих факторів і процесів, отриманої продукції тощо вимогам, визначеним законом та технічними регламентами. Разом з тим, функції аудитора має виконувати орган, що видає сертифікат, а от нормативне закріплення аудитора – виключене. На розгляд відповідної комісії при органі з оцінки відповідності передається висновок (звіт), який складається за результатами оцінювання. Комісія впродовж одного місяця з моменту надання висновку (звіту) аудитора із сертифікації або спеціаліста органу з оцінки відповідності приймає рішення про видачу сертифіката відповідності або про відмову у видачі сертифікату. Підстави для відмови є виключними. Недоліком Закону [2] є невизначеність строків проведення оцінювання виробництва й передачі відповідного висновку (звіту) на розгляд комісії. На практиці ця процедура може зайняти багато місяців, що спричинить певні незручності для виробника з урахуванням циклічності сільськогосподарського виробництва.

Сертифікат відповідності видається органом з оцінки в триденний термін з моменту ухвалення відповідного рішення комісією. Сертифікат – підстава для маркування продукції як органічної. З урахуванням експортного потенціалу органічної продукції (сировини) пропонуємо ст. 29 Закону [2] доповнити положеннями щодо маркування відповідно до закріплених міжнародних вимог, передбачених у країнах ЄС чи інших країнах, із якими українські виробники планують співпрацювати у сфері торгівлі органічною продукцією (сировиною).

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, веде Реєстр

виробників органічної продукції, до якого заносить осіб, що отримали сертифікат відповідності. Один раз на два роки проводиться оцінка відповідності виробництва органічної продукції (сировини), що створює підґрунтя для збільшення часових рамок її проведення, а між ними говориться про здійснення контролю. Періодичність проведення заходів контролю повинна бути визначена КМУ.

У цілому процес «легалізації» органічного землеробства розпочався, але надмірна увага з боку контролюючих органів, переобтяження виробництва бюрократичними процедурами лише створюватимуть перепони на шляху розвитку цього ринку. Прикладом цього є проходження процедури оцінки відповідності один раз на два роки.

Оскільки запровадження органічного виробництва відповідно до міжнародних вимог і пропозицій, окреслених у Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [2], не надає особливої ваги питанням початкових етапів запровадження рослинництва та тваринництва, зокрема селекційним процесам, то здійснення дослідження загальних діючих законодавчих актів на теренах нашої країни у сфері селекції насіння, садивного матеріалу, племінної справи у тваринництві є доцільним і має практичне значення.

Певні положення стосовно правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження і придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції та сировини, встановлення зон виробництва органічної продукції й сировини передбачаються Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [2]. Статтею 33 Закону [2] закріплюється державна підтримка виробництва й обігу органічної продукції (сировини): державна підтримка суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини), надається відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». Разом з тим, отримання державної підтримки для органічних виробників на основі закону, на який здійснюється посилання в статті, не передбачає жодного спеціального порядку, підстав. Пропонуємо чітко прописати в Законі [2], якою конкретно має бути державна підтримка: державна підтримка суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини), полягає у встановленні пільгового режиму оподаткування доходів громадян, отриманих від такої діяльності; для осіб, які мають земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства, а також осіб, які отримали земельну ділянку (пай) для ведення підсобного господарства, у тому числі шляхом спадкування, упродовж 10 років від початку здійснення такої діяльності встановлюється безкоштовний режим проходження відповідних сертифікатів, оцінок тощо відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [2] передбачаються органи, що здійснюють державну політику у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини). Державну політику здійснюють КМУ та інші органи виконавчої влади відповідно до законодавства. При чому далі, статтями 8, 9 та опосередковано 10, 11 Закону [2] перераховуються повноваження певних органів виконавчої влади, що ставить під питання застосування такого законодавчого закріплення, адже закон – це акт, який повинен містити врегулювання і визначення всіх ключових позицій. Пропонуємо чітко визначити «інші органи» в статті 6 Закону [2].

Повноваженнями КМУ визначаються: «забезпечення здійснення державної політики та міжнародного співробітництва у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини); затвердження технічних регламентів (детальних правил) виробництва органічної продукції (сировини); спрямування та координація діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування чи реалізують державну політику у сфері виробництва та обігу органічної продукції

(сировини); забезпечення співпраці органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, перевезення, зберігання, реалізацію органічної продукції (сировини), їх об'єднаннями, громадськими організаціями, науковими установами та навчальними закладами; здійснення заходів, спрямованих на залучення інвестицій та підвищення ефективності міжнародної технічної допомоги для розвитку виробництва та обігу органічної продукції (сировини), на координацію цієї діяльності; інші повноваження» [2]. Разом з тим п. 3 ч. 1 ст. 7 закріплює «суб'єктів господарювання», що узгоджується із ч. 1 ст. 2 Закону, проте не окреслює кола всіх осіб, які можуть здійснювати органічне виробництво та брати в ньому участь. Пропонуємо замінити «суб'єктами господарювання» на «фізичними та юридичними особами, особами без громадянства, іноземцями».

Центральний орган виконавчої влади забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини), до його повноважень належать: формування державної політики у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини); розроблення детальних правил виробництва й обігу органічної продукції (сировини), державного логотипа для органічної продукції; організація підготовки кваліфікованих кадрів для виробництва органічної продукції (сировини), підвищення їхньої кваліфікації, внесення пропозицій КМУ щодо фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері агроєкології та виробництві органічної продукції (сировини), створення наукових парків для трансферу інновацій від практики до науки, інші повноваження [2]. Важливим є логотип органічної продукції, оскільки його форма, структура та складники передбачені, діють на світовому рівні, а однією з умов допуску продукції як органічної на міжнародні ринки є наявність логотипу усталеного зразка, тому з розробкою державного логотипу необхідно поводитись дуже обережно, щоб не створити проблему на шляху експорту такої продукції. Агроєкологія визначається як «розділ екології, предметом якого є розробка інструментів, необхідних для отримання якісної сільськогосподарської продукції в умовах промислового господарювання, враховує пов'язані з ним впливи на екологію, як-то: застосування хімічних і біологічних добрив, меліорація ґрунтів тощо» [3]; якість продукції – це «сукупність корисних властивостей і характеристик продукції або послуги, якими визначається їхня здатність задовольняти встановлені або передбачувані потреби споживача щодо конкретних цілей їх використання чи споживання» [4, с. 507]. Оскільки Законом [2] не розкривається термін «агроєкологія», проте існує посилання на дослідження у сфері агроєкології, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 1 Закону [2] таким визначенням: агроєкологія – напрям екології щодо вивчення та розробки інструментів для отримання якісної та безпечної сільськогосподарської продукції з урахуванням впливів і ризиків на навколишнє природне середовище та його природні ресурси, у тому числі ґрунт, біорізноманіття, життя і здоров'я людей, тварин, рослин тощо.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини), має такі повноваження: здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, перевезення, зберігання, реалізацію органічної продукції (сировини); ведення реєстру виробників органічної продукції (сировини) та забезпечення опублікування офіційних відомостей про осіб, які здійснюють виробництво й реалізацію органічної продукції (сировини); поширення інформації про виробництво та реалізацію органічної продукції (сировини), органічну продукцію, систему гарантій і контролю в засобах масової інформації із залученням зацікавлених сторін; інші повноваження відповідно до закону [2]. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері оцінки відповідності, визначаються: призначенням органів з оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини), організацією

підготовки й атестації аудиторів із сертифікації, організацією нагляду за проведенням робіт з оцінки відповідності призначеними органами та здійснення інших повноважень, передбачених Законом України «Про підтвердження відповідності» [2]. Державний нагляд (контроль) за виробництвом та обігом органічної продукції (сировини) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі [2]. З урахуванням зазначеного пропонуємо статтю 9 Закону [2] доповнити повноваженням щодо видачі сертифікату та здійснення оцінки, оскільки саме оцінка є основою на шляху здійснення контролю. З метою спрощення застосування, уникнення повторів тощо статтю 11 Закону [2] пропонуємо сформулювати таким чином: державний нагляд (контроль) у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини) реалізується в порядку та в спосіб, передбачені Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Аналіз Закону [2] свідчить, що в ньому не визначений контролюючого органу. У статті 1 Закону [2] йдеться про оцінювання, але не про контроль. Пропонуємо до статті 1 Закону [2] включити визначення контролюючого органу й змінити існуюче визначення уповноваженого органу сертифікації на: юридична особа, акредитована відповідно до закону, уповноважена здійснювати контроль та сертифікацію як виробництва, так і безпосередньо органічної продукції (сировини).

Окрім зазначених суб'єктів повноважень Закон [2] закріплює наявність аудитора з сертифікації й органу з оцінки відповідності виробництва органічної продукції. Враховуючи законодавче закріплення щодо них, вважаємо, що доцільніше вести мову не про аудитора, а про державний орган, який буде наділений повноваженнями здійснювати види робіт із сертифікації. Стосовно органу з оцінки відповідності виробництва органічної продукції – змінити на орган з оцінки.

Відповідно до характеризованого Закону [2] можемо виокремити позитивні напрями врегулювання діяльності, пов'язаної з ГМО, та підтвердити існування органів виконавчої влади, які контролюють і регулюють питання з цими організаціями: КМУ та міністерства – МОН, МОЗ, Мінприроди, Мінагрополітики з відповідними агентствами, службами, інспекціями тощо.

Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» передбачає, що «за порушення законодавства у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) винні особи несуть відповідальність відповідно до законодавства; у разі виявлення порушень вимог, встановлених для виробництва, переробки, зберігання, реалізації органічної продукції, орган з оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) анулює відповідний сертифікат; рішення про анулювання сертифіката відповідності може бути оскаржене в порядку, передбаченому Законом України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [2]. Таким чином, передбачається анулювання сертифіката, проте не говориться про виключення з реєстру або про внесення до нього змін стосовно виробника, у якого анульований сертифікат, що є суттєвою прогалиною. Також Закон [2] не передбачає того, через який проміжок часу особа, що порушила правила органічного виробництва, може звернутися до відповідних органів для отримання сертифікату. Не йдеться і про штрафні санкції. У зв'язку із зазначеним пропонуємо ч. 2 ст. 38 Закону [2] доповнити: та подає відомості про анулювання сертифікату до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини); у ч. 3 ст. 38 Закону [2] закріпити: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, у сфері виробництва й обігу органічної продукції (сировини) на підставі поданих документів органом з оцінки відповідності виробництва

органічної продукції (сировини) щодо анулювання відповідного сертифікату в особи, якій був виданий, виключає таку особу з реєстру виробників органічної продукції (сировини) шляхом внесення відповідного запису до реєстру; діючу ч. 3 ст. 38 Закону [2] закріпити як ч. 4 ст. 38 Закону [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існуючий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» відображає позитивність та своєчасність свого існування. Разом з тим, містить ряд положень, які підлягають удосконаленню. Саме зазначені аспекти та пропозиції, які надані з урахуванням практичного життя дозволить надати органічному виробництву dokonаний вид.

Список використаних джерел:

1. Про акредитацію органів з оцінки відповідності. Закон України від 17 травня 2001 року (в ред. від 02 грудня 2012 року № 5463-17) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2407-14>.
2. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03 вересня 2013 року // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> - Назва з екрана.
3. Законопроект «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 13 січня 2012 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42324
4. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6. Т-Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 768 с.

Поддубная Дарья Сергеевна,
кандидат юридических наук,
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ПРОИЗВОДСТВЕ И ОБОРОТЕ ОРГАНИЧЕСКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ И СЫРЬЯ»

Статья посвящена анализу норм Закона Украины «О производстве и обороте органической сельскохозяйственной продукции и сырья». Указанный закон является единственным специальным нормативно-правовым актом в сфере осуществления органического хозяйствования. Время действия закона отражает лишь его становления. Соответственно наличие несколько спорных в чем-то противоречивых нормативно неурегулированных положений о субъектах, органов, процедур, сложности определения очередность действий заинтересованного лица, которое желает получить право на производство органической продукции и т.д. является реальным фактом, который должен быть исправлен временем.

Ключевые слова: правовой анализ, оборот, сельскохозяйственная продукция, сырье, органическое производство.

Daria S. Piddubna,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of
Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

**LEGAL ANALYSIS OF THE LAW OF UKRAINE “ON THE
PRODUCTION AND TURNOVER OF ORGANIC
AGRICULTURAL PRODUCTS AND RAW MATERIALS”**

International Jump to the formation, establishment and development of organic production, the trend towards the consumption of environmentally friendly (organic products), the legal protection of life and health of plants and animals, biodiversity, improving ecological environment in general, etc. European integration path lead to the need for Ukraine the development, establishment and implementation of this type of mass production in Ukraine. In addition to the introduction of a mechanism such as management science from the category of agriculture, there is a need in the legal category: there should be the existence of the relevant legal provisions that can regulate outlined social relations.

The peculiarity of organic management is based on supporting documents – especially when exporting such products, the lack of which can not be attributed to organic agricultural products. However, there is no requirement as for the impossibility of referring such products to clean ones is concerned, which in its essence is similar to organic, but contains no mandatory requirements - certification. Due to economic, natural and social potential of Ukraine - there is a real need to secure regulatory legal acts of two kinds of entities: organic, environmentally friendly. Immediately, and traditional management will continue to exist.

Given the time period of development and implementation of legal regulation of organic farming in view of the present conditions it is appropriate to make a legal analysis of the basic Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials." The Law which aims to the development of agriculture of Ukraine in the direction so called as organic production and production of environmentally friendly products (raw materials).

This basic law itself shall contain all the key positions starting from terminology and ending with the appropriate types of liability. Availability of somewhat controversial, something controversial legal provisions for outstanding subjects of procedures, the severity of determining the priority actions of an interested person who wishes to qualify for organic production, etc is a real fact which should be uniformed by rules of law.

Keywords: *legal analysis, turnover, agricultural products, raw materials, organic production.*

Надійшла до редколегії 24.03.2016

Розділ III

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.92

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
Кривий Ріг)

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ)

Статтю присвячено проблемам стандартизації процесу навчання працівників правоохоронних органів. Здійснено аналіз проблеми на прикладі навчальних закладів системи МВС України, як структури, що має найбільш розгалужену систему навчальних закладів. Автором виділено основні проблемні питання, пов'язані із стандартизацією освітнього процесу та запропоновано заходи, що потребують негайної реалізації з метою підвищення якості освіти спеціалістів для правоохоронної системи.

Ключові слова: *стандартизація, державний галузевий стандарт, правоохоронні органи, відомча освіта.*

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань сучасної системи правоохоронних органів України є питання підготовки кадрів для цих органів. Реформування системи правоохоронних органів, зміни чинного законодавства обумовлюють переосмислення підходів до процесу підготовки кадрів в цій сфері, впровадження в навчальний процес провідних інформаційних і педагогічних технологій, світового досвіду підготовки правоохоронних органів. Зміни системи освіти і якості підготовки працівників правоохоронних органів є однією із головних завдань відомчих освітніх закладів. На сьогоднішній день в системі професійної освіти правоохоронних органів намітилися такі тенденції її розвитку: прозорість та запровадження нових форм відбору кадрів, гуманізація та модернізація процесу навчання, впровадження позитивного зарубіжного досвіду підготовки працівників для правоохоронних органів, стандартизація освітнього процесу. Особливої актуальності у цьому напрямі, на нашу думку, набувають питання стандартизації процесу навчання працівників правоохоронних органів в Україні, оскільки, на жаль, до сьогодні у системі освіти правоохоронних органів практично відсутні єдині підходи до питань професійної підготовки кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стандартизації освіти постійно знаходяться в полі зору вчених, зокрема юристів, педагогів, управлінців. Переважно наукові праці у цій сфері було присвячено загальним питанням стандартизації вищої

освіти (Н.В. Дупак [1], О.І. Кисельова, О.В. Янкова [2]), а також юридичної освіти (М.В. Кравчук [3], Р.О. Стефанчук [4-5]). Безпосередньо питання стандартизації в системі професійної освіти правоохоронних органів досліджено фрагментарно, не дивлячись на наявність певних проблем у цій сфері. З огляду на зазначене дослідження питань стандартизації в системі професійної освіти правоохоронних органів вважаємо актуальним і своєчасним.

Мета дослідження. Метою цієї статті є з'ясування основних проблемних питань, пов'язаних із стандартизацією освітнього процесу, та вироблення заходів, що потребують негайної реалізації з метою підвищення якості освіти спеціалістів для правоохоронної системи України.

Виклад основного матеріалу. В спеціалізованій літературі зазначається про необхідність збереження та підвищення якості освіти, що безпосередньо впливає на розвиток суспільства і цивілізації, та в багатьох країнах актуалізується проблема її стандартизації. Стандартизація навчання повинна враховувати не лише якісні показники освіти, але й сукупність суцільної систематизованої програми оволодіння навичками та вмінням, що надають можливість формувати майбутнього фахівця [6, с. 135]. Слід зазначити, що потреба стандартизації процесу навчання працівників правоохоронних органів обумовлюється проблемами, які виникають в освітньому процесі як спеціалізованих навчальних закладів, що готують працівників для правоохоронних органів, так і вузів, які здійснюють підготовку фахівців в галузі знань «Право» за спеціальністю «Право» та галузі знань «Цивільна безпека» за спеціальністю «Правоохоронна діяльність».

На сьогоднішній день серед усіх правоохоронних органів України найбільш розгалуженою системою професійної підготовки кадрів є система навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України, які готують працівників як для Національної поліції України, так і для інших правоохоронних органів. З огляду на це, проблеми стандартизації процесу навчання працівників правоохоронних органів будуть нами розглянуті на прикладі навчальних закладів системи МВС України.

Як відомо, стандартизація – це запровадження єдиних типових форм організації, здійснення чого-небудь [7, с. 1383]. У чинному законодавстві поняття «стандартизації» викладено у однойменному законі України, під яким законодавець розуміє діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [8], однак дія зазначеного закону не поширюється на стандарти у сфері освіти. В науковій літературі стандартизація вищої освіти розглядається як встановлення єдиних вимог до освітньої діяльності, що, однак, не виключає різноманіття способів їх досягнення [2, с. 92]. Як зауважує Н.В. Дупак: «Стандартизація не знищує творчий початок у будь-якій цілеспрямованій діяльності, вона не зводиться до твердого регламентування й алгоритмізації усього. Стандартизація виступає лише як засіб організації діяльності. Загалом, стандартизація спрямована на досягнення належного рівня якості в будь-якій сфері людської діяльності» [1, с. 53].

З огляду на це, під стандартизацією процесу навчання слід розуміти діяльність щодо розробки та впровадження єдиних норм, що визначають вимоги до освітньої діяльності для навчальних закладів, які готують фахівців за однотипними галузями знань і спеціальностями.

Слід відзначити, що певні кроки щодо стандартизації відомчої освіти були започатковані у 2009 році з розробкою і запровадженням типових програм навчальних дисциплін у вузах системи МВС України та у 2011 році із прийняттям Тимчасового галузевого стандарту вищої освіти України підготовки бакалавра галузі знань 0304 «Право» напряму підготовки 6.030402 «Правоохоронна діяльність». У 2015 році керівництвом МВС України було запроваджено типові навчальні плани підготовки

бакалавра галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Однак, галузевого стандарту вищої освіти України підготовки бакалавра як галузі знань 0304 «Право» напряму підготовки 6.030401 «Правознавство», так і галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» взагалі вироблено не було. Враховуючи зміни започатковані Законом України «Про вищу освіту» та затвердженням нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, вищезазначені типові нормативні документи втратили свою актуальність і потребують нової редакції.

Крім того, на сьогодні актуалізуються питання формування державних стандартів підготовки поліцейських, які б відповідали б стандартам вищої освіти, вимогам часу та змінам в поліцейській діяльності.

В Законі України «Про Національну поліцію» передбачено ступеневе професійне навчання поліцейських, яке складається з:

- первинної професійної підготовки;
- підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання;
- післядипломної освіти;
- службової підготовки [9].

З огляду на це, вважаємо за необхідне здійснити уніфікацію його процесу на всіх зазначених рівнях шляхом розробки та впровадження стандартів професійного навчання поліцейських, створення єдиних програм післядипломної освіти, розроблення типових програм навчальних дисциплін тощо.

Слід зазначити, що перегляд підходів щодо організаційно-правового забезпечення навчального процесу у відомчих навчальних закладах обумовлені прийняттям у 2014 році нового Закону України «Про вищу освіту» [10], який визначив нові норми навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання. Так, на сьогоднішній день для вищих навчальних закладів навчальне навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить 60 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, кожен з яких вимірюється тридцятьма годинами, а отже для освітнього ступеня «бакалавр» за весь період навчання навчальне навантаження не може перевищувати 240 кредитів. Слід зазначити, що норма у 240 кредитів була дотримана при розробці типових навчальних планів підготовки бакалавра галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затверджених Міністром внутрішніх справ Аваковим А.Б. від 26 червня 2015 року, однак обсяг ряду навчальних дисциплін не відповідає 3 кредитам, що є порушенням норм чинного законодавства. Враховуючи те, що обсяг навчальної дисципліни не може бути меншим за 3 кредити, то для освітнього ступеня «бакалавр» максимальна кількість навчальних дисциплін, що вивчаються не може бути більшою за 80 дисциплін, за умов їх відповідності трьом кредитам. Проте, аналіз обсягів навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки, свідчить про те, що зазначені дисципліни мають обсяг більший ніж 3 кредити. Наприклад, в Тимчасовому галузевому стандарті вищої освіти України для підготовки бакалавра галузі знань 0304 «Правознавство» напряму підготовки 6.030402 «Правоохоронна діяльність» для таких навчальних дисциплін як Кримінальне право передбачено для вивчення 8 кредитів, Криміналістика – 6 кредитів, Кримінальний процес – 4 кредити, а отже загальна кількість навчальних дисциплін, що вивчається повинна бути меншою ніж 80. Крім того, аналіз навчальних планів підготовки фахівців для органів внутрішніх справ з 2006-2015 рр. засвідчив про наявність тенденції дробіння фундаментальних навчальних дисциплін на окремі спецкурси. Як приклад, навчальна дисципліна «Адміністративна діяльність ОВС», на вивчення якої ще у 2006 році відводилося 520 годин, а вже у 2009 році відповідно до Типової програми навчальної дисципліни «Адміністративна діяльність ОВС» її було скорочено до 108 годин, натомість створено ряд спецкурсів на кшталт «Організація служби дільничних інспекторів міліції»,

«Адміністративно-юрисдикційна діяльність міліції громадської безпеки», «Паспортно-візова служба», «Організація охорони громадського порядку» тощо, а у типових навчальних планах підготовки бакалавра галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» її обсяг було зменшено до 90 годин. Така тенденція, безумовно не відповідає стандартам вищої освіти, закладеним у базовому законі. Все це обумовлює необхідність проведення моніторингу навчальних дисциплін, зокрема спецкурсів, на предмет їх укрупнення та вивчення в межах базових професійно-орієнтованих дисциплін. На підтвердження нашої позиції наведемо думку професора Р.О. Стефанчука, який наголошує на необхідності перегляду логічності існування в навчальних планах вищих юридичних навчальних закладів тих чи інших дисциплін. Адже, як він зазначає, в радянський період юристам читали 13 основних юридичних дисциплін, а на сьогодні середня кількість юридичних дисциплін на юридичних факультетах складає 60-70, що є, на його думку, ненормальним, адже призводить до подрібнення великих системних курсів, дублювань та паралелізму при вивченні тих чи інших тем, введенні низки вузьких, затеоретизованих і непотрібних спецкурсів [4, с. 21, 5, с. 298].

Ще однією проблемою, яка на сьогоднішній день залишається не визначеною це питання спеціалізації здобувачів вищої освіти у відомчих навчальних закладах. До 2015 року вищі навчальні заклади системи МВС України готували фахівців у галузі знань 0304 «Право» за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Із затвердженням нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [11] введено спеціальність 081 «Право» замість напряму підготовки 6.030401 «Правознавство» і віднесено її до галузі знань 08 «Право», і спеціальність «Правоохоронна діяльність» – до галузі знань 26 «Цивільна безпека». Не дивлячись на це, на рівні Міністерства внутрішніх справ України у відомчих нормативно-правових актах будь-яких роз'яснень щодо наявності необхідної спеціалізації працівників для органів і підрозділів, що входять до його структури, до сьогодні не надано. Така сама ситуація щодо підготовки кадрів склалася і в інших правоохоронних органах. Як приклад, слід відзначити, що аналогічною є ситуація і у кваліфікаційно-нормативних документах, які затверджуються Головою Служби безпеки України, що повинні відповідно до Закону України «Про службу безпеки України» визначати юридичну обізнаність працівників [12].

З цього приводу цікавою, на нашу думку, є позиція М.В. Кравчука щодо диференціації державних стандартів, критерієм якої може стати чітко визначений пріоритет: для чого готується правник, в якій сфері він застосовуватиме набуті знання. Якщо для підвищення кваліфікації менеджера, керівника підприємства, установи, тут будуть одні вимоги і стандарти. Але якщо людина готується стати професійним юристом або працювати в державних структурах, тут, вочевидь, слід встановити інші, вищі вимоги. Тобто не обхідно визначити і встановити стандарти для ВНЗ, що готуватимуть фахівців для публічної сфери та юристів, які бажають працювати у сфері приватних інтересів. Відтак автор пропонує виробити єдиний кадастр, класифікатор спеціальностей, різновидів юридичної професії [3, с. 163-164].

Отже, з огляду затвердження нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, вкрай важливим залишається питання визначення на рівні як Міністерства внутрішніх справ України, так і інших правоохоронних органів, галузі знань та спеціальності для підготовки працівників для органів та підрозділів, що входять до цих структур.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене, для формування державних галузевих стандартів підготовки працівників правоохоронних органів, які б відповідали стандартам вищої освіти, сучасному етапу державотворення та змінам в правоохоронній діяльності, вважаємо за необхідне вжити таких заходів:

- визначитись з галуззю знань та спеціальністю для підготовки кадрів для правоохоронних органів в цілому та Національної поліції України, зокрема;
- здійснити аналіз моделей професійної підготовки працівників правоохоронних органів зарубіжних країн з метою вироблення та запровадження єдиних стандартів професійного навчання працівників правоохоронних органів в Україні;
- при розробки стандартів професійного навчання врахувати вимоги Закону України «Про вищу освіту» щодо обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти;
- здійснити моніторинг навчальних дисциплін, зокрема спецкурсів, на предмет їх укрупнення та вивчення в межах базових професійно-орієнтованих дисциплін;
- в межах варіативних частин освітньо-професійних програм передбачити формування циклів навчальних дисциплін залежно від специфіки правоохоронної діяльності за вибором здобувачів освіти, що дозволить зазначеним особам самостійно виявляти майбутню професійну орієнтацію.

Сподіваємось, що запропоновані нами заходи сприятимуть удосконаленню організаційно-правового забезпечення навчального процесу в закладах освіти, що здійснюють підготовку кадрів для правоохоронних органів України.

Список використаних джерел:

1. Дупак Н.В. Стандартизація в галузі освіти як комплексна проблема / Н.В. Дупак // Вісник Житомирського державного університету. 2010. – Випуск 52. – С. 53-57
2. Кисельова О.І. Зміст та завдання стандартизації вищої освіти / О.І. Кисельова, О. В. Янкова // Наука і освіта. – 2013. – №6. – С. 90-95.
3. Кравчук М.В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої юридичної освіти / М.В. Кравчук // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно правові дослідження». – 2009. – № 1. – С.161-167
4. Стефанчук Р.О. Юридична освіта: чи все гаразд? / Р.О. Стефанчук // Бюлетень Міністерства юстиції України . – 2010 . – №9 . – С.18-28;
5. Стефанчук Р.О. До питання стандартизації та вимірювання якості вищої юридичної освіти та науки України / Р.О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2014. – №4(52). – С. 209-302
6. Кожем'яка І.Я. Порівняльний аналіз стандартизації навчання у країнах світу / [І.Я. Кожем'яка, Л.І. Чистолінова, Л.Ю. Санькова та ін.] // Український морфологічний альманах. – 2011. – № 3. – Том 9. – С. 135-136
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов) / Укладач і гол. Ред. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
8. Про стандартизацію : Закон України від 05 червня 2014 року № 1315-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 31. – Ст.1058
9. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41. – Ст.379.
10. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Ст.2004.
11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 38. – Ст. 1147.
12. Про службу безпеки України Закону України від 25 березня 1992 року № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №27. – Ст.382

Мердова Ольга Николаевна,
кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт
МВД Украины, Кривой Рог, Украина)

**СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСА ОБУЧЕННЯ
СОТРУДНИКІВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНИХ ОРГАНІВ
УКРАЇНИ (НА ПРИМЕРІ УЧЕБНИХ ЗАВЕДЕНЬ
СИСТЕМИ МВД УКРАЇНИ)**

Статья посвящена проблемам стандартизации процесса обучения сотрудников правоохранительных органов. Осуществлен анализ проблемы на примере учебных заведений системы МВД Украины, как структуры, которая имеет наиболее разветвленную систему учебных заведений. Автором выделены основные проблемные вопросы, связанные со стандартизацией образовательного процесса, и предложены меры, требующие немедленной реализации с целью повышения качества образования специалистов для правоохранительной системы.

Ключевые слова: *общественный помощник участкового инспектора милиции, административно-правовой статус, права, обязанности, ответственность.*

Olga N. Merdova,
PhD in the sphere of law
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine,
Krivoy Rog, Ukraine)

**THE STANDARDIZATION PROCESS OF TRAINING OF LAW
ENFORCEMENT OFFICERS OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE
OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF MIA
OF UKRAINE)**

The article deals with the problems of the standardization process of training of law enforcement officers. The analysis of problems was carried out on the example of educational institutions in the system of MIA of Ukraine, as a structure, which has the most extensive education system.

The standardization of the learning process is defined as an activity to develop and implement common standards that define the requirements for the educational activities for institutions, which train specialists in the same type of industry knowledge and specialties. The author highlighted the problem points based on issues related to the standardization of the educational process, including: the lack of state standards knowledge in the branches "Law" specialty "Law" and disciplines "Civil Security" specialty "Law enforcement".

The need of introduction common standards, rules and requirements for all levels of training; clear the definition as the branch of knowledge and specialization for the staff training for law enforcement agencies; bringing the teaching load standards of higher education applicants in accordance with the requirements of the legislation. As a result, the measures of research are proposed. They require immediate implementation in order to improve the quality of education for law enforcement professionals.

Keywords: *standardization, state industry standard, law enforcement agencies, departmental education.*

Надійшла до редколегії 28.02.2016

УДК 349.22+35.08 (477)

Наливайко Лариса Романівна,
доктор юридичних наук, професор,
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ

У статті розглянуто проблемні питання реформування інституту державної служби в Україні у контексті європейської інтеграції та розвитку правової держави і громадянського суспільства. Проаналізовано нормативно-правові зміни, що відбулися у досліджуваній сфері після прийняття Закону України «Про державну службу» у новій редакції. Визначено перспективні напрями розвитку інституту державної служби в Україні.

Ключові слова:

реформа, державна служба, громадянське суспільство, державний службовець, європейська інтеграція, правові засади державної служби.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку державу неможливо уявити без державної служби. За роки незалежності в Україні створено інститут державної служби, метою якої є практична реалізація завдань держави, забезпечення охорони, захисту та дотримання прав і свобод людини і громадянина. Сьогодні особливого значення набуває питання удосконалення системи державної служби.

Пріоритетним завданням, покликаним створити фундаментальні умови для подолання невідповідностей між функціонуванням управлінського апарату держави та сучасними потребами суспільства є реформа інституту державної служби, що також сприятиме іншим трансформаційним заходам з метою забезпечення демократичного розвитку України. Реформування системи державної служби передбачено Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом.

Дослідження теоретичного й методологічного характеру реформування нової парадигми державної служби у контексті її європеїзації має важливе прикладне значення для розвитку Української держави та громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування інституту державної служби в Україні неодноразово були предметом спеціальних наукових досліджень, зокрема, у роботах таких вчених, як: В. Авер'янов, О. Андрійко, Е. Афонін, О. Бандурка, Ю. Битяк, Л. Біла, В. Венедиктов, Голосніченко, І. Данильєва, Є. Додін, С. Дубенко, В. Захарченко, М. Іншин, С. Ківалов, В. Коваленко, І. Коліушко, В. Колпаков, О. Крупчан, І. Лавриненко, В. Малиновський, К. Мельник, А. Монаєнко, Н. Нижник, О. Оболенський, В. Олуйко, В. Опришко, І. Пахомов, Т. Пахомова, О. Петришин, П. Пилипенко, В. Погорілко, А. Селіванов, С. Серьогін, В. Сіренко, М. Тищенко, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Цветков, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Якубовський та ін.

Виклад основного матеріалу. Державна служба виступає одним із провідних чинників єдності держави, об'єднання зусиль гілок влади. Необхідність реформування державної служби, приведення державного апарату до вимог європейського рівня викликано потребами повернути довіру громадян до органів публічної влади, змінити їх ставлення до державної служби. Обґрунтованість цієї тези підтверджується статистичними даними. Так, згідно рейтингу «Індекс глобальної конкурентоспроможності 2015-2016»

Україна знаходиться на 130 місці зі 140 країн за критерієм якості роботи у сфері державного сектора [1].

Державні службовці посідають особливе місце у суспільстві, оскільки мають можливість виступати від імені держави, реалізувати державну управлінську діяльність і державно-владні повноваження, які мають вплив на життя суспільства й держави у цілому, соціальних груп чи окремих громадян. Без висококваліфікованих та добросовісних чиновників провести реформи в країні буде складно.

Зміни державної служби мають визначатися системним характером перетворень у сфері державної служби, акцентуванням основної уваги на інституційних та процесуальних засадах цього інституту. Система державної служби, що розвивається, окрім налагодження в усіх її структурах, результативною, високопрофесійною, авторитетною та стабільною роботою, передбачає забезпечення відкритого та прозорого характеру взаємовідносин державного апарату та його представників з окремими громадянами, інститутами громадянського суспільства.

На думку більшості науковців одними із головних проблем державної служби як в Україні, так і деяких інших пострадянських країнах є: низька якість і доступність державних послуг фізичним та юридичним особам, які надаються державними службовцями; відсутність чітко регламентованих адміністративних процедур та національних стандартів надання таких послуг; недосконала система відбору та професійного навчання державних службовців (методика підготовки державних службовців не відповідає міжнародним стандартам); низький рівень відповідальності за підготовку і виконання управлінських рішень; обмежені можливості здійснювати громадський контроль інститутами громадянського суспільства за діяльністю органів публічної влади та ін. [2, с. 5; 3; 4; 5, с. 18; 6, с. 11]. Внаслідок зазначеного ефективність державної служби знижується, посилюються нестабільність у суспільстві, відчуженість громадян від влади.

Негативні тенденції у сфері державної служби викликані, зокрема, тим, що законодавство не забезпечило стабільності та престижності у сфері цієї діяльності, чіткого дотримання вимог щодо політичної нейтральності державних службовців, недопущення незаконного впливу на них при виконанні службових обов'язків. До того ж, матеріальне забезпечення та соціальний захист державних службовців не відповідають рівню покладеної на них відповідальності.

Ефективна робота державних службовців є важливим чинником проведення політичних та соціально-економічних реформ у країні. Нині передбачається визначення нових пріоритетів й критеріїв якості державної діяльності, напрямів її розвитку та правового регулювання.

У зв'язку із трансформацією законодавства та євроінтеграційними процесами в Україні, потребують дослідження окремі аспекти змін законодавчого регулювання державної служби.

Конституція України (ст. 38) закріплює за громадянами України рівні права у доступі до державної служби незалежно від її виду та сфери її здійснення [7]. Основний Закон регламентує низку положень, які стосуються державного апарату та, відповідно, державної служби, створюючи підґрунтя для удосконалення правового регулювання у цій сфері. Однак подальший розвиток суспільства та демократичні перетворення зумовили необхідність якісного оновлення законодавства у досліджуваній сфері.

Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р., який набуває чинності 01 травня 2016 р. [8]. Проект нормативно-правового акту було розроблено Національним агентством України з питань державної служби на виконання розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про підписання Угоди про фінансування (Контракт для України з розбудови держави)» від 07 травня 2014 р. [9] та «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї

сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17 вересня 2014 р. [10], оскільки чинний Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. не відповідає сучасним вимогам суспільства. Прийняттям нового Закону України «Про державну службу» започатковано реформаційні заходи у системі державної служби відповідно до кращих практик європейських країн.

Особливостям Закону «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. є:

- розмежування політичних та адміністративних посад державної служби. Виведення зі сфери дії Закону політичних посад, народних депутатів України, суддів, прокурорів, працівників державних органів, органів влади та їх апарату, які виконують функції з обслуговування, передбачає скорочення кількості державних службовців. Реформування державної служби заплановано провести протягом трьох років. Нині в Україні працюють близько 300 тисяч чиновників. У 2019 р., після завершення реформи, кількість чиновників має бути зменшено до 150 тисяч осіб [11]. Це відбуватиметься через скорочення непотрібних функцій, усунення дублювання чи передачі частини повноважень у межах децентралізації на місцях [12]. Такі заходи дозволять обмежити політичний вплив на державне управління, забезпечити стабільність функціонування державної служби, оптимізувати оплату праці тощо.

- зміна класифікації посад державної служби у залежності від характеру та обсягу повноважень, кваліфікації та професійної компетентності державних службовців. Системна класифікація передбачає три категорії посад: «А» – вищий корпус державної служби, «Б» – керівники структурних підрозділів, «В» – інші державні службовці; дев'ять рангів: 1, 2, 3 - державні службовці, які займають посади категорії «А»; 3, 4, 5, 6 - посади категорії «Б»; 6, 7, 8, 9 - посади категорії «В»;

- регламентація процедури обов'язкового проведення конкурсу на заміщення вакантних посад (ст. 22 Закону), що сприятиме підвищенню якості та професійності кадрів державної служби;

- створення Комісії з питань вищого корпусу державної служби. Третину конкурсної комісії з питань формування вищого корпусу державної служби складатимуть громадські активісти. Також в комісії будуть представники парламенту, президента, уряду, професійних спілок, асоціації роботодавців та ін. (ст.ст. 14-16 Закону). За посадою туди увійдуть голови Антикоруptionного бюро та профільного Агентства з питань державної служби. Широке представництво та участь громадськості унеможливають протизаконні дії при призначеннях на найвідповідальніші посади. Комісія проводить конкурс на зайняття вакантних посад державної служби категорії «А», вносить суб'єкту призначення пропозиції щодо переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата на вакантну посаду;

- введення посади керівника державної служби – Державного секретаря Кабінету Міністрів України, який керуватиме апаратом міністерства (нині цю функцію виконує – заступник міністра-керівник апарату), та державних секретарів міністерств строком на 5 років з правом повторного призначення ще на один строк. Політично нейтральний керівник державної служби має забезпечити стабільність і наступність роботи державного органу та державної політики у відповідній сфері;

- деполітизація вищих державних службовців категорії «А», заборона на членство у політичних партіях та на діяльність у керівних органах політичних партій державних службовців категорії «Б» і «В» (ст. 10 Закону);

- запровадження вимог вільного володіння державною мовою та певних рівнів освіти. Для осіб, що обіймають посади категорії «А», передбачається володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи. Для зайняття посад категорій «А» і «Б» особа повинна мати рівень магістра; для посад категорії «В» - рівень бакалавра, молодшого бакалавра. Це сприятиме підвищенню професійного рівня державної служби;

- зміна умов нарахування оплати праці. Так, значно скорочено перелік надбавок та премій, розмір яких обмежено 30% фонду посадового окладу державного службовця за рік (ст. 50 Закону). Зміна процедури нарахування заробітної плати державного службовця із суб'єктивно-залежного дозволить зменшити дискреційний вплив керівництва на рішення та роботу персоналу, а також забезпечити передбачуваний розмір заробітної плати та виправдати очікування державного службовця у стабільності матеріального забезпечення;
- запровадження щорічного оцінювання результатів діяльності держслужбовця (нині існують атестації та щорічні оцінки), результати якого впливатимуть на розмір призначеної державному службовцю премії та виявлення рівня його професійності;
- визначена система дисциплінарної відповідальності державних службовців із вичерпним переліком підстав для накладення стягнень, підстав для припинення державної служби та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки слід наголосити, що державна служба є важливим компонентом процесу державотворення будь-якої країни. Державна служба взаємопов'язана із процесом формування Української державності й розвитком ефективного громадянського суспільства. Реформування державної служби має здійснюватися з позицій розв'язання проблем, що стоять перед нашою державою. Проте, трансформаційні процеси вимагають часу, оскільки спрямовані на комплексне оновлення всіх публічних і соціальних інститутів. З урахуванням всіх позитивних законодавчих змін, приведення у відповідність до міжнародно-правових актів норм вітчизняного законодавства щодо впровадження принципів державної служби з урахуванням більшості вітчизняних політичних та соціально-економічних умов, подальший розвиток законодавства про державну службу в Україні має спрямовуватися на системне правове розв'язання проблем у зазначеній сфері. Державним службовцям має бути створено відповідні умови для належного виконання службових обов'язків та підвищення ними своєї кваліфікації. Для вдосконалення інституту державної служби та реалізації її принципів необхідно доопрацювати теоретико-методологічні аспекти у цій сфері, виробити орієнтири діяльності державної служби в Україні. Актуальним є питання подолання існуючих стереотипів сприйняття самої державної служби, діяльності державних службовців.

Список використаних джерел:

1. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>
2. Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації : наук. розробка / Авт. кол. : Р. А. Науменко, Л. М. Гогіна, В. Д. Бакуменко [та ін.]. — К. : НАДУ, 2010. — 44 с.
3. Яременко О. П. Професіоналізація персоналу державної служби: акмеологічний підхід / О. Яременко // Державне управління та місцеве самоврядування. — Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. — Вип. 1 (4). — С. 253-260.
4. Окіс О. Я. Проблеми професійного розвитку державних службовців / О. Я. Окіс // Актуальні проблеми державного управління. — Х. : Магістр, 2009. — № 1 (35). — С. 195-204.
5. Наливайко Л. Р. Проблеми правового регулювання інституту державної служби в Україні / Л. Р. Наливайко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 4. — С. 15-20.
6. Ківалов С. В. Принципи державної служби у новому законі «Про державну службу» / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 68. — С. 7-16.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник України. — 2014. — № 19. — Ст. 583).
8. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року // Офіційний вісник України. — 2016. — № 3. — С. 28. — Ст. 149.
9. Про підписання Угоди про фінансування (Контракт для України з розбудови держави) [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 2014 року. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_014
10. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>
11. Рада ухвалила новий закон про державну службу. Що зміниться і чого очікувати чиновникам [Електронний ресурс]? — Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/novi-yakon-pro-derzhavnu-sluzhbu-nabude-chinnosti-z-novogo-roku-551258.html>
12. Новий закон про держслужбу. Що очікує на українських бюрократів? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content /article/27419480.html>

Наливайко Лариса Романовна,
доктор юридических наук, професор,
(Днепропетровский государственный университет
внутренних дел)

ИНСТИТУТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В УКРАИНЕ: ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ

В статье рассмотрены проблемные вопросы реформирования института государственной службы в Украине в контексте европейской интеграции, развития правового государства и гражданского общества. Проанализированы нормативно-правовые изменения, произошедшие в исследуемой сфере после принятия Закона Украины «О государственной службе» в новой редакции. Определены перспективные направления развития института государственной службы в Украине.

Ключевые слова: реформа, государственная служба, гражданское общество, государственный служащий, европейская интеграция, правовые основы государственной службы.

Nalyvaiko Larisa R.
Doctor of Jurisprudence, Professor,
(Dnepropetrovsk Internal Affairs State University)

THE INSTITUTION OF CIVIL SERVICE IN UKRAINE: REFORMS

The article addresses the issues of civil service reform in Ukraine in the context of European integration and development of legal state and civil society. It is noted that the necessity for civil service reform, as well as bringing the state apparatus in accordance with European standards, is caused by the needs of returning citizens' trust in the public authorities and changing the attitude of the former towards public service.

The main problems of the public service in Ukraine are determined: low quality and accessibility of public services provided by public servants to individuals and legal entities; lack

of clearly regulated administrative procedures and national standards for the provision of such services; imperfect system of selection and training of civil servants (civil service training methods do not meet international standards); low level of responsibility for preparation and implementation of management decisions; limited opportunities of civil society to exercise public control over the activities of public authorities and others.

The regulatory changes which took place in the field of study after the adoption of the Law of Ukraine 'On civil service' in the new edition are analyzed. The main novelties of the Law are singled out: separation of political and administrative civil service; changes in the classification of civil service positions, depending on the nature and scope of responsibilities, qualifications and professional competence of civil servants; regulation of mandatory tender procedure for filling vacant posts; creation of the Committee on Senior Civil Service; introduction of the post of head of civil service – State Secretary of the Cabinet of Ministers of Ukraine; depoliticization of senior civil servants; introduction of requirements for national language fluency and certain levels of education; definition of the system of disciplinary responsibility of civil servants with the exhaustive list of grounds for imposing penalties, grounds for termination of civil service and others.

In the conclusion, we emphasize the urgency of overcoming existing stereotypes of the civil service and civil servants and define perspective directions of development of the civil service in Ukraine.

Key words: *reform, civil service, civil society, civil servant, european integration, the legal principles of civil service.*

Надійшла до редколегії 22.03.2016

Розділ IV КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.36

Лосич Тетяна Сергіївна,
помічник судді Донецького апеляційного
господарського суду (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА «ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СУДДІ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ ПРИСЯЖНОГО» (ст. 377 Кримінального кодексу України)

У статті, на основі аналізу діючих кримінально-правових приписів та спеціальної наукової літератури, проведено аналіз обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 377 Кримінального кодексу України. Автором розглядаються питання віку суб'єкта злочину за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного. Аналізується законотворча діяльність та правозастосовна практика, щодо віку суб'єкта злочину, передбаченого ст. 377 КК України. На підставі проведеного дослідження автором запропоновано на законодавчому рівні окремо визначити покарання за ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення потерпілому побоїв або легких тілесних ушкоджень, а також за ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Ключові слова: суб'єкт злочину, фізична особа, юридична особа, злочин, погроза, насильство.

Постановка проблеми. Суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину, що має відповідну сукупність ознак, наявність яких визначає особу, як таку, що відповідає кримінальній відповідальності. А.Н. Трайнін слушно зазначав, що там, де немає людини, як винуватця злочину, не може ставитися питання про наявність складу злочину [1, с. 47]. При дослідженні питання кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного важливе значення має з'ясування проблеми суб'єкта злочину, передбаченого статтею 377 КК України, яка впливає на кваліфікацію цього діяння та відповідальність осіб, що його вчинили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми суб'єкта злочину та його віку завжди привертала увагу провідних фахівців в галузі кримінального права, над розробкою цих питань працювали такі науковці, як А.А. Музика, В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, А.Н. Трайнін, Є.Л. Стрельцов, П.С. Матишевський, С.С., А.А. Піонтковський, Яценко, М.І. Бажанов, М.І. Хаврунюк. Однак відсутність цільового дослідження проблеми суб'єкта погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного призводить до неоднозначного тлумачення його ознак.

Метою запропонованої статті є проведення аналізу обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 377 КК України, та його основних проблемних моментів, які стосуються погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного.

Виклад основного матеріалу. Традиційно дослідженню суб'єкта злочину як елементу складу злочину завжди приділяється чимала увага, оскільки питання про суб'єкт злочину є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності.

Як зазначає В. І. Шакун, поняття суб'єкта злочину є набором кримінально-правових характеристик, наявність яких необхідна для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а суспільна небезпечність скоєного суб'єктом злочину протиправного діяння визначається не тільки шкодою, спричиненою об'єкту злочину, способом його вчинення та формою вини, але і небезпечністю самого суб'єкта з притаманними йому певними соціальними властивостями [1, с. 486].

У свою чергу, Н.Ф. Кузнєцова та Ю.М. Ткачевський визначали суб'єкта злочину особою, яка має певні ознаки, необхідні для притягнення її до кримінальної відповідальності за скоєне суспільно небезпечне діяння незалежно від суб'єктивного ставлення до нього [2, с. 135].

Так, відповідно до положень чинного кримінального законодавства України суб'єктом будь-якого складу злочину, у тому числі й досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 377 КК України, може бути тільки фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України).

Отже, говорячи про суб'єкт злочину, слід зауважити, що ним може бути тільки особа, яка характеризується одночасною наявністю трьох обов'язкових ознак: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Стосовно першої ознаки, слід зазначити, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина (громадянин України, іноземець або особа без громадянства). А тому, у разі спричинення шкоди, наприклад, собакою (бійцівської породи чи службовою), диким звіром, а також діяльністю, пов'язаною з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо і вогнебезпечних та інших речовин, завдана шкода відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (ст. 1187 ЦКУ) [3, с. 356]. Також, ч. 2 ст. 154 КУПАП встановлює адміністративну відповідальність саме для власників тварин (собак і котів) за спричинення ними шкоди здоров'ю інших людей або їх майну [4, ст. 1122].

У свою чергу, відповідно до чинного кримінального законодавства України суб'єктами злочинів також не можуть визнаватись й юридичні особи, навіть, у разі скоєння злочину у їх інтересах, оскільки, як нами вже зазначалося раніше, ч. 1 ст. 18 КК України визначає суб'єктом злочину тільки фізичну особу [5, с. 131].

Як з цього приводу зазначав А.Ф. Бернер, юридичні особи взагалі не можуть скоювати будь-яких дій: ані правомірних, ані неправомірних. Усі злочини, які, на думку юристів, скоюються юридичними особами, насправді скоюються фізичними особами, які якимось чином пов'язані з іменем та інтересами юридичної особи [6, с. 339 – 340].

Однак в умовах євроінтеграції суспільства, в Україні наявний процес постійного вдосконалення законодавчої бази, у тому числі й кримінального законодавства, запозичення певного європейського досвіду у боротьбі зі злочинністю, а тому на сьогодні, чинним кримінальним законодавством України, а саме розділом XIV-1 Кримінального кодексу встановлюються заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб,

а саме порядок, підстави та види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичної особи у разі скоєння її уповноваженою особою певного виду злочину від імені та в інтересах цієї юридичної особи [5, с. 131].

Проте, незважаючи на встановлення певних заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, злочин скоює тільки його уповноважена особа, тобто фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, а це безумовно свідчить про збереження принципу особистої, персональної відповідальності за вчинений злочин.

Що стосується осудності як загальної ознаки суб'єкта злочину, у тому числі злочину, передбаченого ст. 377 КК України, це кримінально-правова категорія, яка характеризує психічний стан особи під час вчинення злочину, за якого у неї повністю збережена здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [10, с. 110].

Володіючи цими якостями, кожна психічно здорова людина може нести відповідальність за свої дії і вчинки, в тому числі, і за суспільно небезпечні діяння, а тому осудність особи є необхідною передумовою її відповідальності за кримінальним законом. Це принципове положення кримінального права базується на вченні про детермінованість поведінки людини, у відповідності з яким свідомість і воля – основні психічні функції, які визначають її вчинки [11].

Отже, осудність – це ознака людини, яка володіє психічним здоров'ям. Однак, іноді осудними можуть бути не тільки особи, які не мають ніяких недоліків психічного характеру, але і особи, які страждають психічними захворюваннями і недоліками розумового розвитку. Проте, до останніх при вивченні питання про вплив психічного здоров'я на осудність необхідний диференційований підхід.

Таким чином, наука кримінального права розглядає людину не як безвільну біологічну істоту, яка цілком залежить від біопсихофізіологічних факторів, а як особистість, наділену розумом і волею, здатну вільно вибирати той чи інший соціально значущий варіант поведінки. Така позиція ґрунтується на тому науковому висновку правової теорії, що тільки поведінка осудної особи може бути предметом правового регулювання, інакше право було б безсильним і тому неефективним у якості інструмента соціального впливу. Виходячи з активної ролі свідомості і волі, людина може певним чином скеровувати свої дії. Активна роль свідомості і волі людини виражається у свідомому сприйнятті зовнішнього світу, а відповідно і здатності критично підходити до своєї поведінки, розуміти вимоги, які пред'являються до неї встановленими у суспільстві правилами поведінки [11].

Третьою й останньою загальною ознакою суб'єкта злочину є досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Як зазначає О.М. Клещина, вік – це не тільки біологічна властивість особи, яка вказує на рівень фізичного розвитку людини, але й певні соціальні та психологічні її властивості, що у своїй сукупності дають можливість бути чи не бути суб'єктом злочину [18, с. 22].

Досягнення встановленого віку кримінальної відповідальності передбачає наявність у суб'єкта певного рівня правової свідомості і здатності оцінювати свої вчинки з точки зору їх соціально-правової значущості, а також наявності у особи здатності правильно сприймати кримінальне покарання за скоєний нею злочин.

Так, відповідно до вимог кримінального законодавства України, а саме ч. 1 ст. 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістьнадцять років. Цей вік ще називають загальним віком кримінальної відповідальності.

У свою чергу, ч. 2 ст. 22 КК України встановлює понижений вік кримінальної відповідальності (чотирнадцять років) за скоєння злочинів, пов'язаних з посяганням на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена

громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави, умисним вбивством, умисним спричиненням тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості, диверсією, бандитизмом, терористичним актом, крадіжкою, розбоєм, хуліганством тощо [5, с. 132].

Слід зазначити, що перелік складів злочинів, за скоєння яких особа притягатиметься до кримінальної відповідальності з чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 22 КК України) є вичерпним, а тому у разі скоєння подібною особою іншого складу злочину, вона не підлягатиме кримінальній відповідальності, оскільки не може визнаватися суб'єктом цього складу злочину.

В залежності від різних критеріїв (біологічних, соціальних, хронологічних) виділяють такі види віку: 1) біологічний, що характеризує сукупність показників стану організму індивіда у порівнянні з відповідними показниками здорових осіб цього ж віку даної епохи, народності, географічних, економічних умов існування; 2) календарний (хронологічний) вік особи, який вимірюється кількістю часу (у роках, місяцях, днях), що пройшли від дня народження до якого-небудь вікового моменту в житті конкретної особи; 3) соціально-правовий вік, що характеризується специфічними соціально-психологічними змінами, рівнем соціалізації особи, змістом прав і обов'язків людини і громадянина перед суспільством [17, с. 103].

Що стосується досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 377 КК України, його суб'єктом може бути тільки фізична осудна особа, яка досягла певного віку.

Оскільки, окрім загальних ознак суб'єкт погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного не має додаткових, тобто особливих саме для нього ознак, можна стверджувати, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 377 КК України є загальним.

Проте, існує певна особливість притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за скоєння кваліфікованого та особливо кваліфікованого складу погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ч. 2 та ч. 3 ст. 377 КК України).

Так, відповідно до вимог ч. 2 ст. 22 КК України, особа, яка скоїла злочин, передбачений ч. 2 (тільки у разі заподіяння потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень) або ч. 3 ст. 377 КК України підлягає кримінальній відповідальності з чотирнадцяти років, тобто за даними складами злочинів встановлюється понижений вік кримінальної відповідальності [5, с. 131].

Встановлення пониженого віку кримінальної відповідальності за зазначеними складами злочинів є науково обґрунтованим, враховуючи те, що за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України) та умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України) як за злочини проти життя та здоров'я особи встановлюється понижений вік кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 22 КК України).

Що стосується досліджуваного нами складу злочину, винна особа так само посягає на здоров'я потерпілого або його близьких родичів, проте тільки у зв'язку з виконуваною потерпілим діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, що, відповідно до вимог ст. 67 КК України, є обтяжуючою обставиною, а тому й покарання за скоєння злочину, передбаченого ч. 2 або ч. 3 ст. 377 КК України є більш суворішим за покарання, передбачене за скоєння злочинів за ст. 121 або ст. 122 КК України відповідно.

Так, санкція ч. 2 ст. 377 КК України передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до шести років. У свою чергу, ч. 1 ст. 122 КК України передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до

трьох років. За скоєння кваліфікованого складу ст. 122 КК України чинне кримінальне законодавство передбачене покарання у вигляді позбавлення волі від трьох до п'яти років [5, с. 132].

Санкція ч. 3 ст. 377 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Разом з тим, санкція ч. 1 ст. 121 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, а ч. 2 ст. 121 КК України – позбавлення волі на строк від семи до десяти років [5, с. 133].

Тобто сам законодавець визначив злочини, передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 377 КК України більш тяжкими за злочини проти життя та здоров'я особи з аналогічними наслідками для потерпілого, а тому встановлення за даними складами злочинів пониженого віку кримінальної відповідальності є дійсно науково обґрунтованим.

Проте, незважаючи на обґрунтоване розмежування суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 377 КК України за віком критерієм, враховуючи наслідки для здоров'я потерпілого та його близьких родичів, даний склад злочину, на наш погляд, має певні недоліки в частині призначення покарання суб'єкту злочину.

Так, згідно з ч. 2 ст. 377 КК України незалежно від того, які саме наслідки для потерпілого заподіє суб'єкт злочину (побої, легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження), незалежно від віку кримінальної відповідальності, встановленої для даного складу злочину (ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення побоїв або легких тілесних ушкоджень – 16 років; ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень – 14 років) даний злочин, відповідно до його санкції визнаватиметься тяжким, а отже до суб'єкта злочину судом може бути застосований будь-який з перелічених у санкції вид покарання, у тому числі, й позбавлення волі до шести років. А це, у свою чергу, суперечить принципу справедливості призначеного покарання за скоєний злочин та його відповідності і адекватності, оскільки не може бути однакового виду покарання за різні за своєю тяжкістю злочини (наприклад, за завдання потерпілому легких тілесних ушкоджень або, навпаки, тілесних ушкоджень середньої тяжкості), а також відбуття суб'єктом злочину покарання, встановленого за тяжкий злочин фактично скоївши ним злочин меншої тяжкості.

Як з цього приводу справедливо зазначав А.А. Піонтковський, суспільна безпека суб'єктів злочинів залежить від ступеню суспільної небезпеки скоєних ними діянь, однак, у разі скоєння тих самих злочинних діянь суспільна безпека окремих злочинців може бути різною. Тому, при призначенні покарання необхідно враховувати не тільки суспільну небезпеку скоєного злочину, але й суб'єкта злочину [28, с. 19].

Тому, задля уникнення ситуацій, пов'язаних з невідповідністю призначеного покарання скоєному злочину, на наш погляд, потрібно на законодавчому рівні окремо визначити покарання за ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення потерпілому побоїв або легких тілесних ушкоджень, а також за ч. 2 ст. 377 КК України у разі спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Отже, говорячи про суб'єкт погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України), можна зробити беззаперечний висновок про те, що мова йде тільки про фізичну осудну особу (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка досягла певного віку кримінальної відповідальності, а саме шістнадцяти років для притягнення її до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 377 КК України та чотирнадцяти років для притягнення її до кримінальної відповідальності за скоєння злочину, передбаченого ч. 2 або ч. 3 ст. 377 КК України.

Список використаних джерел

1. Шакун В. І. Суспільство і злочинність / Шакун В. І. – К. : Атіка, 2003. – 784 с.
2. Кузнецова Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Науч. ред. и предисл. академика В.Н. Кудрявцева. – М.: Издательский Дом «Городец», 2007. – 336 с.

3. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – С. 356.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – С. 131.
6. Бернер А.Ф. Учебник уголовного права / Бернер А.Ф. – СПб., 1866 с.
7. Крылова Н.Е. Уголовная ответственность юридических лиц во Франции: предпосылки возникновения и основные черты // Вестник Московского университета. Серия 11 «Право» 1998. № 3. С. 69-80.
8. Такэхито Сонэ. Теория и практика хозяйственного уголовного права в условиях рыночной экономики Японии // Вестник Московского университета. Серия 11 «Право» 1998. № 3. С. 77 – 83.
9. Примерный уголовный кодекс (США). Официальный проект Института американского права: Перевод с английского / Под ред.: Никифоров Б.С. (Предисл.); Пер.: Никифоров А.С. – М.: Прогресс, 1969. – 303 с.
10. Мельник М. І. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2008. – 376 с. (110)
11. Суб'єкт злочину. Осудність як необхідна умова кримінальної відповідальності. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T8/T8_P2.html. - Назва з екрану.
12. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В. М. Куц // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17 – 23.
13. Васильєв А. А. До питання про визначення поняття осудності у кримінальному праві / А. А. Васильєв // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 14 – 18.
14. Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве. Владивосток. «Издательство Дальневосточного университета», 1983. С. 48.
15. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздателство, 1958. – 260 с.
16. Лунц Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии. М. Медицина. 1966. С. 18.
17. Стрельцов Є.Л. Кримінальне право. Загальна частина / Стрельцов Є.Л.сасс – Х., Одіссей. – 328 с.
18. Клещина Е.Н. Изучение личности обвиняемого следователем в целях оказания профилактического воздействия. Дис.к.ю.н. М. С. 30
19. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции / Таганцев Н. С. – М. : Наука, 1994. – 380 с.
20. Уголовное право России. Общая часть. Казань 1994. Изд-во Казан. Ун-та, С. 158.
21. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Яценко С. С. – К. : А.С.К., 2004. – 1096 с.
22. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Харьков : Высшая школа, 1989. – 104 с.
23. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. [Монография] / Павлов В. Г. – СПб. : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 192 с.
24. Рашковская Ш.С. Субъект преступления. – М. Наука 1960.
25. Терентьев В. И. Ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины: дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / Терентьев Виктор Иванович. – Одесса, 2003. – 195 с.
26. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина / Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.

27. Тарасова Ю.В. Специальный субъект преступления и его значение в уголовном праве: дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тарасова Юлия Владимировна. – Москва, 2006. – 195 с.
28. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / Пионтковский А.А. – М. Юридическая литература, 1961. – С. 247.

Лосич Татьяна Сергеевна,
Помощник судьи Донецкого апелляционного хозяйственного суда
(г. Харьков)

ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ЗА «УГРОЗУ ИЛИ НАСИЛИЕ ОТНОСИТЕЛЬНО СУДЬИ, НАРОДНОГО ЗАСЕДАТЕЛЯ ИЛИ ПРИСЯЖНОГО» (ст. 377 Уголовного кодекса Украины)

В статье, на основе анализа действующих уголовно-правовых предписаний и специальной научной литературы, проведен анализ обязательных признаков субъекта преступления, предусмотренного ст. 377 Уголовного кодекса Украины. Автором рассматриваются вопросы возраста субъекта преступления за угрозу или насилие относительно судьи, народного заседателя или присяжного. Анализируется законодательная деятельность и правоприменительная практика, относительно возраста субъекта преступления, предусмотренного ст. 377 УК Украины. На основании проведенного исследования автором предложено на законодательном уровне отдельно определить наказание по ч. 2 ст. 377 УК Украины в случае причинения потерпевшему побоев или легких телесных повреждений, а также по ч. 2 ст. 377 УК Украины в случае причинения потерпевшему средней тяжести телесных повреждений.

Ключевые слова: субъект преступления, физическое лицо, юридическое лицо, преступление, угроза, насилие.

Losich Tatyana,
Assistant of the judge Donetsk Economic Court of Appeal
(Kharkov)

PECULIARITIES OF THE SUBJECT CRIME FOR PERPETRATOR «THREATS OR VIOLENCE AGAINST A JUDGE, AN ASSESSOR OR A JUROR» (Art. 377 of the Criminal Code of Ukraine)

The article, based on the analysis of the existing criminal law provisions and special scientific literature, the analysis of the essential characteristics of the subject of a crime under Art. 377 of the Criminal Code of Ukraine, as the perpetrator in the criminal law is one of the offense's essential elements. In criminal law theory the subject of crime is a person who has a set of features that give reasons to its criminal liability. For this reason, the absence of the perpetrator excludes the existence of a crime and determines, that there are no grounds to bring the person to justice. The author considers the age of the subject matters of crime or violence threat against a judge, lay judge or juror. The author also analyzes the legislative activity and practice, by age of the perpetrator, under Art. 377 of the Criminal Code of Ukraine. Based on the study, the author suggests at the legislative level to define separate punishment for part. 2, Art. 377 of the Criminal Code of Ukraine, in case of a victim of beatings or light injuries, as well as in the part. 2, Art. 377 of the Criminal Code of Ukraine in case of medium grave body injuries.

Keywords: the perpetrator, physical person, juridical person, the crime, the threat, the violence.

УДК 343.85:343.9 (477)

Огородник Євген Іванович,
аспірант Харківського національного університету
внутрішніх справ

ЕТАПИ ТА ЗАХОДИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті дослідженні етапи та заходи реформування кримінально-виконавчої політики України. Виокремлено етап програмування реформи кримінально-виконавчої політики (вироблення генерального плану модернізації пенітенціарної політики); стабілізаційний етап; пілотно-аналітичний етап, який є одним із різновидів кримінологічного експерименту; етап реформування, який передбачає безпосередню планомірну реалізацію програмних заходів; етап завершення програмних заходів та підбиття підсумків.

Ключові слова: *кримінально-виконавча політика, реформа, кримінологічний експеримент, протидія злочинності, пенітенціарна політика.*

Постановка проблеми. Кримінально-виконавча політика України, будучи відносно самостійним гносеологічним феноменом, апріорі не може розглядатися у відриві від соціальної бази її втілення, конкретного історико-політичного, економічного та культурного контексту втілення її у життя. Реформування кримінально-виконавчої політики, як і будь-якого різновиду соціальної політики взагалі, є процесом тривалим, що потребує виваженості та наукової обґрунтованості, плановості та прогностичності й належного контролю, щоб зменшити ризики від негативного впливу ймовірних похибок програм модернізації за окремими напрямками й у цілому мати змогу передбачати та вчасно реагувати на швидкозмінливі політичні, правові, економічні, культурні та інші визначальні фактори соціодинаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання кримінально-виконавчої політики України були предметом наукових досліджень Є.Ю. Бараша, А.О. Галай, С.К. Гречанюка, О.М. Джузи, В.А. Львовичкіна, В.П. Петкова, О.Б. Пташинського, Г.О. Радова, О.В. Романенко, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, С.Я. Фаренюка та інших науковців. У статті звернемося до аналізу найбільш актуальних питань реформування кримінально-виконавчої політики України. Тобто **метою статті** є дослідження етапів та заходів реформування кримінально-виконавчої політики України.

Виклад основного матеріалу. Перейдемо до безпосереднього аналізу етапів та заходів реформування кримінально-виконавчої політики України.

I етап – програмування реформи кримінально-виконавчої політики, вироблення «дорожньої карти» – генерального плану модернізації пенітенціарної політики. Змістовно його можна охарактеризувати як фазу концептуалізації та узгодження програми дій з урахуванням загальносоціального контексту та можливостей суспільства.

Програмування у сфері протидії злочинності належить до алгоритмізованих методів, що застосовуються для вирішення відповідних завдань і забезпечення комплексної антикриміногенної дії. При цьому програмні документи, які містять перелік заходів впливу на злочинність та супутні їй явища, є за природою розпорядчими актами, адже їх поява об'єктивно обумовлюється необхідністю задоволення певних суспільних

потреб, вони адресовані широкому колу суб'єктів, не конкретизовані й не мають казуального характеру [1, с. 34]. Однак не слід применшувати складність вироблення зазначених розпорядчих актів та зводити їх до суто механічного набору адміністративних процедур. Спрощення процесу програмування та нехтування глибинними науковими основами його реалізації породжує суттєві ризики розбалансування пенітенціарної політики в цілому, її фрагментарності та витратності.

На етапі програмування реформування кримінально-виконавчої політики необхідно уникнути вже традиційних помилок, яких із року в рік припускаються модератори управлінських систем у сфері протидії злочинності під час вироблення державних цільових профілактичних програм на різних рівнях і які виражаються у неузгодженості заходів, відсутності спільних механізмів функціонування і, як наслідок, у низькій ефективності кримінально-превентивної діяльності в цілому. Слушними з цього приводу видаються зауваження О. М. Бандурки та О. М. Литвинова, які вказують на те, що у вітчизняній кримінологічній практиці постійно фіксується низка системних помилок, які призводять до суттєвого зниження якості підготовлених документів, а саме:

- не забезпечується концептуальна єдність стратегічних і тактичних аспектів протидії злочинності;
- відсутній прогноз розвитку кримінальної ситуації в країні та оцінка ефективності раніше вжитих запобіжних заходів;
- ресурсна забезпеченість запобіжних заходів є критично низькою, а параметри розподілу фінансових ресурсів – непрозорими та заплутаними;
- передбаченими заходами не забезпечуються підготовка і підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з найнебезпечнішими або новими видами злочинів;
- не визначається питання щодо здійснення етапного виду контролю за ходом реалізації програм у цілому або окремих їх розділів [2, с. 100].

Наведений перелік недоліків охоплює лише найбільш суттєві вади, які на сьогодні набули хронічного характеру та паралізують за багатьма параметрами всю систему протидії злочинності, в тому числі і пенітенціарну її складову. У цьому аспекті одна з головних причин невдач вбачається саме у відсутності концептуальної цілісності програмування і не лише у розрізі синхронізації кримінально-виконавчої політики з кримінологічною, кримінально-правовою та пенальною, а і з політикою економічною, соціальною, у сфері безпеки тощо.

Специфікуючись до структурно-функціональних, інституційних характеристик механізму кримінально-виконавчої політики, програмування її реформування так чи інакше втягує до орбіти прогнозування та планування як змістовної основи цілу низку суміжних із пенітенціарною сферою явищ і процесів, які чинять суттєвий вплив на можливість реалізації відповідних заходів у межах конкретних напрямів. Це і соціально-економічні, і політичні, і правові, й організаційно-управлінські та інші системні утворення, які мають багатосторонні детермінаційні зв'язки з інститутом виконання покарань. Тому автор вважає за доцільне в процесі програмування реформування кримінально-виконавчої політики використати методіку узагальненого сценарію, яка застосовується у сфері стратегічного планування й дозволяє виробити цілісне бачення соціального базису втілення в життя тієї чи іншої інновації, спрогнозувати відлуння на ймовірні некоректні положення та знайти найбільш оптимальну композицію переліку заходів, обсягу і часу їх реалізації.

Із загальної теорії управління відомо, що процес розробки державних цільових програм ґрунтується на таких принципах: принцип цілісності, принцип об'єктивності, принцип науковості, принцип гласності, принцип самостійності, принцип рівності, принцип дотримання загальнодержавних інтересів, розумної достатності, який гарантуватиме використання державних програм лише тоді, коли застосування інших

механізмів не принесе результату, принцип гнучкості, котрий забезпечує можливість посилення чи послаблення інструментів державного впливу на ситуацію залежно від обставин. Розробка державних програм базується на основі врахування впливу й аналізу притаманних їм тенденцій зміни такого впливу. Сам же процес розробки державних цільових програм здійснюється на підставі комплексного аналізу показників демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, рівня конкурентоспроможності національної економіки, сучасного стану розвитку економіки і соціальної сфери й на основі врахування впливу політичних, економічних та інших факторів [3].

Безумовно, всі ці принципи та показники прогнозування обов'язково мають ураховуватися і під час вироблення програмних документів, що стосуються реформування кримінально-виконавчої політики. Разом з тим, ураховуючи специфіку предмету програмування, яка є діяльністю не стільки предметною, скільки управлінською, на думку автора, слід також зауважити на винятковій важливості врахування в прогнозних сценаріях існуючого та ймовірного у віддаленій перспективі людського потенціалу, який, з одного боку, проявлятиме кримінальну активність, а з іншого, може бути залучений до роботи в органах та установах виконання покарань та відповідає новітнім вимогам і філософії управління.

При цьому зазначені маркери суб'єктних елементів механізму реформування кримінально-виконавчої політики є динамічними, що зумовлює необхідність запровадження на етапі програмування до всього процесу модернізації такого інструменту контролю якості, як моніторинг, об'єктами якого мають стати не лише формально визначені критерії (ухвалення нормативно-правових актів, витрати на будівництво, набір на навчання за державним замовленням тощо), а і низка неформалізованих інституційних індикаторів зв'язку між пенітенціарною сферою та громадянським суспільством.

У цілому ж, зважаючи на вказані вище риси об'єктивованості програмної діяльності, етап реформування, що аналізується, має знайти своє нормативно-правове оформлення, узгоджене з вимогами Закону України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 року [4], у вигляді: а) нової (розширеної) концепції та генеральної програми реформування кримінально-виконавчої політики; б) планів заходів із реалізації окремо кожного напрямку реформування, описаного в попередньому підрозділі цієї роботи, за наявності системних зв'язків з кожним із них та їх підпорядкування загальній концепції програмування.

Варто також зауважити, що діяльність із розробки цих документів повинна не обмежуватись вузьковідомчим науковим супроводом, що сформувався у ДПтС України, а спиратися на потужний евристичний потенціал, який, зокрема, сконцентровано у складі НАПрН України, Кримінологічної асоціації України, Інституту кримінально-виконавчої служби тощо. Саме з фахівців зазначених суб'єктів доцільно створити міжвідомчу робочу групу, до якої слід також залучити представників громадськості та інших зацікавлених осіб з метою формування різнобічної, багаторівневої та планомірної програми реформування. Координатором проекту, з урахуванням широти представлення наукових шкіл та організаційних можливостей, доцільно обрати саме Кримінологічну асоціацію України, що функціонує на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, а також ДПтС України. Оптимальним терміном, протягом якого можна реалізувати цю роботу, автор цієї статті вважає 1 рік.

II етап – стабілізаційний. Цей етап передбачає створення належної стартової бази для початку активної фази реалізації предметних заходів реформування кримінально-виконавчої політики за всіма напрямками. З огляду на особливості суспільно-політичних, економічних та організаційно-правових параметрів сучасного інституційного середовища, в якому здійснюється пенітенціарна діяльність, а також на яке вона впливає, автор цієї статті вважає обґрунтованою тривалість стабілізаційних заходів у 2 роки. Протягом цього

терміну мають бути здійснені *заходи*, спрямовані на фінансово-економічне вирівнювання показників функціонування пенітенціарної системи з урахуванням сформованих ресурсних запитів реформування, а також створення мотиваційних механізмів зниження витрат і підвищення якості кримінально-виконавчої діяльності, переорієнтації кадрової та освітньої роботи щодо персоналу ДПтС України. До них належать наступні:

- реформування законодавства, що регламентує низку питань, які стосуються принципів діяльності ДПтС України;
- перегляд освітніх програм, навчальних і тематичних планів окремих дисциплін, що використовуються для підготовки майбутніх фахівців-пенітенціаріїв;
- підвищення рівня правового та соціального захисту персоналу;
- розроблення програми оптимізації чисельності персоналу ДПтС України з урахуванням планованих змін у кримінально-виконавчій політиці, вироблення узгоджених процедур реалізації кадрової, ресурсної, організаційно-управлінської та правової складової реформування;
- наукове й організаційно-правове забезпечення механізму моніторингу якості впровадження заходів кримінально-виконавчої політики.

Розглянемо ці заходи детальніше.

Згадане реформування законодавства стосується насамперед ухвалення нормативних актів, що регламентуватимуть: а) порядок виконання покарань з огляду на вимоги лібералізації, гуманізації та конвергенції; б) правовий статус ДПтС України, процедуру її демілітаризації, зокрема шляхом підпорядкування Міністерству юстиції України; в) порядок проходження служби персоналом ДПтС України. Цими заходами має бути створене належне правове поле, в якому наступально розвиватиметься подальша модернізація.

Перегляд освітніх програм, навчальних і тематичних планів окремих дисциплін має відбуватися у напрямку формування ліберального мислення у майбутніх фахівців-пенітенціаріїв, досягнення розуміння ними новітніх завдань реформування кримінально-виконавчої політики й принципів побудови взаємовідносин із засудженими та громадськістю.

Слушною в цьому контексті видається думка К. Х. Рахимбердіна, який зауважує, що в освітній і професійній підготовці треба чітко визначити цивільні, немілітаристські начала. Необхідно поступово відійти від завдань з навчання співробітника-військовослужбовця, фахівця з оперативної роботи, рукопашного бою та стрійової підготовки, що вміє користуватися вогнепальною зброєю. Співробітникам сучасної пенітенціарної установи, а особливо такої, в якій переважатимуть риси сучасного тюремного типу, важливіше мати знання, вміння й навички в галузі організації соціальної роботи, попередження асоціальної, кримінальної та віктимної поведінки ув'язнених, у сфері пенітенціарної психології, педагогіки, менеджменту тюремної справи і функціонування служб, що виконують альтернативні покарання. Оскільки освіта – процес потрібний, що охоплює навчання, виховання і розвиток особистості, слід акцентувати увагу на програмах підготовки співробітників кримінально-виконавчої служби щодо формування в них ціннісних орієнтацій у дусі поваги до особистості. Треба розвивати в співробітниках прагнення впроваджувати і використовувати інноваційні методи й технології соціальної роботи із засудженими [5]. У цьому ж руслі необхідно підійти і до реформування системи підвищення кваліфікації працівників Державної кримінально-виконавчої служби України;

Підвищення рівня правового та соціального захисту персоналу ДПтС України пропонується здійснювати шляхом реанімації програм забезпечення житлом, доведення матеріального забезпечення до рівня, що відповідає людській і професійній гідності, налагодження на договірній основі контактів з приватними фінансово-кредитними установами у площині лібералізації кредитної (зокрема, іпотечної) політики,

запровадження пільгових механізмів кредитування працівників ДПтС під державні гарантії та відповідні компенсації; забезпечення якісним медичним обслуговуванням і санаторно-курортним лікуванням персоналу ДПтС України, членів їх сімей та пенсіонерів;

Розроблення програми оптимізації чисельності персоналу ДПтС України має відбуватися з урахуванням планованих змін у кримінально-виконавчій політиці, вироблення узгоджених процедур реалізації кадрової, ресурсної, організаційно-управлінської та правової складової реформування;

Наукове й організаційно-правове забезпечення механізму моніторингу якості впровадження заходів кримінально-виконавчої політики повинне здійснюватись шляхом визначення суб'єктів, об'єктів, методики, інформаційно-аналітичного й програмного забезпечення моніторингової діяльності та її зв'язку з координатором програми реформування.

III. Пілотно-аналітичний етап стосується лише тієї частини реформування кримінально-виконавчої політики, яка підлягає перевірці експериментальним шляхом. За предметною характеристикою та спрямованістю заходів цей етап є одним із різновидів кримінологічного експерименту.

Звертаючись до змістовної складової кримінологічного експерименту, слід зазначити, що в цілому логіка експериментального аналізу була обґрунтована ще у XIX ст. Дж. Стюартом Міллем. Його концепція зводилась до встановлення зв'язку між двома і більше рядами подій, які розглядаються як гіпотетичні причини з одного боку, і як наслідки дії зазначених факторів – з іншого [6, с. 47]. Суть застосування зазначеного методу перевірки кримінологічних гіпотез полягає у наступному: у тих випадках, коли дослідити об'єктивні соціальні фактори, що обумовлюють криміногенний характер тих чи інших положень ризикованого проекту повною мірою через низку об'єктивних причин не вдається, останній запроваджується в обмеженому за тими чи іншими параметрам вигляді. При цьому на певний час організовується кримінологічний моніторинг – безперервне стеження за дією ризикованого проекту, вимірювання його кримінологічних показників та їх аналіз. На підставі цього після оброблення отриманої інформації формується остаточний висновок про кримінологічну ефективність або неефективність запропонованого заходу, за необхідністю розробляються відповідні рекомендації коригуючого характеру [7, с. 130]. За аналогічною схемою відбуватиметься і реалізація пілотних проектів реформування кримінально-виконавчої політики. До останніх, на думку автора цієї статті, доцільно віднести наступні:

- запровадження на базі окремих кримінально-виконавчих установ закритого типу середнього та максимального рівнів безпеки поглибленого диференційованого підходу до різних категорій засуджених на підставі їх психологічних і кримінологічних класифікацій з метою забезпечення максимальної ізоляції тих, які проявляють стійкі антисоціальні установки, підвищену агресивність, потенції прийняття та закріплення норм і традицій кримінальної субкультури;

- запровадження пілотних механізмів доступу засуджених до додаткових платних побутових, медичних, оздоровчих та інших послуг і моніторинг імовірних криміногенних наслідків;

- створення на базі трьох переобладнаних під європейські стандарти слідчих ізоляторів кримінально-виконавчих установ тюремного типу та моніторинг імовірних криміногенних наслідків, а також параметрів ефективності програм ресоціалізації, окремих елементів побутового та іншого забезпечення;

- реалізація пілотного проекту приватної тюрми. Цей кримінологічний експеримент має реалізуватися незалежно від основних заходів і тривати паралельно з ними, не ставлячи основний блок модернізацій у залежність від його результатів. Його сутність полягає у поступовому частковому переведенні кримінально-виконавчої сфери на конкурентні рейки організації і таким чином – стимулювання якості надання

пенітенціарних послуг за державним замовленням на ресоціалізацію засуджених. При цьому автор усвідомлює всю складність цього проекту за існуючих правових та ментальних характеристик вітчизняної соціальної системи. Труднощі однозначно виникатимуть і з виробленням юридичного механізму його реалізації, і з первинним пошуком ініціативного суб'єкту господарювання, який буде готовий інвестувати у цей експеримент. Однак успішна реалізація цього проекту, що супроводжуватиметься посиленними заходами державного та громадського контролю, матиме наслідком прорив не лише у функціонуванні кримінально-виконавчої системи, а і в механізмах протидії соціальному конструюванню злочинності, а також у зміні ставлення суспільства до осіб, які вчинили злочини, та змісту діяльності пенітенціарних установ.

IV. Основний етап реформування є базовим і передбачає безпосередню планомірну реалізацію програмних заходів у межах взаємоузгодженого, скоординованого виконання окремих планів дій. Останні є досить численними, різновекторними, однак, тим не менш, мають забезпечувати повне виконання поставлених завдань за виділеними напрямками та підпорядковуватись єдиній концепції, ліберально-гуманістичній ідеології кримінально-виконавчої політики. Значна частина цих заходів небезпідставно визначається у нині чинній Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [8].

Визнаючи в цілому ці ключові заходи цілком обґрунтованими, все ж таки слід звернути увагу на їх неповноту. Зокрема, на думку автора цієї статті, вже сьогодні необхідно порушити питання про запровадження інституту пенітенціарного суду як інструменту контролю за дотриманням порядку виконання покарань, прав, свобод і законних інтересів засуджених на противагу доведеному часом неефективному прокурорському контролю.

Крім того, в згаданій вище Концепції зовсім відсутня складова реформування, яка стосується оптимізації механізму координації та взаємодії суб'єктів різних відомств, які так чи інакше залучаються до процесу виконання покарань та постпенітенціарної реабілітації засуджених. Йдеться про вирішення проблем інформаційно-аналітичного й методичного забезпечення спільної діяльності ДПіС України, МВС України, Міністерства соціальної політики України та громадських організацій, а саме укладення договорів про співпрацю між відповідними центрами та установами виконання покарань, узгодження планів спільних дій щодо проведення семінарів, тренінгів, круглих столів тощо з питань соціальної адаптації дітей, молоді та інших категорій засуджених тощо.

Не можна вважати задовільними обмежені положення Концепції щодо переходу від тримання засуджених у гуртожитках казарменого типу до блочного (камерного) їх розміщення без хоча б узагальненого опису супутніх заходів зміни правового статусу оновлених закладів. У зв'язку з цим автор цієї статті пропонує забезпечити перехід до блочного тримання системно-правовою трансформацією положень КВК України про установи виконання покарань, серед яких слід виділити тюрми мінімального, загального та посиленого режиму безпеки з подальшою конкретизацією режимних вимог та інших особливостей організації виконання й відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Слід також розробити і впровадити систему громадської акредитації кримінально-виконавчих установ, що базуються на міжнародних і національних стандартах менеджменту якості. Результати такої акредитації повинні впливати на фінансування установ, заробітну плату їх співробітників, службове просування персоналу і навіть на вирішення питання подальшої діяльності конкретної кримінально-виконавчої установи, що отримала низький рейтинговий бал за оцінку якості роботи із засудженими й рівня дотримання прав і свобод людини. Для цього слід відмовитися від суто відомчого (державного) контролю за діяльністю кримінально-виконавчих установ. Таку акредитацію можна буде здійснювати через незалежні недержавні акредитаційні центри, які, наприклад, успішно функціонують у США (Американська асоціація виправних установ) [9].

Крім того, до поля зору громадського контролю повинні потрапляти не лише пенітенціарні установи, але і служби, що виконують альтернативні види покарань. Цей вид контролю не можна звести до діяльності існуючих наглядових рад; коло суб'єктів громадського контролю має бути набагато ширшим за рахунок представників правозахисних організацій, академічних кіл, релігійних об'єднань і благодійних фондів. Перелік суб'єктів громадського контролю має бути відкритим. Такий контроль, як справедливо зауважує К. Х. Рахимбердін, буде важливою передумовою превенції жорстокого поводження і тортур [9]. З цією ж метою важливо вдосконалити механізм реалізації засудженими свого права на протест проти умов відбування покарання, запровадити книгу скарг та пропозицій з вільним доступом до неї як засуджених, так і їх родичів та представників громадськості.

Окрім зазначеного, важливим заходом, на думку автора цієї статті, є розширення кола зв'язків ДПтС України, зокрема територіальних органів і підрозділів – з органами місцевого самоврядування в межах спільних регіональних і місцевих програм розвитку установ виконання покарань, особливо в тих населених пунктах, де виникають через брак місць проблеми з виконанням завдання щодо організації відбування засудженими покарання у максимальній близькості до місця їх проживання. Ця проблема обов'язково набуде своєї актуальності у міру наближення до європейських стандартів щодо мінімальної площі проживання на одного засудженого. У цьому контексті слід законодавчо гарантувати відбуття засудженим покарання в межах транспортної доступності для членів його сім'ї з урахуванням матеріального стану сім'ї, стану здоров'я її членів, догляду її активними членами за тими, які перебувають у хворому або безпорадному стані.

Окремо автор вважає необхідним реанімувати систему зарахування до строку покарання відповідних коефіцієнтів понаднормової роботи, а також особливих досягнень у навчанні й науковій діяльності; створити організаційні та правові умови об'єднання засуджених у трудові кооперативи, інші форми підприємницької діяльності, в тому числі і в місцях позбавлення волі, тощо. Тобто, йдеться про розширення інституціонального злиття пенітенціарної системи й низки економічних та освітніх соціальних інститутів, а також про розширення спектру стимулів налагодження соціально корисних зв'язків, набуття навичок праці, засвоєння нових горизонтів знань, що сприятиме швидшій ресоціалізації, а відтак – можливості достроково, у «пришвидшеному» варіанті відбути покарання.

V. Заключний етап реформування передбачає завершення програмних заходів, підбиття підсумків. На цьому етапі відбувається аналітична робота щодо оцінки ефективності модернізації на підставі зіставлення існуючих цілей, завдань та фактично досягнутих результатів, окреслення кола проблем, формування майбутньої стратегії розвитку й повернення до першого етапу програмування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес реформування кримінально-виконавчої політики набуває перманентного стану, в якому відбувається безперервна адаптація до динаміки соціальних перетворень, існуючих можливостей та нових пріоритетів на конкретно-історичному етапі.

Звичайно, наведений перелік заходів та етапів можна ще піддавати багаторазовій диференціації, виділяти в окремих з них додаткові відгалуження, поглиблювати й розширювати зміст і напрями діяльності, спрямованої на пошук оптимального співвідношення традицій та інновацій, запитів і можливостей громадянського суспільства й держави у створенні криміногенно безпечного соціального простору. І наскільки нескінченними є метаморфози соціуму, настільки ж безперервною є і справа реформування кримінально-виконавчої політики як незмінного супутника розвитку людської цивілізації, як санітара ареалу нескінченного прогресивного поступу суспільства до ідеалів своєї організації.

Список використаних джерел:

1. Ключев М. М. Функціональна та процедурна характеристики програмування протидії злочинності / М. М. Ключев // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 32. – С. 29-37.
2. Бандурка О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х. : НікаНова, 2012. – 318 с.
3. Постніков В. О. Програмування соціально-економічного розвитку як інструмент державного регулювання якості життя населення [Електронний ресурс] / В. О. Постніков. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2010_7/pdf/postnikov.pdf.
4. Про державні цільові програми : Закон України : від 18.03.2004 р., № 1621-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 352.
5. Рахимбердин К. Х. Уголовно-исполнительная политика Казахстана : новые векторы развития [Електронний ресурс] / К. Х. Рахимбердин. – Астана : Центр исследования правовой политики при поддержке Центра Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) в Астане, 2009. – Режим доступу : <http://www.zakon.kz:8080/analytics/155425-ugolovno-ispolnitelnaja-politika.html>.
6. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, 1998. – 227 с.
7. Орлов Ю. В. Методологічні засади використання соціального (кримінологічного) експерименту при провадженні кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, присвяченої 20-річчю заснування кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 12 травня 2012 року). – Х. : Золота миля, 2012. – С. 128-135.
8. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента : від 08.11.2012 року, № 631/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.
9. Рахимбердин К. Х. Уголовно-исполнительная политика Казахстана: новые векторы развития [Електронний ресурс] / К. Х. Рахимбердин. – Астана : Центр исследования правовой политики при поддержке Центра Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) в Астане, 2009. – Режим доступу : <http://www.zakon.kz:8080/analytics/155425-ugolovno-ispolnitelnaja-politika.html>.

Огородник Євген Іванович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЭТАПЫ И МЕРОПРИЯТИЯ ПО РЕФОРМУВАНИЮ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

В статье исследованы этапы и мероприятия реформирования уголовно-исполнительной политики Украины. Выделены этап программирования реформы уголовно-исполнительной политики (выработка генерального плана модернизации пенитенциарной политики); стабилизационный этап; пилотно-аналитический этап, который является одним из разновидностей криминологического эксперимента; этап реформирования, который предусматривает непосредственную планомерную реализацию программных мероприятий; этап завершения программных мероприятий и подведения итогов.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика, реформа, криминологический эксперимент, противодействие преступности, пенитенциарная политика.

Yevgen I. Ogorodnuk,
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

STEPS AND MEASURES FOR REFORMING THE PENAL POLICY OF UKRAINE

The reform of penal policy, as well as any kind of social policy in general, is a long process that requires prudent and scientific validity, planning and predictability and proper controls to reduce risks from the negative effects of possible errors modernization programs in certain areas in general be able to anticipate and react to political, legal, economic, cultural and other determinants.

In the article the research stages and measures for reforming the penal policy of Ukraine. Thesis there is determined the next steps.

Stage programming reform of penal policy, the development of the "road map" - the general plan of modernization of prison policy. Stage stabilization. This phase involves the creation of good starting base for the beginning of the active phase of implementation of substantive measures reforming penal policy in all directions. III. Pilot-analytical phase applies only to that part of the reform of penal policy, which must be checked by experiment. By subject characteristics and orientation events this stage is one of the varieties of Criminology experiment. IV. The main stage of reform is fundamental and provides direct systematic implementation of program activities within a mutually agreed, coordinated implementation of individual action plans. V. The final stage involves the completion reform program measures implementation. At this stage, the analytical work to assess efficiency by comparing the modernization of existing goals, objectives and actually achieved results, outlining range of issues shaping the future development strategy and return to the first stage of programming.

The list of activities and phases can still sell multiple differentiation allocate some of these additional branches, deepen and expand the content and activities aimed at finding optimal balance of tradition and innovation, needs and opportunities of civil society and the state to create the crime of safe social space. And how is endless metamorphosis of society, just as there is continuous reforming penal policy as the constant companion of human civilization as a medic infinite range of progressive social progress to the ideals of the organization.

Key words: *Penal policy reform, criminological experiment, combating crime, prison policy.*

Надійшла до редколегії 22.03.2016

УДК 343.346

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
Кривий Ріг)

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА У СКЛАДІ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ (СТ. 291 КК УКРАЇНИ)

Стаття присвячена дослідженню об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 291 Кримінального кодексу України та його складових елементів (суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків, причинного зв'язку між діянням та наслідками), а також окресленню пропозицій щодо удосконалення складу порушення чинних на транспорті правил на законодавчому рівні.

Ключові слова: *транспорт, правила, порушення, кримінальна відповідальність, діяння, наслідки.*

Постановка проблеми. Порушення чинних на транспорті правил як і будь-який інший склад злочину характеризується обов'язковою наявністю певних об'єктивних та суб'єктивних ознак, які, у свою чергу, й визначають склад злочину цілісною системою.

Особливе місце в системі об'єктивних ознак складу порушення чинних на транспорті правил займає об'єктивна сторона, яка виступає важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони [8, с. 94].

Відповідно до чинного кримінального законодавства України об'єктивна сторона порушення чинних на транспорті правил як злочину з матеріальним складом характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, а також причинним зв'язком між діянням та наслідками, проте, враховуючи постійні зміни, що відбуваються внаслідок вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері транспорту, виникають питання з приводу того, за які саме порушення на транспорті, а також наслідки, які виникають в результаті такого порушення, винна особа нести кримінальну відповідальність за ст. 291 КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивну сторону злочинів на транспорті досліджували такі вчені, як А.П. Бохан, Г.В. Новицький, В.В. Лук'янов, О.І. Коробєєв, Д.В. Смирнов, М.В. Федорченко, С.В. Гізімчук, Г.О. Петрова тощо проте, їх дослідження були присвячені висвітленню проблемних питань визначення об'єктивної сторони злочинів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, а саме злочинних діянь, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, залишаючи інші порушення чинних на транспорті правил поза предметом своїх досліджень. Разом з тим, український науковець в галузі кримінального права С.В. Бабанін у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому кримінальній відповідальності за порушення чинних на транспорті правил, висвітлює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 291 КК України, проте, незважаючи на чималу увагу, приділену дослідженню складу порушення чинних на транспорті правил, і дотепер залишаються невирішеними низка питань, пов'язаних із визначенням та дослідженням складових елементів об'єктивної сторони злочину, що всебічно розкривають її зміст, а

також визначають роль і місце об'єктивної сторони у складі порушення чинних на транспорті правил.

Метою запропонованої статті є всебічний аналіз складових елементів об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 291 КК України.

Виклад основного матеріалу. В теорії кримінального права загально визнаною є думка про те, що об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання. Об'єктивна сторона визначає: а) у чому полягає злочин, б) яким чином він скоюється, в) у яких умовах місця, часу, обстановки він протікає, г) за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється [9, с. 94].

В.М. Кудрявцев розглядав об'єктивну сторону складу злочину як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом інтереси, який розглядається з його зовнішнього боку, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного наслідку [7, с. 9].

Елементами, які утворюють об'єктивну сторону юридичного складу злочину, є: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками; 4) спосіб вчинення злочину; 5) місце вчинення злочину; 6) час вчинення злочину; 7) обстановка (ситуація) вчинення злочину; 8) знаряддя вчинення злочину; 9) засоби вчинення злочину [1, с. 100].

Усі елементи (ознаки) об'єктивної сторони злочину з погляду їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: 1) *обов'язкові* (це такі елементи, які притаманні будь-якому складу злочину, відсутність будь-якого з цих елементів виключає наявність складу злочину. Серед них виділяють такі елементи, як: діяння, шкідливі наслідки та причинний зв'язок); 2) *факультативні* (це ті елементи, які згідно з їх назвою, не є обов'язковими для всіх складів злочинів: в одних складах вони передбачені, і є для них обов'язковими, а в інших – ні. До таких елементів можна віднести наступні: місце, час, обстановка, засоби та способи вчинення злочину) [3, с. 103].

Однак, на сьогодні серед науковців існують певні суперечки з приводу того, які елементи об'єктивної сторони треба вважати обов'язковими, а які – факультативними.

Так, одна частина авторів вважає обов'язковими елементами об'єктивної сторони суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки і причинний зв'язок між діянням і наслідками, а інша частина – лише діяння.

Очевидно, більш правильною є думка тих науковців, які визнають обов'язковим елементом об'єктивної сторони складу злочину у його загальному розумінні лише суспільно небезпечне діяння (у формі дії або бездіяльності). Така точка зору відповідає поділу складів злочинів на формальні і матеріальні.

Матеріальним складом злочину прийнято називати юридичний склад, що передбачає наслідки як обов'язковий елемент його об'єктивної сторони. Як зазначає С.Д. Шапченко, об'єктивна сторона матеріальних складів злочинів завжди включає: а) принаймні, два обов'язкових елементи – діяння та наслідки; б) принаймні, один зв'язок між обов'язковими елементами – причинний між діянням та наслідками [1, с. 112].

Формальний склад – це юридичний склад, який не передбачає наслідки як обов'язковий елемент об'єктивної сторони. Отже, обов'язковим елементом об'єктивної сторони формального складу будь-якого злочину завжди є діяння.

Відповідно до положень ст. 291 КК України, кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил, що забезпечують рух, а також правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів, настає тільки у

разі спричинення певних суспільно небезпечних наслідків – загибелі людей або інших тяжких наслідків, а отже даний злочин є злочином з матеріальним складом.

Першим обов'язковим елементом, який характеризує об'єктивну сторону порушення чинних на транспорті правил, є діяння.

Діяння – це свідомий акт поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відображенням у свідомості людини об'єктивного світу.

Суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони складу злочину, має бути вольовим, конкретним та усвідомлюваним актом тобто проявом волі особи. Діяння, в якому немає прояву волі не може утворити об'єктивну сторону складу злочину [3, с. 106].

В юридичному сенсі діяння має дві форми: дія – активна, свідомо, суспільно небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта, бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), що вона повинна була і могла вчинити в таких конкретних умовах [4, с. 110].

Злочинна дія – це активна, свідомо, суспільно небезпечна, протиправна поведінка особи, що знаходиться під контролем її свідомості і здійснюється іззовні [12, с. 199]. Вона є найбільш поширеною формою суспільно небезпечного діяння.

З фізичної сторони дія може бути простою і складною. Прості дії містять у собі одиничні (елементарні) акти поведінки людини, складні – характеризуються ускладненою структурою та складаються з ряду тотожних актів поведінки, об'єднаних єдиним умислом і спрямованих на досягнення єдиного злочинного наслідку [3, с. 107].

Злочинна бездіяльність – це пасивна форма поведінки людини. Однак дана характеристика стосується не будь-якої поведінки особи в момент вчинення злочину, а тих конкретних дій, що ця особа повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах. Звідси випливає, що обов'язковою умовою кримінальної відповідальності особи за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином і наявність у даних конкретних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб [3, с. 110-111]. Свідоме невиконання цих обов'язків за наявності реальної можливості їх виконати тягне за собою кримінальну відповідальність за відповідними статтями КК України.

Об'єктивною ознакою бездіяльності як самостійної форми злочинного діяння є поведінка особи, що виражається у стані фізичного спокою людського тіла (бездіяльність у власному сенсі слова). Цю позицію займають багато вчених, що розглядали дану проблему [7, с. 86].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 291 КК України характеризується порушенням чинних на транспорті правил, що забезпечують рух, а також правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів.

Відповідно до Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР, *транспорт* є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях.

Серед видів транспорту загального користування вищезазначений закон виділяє залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен [10].

Слід зазначити, що диспозиція ст. 291 КК України не містить чіткого переліку порушень чинних на транспорті правил, норм і стандартів, за вчинення яких винна особа притягається до кримінальної відповідальності, проте ці норми знаходять своє відображення в інших нормативних актах, що регулюють суспільні відносини у сфері транспорту.

Так, на залізничному транспорті нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини у його сфері є: Правила технічної експлуатації залізниць України, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 20 грудня 1996 року № 411; Правила поведінки громадян на залізничному транспорті, затверджені постановою Кабінету міністрів України від 10 листопада 1995 року № 903; Правила безпеки праці для

працівників залізничних станцій і вокзалів, затверджені наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 12 березня 2007 року № 44.

На морському та річковому транспорті такими нормативними актами є Правила судноплавства на внутрішніх водних шляхах України, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 16 лютого 2004 року № 91; на автомобільному транспорті – Правила дорожнього руху України, затверджені постановою Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306; на авіаційному транспорті – Правила польотів повітряних суден та обслуговування повітряного руху в класифікованому повітряному просторі України, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 16 квітня 2003 року № 293; на міському електротранспорті – Правила дорожнього руху України, затверджені постановою Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306; Правила користування трамваем і тролейбусом у містах України, затверджені наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 18 листопада 1997 року № 22; Правила експлуатації трамвая та тролейбуса, затверджені наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 10 грудня 1996 року № 103; Правила користування Дніпропетровським метрополітеном, затверджені наказом Мінтрансз'язку України від 22 грудня 2004 року № 1119; Правила користування Харківським метрополітеном, затверджені наказом Мінтрансу України від 10 серпня 2004 року № 712; Правила користування метрополітеном, затверджені Київською державною адміністрацією 20 січня 1995 року [2, с. 82-83].

Також, діяння як обов'язковий елемент об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 291 КК України, може виражатись у порушенні правил виготовлення транспортних засобів, окремих частин і механізмів. При виконанні таких робіт можуть використовуватись запасні частини інших транспортних засобів. Такі частини іноді не відповідають технічним вимогам швидкості руху, не витримують певної ваги, у зв'язку з чим можуть виникати аварії під час експлуатації [6, с. 574].

Певні норми і стандарти не виконуються під час ремонту транспортних засобів, заміни окремих вузлів та агрегатів. У процесі експлуатації таких транспортних засобів під впливом динамічних навантажень, дії природних факторів, незадовільного стану дорожнього покриття (вибоїни, тріщини, просадка дороги, хвилястість тощо) окремі вузли і агрегати виходять із ладу, що призводить до аварій і катастроф [6, с. 574].

Наступним обов'язковим елементом об'єктивної сторони порушення чинних на транспорті правил як злочину з матеріальним складом є *суспільно небезпечні наслідки*.

Відповідно до положень чинного кримінального законодавства України, суспільно небезпечними наслідками порушення чинних на транспорті правил є загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Законодавець, визначаючи в якості суспільно небезпечного наслідку аналізованої норми «загибель людей», використав множинне число, щоб охопити все невизначене коло можливих випадків – від загибелі однієї людини до загибелі двох або більше людей [2, с. 87-88].

Інші тяжкі наслідки як вид суспільно небезпечних наслідків порушення чинних на транспорті правил є оціночним поняттям, оскільки їх перелік прямо не зазначений у диспозиції ст. 291 КК України.

Так, науково-практичний коментар КК України за редакцією В.Я. Тація та В.І. Борисова під «іншими тяжкими наслідками» порушення чинних на транспорті правил визначає спричинення потерпілому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, великої матеріальної шкоди [6, с. 574].

У свою чергу, А. Галахова, В. Широков відносять до інших тяжких наслідків порушення чинних на транспорті правил, крім вищезазначених, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я. Науково-практичний коментар КК України за редакцією

М.І. Мельника та М.І. Хавронюка взагалі не дає остаточного визначення поняття інших тяжких наслідків у ст. 291, відсилаючи до коментарію ст. 276, 278 КК України. При цьому коментар до ст. 276 КК України до інших тяжких наслідків відносить тяжкі тілесні ушкодження, велику матеріальну шкоду, перерву в роботі транспорту, а до ст. 278 КК України – заподіяння одному потерпілому смерті чи хоча б одному потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, не відносячи при цьому до аналізованих наслідків заподіяння матеріальної шкоди [2, с. 89].

На наш погляд, з метою уникнення розбіжностей щодо визначення інших тяжких наслідків порушення чинних на транспорті правил, їх перелік слід закріпити на законодавчому рівні, а саме у диспозиції ст. 291 КК України. При цьому до інших тяжких наслідків доцільно віднести спричинення потерпілому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, великої матеріальної шкоди, адже саме такі наслідки є небезпечними для життя та здоров'я потерпілого, а також його матеріального стану та благополуччя.

Слід зазначити, що *тяжке тілесне ушкодження* – це таке тілесне ушкодження, що є небезпечним для життя в момент вчинення, або що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інші розлади здоров'я, поєднані зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину, або переривання вагітності, або непоправне понівечення обличчя [5].

Згідно чинного кримінального законодавства, *тілесні ушкодження середньої тяжкості* – це такі тілесні ушкодження, що не є небезпечними для життя, але що спричинили тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш ніж на одну третину [5].

Що стосується визначення великої матеріальної шкоди від порушення чинних на транспорті правил, на нашу думку, слід погодитись з тими науковцями в галузі кримінального права, які під великою матеріальною шкодою як суспільно небезпечного наслідку злочину, передбаченого ст. 291 КК України, відносять: знищення, пошкодження транспортних засобів, шляхових споруд, вантажів, які перевозяться; тривалу перерву в русі транспорту тощо [2, с. 90].

Наступним і останнім обов'язковим елементом об'єктивної сторони порушення чинних на транспорті правил є *причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками*.

Слід зазначити, що критерієм визначення юридично значущого причинного зв'язку, у тому числі у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 291 КК України, є реальна можливість настання певних суспільно небезпечних наслідків в результаті діянь конкретної особи. Це дає змогу встановити, який саме причинний зв'язок має кримінально-правове значення і допомагає встановити, з якого моменту діяння конкретної особи, які мають відповідний причинний зв'язок з наслідками, отримують кримінально-правове значення [11, с. 93].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Об'єктивна сторона порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України) як злочину з матеріальним складом характеризується наявністю трьох обов'язкових елементів: діяння, яке виражається у порушенні чинних на транспорті правил, що забезпечують рух, а також правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів, суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення загибелі людей або інші тяжких наслідків, а також причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, що настали.

З метою уникнення розбіжностей щодо визначення інших тяжких наслідків від порушення чинних на транспорті правил, їх перелік слід закріпити на законодавчому рівні, а саме у диспозиції ст. 291 КК України. При цьому до інших тяжких наслідків доцільно віднести спричинення потерпілому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень,

великої матеріальної шкоди, адже саме такі наслідки є небезпечними для життя та здоров'я потерпілого, а також його матеріального стану та благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Андрусів Г. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Беньківський В. О. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 512 с.
2. Бабанін С.В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бабанін Сергій Володимирович. – Дніпропетровськ, 2008. – 238 с.
3. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина / Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.
4. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина / Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2002. – 414 с.
5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.. – 2013. – 1040.
7. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / Кудрявцев В. Н. – М. : Юридическая литература, 1960. – 152 с.
8. Мельник М. І. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
9. Мельник М. І. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.
10. Про транспорт : закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51. – Ст. 446.
11. Стрельцов Є.Л. Кримінальне право. Загальна частина / Стрельцов Є.Л. – Х., Одісей, 2009. – 328 с.
12. Шакун В. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України 1960 року / В. І. Шакун, С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 1999. – 1088 с.

Пилипенко Евгения Алексеевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт
МВД Украины, Кривой Рог, Украина)

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА В СОСТАВЕ НАРУШЕНИЯ ДЕЙСТВУЮЩИХ НА ТРАНСПОРТЕ ПРАВИЛ (СТ. 291 УК УКРАИНЫ)

Статья посвящена исследованию объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 291 Уголовного кодекса Украины, его составляющих элементов (общественно опасного деяния, которое выражается в преступном действии и преступном бездействии, общественно опасных последствий, причинно-следственной связи между деянием и последствиями). Также предложены меры по усовершенствованию нормы уголовного закона, предусматривающего уголовную ответственность за нарушение действующих на транспорте правил, в части закрепления на законодательном уровне, а именно в диспозиции ст. 291 Уголовного кодекса Украины, перечня общественно опасных последствий.

Ключевые слова: транспорт, правила, нарушения, уголовная ответственность, деяния, последствия.

Evgeniya Pilipenko,
candidat of law sciences
Donetsk Law Institute
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

**OBJECTIVE PARTY IN THE COMPOSITION OF VIOLATION
OF THE RULES IN FORCE IN TRANSPORT (ART. 291 OF THE
CRIMINAL CODE OF UKRAINE)**

The article investigates the objective side of the offense under Art. 291 of the Criminal Code of Ukraine, its constituent elements (socially dangerous act, which is reflected in the criminal acts and omissions, socially dangerous consequences, a causal link between the act and the consequences). During the writing of scientific articles found that the violation of established art. 291 of the Criminal Code of Ukraine, the rules expressed in non-compliance with rules, regulations and standards for the manufacture, conversion, repair of vehicles. It is also proposed measures to improve the rules of criminal law providing for criminal liability for violation of the rules on the transport, in terms of consolidation at the legislative level, namely the disposition of Art. 291 of the Criminal Code of Ukraine, the list of socially dangerous consequences such as serious to moderate injuries, large material damage caused by crime.

Key words: *transport, rules violations, criminal liability, actions, consequences.*

Надійшла до редколегії 16.01.2016

Розділ V

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.977

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
(Національна академія внутрішніх справ України)

КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню класифікації слідчих ситуацій. На основі аналізу поглядів науковців, наведено найбільш розповсюджені критерії класифікації та, відповідно до них, групування слідчих ситуацій. Зроблено висновок, що надмірна деталізація слідчих ситуацій може спричинити зайві ускладнення під час побудови відповідних алгоритмів по їх розв'язанню та внести плутанину в організацію розслідування. Визначено поняття класифікації слідчих ситуацій, під яким, на думку автора, необхідно розуміти їх наукове групування, системну упорядкованість як умов та обставин, що складаються на момент розслідування, за спільними ознаками або властивостями.

Ключові слова: *слідча ситуація, класифікація, підстава, оцінка, розслідування, кримінальне правопорушення.*

Постановка проблеми. Слідча ситуація, як криміналістична категорія, має не тільки теоретичне, а й практичне значення для методики розслідування кримінальних правопорушень. Воно полягає в тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка уможливають об'єктивне обґрунтування вибору варіантів методики розслідування, які передусім відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі [1, с. 112].

Вірним є твердження, що слідча ситуація має індивідуальний та динамічний характер, оскільки формується та розвивається у результаті поєднання різноманітних компонентів на кожному етапі розслідування кримінального правопорушення. У цьому відношенні варто згадати Л.Я. Драпкіна, який зазначив, що слідчі ситуації, незалежно від їх класифікаційного групування, являють собою динамічні системи, які змінюють свій зміст, структуру і форму в результаті впливу різних зовнішніх і внутрішніх чинників [2, с. 42]. Як комплекс умов та обставин, що складаються на конкретний момент розслідування і впливають на процес доказування, вони обумовлює тактику проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та визначають напрямок розслідування.

В ході розслідування практично завжди виникають нові факти та обставини, які підлягають встановленню. Їх узагальнення призвело до створення класифікацій слідчих ситуацій. Класифікація слідчих ситуацій передбачає використання класифікаційних підстав, які впливають із криміналістичної характеристики певного виду кримінальних правопорушень та дозволяють розподілити їх на види.

© Ботнаренко Ірина Анатоліївна, 2016

Аналіз досліджень і публікацій. Питання сутності, змісту і класифікації слідчих ситуацій розглядали у своїх роботах Я.Ю. Бандуріна, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, С.В. Веліканов, В.К. Весельський, І.А. Возгрін, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Л.Я. Дракін, А.В. Іщенко, І.В. Калініна, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, М.О. Селіванов, В.Ю. Шепітько, Л.В. Щербакова, Н.П. Яблоков та інші вчені. Незважаючи на ґрунтовні дослідження у вказаному напрямі, що ця тематика постійно перебуває у полі зору науковців у зв'язку з її теоретико-практичною значущістю для правоохоронної діяльності. Як складний комбінований процес, що впливає на прийняття слідчим тактичних рішень та їх послідовність, класифікація слідчих ситуацій дозволяє визначити пріоритетні завдання та окреслити шляхи розслідування. При цьому одним з важливих аспектів доцільності класифікації слідчих ситуацій є те, що в цьому процесі необхідно врахувати мету – не тільки створити теоретичну класифікаційну модель, а й забезпечити можливість її практичного застосування у вигляді побудови методики або алгоритмів діяльності слідчого в ході розслідування кримінального правопорушення. Тому теоретична розробка таких питань сприятиме правотворчій та правозастосовній діяльності, а тема статті є актуальною для криміналістичної науки.

Мета статті – на основі аналізу наукових підходів дослідити класифікаційні підстави та види слідчих ситуацій, а також встановити їх значення для організації розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що зазначене питання належить до дискусійних, зокрема про неоднозначне розуміння та сприйняття сутності цього поняття свідчить значна кількість підстав для його класифікації.

Передусім, варто згадати І.М. Лузгіна, який підтримує позицію про необхідність виділення в ході кримінально-процесуальної та криміналістичної діяльності: кримінальних ситуацій, що характеризують вчинення злочину, процеси його розслідування та судового розгляду. Тим самим, взявши за основу сферу виникнення ситуацій, він абсолютно однозначно виділив ситуації кримінальні та слідчі [3, с. 94].

Т.С. Волчецька, здійснюючи науковий пошук у цьому напрямі, виділяє, в залежності від суб'єкта, зобов'язаного оцінювати і вирішувати ту або іншу ситуацію, слідчу, оперативно-розшукову, експертну та судову ситуацію [4, с. 38]. Не вдаючись до висвітлення особливостей зазначених ситуацій, оскільки вони не є предметом нашого дослідження, зосередимо увагу на видовій характеристиці саме слідчої ситуації.

Її розробником справедливо вважається Л.Я. Драпкін, який критерієм класифікації визнав ступінь поінформованості слідчого (тобто один з компонентів інформаційного характеру) [5, с. 9]. Науковець поділяє слідчі ситуації на прості та складні, початкові, проміжні й завершальні. Залежно від кількості, характеру та змісту формуючих чинників усі складні ситуації він диференціює на такі класифікаційні групи: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно-непорядковані та комбіновані (змішані) ситуації. На його думку, слідча ситуація є складною тоді, коли існуюча інформаційна невизначеність вимагає побудови декількох її імовірнісних моделей. Якщо ж інформації про ситуацію достатньо для побудови її однозначної моделі, то така ситуація буде простою [5, с. 10].

У методиці розслідування кримінальних правопорушень найбільш розповсюдженим є розподіл слідчих ситуацій на реальні й типові. Реальні слідчі ситуації – це ті ситуації, які об'єктивно виникають у реальному житті. З урахуванням різноманітних чинників та умов, що їх формують, вони є індивідуальними та неповторними. Однак, передбачити виникнення та, відповідно, побудувати алгоритми діяльності слідчого на кожен реальну (конкретну) слідчу ситуацію неможливо. Тому підвищенню ефективності розслідування сприяє виділення в методиках розслідування окремих видів кримінальних правопорушень типових слідчих ситуацій як своєрідних стандартів і розробка відповідних їм правил роботи слідчого щодо організації розслідування. Типовими науковці і практики, як правило, вважають слідчі ситуації, найбільш часто повторювані, ті, що складаються, коли

при розслідуванні кримінального правопорушення діють загальні закономірності механізму його вчинення, утворення джерел доказової інформації [6]. Знання типових ситуацій дозволяє не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й визначити тактичні завдання і алгоритм розслідування і, вже на цій основі, обрати відповідні засоби, прийоми і методи розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Р.С. Белкін, досліджуючи зміст та види слідчих ситуацій, класифікував їх таким чином: а) залежно від специфічності – типові та специфічні; б) залежно від часу виникнення в процесі розслідування – початкові, проміжні й кінцеві; в) залежно від критерію відносин між учасниками – конфліктні й безконфліктні; г) залежно від можливості досягнення мети розслідування – сприятливі та несприятливі. Як підставу для загальної класифікації він називає якісну відносно можливості досягнення цілей розслідування характеристику. З цієї точки зору можливий поділ слідчих ситуацій на сприятливі й несприятливі для розслідування [7, с. 4]. Інші, зазначені вище класифікації, на його думку, є окремими, оскільки в їх основі лежить якась одна ознака ситуації, однак їх детальний зміст Р.С. Белкін не розкриває.

Досить влучно, на наш погляд, запропонував критерієм поділу слідчих ситуацій етапи розслідування кримінальних правопорушень В.К. Гавло. Відповідно, науковець виділив такі види слідчих ситуацій: початкові (складаються на початок досудового розслідування та характеризуються наявністю в матеріалах достатніх даних, які вказують на ознаки злочинного діяння, слідову картину, що дозволяє обрати оптимальний шлях розслідування); перевірочні (які склалися до початку досудового розслідування та характеризуються відсутністю в повідомленнях достатніх даних, що вказують на ознаки протиправного діяння та потребують проведення попередньої перевірки); наступні (сформувалися після проведення початкових та наступних слідчих (розшукових) дій та характеризують обстановку розслідування на основі встановлених фактичних даних); окремі (тактичні) – утворюються на базі фактичних даних, характеризують обстановку розслідування лише при проведенні окремої слідчої (розшукової) дії або епізоду розслідування чи тактичних операцій [8, с. 41].

Н. А. Бурнашев запропонував таку класифікацію слідчих ситуацій: 1) за обсягом функціонування – глобальні (загальні та типові) і локальні (конкретні, специфічні, атипові) слідчі ситуації; 2) за сферою функціонування – слідчі, судові, експертні, оперативно-розшукові; 3) відповідно до процесу ситуаційного розвитку – стратегічні, тактичні, організаційні тощо; 4) за етапами розслідування – дослідчої перевірки, початкового етапу розслідування, наступного етапу розслідування, наступних етапів розслідування; 5) за тактичною характеристикою – конфліктні та безконфліктні; 6) за алгоритмізаційною орієнтацією – ситуації, що припускають жорсткі алгоритмізаційні дії, ситуації, що припускають гнучкі, різноманітні дії; 7) за ступенем достовірності відображення стану розслідування – адекватні та неадекватні; 8) за характеристикою інформаційної основи ситуації – проблемні та прості; 9) за часом функціонування – довготривалі, швидкоплинні; 10) за прогностичною ознакою – очікувані, неочікувані (непередбачувані); 11) за ступенем безперервного функціонування – перманентні, тимчасові; 12) за динамічною характеристикою – пульсуючі, згладжені; 13) за сферою ситуативного забезпечення – техніко-криміналістичні, методико-криміналістичні [9, с. 21–22].

Л.Д. Самігін та з М.П. Яблоков при вивченні указанного питання дійшли висновку, що всі слідчі ситуації можуть бути розділені: за підсумковим моментом – на початкові, наступні та заключні; за характером оцінюваного моменту – етапні та проміжні; за ступенем узагальнення – типові та конкретні, які, у свою чергу, поділяються на типові та нетипові; за ступенем психологічного напруження – конфліктні та безконфліктні; за змістом – із високим рівнем невизначеності вихідних даних (складні або тупикові) та з малим рівнем невизначеності (прості) [10, с. 31].

Послідовність виникнення, співвідношення слідчих ситуацій з різними етапами розслідування як підставу для їх класифікації виділив М.О. Селиванов, відповідно до якої науковець сформулював: а) початкові ситуації; б) ситуації, у яких з'являється підозрюваний; в) ситуації, які містять інформацію, достатню для пред'явлення обвинувачення [11, с. 54].

О. Я. Баєв за обсягом і характером дефіциту інформації всі слідчі ситуації розділяє на три види: а) ситуації, у яких відсутні зовсім або є неповні відомості про злочинця; б) ситуації, у яких є недостатньо повні відомості про подію, що розслідується; в) ситуації, у яких є неповні дані як про злочин, так і про особу, яка його вчинила [12, с. 25].

Погоджуємося з В.В. Логіною, що цікавим та новим є підхід до класифікації слідчих ситуацій у роботах Г. А. Матусовського, який розробив класифікацію на підставі проблеми конфліктності. На його думку, така класифікація слідчих ситуацій повинна охопити два типових види: 1) між особою, яка проводить розслідування, та обвинуваченим, підозрюваним або іншими суб'єктами кримінального процесу (зовнішня конфліктність) та 2) між особою, яка проводить розслідування, та іншими правоохоронними й контролюючими органами в системі їх взаємодії (внутрішня конфліктність). Основним критерієм класифікації слідчих ситуацій є інформаційний критерій. Автор також поділяє слідчі ситуації на п'ять блоків: перший – криміногенна ситуація, в якій учиняється злочин; кримінальна ситуація, викликана вчиненням злочину; другий – ситуація прояву ознак (слідів) злочину; пошукова ситуація виявлення ознак злочину; наслідки злочину – слідова ситуація; третій – слідчі ситуації початкового, наступних (проміжних) та завершального етапу розслідування; відповідно до етапів слідча ситуація проведення перевірочних дій, прийняття рішення про порушення кримінальної справи; слідчі ситуації проведення початкових слідчих дій; слідчі ситуації, пов'язані з призупиненням досудового слідства і його відновленням; четвертий – ситуації судового розгляду (судові ситуації); п'ятий – післясудові ситуації виконання судових рішень [13, с. 168–169]. На думку В.В. Логінової, цінним у поданій класифікації є те, що Г.А. Матусовський виходить за рамки розгляду слідчих ситуацій у межах досудового слідства, охоплюючи і стадію судового розгляду, і стадію виконання судових рішень [14, 174].

Л.П. Ковтуненко, проаналізувавши криміналістичну літературу з указанного питання, виділив такі підстави класифікації слідчих ситуацій: 1) за ступенем інформаційної визначеності: а) проста ситуація, у якій слідчий має обсяг доказової інформації, достатній для успішної підготовки і проведення слідчої дії; б) складна ситуація, яка характеризується дефіцитом інформації, що істотно ускладнює провадження слідчої дії; 2) за ступенем збігу цілей в учасників слідчої дії: а) конфліктна ситуація, у якій слідчий та інші учасники слідчої дії прагнуть досягти різні цілі; б) безконфліктна ситуація, у якій цілі учасників слідчої дії в основному збігаються; 3) за ступенем складності вирішення організаційно-тактичних питань: а) організаційно впорядкована ситуація, коли слідчий чітко уявляє коло завдань, що стоять перед ним, має час, сили і засоби для їх розв'язання; б) організаційно неврегульована ситуація, у якій є труднощі в плануванні, організації провадження конкретної слідчої дії; 4) за характером поведінки і позиції учасників слідчої дії: а) конструктивна (сприятлива) ситуація, у якій підозрюваний, свідок, потерпілий виявляють бажання співпрацювати зі слідчим; б) деструктивна (несприятлива) ситуація, коли учасник слідчої дії протистоїть слідчому, намагається активно протидіяти йому; 5) за кількістю елементів, що визначають характер ситуації слідчої дії: а) комплексна (ускладнена) ситуація, у якій слідчому доводиться одночасно враховувати елементи інформаційно-логічного, психологічного, матеріального та організаційно-технічного характеру, наприклад, взаємостосунки учасників слідчої дії, їх психологічні особливості, наявність необхідної доказової інформації та ін.; б) спрощена ситуація, у якій слідчий враховує один домінуючий елемент; б) за ступенем значущості ситуації слідчої дії для організації процесу розслідування в цілому: а) обмежена ситуація, тобто така, яка

поширюється лише на провадження конкретної слідчої дії; б) розширена ситуація, коли вона впливає на організацію процесу розслідування в цілому [15].

Висновок. Отже, в криміналістичній літературі існує значна кількість як підстав для класифікації слідчих ситуацій, так і їх видів, тому створювати власну недоцільно, оскільки, на наш погляд, це сприятиме науковому перенагромоадженню і зменшенню значимості кожної класифікації. Крім того, надмірна деталізація слідчих ситуацій може спричинити зайві ускладнення під час побудови відповідних алгоритмів по їх розв'язанню та внести плутанину в організацію розслідування, наприклад, перешкодити слідчому зорієнтуватися у виборі напрямів, засобів чи методів розслідування. Погоджуємося з В.В. Тищенком, що оцінка слідчої ситуації є надзвичайно важливою розумовою роботою, яка сприяє логічному прийняттю правильного методичного і тактичного рішення [16]. На основі оцінки слідчої ситуації відбувається побудова криміналістичних версій, визначається коло тактичних завдань та межі розслідування.

Класифікацію слідчих ситуацій можна визначити як їх наукове групування, системну упорядкованість як умов та обставин, що складаються на момент розслідування, за спільними ознаками або властивостями. Класифікація слідчих ситуацій дозволяє правильно їх оцінювати, визначати послідовність проведення слідчих (розшукових) і дій і, відтак, належним чином організувати процес розслідування. Знання видової характеристики слідчих ситуацій допомагає слідчому ефективно та правомірно використовувати різноманітні тактичні прийоми і засоби в ході кримінального провадження. Крім того, обізнаність слідчого про класифікаційні підстави та види слідчих ситуацій відкривають нові можливості для практичної реалізації відповідних заходів з розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Щербакова Ганна Володимирівна. – К., 2006. – 200 с.
2. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений : науч. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск, 1975. – С. 40–44.
3. Лузгин И. М. Моделирование в расследовании преступлений / Лузгин И. М. – М.: Юрид. лит., 1981. – 152 с.
4. Волчецкая Т. С. Криминалістическая ситуалогія : монографія / Волчецкая Т. С. – Калининград : Калинингр. ун-т., 1997. – 248 с.
5. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений / Л. Я. Драпкин // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений. – Свердловск, 1988. – С. 9–12.
6. Ленко М. О. Види типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою (за матеріалами СБ України) [Електронний ресурс] / М. О. Ленко . – Режим доступу : lcslaw.knu.ua/index.php/item/116...
7. Белкин Р. С. Перспективы исследования проблемы следственной ситуации / Р. С. Белкин // Следственная ситуация. – М., 1985. – С. 3–20.
8. Гавло В. К. Следственная ситуация / В. К. Гавло // Следственная ситуация : сб. науч. ст. – М. : Все- союз. ин-т по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступности, 1984. – С. 38–41.
9. Бурнашев Н. А. Следственные ситуации в методике расследования преступлений / Н. А. Бурнашев // Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений : межвуз. сб. науч. тр. – Свердлов-ловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1987. – С. 16–22.

10. Криміналістика : учеб. для вузов / [отв. ред. Н. П. Яблоков]. – М. : БЕК, 1995. – 708 с.
11. Селиванов Н. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования / Н. Селиванов // Соц. законность. – 1985. – № 7. – С. 54.
12. Баев О.Я. Следственная ситуация / Н. А. Селиванов, В. А. Снетков // Руководство для следователя. – М.: ИНФРА-М ИПК «Лига Разума», 1997. – Гл. 2. – С. 24–25.
13. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / [за ред. В. Ю. Шепітька]. – Х. : Право, 1998. – 376 с.
14. Логінова В. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень / В. В. Логінова // Право і безпека. – 2010. – № 3(35). – с. 172–178.
15. Ковтуненко Л. П. Підстави класифікації ситуацій слідчих дій [Електронний ресурс] / Л. П. Ковтуненко // – Режим доступу : http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Kovtunenکو.pdf.
16. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів : поняття, класифікація, значення [Електронний ресурс] / В. В. Тіщенко // – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v22/180.pdf>.

Ботнаренко Ирина Анатольевна,
кандидат юридических наук,
(Национальная академия внутренних дел Украины)

КЛАССИФИКАЦИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ

статья посвящена исследованию классификации следственных ситуаций. На основе анализа научных взглядов, наведены наиболее распространённые критерии классификации и, в соответствии им, разделение на виды следственных ситуаций. Сделан вывод о том, что избыточная детализация следственных ситуаций может повлечь лишние осложнения во время построения необходимых алгоритмов по их разрешению и внести путаницу в организацию расследования. Определено понятие классификации следственных ситуаций, под которым, по мнению автора, необходимо понимать их научное группирование, системную упорядоченность как условий и обстоятельств, которые складываются на момент расследования, по общим признакам или свойствам.

Ключевые слова: следственная ситуация, классификация, основание, оценка, расследование, уголовное правонарушение.

Irina Botnarenko,

CLASSIFICATION OF INVESTIGATION STUDIES

The article investigates the classification investigative situations. The analysis of the views of scientists are the most common classification criteria and, according to the same group of investigators situations. It is concluded that excessive detail investigative situations can cause unnecessary complications in the construction of appropriate algorithms to solve them and bring confusion in the organization of the investigation. The concept of classification of investigative situations in which, according to the author, it is necessary to understand their scientific grouping, ordering system as conditions and circumstances at the time of investigation composed by common characteristics or properties.

Keywords: investigative situation, classification, reason, assessment, investigation, criminal offenses.

Надійшла до редколегії 22.01.2016

УДК 343.163 «18/19»

Горбачов Василь Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
Кривий Ріг)

ВИРІШЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАЯВ, СКАРГ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ ТА ПРОСТУПКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПІСЛЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

У статті надано аналіз порядку вирішення прокуратурою заяв і повідомлень про злочини та проступки як одного з напрямів реалізації її повноважень з порушення кримінального переслідування в Російській імперії після проведення судової реформи 1864 року.

Ключові слова: *прокурор, заява, скарга, повідомлення про злочин, порушення кримінального переслідування.*

Постановка проблеми. Сучасне реформування кримінального процесу України змінило багато його інститутів, у тому числі початковий етап розслідування. Щоб оцінити сутність змін, що відбулися, необхідно проаналізувати історію розвитку конкретних правових інститутів. У зв'язку з цим показовим є період судової реформи 1864 року у Російській імперії, в результаті якої суттєво змінилася роль прокурора в кримінальному процесі загалом й зокрема у питаннях порушення кримінальних справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль прокурора на початковому етапі кримінального процесу була предметом вивчення багатьох дореволюційних дослідників, у тому числі М.А. Буцьковського, С.І. Вікторського, М.В. Давидова, М.В. Духовського, А.Ф. Коні, О.А. Квачевського, П.І. Люблинського, О. Мирлеса, М.В. Муравйова, П.В. Макалинського, М.М. Розина, В.К. Случевського, А.О. Соколова, І.Я. Фойницького, О.П. Чебишева-Дмитрієва та ін. У радянський і сучасний періоди питанням історії прокуратури присвячені роботи В.Г. Бессарабова, А.В. Верещагіної, Ю.М. Горячківської, С.М. Казанцева, А.В. Карякіна, В.О. Никонова, Р.В. Савуляка, В.В. Сухоноса, О.А. Філіппової, П.В. Шумського та інших науковців. На роль прокуратури в загальному аспекті судової реформи зверталася увага в роботах Ю.С. Гусакової, М.Г. Коротких, К.П. Краковського, С.В. Лонської, В.С. Павлова, О.Н. Ярмиша та інших. Водночас у дослідженнях зазначених учених і практичних працівників не дістало достатнього висвітлення питання щодо вирішення прокуратурою заяв, скарг і повідомлень про злочини і проступки.

У зв'язку з цим **метою** статті є аналіз зазначеного питання як одного з напрямів реалізації повноважень прокуратури з порушення кримінального переслідування в Російській імперії після проведення судової реформи 1864 року.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Статуту кримінального судочинства 1864 року (далі – СКС) [1] установи й посадові особи направляли до прокуратури повідомлення про злочини та проступки, а приватні особи – заяви (закон уживає термін «об'ява», а накази міністра юстиції – «заяви»). Заяви (об'яви) потерпілих називалися скаргами.

Заяви, скарги й повідомлення про злочини й проступки могли подаватися не тільки до прокуратури, але також до поліції та судовому слідчому. Ревізійні звіти, складені

в середині 90-х років XIX ст. під час підготовки пропозицій щодо зміни законодавства, показали, що до прокуратури направлялися переважно скарги зі складними юридичними питаннями, по різних обвинуваченнях, що виникали із цивільних справ, а також по злочинах, розслідування яких не вимагало проведення негайних слідчих дій (справи про підробки, лжесвідчення, лжедоноси, розтрата, обмани, посадові злочини й ін.). Крім того до прокуратури зверталися ті скаржники, яким з різних причин було вже відмовлено «у їхніх домаганнях усюди, куди вони зверталися зі своїми сумнівними клопотаннями» [2, с. 19-20].

Закон зобов'язував прокурорів і їх товаришів приймати заяви й скарги «повсякчас». Вони могли бути письмовими або усними. Якщо в заяві або скарзі містилося явне обвинувачення когось-небудь у злочині або проступку, то особи, що їх подали, попереджалися про покарання «за брехливі доноси» (ст. ст. 298-302, 306, 307 СКС).

Аналізуючи закон, професор П.І. Люблінський зазначав, що отримане письмове повідомлення про злочин чи проступок прокурор міг направити поліції або слідчому [3, с. 681]. Однак відомчі нормативні акти це питання вирішували дещо інакше. Наказ міністра юстиції чинам прокурорського нагляду судових палат і окружних судів 1896 року, регулюючи порядок їхніх дій з порушення кримінального переслідування, передбачив, що у разі надходження до прокуратури заяви або «паперу», які могли бути приводом до порушення кримінального переслідування (наприклад, повідомлення установи або посадової особи, скарги потерпілого, об'яви приватної особи тощо), прокурор і його товариші повинні були вирішувати їх безпосередньо самі, не передаючи для вирішення судовому слідчому. Винятки становили лише ті справи, які могли бути припинені у зв'язку із примиренням [4, с. 34]. Скарги у справах, що передбачали процедуру примирення, прокуратура направляла судовому слідчому, який, не розпочинаючи проведення слідства, був зобов'язаний викликати сторони «для спонукання їх до миру». Якщо примирення відбулося або обвинувач не з'явився без законних причин, то справа припинялася. Якщо ж примирення не відбулося або без законних причин не з'явилася особа, проти якої порушено обвинувачення, то у справах, у яких попереднє слідство було обов'язковим, слідчий починав проведення слідства; а у справах приватного обвинувачення він направляв скаргу до окружного суду через прокурора або його товариша, які перевіряли, чи є злочин, що підлягав переслідуванню прокурорською владою (ст. 303¹ СКС). До 1891 року справи з процедурою примирення були підсудні мировим суддям (ст. 35 СКС). Однак законом від 21 травня 1891 року розгляд таких справ від мирових суддів передано судовим слідчим [5, с. 257].

Перевірку заяв і повідомлень прокурор здійснював шляхом опитування осіб, що подали їх; інші засоби перевірки законом не було передбачено. У заявника й скаржника з'ясовувалися обставини події й відомі їм ознаки злочинного діяння. Ці показання повинні були вноситися до протоколу, в якому зазначалися також час подання й зміст заяви або скарги. За неправдиві свідчення передбачалася відповідальність (ст. ст. 306-308 СКС).

Закон чітко не визначав, чи був зобов'язаний прокурор проводити опитування осіб, що подали заяви й скарги. У зв'язку із цим з даного приводу висловлювалися різні погляди, пов'язані з різним тлумаченням закону. Зокрема, професор П.І. Люблінський зазначав, що на прокурора не було покладено обов'язку опитувати заявника або скаржника, проте він мав право провести таке опитування [3, с. 681]. Іншої позиції дотримувався П.В. Макалинський, який відзначав, що в практиці досить поширена думка, нібито прокуратура звільнена від обов'язку опитувати осіб, які звертаються до неї зі своїми оголошеннями або скаргами. Думка ця ґрунтувалася на тому, що в ст. 307 СКС говориться про обов'язок тільки судових слідчих і поліцейських посадових осіб негайно опитати об'явника або скаржника. На думку П.В. Макалинського, прокурор у цій статті не зазначений через редакційний пропуск. Водночас, з одного боку, тільки опитування визначає, чи можна оголошенню або скарзі дати подальший хід, а з іншого – відповідно до

ст. 306 СКС прокурор і його товариші зобов'язані отримувати оголошення й скарги, про що складати протоколи, в яких повинно бути зазначено не тільки час подачі й зміст оголошення або скарги, але й показання, дані під час опитування; тому правило про опитування особи, яка подала оголошення або скаргу, було обов'язковим і для прокуратури [6, с. 220-221]. А.Ф. Коні також зауважував, що прокурор і його товариші повинні були «ретельно перевірити дані для початку й проведення слідства» [7, с. 224].

У 1875 р. професор А.П. Чебишев-Дмитрієв відзначав, що в якості органу, який порушував кримінальне переслідування, прокуратура отримувала всю інформацію про злочини, оцінювала їх достатність і законність, а потім або порушувала кримінальне переслідування, або ж залишала ці відомості без наслідків [8, с. 187-188, 192-193]. А Наказ міністра юстиції 1896 року, узагальнюючи 30-річний досвід роботи прокуратури, вказував, що за результатами розгляду заяв, скарг і повідомлень про злочини або проступки з урахуванням «ступеня законності й достатності підстав до кримінального переслідування», а також інших обставин справи прокурор і його товариші повинні були прийняти одне з передбачених законом рішень: 1) у сумнівних випадках порушити поліцейське дізнання; 2) запропонувати судовому слідчому провести попереднє слідство; 3) внести до окружного суду обвинувальний акт без проведення попереднього слідства; 4) мотивовано залишити заяву або повідомлення без наслідків; 5) в особливо виняткових випадках – представити матеріали на розсуд вищого прокурора [4, с. 34-35]. Друге і третє рішення були способами порушення прокурором кримінального переслідування.

Заява очевидця злочину могла бути достатнім приводом до початку слідства, навіть якщо «не було ніяких інших доказів» (ст. 298 СКС). Однак фактично порушення кримінального переслідування на підставі цього приводу було рідким явищем [2, с. 1]. Скарги потерпілих також уважалися достатнім приводом до початку слідства. Стаття 303 СКС установлювала, що ні судовий слідчий, ні прокурор не мали права відмовити потерпілому в проведенні слідства за його скаргою. І на практиці на початковому етапі після проведення судової реформи 1864 року прокурори, як і судові слідчі, безумовно виконували цю вимогу. Але багато справ, що були порушені за скаргами потерпілих, в подальшому припинялися у зв'язку з недоведеністю факту злочину, недостатністю доказів або не встановленням винних осіб. Наприклад, у ході ревізії, проведеної в середині 90-х років, встановлено, що в окрузі Одеського окружного суду більш 90% справ, порушених за скаргами потерпілих, припинялися за недоведеністю події злочину, його складу або у зв'язку з нестачею доказів проти обвинуваченого. В окрузі Сімферопольського окружного суду припинено більш 50% таких справ, а в окрузі Полтавського окружного суду – близько 50%. Серед причин такої великої питомої ваги припинених справ вказувалися: безумовна вимога ст. 303 СКС про проведення слідства по кожній скарзі (навіть безпідставній), неправдиві обвинувачення, перебільшення обвинувачення, неправильна кваліфікація скаргниками злочинних діянь, труднощі доведення злочину, бездіяльність поліції в розкритті злочинів тощо. У ревізійному звіті вказувалося, що в окрузі Полтавського окружного суду особи, що програли свої справи в різних судах, «обтяжують осіб прокурорського нагляду й слідчих скаргами на неправильні доноси, лжесвідчення й т.п.». У ревізійному звіті по Варшавському судовому округу відзначалося, що часто цивільна справа, програна у всіх інстанціях, принесенням скарги прокуророві ставиться «на кримінальний шлях», і прокурор, виражаючись термінологією адвокатури, заміняє в цих випадках «четверту інстанцію», щоб ще раз на цьому шляху спробувати щастя, або щоб загрозою кримінального переслідування, «загрозою прокурором», схилити противну сторону до поступок. Факти подачі потерпілими завідомо безпідставних скарг відзначалися й по округу Кам'янець-Подільського окружного суду [2, с. 6-7, 12-14, 16].

З урахуванням зазначеного, як відзначалося в одному з ревізійних звітів, «саме життя вказало на необхідність більш розбірливого й строгого відношення до скарг потерпілих від злочинів, і мало-по-малу, ... скарги, до передачі їх судовим слідчим, стали

перевірятися дізнанням» [2, с. 19]. У законі зазначалося, що прокурор і його товариші не повинні були вимагати, щоб слідчий розпочинав слідство без достатніх до того підстав. Тому у випадках, коли при розгляді заяв і повідомлень були сумніви в наявності ознак злочину або проступку, прокурор або його товариші були зобов'язані доручити поліції провести дізнання й зібрати необхідні відомості «за допомогою негласного поліцейського розвідування» (ст. 312 СКС). У результаті на практиці вимога ст. 303 СКС про обов'язковість проведення слідства по скаргах потерпілих виконувалася не завжди, а прокурори по таких скаргах нерідко давали вказівки про проведення дізнання [2, с. 18].

Порушити поліцейське дізнання прокурор міг і в іншому випадку. «Безіменні пасквілі й підкинуті листи» не були законним приводом до початку слідства. Однак якщо вони містили в собі вказівку на важливе злочинне діяння, що загрожувало громадському спокою, то були приводом для поліцейського розшуку або дізнання, яке надалі могло спричинити й саме слідство (ст. 300 СКС).

За наявності достатніх підстав прокурор і його товариші мали право запропонувати судовому слідчому провести попереднє слідство (ст. ст. 278, 297, 314 СКС). Така пропозиція була одним зі способів порушення прокурором справи (кримінального переслідування) і давалася вона у письмовій формі [8, с. 188; 9, с. 83].

В Інструкції прокурора Московської судової палати С. Гончарова про порядок дій осіб прокурорського нагляду містилося роз'яснення, що під «достатньою підставою» до початку слідства розумілася наявність у події ознак злочину, підслідного судовому слідчому, і відсутність законних перешкод до порушення кримінального переслідування [10, с. 2]. Судове переслідування не могло бути порушено у разі смерті обвинуваченого, закінчення строку давності, у зв'язку із примиренням сторін у визначених законом випадках тощо (ст. 16 СКС). Прокурор не мав права запропонувати слідчому розпочати попереднє слідство у справі приватного або приватно-публічного обвинувачення, у якій не було подано скаргу потерпілою особою, або якщо визначення злочинності даного діяння залежало від вирішення у встановленому порядку преюдиціальних питань (ст. 27 СКС) і т.п. [10, с. 3].

Одним із передбачених законом рішень прокурора за заявою, скаргою або повідомленням про злочин чи проступок було внесення в окружний суд обвинувального акту без проведення попереднього слідства. Це був другий спосіб порушення прокурором кримінального переслідування.

У законі зазначалось, що проведення попереднього слідства було необов'язковим у справах про злочини або проступки, за які були передбачені покарання, не поєднані з позбавленням або обмеженням прав стану. Розгляд судом таких справ був можливим без проведення попереднього слідства, якщо прокурор з урахуванням наявних доказів або самої властивості справи визнавав можливим запропонувати суду обвинувальний акт (ст. 545 СКС). До таких випадків, у яких можна було обійтися без проведення попереднього слідства, належали, наприклад, злочини й проступки, вчинені в присутності суду й засвідчені протоколами судових установ, а також порушення статутів казенного управління, злочини або проступки проти суспільного благоустрою й добродійства, які зафіксовано у встановленому порядку в протоколах адміністративних управлінь, у яких зазначалися суть порушення, особа, яка його вчинила, свідки, поняті тощо (ст. ст. 1129-1155, 1223-1227 СКС). Таким чином, у цих протоколах зазвичай уже було достатньо підстав для обвинувального акту [11, с. 405-406].

Однак, як свідчила практика, прокурори досить рідко використовували своє право, передбачене ст. 545 СКС, і, як правило, доручали слідчим проведення слідства. Виконуючий обов'язки старшого голови Санкт-Петербурзької судової палати В.Р. Завадський у 1880 р. стверджував, що «немає такої справи із числа справ, що нині розглядаються без участі присяжних засідателів, яка не могла би бути спрямована до окружного суду на підставі відомостей, зібраних під час дізнання або зазначених у скарзі

чи в протоколі посадової особи». Проте, за твердженням його і багатьох працівників прокуратури, ст. 545 СКС майже не застосовувалася [12, с. 154, 213, 330]. Такий стан працівники прокуратури пояснювали низкою причин, зокрема тим, що вони, знаючи з досвіду про незадовільність поліцейського дізнання, вважали ризикованим обмежуватися його даними для складання обвинувального акту, а окружні суди, маючи можливість направити справу для проведення попереднього слідства вже після надходження обвинувального акту, охоче користувалися таким випадком заявити про своє критичне відношення до дій прокуратури [12, с. 54-55, 231-232].

З огляду на таку практику міністр юстиції орієнтував працівників прокуратури на прийняття у справах «меншої важливості» усіх залежних від них заходів, щоб частіше застосовувати ст. 545 СКС із метою «надання судовим слідчим можливості присвячувати їхню працю й час справам більш важливим». Для цього працівники прокуратури повинні були спостерігати, щоб поліцейські дізнання у таких справах «відповідали необхідним вимогам повноти й точності», а за потреби мали право вимагати доповнення дізнання долученням довідок і допитом свідків [4, с. 47].

За результатами розгляду заяв, скарг і повідомлень про злочини чи проступки прокурор і його товариші могли залишити їх без задоволення («без наслідків»). Однак міністр юстиції вимагав, щоб така відмова була мотивованою. Про прийняте рішення необхідно було повідомити відповідних осіб із вказівкою порядку оскарження такого рішення начальству [4, с. 35]. Водночас міністр юстиції звертав увагу працівників прокуратури на необхідність роз'яснення заявникам «законного шляху до задоволення їх потреб», особливо у разі відхилення прохань і заяв «недосвідчених і незаможних» осіб [4, с. 62].

Разом з тим право прокурора відмовляти в кримінальному переслідуванні не було безумовним. Закон указував, що в проведенні попереднього слідства не могло бути відмовлено за заявою духовного начальства про спокушання із православ'я або відступ від християнської віри (ст. 1008 СКС), за заявою казенного управління про порушення, що засвідчені ним у встановленому порядку (ст. 1156 СКС) тощо [11, с. 404].

Рішення прокурора про відмову в порушенні кримінального переслідування могли бути оскаржені вищому прокуророві [3, с. 687]. Однак подальші зміни закону деякі рішення прокурора про відмову в порушенні кримінального переслідування поставили під судовий контроль. Наприклад, відповідно до ст. ст. 12 і 13 «Тимчасових правил про періодичні видання» від 24 листопада 1905 року судове переслідування злочинних діянь, вчинених за допомогою преси, порушувалося або за повідомленнями установ і посадових осіб у справах преси, або за безпосередньою пропозицією прокуратури. Якщо прокурор у повідомленні зазначених установ або посадових осіб не вбачав підстав до порушення кримінального переслідування, то повинен був внести справу з власним висновком на розгляд окружного суду або судової палати [13, с. 838].

Відповідно до наказу міністра юстиції 1896 р. у прокуратурі велася спеціальна справа прохань про порушення кримінальних переслідувань, у тому числі залишених без задоволення [4, с. 22-23]. Стосовно питання про те, де зберігати повідомлення поліцейських та інших установ, за якими відмовлено в проведенні слідства, висловлювалися думки, що вони не мають залишатися у прокуратурі або повертатися слідчим; пропонувалося такі повідомлення повертати тим установам або особам, від яких вони надійшли [14, с. 326].

На розглянуті чотири види рішень, які прокуратура могла прийняти за заявами, скаргами та повідомленням, що надійшли до неї, ще в 70-і роки ХІХ ст. вказував професор О.П. Чебишев-Дмитрієв. Окрім того, він зазначав, що у разі встановлення того факту, що злочинне діяння не належить до тих, за якими прокурор має право порушити кримінальне переслідування, він міг прийняти одне із трьох рішень: 1) запропонувати особі, яка повідомила про злочинне діяння, звернутися за належністю; 2) направити отриману

відомість за підвідомчістю особі, уповноваженій на порушення за даним злочином кримінального переслідування або 3) залишити отриману відомість без наслідків [8, с. 188, 192, 416].

Направлення по підвідомчості скарг і повідомлень стосувалося в першу чергу мирових суддів. Загальні збори касаційних департаментів Правлячого Сенату 11 лютого 1880 року вказали, що скарги у справах приватного обвинувачення могли подаватися не тільки мировим суддям, але й судовим слідчим, до прокуратури й поліцейським чинам. При цьому останні зобов'язані були передати скаргу мировому судді. Однак з такою позицією не погоджувався І.Г. Щегловитов, який в 1887 році відзначав, що право прокуратури приймати приватні скарги й направляти їх до мирового судді ніде законом не передбачено. Існування такого права він піддавав «великому сумніву», тому що воно могло привести до втручання прокуратури у справу, від якої закон її «зовсім усуває». І.Г. Щегловитов відзначав, що на практиці було вироблено такий прийом, що приватній особі на подану скаргу видавалося докладне роз'яснення, до якого мирового судді необхідно звернутися [15, с. 8].

Водночас практика свідчила і про те, що прокурори направляли мировим суддям за підсудністю скарги потерпілих. А в законодавчому порядку направлення прокуратурою скарг за підсудністю мировим суддям було передбачено тільки законом від 15 червня 1912 року, згідно з яким мировий суддя розпочинав розгляд справ, у тому числі й за повідомленнями осіб прокурорського нагляду [16, с. 695].

Таким чином, можна зробити **висновок** про те, що перевірка особисто прокурорами та їхніми товаришами заяв, скарг і повідомлень про злочини й проступки обмежувалася тільки опитуванням осіб, які звернулися до прокуратури. Рішення прокуратура ухвалювала тільки на підставі оцінки змісту матеріалів, що надійшли, та результатів опитування заявників і скаржників. Якщо виникала необхідність перевірити наявність у події ознак злочину або проступку прокурор і його товариші доручали поліції провести дізнання; за наявності достатніх підстав вони порушували кримінальне переслідування (справу), а за їх відсутності – залишали заяви, скарги й повідомлення без задоволення.

Список використаних джерел:

1. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. // Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. тома Б. И. Виленский. – М.: Юрид. лит., 1991. – 496 с. – С. 120-251.
2. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части. Труды. – Т. 3: Свод ревизионных отчетов. – Раздел 2. – СПб. : Типография Правительствующего Сената, 1897.
3. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / под общей ред. проф. М.Н. Гернета. – Вып. III : Ст. ст. 249-594. – М.: Изд. М.М. Зива ; Тип. А. И. Мамонтова, 1914. – 944 с.
4. Наказ министра юстиции, генерал-прокурора, чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1896. – 118 с.
5. Об изменении порядка примирительного разбирательства по уголовным делам : Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета 21 мая 1891 года // Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ). – Собр. 3-е. – Т. 11. – СПб., 1894. – № 7704.
6. Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. – Раздел 2. – Изд. 6-е (посмертное), дополнено В.П. Ширковым. – СПб.: Издание Юридического книжного магазина Н.К. Мартынова, 1907. – 759 с.
7. Кони А.Ф. Курс уголовного судопроизводства / Кони А.Ф. – М.: Американская ассоциация юристов, 2011. – 280 с. (Серия «Выдающиеся юристы»).

8. Чебышев-Дмитриев А. Русское уголовное судопроизводство по Судебным уставам 20 ноября 1864 г. – СПб.: Изд. В.П. Печаткина, 1875. – IX, 756 с.
9. Квачевский А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по Судебным уставам 1864 года : Теоретическое и практическое руководство. – Часть 3 : О предварительном следствии. – СПб. : Тип. Ф.С. Сущинского, 1869. – 597 с.
10. Приложение к инструкции лицам прокурорского надзора, заключающее в себе свод разъяснений к устранению недостатков следственной части // Инструкция прокурора Московской судебной палаты С. Гончарова о порядке действий лиц прокурорского надзора округа Московской судебной палаты, а также чинов полиции по производству дознаний и участию в предварительном следствии. С приложением свода разъяснений к устранению недостатков следственной части. – М. : Тип. А.В. Малюкова и К^о, 1881. – 148 с. разд. паг. – Ч. 2. – IV, 63 с.
11. Буцковский Н. Очерки судебных порядков по Уставам 20 ноября 1864 года. – СПб.: Типография Скарятин, 1874. – VII, 614 с.
12. Материалы для пересмотра законоположений о порядке производства предварительных следствий. – Часть вторая : Отзывы и замечания лиц судебного ведомства. – СПб. : Издание министерства юстиции; Тип. Правительствующего Сената, 1882. – 428 с.
13. О временных правилах о повременных изданиях : Именной Высочайший указ от 24 ноября 1905 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 25. – Отд. 1. – СПб., 1908. – № 26962.
14. Тимановский А. Сборник толкований русских юристов к Судебным уставам Императора Александра Второго. За двадцать пять лет (1866-1891). Учреждение судебных установлений и Устав уголовного судопроизводства. 2000 тезисов. Издание второе. – Варшава : тип. К. Ковалевского, 1892. – 651 с.
15. Щегловитов И. Из уголовной практики мирового суда // Журнал гражданского и уголовного права. – 1887. – Кн. 5 (май).
16. О преобразовании местного суда : Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и Государственной Думой закон 15 июня 1912 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 32. – Отд. 1. – Петроград, 1915. – № 37328.

Василий Горбачев,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД
Украины, Кривой Рог, Украина)

РАЗРЕШЕНИЕ ПРОКУРОРОМ ЗАЯВЛЕНИЙ И СООБЩЕНИЙ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И ПРОСТУПКАХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ПО СУДЕБНОЙ РЕФОРМЕ 1864 ГОДА

В статье дан анализ порядка разрешения прокуратурой заявлений и сообщений о преступлениях и проступках как одного из направлений реализации ее полномочий по возбуждению уголовного преследования в Российской империи после проведения судебной реформы 1864 года.

Ключевые слова: прокурор, заявление, жалоба, сообщение о преступлении, возбуждение уголовного преследования.

Vasyl GORBACHEV,
candidate of legal Sciences, associate Professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

**DECISIONS OF PROSECUTOR ON STATEMENTS AND
MESSAGES ABOUT CRIMES AND MISCONDUCT IN THE
RUSSIAN EMPIRE FOR JUDICIAL REFORM OF 1864**

In accordance with the Charter of criminal judicial proceedings of 1864 in the Prosecutor's office concentrated information about crimes and misconducts, which could be the reason for the preliminary investigation. The police and the gendarmerie were obliged to inform Prosecutor's office about all the incidents, which contained signs of a crime or misconduct. Furthermore information about such incidents were reported to the Prosecutor's office from the institutions and officials of other agencies, as well as from individuals.

Agencies and officials sent to the Prosecutor's office message, while individuals – statements. The victims' statements were called complaints. The statement of the eyewitness to the crime could be sufficient reason to start the investigation, even if there were no other evidence. The complaint was also considered to be a sufficient reason for beginning the investigation.

The law obliged the prosecutors to take statements and complaints at any time. They could be written or verbal. If the statement or complaint was contained clear someone accusation of a crime or misconduct, the applicant was warned about the punishment "for false denunciations".

The order of the Minister of justice for ranks of the Prosecutor's supervision in 1896 by adjusting the order of action for criminal prosecution, provided that after admission to the Prosecutor's office statement or "papers" that could serve as a pretext for criminal prosecution (for example, messages from the institution or officials, the complaint of the victim, statements by a private person, etc.), the Prosecutor had to solve them directly without the transmission for the decision of the judicial investigator.

Check by the Prosecutor of the statements and messages were restricted to the survey of the applicant; the law did not provide other means of checking. The applicant and the complainant was found out circumstances of incident and the known signs of a criminal act. These readings must be entered into the protocol, in which must be also entered information about the time of filing and content of statement or complaint. False testimony involved the responsibility.

And the Order of the Minister of justice of 1896 noted that by results of consideration of received statements, complaints and messages about crimes or misconduct with regard to the "degree of legality and sufficiency of grounds for criminal prosecution" as well as other circumstances of the case, the Prosecutor had to be one of statutory solutions: 1) in doubtful cases, to initiate a police inquiry; 2) to offer the investigator to conduct a preliminary investigation; 3) to make to the district court an indictment without conducting a preliminary investigation; 4) to leave a statement or message without consequences; 5) in particularly exceptional cases, to submit materials at the discretion of the superior Prosecutor. The second and the third solution were ways of initiation by the Prosecutor of criminal prosecution. In addition, in establishing the fact that the criminal act is not among those that the Prosecutor has the right to prosecute, he could take one of three decisions: 1) to invite the applicant to address in the authorized body; 2) to send the received information to the authorized person to initiate criminal prosecution or 3) to leave the obtained information without consequences.

Keywords: prosecutor, statements, complaint, messages about a crime, a criminal prosecution.

УДК 343.14

Наголова Ірина Юріївна,
(Краснолиманський міський відділ
ГУ МВС України в Донецькій області)

ЧАС ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розглянуті актуальні питання встановлення часу як елемента події кримінального правопорушення. Досліджені різні значення терміну «час», визначені у кримінальному, кримінальному процесуальному праві та криміналістиці, особливості його встановлення під час досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, подія кримінального правопорушення, час, слідчий, доказування.

Постановка проблеми. Будь-які дії людини вчиняються в певних зовнішніх умовах та обставинах, серед яких - час, місце, та певним способом. У своїй сукупності поведінка особи виражається у вчиненні нею активних вольових дій (зокрема злочинних) або в пасивному вольовому поведженні, утриманні від вчинення дій, які вона зобов'язана була вчинити.

У кримінальному провадженні визначення часу вчинення кримінального правопорушення є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації, встановлення наявності чи відсутності пом'якшуючих або обтяжуючих обставин тощо. Тому правильне розуміння цього поняття необхідне, особливо з огляду на пряму та зворотню дію закону в часі та сучасні тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та часу вчинення кримінальних правопорушень, зокрема, у різний період звертались у своїх працях В. Д. Василенко, Р. В. Вереша, А. Я. Дубинський, В. М. Мешков, М. М. Михеєнко, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, Ю. А. Пономаренко, К. О. Спасенко, С. М. Стахівський, Ж. В. Удовенко, В. Ю. Шепітько та інші науковці. Водночас, категорія часу донедавна розглядалася або за нині нечинним законодавством України, або без взаємозв'язку з іншими елементами події кримінального правопорушення, визначеної у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

За Глумачним словником сучасної української мови зміст поняття «час» розкривається як «тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т.ін.» [1, с. 1594]. У Юридичній енциклопедії час розглядається у декількох ракурсах, з огляду на вид правовідносин, з якими пов'язані різні правові наслідки (виникнення, зміна, припинення правовідносин). Зокрема, з юридичної точки зору час вчинення злочину слід розуміти як певний проміжок часу (та чи інша частина року, місяця, тижня, доби), протягом якого особа вчиняє передбачену кримінальним законом дію або бездіяльність (незалежно від моменту настання суспільно небезпечних наслідків), що є факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину [2, с. 384]. У інших галузях права це поняття набуває дещо відмінного змісту.

Метою статті є подальше дослідження змісту поняття часу кримінального правопорушення у кримінальному провадженні України як одного з елементів події кримінального правопорушення - обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких завдань:

- 1) встановити характерні риси поняття часу як обставини, яка підлягає доказуванню;
- 2) дослідити особливості встановлення часу вчинення кримінального правопорушення в різних юридичних науках.

Виклад основного матеріалу. У чинному КПК України «час» як кримінально-процесуальна категорія зустрічається досить часто у значеннях, що не повною мірою співпадають між собою. Приміром, про час як прийнятий країнами світу відрахунок тривалості за часовими поясами йдеться у частині 1 статті 108, частині 1 статті 137, частині 1 статті 422 КПК України (час проведення конкретної процесуальної або слідчої (розшукової) дії); час як окремих проміжок тривалості чогось, передбачений у частині 2 статті 236, частині 3 статті 340, частині 3 статті 403 КПК України (час, необхідний для реалізації стороною кримінального провадження своїх прав та обов'язків), та лише у двох статтях КПК України (пункт 1 частини 1 статті 91 та пункт 1 частини 1 статті 505) поняття «час» використовується, як обставина, яка підлягає відповідно доказуванню та встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні.

У кримінальному праві часом вчинення злочину визнається певний відрізок часу, протягом якого вчинюється суспільно небезпечне діяння і наступають суспільно небезпечні наслідки [3, с. 97].

На думку С. М. Стахівського встановлення часу вчинення діяння надає відповідь на багато запитань: про можливість вчинення його за певний проміжок часу чи в певний час; про непричетність або ж про можливу причетність окремих осіб, які перевіряються слідством. Крім того, встановлення часу вчинення злочину дає можливість визначитись щодо застосування амністії, строків давності тощо [4, с. 25].

Погоджуємося з твердженням М. І. Блум, яка зазначає, що визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності – осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності [5, с. 3].

Слушно свого часу зазначав В. М. Мешков про те, що часові зв'язки, які вивчаються науковцями та практиками кримінального права, процесу та криміналістики, мають між собою відмінності. Для прикладу, в кримінальному праві та процесі основне завдання дослідження часу вчинення злочину полягає у встановленні відповідності вже визначених часових параметрів нормам закону і вимогам процесу. Натомість, у криміналістиці вивчається довший проміжок часу, пов'язаний з діяльністю осіб, які порушили закон. Адже для криміналістики значення має не лише власне злочинний акт поведінки та, за наявності, його наслідки, але й джерела протиправних задумів, які можуть протягом досить довгого часу перебувати у прихованому стані. Також криміналістика вивчає процес розвитку злочину в часі, часові інтервали, витрачені на діяльність щодо приховання слідів злочину та ін.

У криміналістиці, продовжує зазначений автор, виділяють окремі споріднені поняття: момент часу (відображає початок і кінець взаємодії або інший її фіксований момент); інтервал часу (характеризує подію з точки зору її тривалості, протяжності між двома моментами часу); а також часові відношення (характеризують події та явища з позиції їх послідовності та взаємозв'язку, тобто встановлюють хронологію їх виникнення, розвитку та припинення). На відміну від моменту часу та інтервалу, часові відношення обов'язково передбачають наявність не менше двох подій або явищ, що пов'язані одне з одним [6]. З огляду на вид та механізм вчиненого кримінального правопорушення, кожна з цих категорій в тій чи іншій мірі може підлягати дослідженню, встановленню та доказуванню під час кримінального провадження. Саме тому важливо дотримуватися розроблених

криміналістикою науково-обґрунтованих рекомендацій щодо наявності чи відсутності часових зв'язків під час розслідування кримінальних правопорушень.

Урахування часового фактору в кримінальному провадженні, цілком слушно зазначає Н. М. Татарин, має важливе практичне значення, у тому числі щодо визначення точного часу події кримінального правопорушення, встановлення часових зв'язків між фактами, з'ясування черговості подій або дій, обчислення тривалості подій та ін. [7, с. 134].

Слід звернути увагу на те, що відсутність часу вчинення злочину як обов'язкової ознаки в певному складі злочину не звільняє слідчого від обов'язку його встановлення як елемента події кримінального правопорушення.

Для різних злочинів час їх вчинення може бути встановлений із різним ступенем точності. Приміром, в одних випадках достатньо встановити лише час початкового та кінцевого моментів злочинної діяльності, в інших – доведеність обвинувачення не викликає сумніву, якщо буде точно встановлено день вчинення злочину, а в третіх – розкриття злочину неможливе без точного встановлення часу, а іноді й хвилин вчинення злочину [8, с. 118].

На думку В. Ю. Шепітька, встановлення часу вчинення злочину має важливе криміналістичне значення, оскільки час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Врахування часового фактору під час розслідування надає можливість: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між окремими фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. [9, с. 256].

Правильно визначений час вчинення кримінального правопорушення впливає на ряд процесуальних аспектів, що мають істотне значення. Зокрема, відповідно до пункту 1 частини 1 статті 208 КПК України підставою затримання підозрюваної особи без ухвали слідчого судді та суду є затримання особи під час вчинення злочину або замаху на його вчинення. Однак, законодавець не обмежує можливість затримання особи лише часом вчинення злочину. Відповідно до пункту 2 частини 1 тієї ж статті цього Кодексу, її може бути затримано безпосередньо після вчинення злочину очевидцем, в тому числі потерпілим або у разі якщо сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

У цьому контексті час вчинення злочину розглядається як інтервал, протягом якого особою вчиняється діяння, і досить широке коло суб'єктів наділені правом втрутитися в перебіг його вчинення шляхом перешкоджання та затримання злочинця. У разі ж, якщо перешкодити вчиненню все ж не вдалось, законодавець залишає можливість легального затримання особи, використовуючи конструкцію «безпосередньо після вчинення». Для того, щоб визначити, чи було затримання законним, першочергово встановлюється, чи було це затримання здійснено під час вчинення кримінального правопорушення.

Натомість у частині 1 статті 509 КПК України визначено, що для проведення психіатричної експертизи мають існувати обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Відповідно, для встановлення неосудного стану, перш за все, має бути визначено, протягом якого проміжку часу цей неосудний стан міг мати місце, тобто має бути встановлено час вчинення дій, визначених як злочин чи суспільно небезпечне діяння.

Отже, для застосування заходів медичного характеру мають бути встановлені відповідно до частини 1 статті 505 КПК України не лише загальні обставини предмета доказування, але і наявність у особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер її розладу чи наявність психічної хвороби на час вчинення суспільно

небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування.

Нарешті, правильне визначення часу вчинення кримінального правопорушення впливає на можливість застосування норм щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності (статті 49 КК України). Зокрема, для встановлення строків, передбачених у цій статті, визначенню підлягає інтервал часу з дня вчинення особою кримінального правопорушення до дня набрання вироком законної сили.

Отже, час вчинення кримінального правопорушення – це елемент події кримінального правопорушення, передбаченої у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як обставини, що має важливе значення в процесі доказування і підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Під час його визначення важливо враховувати значну кількість аспектів, серед яких: особливості певного кримінального правопорушення; його належність до складних, триваючих, продовжуваних; стадію вчинення, наявність або відсутність співучасників у його вчиненні та низку інших факторів.

Час вчинення злочину не можна ототожнювати з часом його закінчення, адже ці суміжні поняття мають різне кримінально-правове значення. Уявляється, що при вирішенні цього питання слід, перш за все, виходити з відмінності понять «час вчинення» і «час закінчення» злочину. Відповідно до частини 3 статті 4 КК України, часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Натомість закінченим злочином згідно з частиною 1 статті 13 КК України визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею особливої частини цього Кодексу. Таким чином, фактично повністю виконаним (вчиненим) злочин буде лише з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

У науці кримінального права закінченими можуть бути злочини з матеріальним та формальним складом.

Час вчинення кримінального правопорушення з матеріальним складом, на нашу думку, вважатиметься з моменту вчинення суб'єктом злочину певних дій, які тим чи іншим чином впливають на об'єкт злочину, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. А от часом закінчення – момент настання суспільно небезпечних наслідків, які утворюють у своїй сукупності з вчиненими діями певний склад злочину, передбачений Особливою частиною КК України.

Часом вчинення кримінального правопорушення з формальним складом, що не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, вважатиметься момент вчинення особою самого діяння, а часом закінчення – момент, з якого вчинене особою діяння буде відповідати всім ознакам такого складу злочину.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У науці та практичній діяльності з розслідування кримінального правопорушення надзвичайно важливим є встановлення часу його вчинення. Часом вчинення злочину з точки зору кримінального процесу вважаємо проміжок часу, протягом якого особою вчинялося діяння (дія або бездіяльність), що утворює склад злочину відповідно до Особливої частини КК України. Від того, наскільки точно й повно буде встановлено час вчинення кримінального правопорушення та досліджено предмет доказування у цілому, доведено його обставини й визначено елементи, залежить глибина перевірки висунутих версій та їх наслідків, правильність визначення комплексу процесуальних дій і послідовності їх проведення, а у підсумку – об'єктивність прийнятого рішення на досудових і судових стадіях кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : [Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – . – Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.
3. Литвиненко Т. А. Кримінальне право України в поняттях і термінах [Текст]: слов.-довід. для ВНЗ / Литвиненко Т. А. – Х. : Форт, 2013. – 108 с.
4. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.
5. Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью [Текст]: ученые записки / М. И. Блум. – Вып. 212 / отв. ред. А. Лиеле. – Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974. – 280 с.
6. Мешков В. М. Установление фактора времени при расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Мешков В. М. – К., 1990. – 22 с.
7. Татарин Н. М. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва / Н. М. Татарин // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – №1. – С. 135–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/1_2014/42.pdf
8. Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: Навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; За наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К. : Університет «Україна», 2006. – 185 с.
9. Шепитько В. Ю. Криминалистика: Курс лекций. Издание четвертое. – Х. : ООО «Одиссей», 2011. – 368 с.

Наголова Ирина Юрьевна,
(Краснолиманский городской отдел
ГУ МВД Украины в Донецкой области)

ВРЕМЯ КАК ЭЛЕМЕНТ СОБЫТИЯ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ

В статье рассмотрены актуальные вопросы установления времени как элемента события уголовного правонарушения. Исследованы разные значения термина «время», определенные в уголовном, уголовном процессуальном праве и криминалистике, особенности его установления при производстве досудебного расследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, событие уголовного правонарушения, время, следствие, доказывание.

Nagolova Irina Urivna,
(Krasnolymanska city department Research Affairs
of Ukraine in Donetsk region)

TIME OF COMMITTING A CRIMINAL OFFENSE AS PART OF THE EVENT A CRIMINAL OFFENSE

The article discussed topical issues of setting the time as part of the event of a criminal offense provided for in paragraph 1 of Part 1 of Article 91 of the CPC (Criminal Procedure Code) Ukraine. Research various meaning of «time» as defined in the criminal procedural law and criminology.

In criminal law, the time of the criminal offense is a period during which perpetrated socially dangerous act and the consequences are coming.

In the criminal procedural law, the term "time" is used in different ways:

- as countries worldwide adopted by the countdown length of time zones when necessary to carry out specific procedural or investigative (detective) action;*
- a separate amount of time required for implementation of the party to the criminal proceedings their rights and obligations during the proceedings clearly defined;*
- a fact to be proved in criminal proceedings.*

In criminalistics distinguished: moment of time (reflecting the beginning and end of the interaction or other fixed point); interval (describing an event in terms of its duration, the length between two time points); temporary relationship involving the presence of at least two events or phenomena associated with each other.

So, time the criminal offense – is an element of the offense of criminal event, which involves consideration of the definition of a significant number of issues, including: the features of a criminal offense; it belongs to the complex, ongoing, prolonged; the stage commit, the presence or absence of accomplices in its commission and a number of other factors. For different criminal offenses, time of commit can be set with different degrees of accuracy, depending on which they structure – material or formal.

The value of setting the time of the criminal offense is fact that it is such element of the event, which depends on the depth of a criminal offense and verify the versions and their consequences, the correct definition of complex legal proceedings and order of their conduct, as the result – objective decision taken at different stages of criminal proceedings.

Keywords: *pre-trial investigation, event criminal offense, time, investigator, proving.*

Надійшла до редколегії 19.01.2016

УДК 343.17

Шульга Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
Кривий Ріг)

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ОСОБИСТОЇ ПОРУКИ ЯК ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

В статті розглядаються морально-правові аспекти визначення особистого зобов'язання та особистої поруки як запобіжних заходів. Пропонуються алгоритм застосування вказаних запобіжних заходів із врахуванням моральних вимог щодо комунікативного спілкування.

Ключеві слова: *запобіжні заходи, особисте зобов'язання, особиста порука, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, підозрюваний, обвинувачений.*

Постановка проблеми. Особливого значення в низці питань забезпечення прав та свобод людини у кримінальному процесі, займає дилема морального змісту норм чинного КПК України, які регламентують застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Вагому частину з яких, безумовно складають запобіжні заходи. Серед заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи виявляються найбільш радикальними та застосовуються, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження, тільки до підозрюваних або обвинувачених. Чинний КПК України виділяє п'ять запобіжних заходів, зокрема, особисте зобов'язання (ст. 179 КПК) та особисту поруку (ст. 180 КПК).

Згідно до ст. 179 КПК України особисте зобов'язання – це запобіжний захід, сутність якого визначається зобов'язанням підозрюваного чи обвинуваченого виконувати покладені на них слідчим суддею, судом обов'язків, що передбачені ст. 194 КПК, а саме це: прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю.

Підозрюваному, обвинуваченому письмово, під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід, окрім того, на підозрюваного чи обвинуваченого може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор. Але, якщо уважно проаналізувати зміст ст. 194 КПК України, то вимальовуються певні проблеми суто морального характеру, адже деякі з

тих, обов'язків, що можуть бути покладені судом на вказаних вище учасників кримінального провадження, у певних умовах можуть бути абсолютно нездійсненними та такими, які є далекими від завдань кримінального провадження, що і окреслює актуальність нашої статті.

Особиста порука визначається ст.180 КПК України, та полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до статті 194 КПК України і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Таким чином, із прийняттям у 2012 році нового КПК України, вбачається зовсім інший підхід щодо концепції порядку застосування запобіжних заходів. З цього приводу юрист К. Демченко зазначає, що із запровадженням у КПК України 2012 р. нової концепції порядку застосування запобіжних заходів, було зовсім по іншому реалізовано і принцип змагальності сторін [1].

Метою цієї статті є визначення особистого зобов'язання та особистої поруки, як запобіжних заходів у контексті моральності.

Об'єктом дослідження виступають норми чинного КПК України, які регламентують порядок та умови застосування особистого зобов'язання та особистої поруки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні питанням правової сутності запобіжних заходів, приділяють увагу такі вчені правники, як О. М. Бондаренко, І.В. Голуб, Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, О.В. Мироненко, В.К. Матвійчук, А.В. Пономаренко, В.О. Попелюшко, О.Г. Шило, та інші науковці. Їх дослідження внесли досить вагомий вклад у позитивну модернізацію стосовно розбудови інституту запобіжних заходів в системі кримінального провадження України. В основу досліджень правників були покладені питання правового аналізу та вдосконалення процесуального механізму застосування запобіжних заходів. Разом з тим, в цій статті, ми пропонуємо власне бачення проблем реалізації запобіжних заходів, які перед усім, детерміновані моральною складовою таких з них, як особисте зобов'язання та особиста порука.

Виклад основного матеріалу. Заходи забезпечення кримінального провадження у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки за своїм змістом є найбільш демократичними запобіжними заходами в кримінальному процесі України [2]. Але, як і будь-які інші запобіжні заходи, вони містять у собі певні фактори примусового морально-особистісного впливу. Наприклад, якщо підозрюваний чи обвинувачений не виконає покладені на нього обов'язки, то до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід. Але, якщо провести аналогію особистого зобов'язання із підпискою про не виїзд [3], яка передбачалася ст.151 КПК України 1960 р., то безумовно вбачається суттєве посилення примусового морально-особистісного впливу на особу підозрюваного чи обвинуваченого. Так, згідно до КПК 1960 р. від підозрюваного чи обвинуваченого вимагалася лише не відлучатися без дозволу слідчого із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження. Стаття ж 179 чинного КПК України, посилаючись на ч. 5 ст. 194 цього ж Закону, ставить додаткові умови особистого зобов'язання, ефективність виконання яких, на наш погляд, залежить не тільки від волі слідчого, але й від можливостей підозрюваного чи обвинуваченого. Наприклад, це обов'язок докласти зусиль щодо пошуку роботи або для влаштування на навчання. Але, виникає запитання, як це повинен зробити підозрюваний чи обвинувачений, коли в умовах певного безробіття чи відсутності закладів навчання, вказаний припис інколи становиться не на жарт проблематичним? А отак, замість цілей запобіжного заходу перелічених у п. 1-5 ч.1 ст.177 КПК України, правоохоронний орган схиляє підозрюваного чи обвинуваченого докладати певних зусиль для реалізації завдань, які більш характеризуються, як заходи

виховного характеру. До речі, проти неприпустимого розширення мети запобіжного заходу висловився і О.В. Попелюшко, який аналізує мету запобіжних заходів за чинним КПК України, зауважив, що закон загалом досить чітко прописує мету запобіжного заходу. На думку правника, мета застосування будь-якого запобіжного заходу двоєдина: з одного боку – забезпечити виконання обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – запобігти таким його спробам (ризикам, що він може): 1) переховуватися від органів досудового розслідування або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується. Врахування інших обставин при застосуванні запобіжного заходу, наприклад, невизнання обвинуваченим своєї вини, його поведінки при проведенні з ним слідчих дій чи під час судового розгляду – неприпустиме [4, с.5]. Але, якщо і виникла необхідність у застосуванні до підозрюваного чи обвинуваченого обов'язків, що перелічені у п.7, ч.5 ст. 194 КПК України, то слідчий або прокурор спершу повинні з'ясувати у вказаних осіб, де реально вони можуть влаштуватися на роботу або на навчання. До того ж, під час вибору вказаних місць, посадові особи повинні віддавати перевагу тим підприємствам чи навчальним закладам, які знаходяться за місцем проживання або постійного перебування підозрюваного, обвинуваченого. По-друге, слідчий чи прокурор, попередньо визначившись із підозрюваним або обвинуваченим з місцем реалізації таких обов'язків запобіжного заходу, у клопотанні до слідчого судді про застосування особистого зобов'язання, повинні вказати ті підприємства, установи чи організації, або навчальний заклад, куди підозрюваний, з його слів, в змозі влаштуватися. По-третє, якщо у слідчого немає впевненості, що підозрюваний виконає цей обов'язок під час виконання запобіжного заходу, слід відмовитися від його застосування, запропонувавши суду застосувати до підозрюваного чи обвинуваченого інший, більш реальний для виконання обов'язок, що перелічений у ч. 5 ст. 194 КПК України. Окрім того, для того, щоб з боку правоохоронних органів не було порушень конституційних прав підозрюваного чи обвинуваченого, слід пам'ятати про ч. 1 ст.53 Конституції України. Зазначена норма Основного закону, наголошує на тому, що обов'язковою в Україні є лише середня освіта. Отак, примушувати особу до отримання освіти, більшого рівня ніж середня, неприпустимо.

Далі розглянемо з морального боку зміст запобіжного заходу у вигляді особистої поруки. Сутність цього запобіжного заходу ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі, що, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї. При цьому, згідно до ст.180 КПК України, на поручителя покладається обов'язок не тільки забезпечити явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, але і виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків відповідно до ст.194 КПК, зокрема: утримуватися від спілкування із будь-якою особою, не відвідувати визначені місця, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання тощо. При цьому, слід зауважити на тому, що хоча цей запобіжний захід, за своїм змістом є найбільш демократичним запобіжним заходом, але, він разом з тим, містить в собі певні фактори морально-особистісного навантаження на учасників кримінального провадження. Наприклад, це морально-примусовий вплив поручителя на підозрюваного чи обвинуваченого, відчуття підозрюваним чи обвинуваченим певної міри відповідальності не лише за свою поведінку, але і за долю поручителя, адже саме він несе матеріальну відповідальність за негативний розвиток умов виконання запобіжного заходу підозрюваним чи обвинуваченим, острах підозрюваного чи

обвинуваченого перед можливістю зміни запобіжного заходу на більш суворий. Але, все ж таки основою особистого поручительства є фактор довіри (ч. 1 ст. 180 КПК), а це вже суто моральна категорія [5]. Закон говорить тільки про одну особу, яка повинна заслуговувати на довіру - поручителя (ч.1 ст.180 КПК). Між тим, на ефективність вказаного запобіжного заходу здійснюють вплив також: довіра особи, яка обрала цей запобіжний захід, а також довіра поручителя до підозрюваного чи обвинуваченого і навпаки. В основі останнього можуть бути покладені: особистісні характеристики підозрюваного чи обвинуваченого та поручителя (ступінь рідства, дружба, взаємовигідні стосунки тощо).

В якості спеціальних умов для обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки виступають вимоги закону про наявність письмового клопотання з боку поручителя та згоди особи, відносно якої надається поручительство. Закріплення цих умов має важливе значення не тільки для початкового моменту обрання цього запобіжного заходу, але і для послідуєчого його скасування. Оскільки, закон виходить із ініціативи (або погодження) особи при призначенні її поручителем, її відмова в будь який момент провадження по справі є безумовною підставою для звільнення поручителя від певних обов'язків. І це є справедливим, адже відмінною рисою цього запобіжного заходу є та обставина, що при відсутності бажання поручителя виконувати свої обов'язки, цей запобіжний захід просто втрачає сенс. Але, в даній статті нас, перш за все цікавить не сам зміст норми КПК, що передбачає цей запобіжний захід, а проблеми морального характеру, які можуть виникнути під час застосування судом особистої поруки. Отож, щоб розібратися з цим, розглянемо певні особливості порядку застосування та процесуального оформлення цього запобіжного заходу. А саме, про застосування особистої поруки у якості запобіжного заходу виноситься постанова слідчого судді чи суду та відбирається від осіб, які заслуговують на довіру, письмове зобов'язання про те, що вони ручаються за належну поведінку та явку підозрюваного чи обвинуваченого за викликом, про що складається протокол. Постанова повинна бути мотивованою, містити вказівку на правопорушення, в якому підозрюється чи обвинувачується певна особа, та підстави для застосування особистої поруки.

В постанові, про між іншим, вказуються дані про поручителів, підозрюваного чи обвинуваченого, ця постанова оголошується підозрюваному, обвинуваченому та поручителю під протокол. Другий екземпляр постанови щодо застосування цього запобіжного заходу вручається підозрюваному чи обвинуваченому та поручителю, що також зазначається в протоколі.

Протокол про ознайомлення поручителя з постановою про залучення його у якості поручителя складається на кожного поручителя окремо. При залученні особи в якості особистого поручителя його ознайомлюють про суть справи, по якій обраний запобіжний захід (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, його юридична кваліфікація, докази винуватості обвинуваченого, характер та розмір завданої злочином шкоди, санкція за вчинене кримінальне правопорушення тощо). В протоколі викладаються зобов'язання поручителя: його записка за явку та належну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого (не ухилятися від слідства та суду, не вчиняти злочинів та не створювати перепон для встановлення істини, виконання процесуальних рішень тощо). Тут же вказуються негативні для поручителя наслідки в разі вчинення підозрюваним чи обвинуваченим дій, для попередження яких до нього був застосований запобіжний захід у вигляді особистої поруки: можливість накладення на поручителя грошового стягнення у порядку, який передбачений ч. 5 ст. 180 КПК України. Протокол про особисту поруку підписується поручителем та слідчим суддею. З огляду на це, специфіка застосування особистої поруки окреслюється низкою певних проблем, позитивне вирішення яких, дозволить суттєво покращити моральний зміст цього запобіжного заходу. Отак, розглянемо ці проблеми більш детально.

Перша проблема міститься у тому, що ст.180 КПК України, на жаль, не розкриває механізму прийняття рішення щодо визначення особистості поручителя. Проблема на нашу думку криється саме в морально-етичному аспекті прийняття рішення. Так, у ч.2 ст. 180 КПК України йдеться про те, що слідчий суддя чи суд який призначає цей запобіжний захід, обирає поручителя, яким є особа, що заслуговує на особливу довіру. Але ж, хто визначає той критерій, за яким поручитель заслуговує на особливу довіру? Наприклад, за часів соціалізму цю категорію можна було обрати шляхом стандарту, який визначав справжнього будівельника комунізму тощо, майже всі дорослі працювали на підприємствах, установах та в організаціях. На сьогодні ж, коли суспільство розвивається за законами демократичного суспільства, критерій особливої довіри визначити дуже непросто. Отак, виникає занепокоєння, що поручителя можуть обрати за принципом звичайної доцільності. Тим більш, проблема призначення поручителя може виникнути, ну наприклад, тоді, коли підозрюваним чи обвинуваченим виявиться особа, що не має постійного місця проживання або яка є офіційно безробітною особою, і яка до того ж, має певну причетність, припустимо до тіньового бізнесу, сфери жебрацтва, нелегального видобутку тощо. Тоді як визначити особу поручителя, що заслуговує на особливу довіру? Хто це може бути? Якщо це представник органу влади і він заслуговує на особливу довіру з боку слідчого судді чи суду, то чи зможе він так само заслуговувати на особливу довіру і з боку того ж правопорушника? Частіш всього особами, які користуються особливою довірою у правопорушника виступають представники певного соціального прошарку до якого відноситься сам підозрюваний чи обвинувачений [6, с. 288-289]. А отак, чи буде моральним рішення суду у випадку призначення поручителя, який заслуговує на повагу з боку таких підозрюваних чи обвинувачених, і як це буде сприйняте іншими учасниками кримінального провадження, отже і суспільством? Звичайно, якщо на меті у правосуддя буде лише формальна ціль – реалізація норм цього запобіжного заходу, тоді так. Втім, кримінальний процес відноситься до державної діяльності, а значить ґрунтується не тільки на засаді законності, але і на засаді верховенства права, а отак і високої моральності. Отже, у якості особистого поручителя слід обирати лише того, хто має офіційний соціальний статус (постійне місце проживання, легальну роботу, характеризуються як законослухняна та відповідальна особа). На нашу думку, не можна у якості особистого поручителя залучати кримінальних авторитетів, лідерів неформальних організацій, конфесій чи угруповань тощо).

Другою, як на нас, не менш гострою, є проблема, пов'язана із ч.3 ст. 180 КПК України. В цій нормі закріплений обов'язок роз'яснення поручителю, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа за яку він поручається, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права. Але, дана норма не дає роз'яснень щодо механізму її правової реалізації. Отак, виникає низка справедливих запитань: а) як процесуально закріпити акт роз'яснення поручителю суті справи, обов'язків поручителя та наслідків їх невиконання? б) як процесуально закріпити акт роз'яснення поручителю його права на відмову від прийнятих на себе зобов'язань? в) який існує порядок реалізації права поручителя на відмову від прийнятих на себе зобов'язань?

На нашу думку такі питання слід вирішити наступним чином: а) під час роз'яснення прав і обов'язків поручителю, необхідно скласти протокол «Про роз'яснення поручителю суті кримінального провадження, обов'язків поручителя та наслідків їх невиконання», копія протоколу повинна бути надана поручителю; б) після цього, слід скласти протокол «Роз'яснення поручителю його права на відмову від прийнятих на себе зобов'язань», з викладенням певних умов відмови від поручительства. Копію протоколу також слід надати поручителю; в) порядок реалізації такого права поручителя повинен мати чітко встановлену процедуру, яка охоплюється певними строками та процесуальними

заходами. На нашу думку, реалізувати таке право поручитель може лише до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність, і як мінімум до закінчення строку досудового розслідування. Зокрема, умовою відмови від поручительства повинен бути певний причинно-наслідковий зв'язок (поважна причина, зміна обставин тощо). Оформлюватись такий акт повинен на підставі клопотання прокурора про заміну або поручителя або запобіжного заходу в загалі (стосовно до ч.6 ст.180 КПК України).

Третя проблема всіляко пов'язана із ч.4 ст. 180 КПК України. А саме, ця норма наголошує, що у разі відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, що тягнуть за собою його відповідальність, він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший. Але, тут знову ж таки виникає законне запитання – яким чином суб'єкт, що не є уповноваженою посадовою особою може забезпечити явку підозрюваного чи обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду? Не зрозуміло, на жаль чинний КПК України відповіді на це запитання не надає. Отак, вважаємо, що такий обов'язок поручитель має реалізувати лише за допомогою компетентних суб'єктів кримінального провадження, наприклад органу, який проводить досудове розслідування, сповістивши останній про необхідність здійснення приводу підозрюваного чи обвинуваченого. Але, слід зазначити, що привід підозрюваного чи обвинуваченого може мати місце лише у виключних випадках, коли наприклад, поручитель, самостійно, на безконфліктній основі не в змозі забезпечити явку підозрюваного чи обвинуваченого до органу досудового розслідування або суду. В цьому випадку слідчий або прокурор клопочуть перед слідчим суддею стосовно винесення постанови про привід.

Четверта проблема також впливає із ч.4 ст. 180 КПК України, її сутність характеризується обов'язком поручителя забезпечити явку підозрюваного чи обвинуваченого до органу досудового розслідування або суду, якщо поручитель відмовивсь від взятих на себе зобов'язань. А саме, виникає питання, а чи не закладено ч.4 ст. 180 КПК механізму порушення прав людини? Наприклад, якщо поручитель наляканий відповідальністю за неналежне поручительство, вирішить забезпечити явку підозрюваного чи обвинуваченого до правоохоронного органу будь яким способом, навіть протизаконним (фізичне насилля, шантаж, погрози і інші способи протиправного утискання прав і законних інтересів особи). Чи не викличуть такі дії поручителя конфліктної ситуації, яка призведе до фізичного опору з боку підозрюваного чи обвинуваченого? Дане питання законодавчо не врегульоване і потребує додаткових коментарів. На нашу думку, в протоколі роз'яснення обов'язків та прав поручителя слід попередити останнього про недопустимість вжиття до підозрюваного чи обвинуваченого дій, які посягають на його конституційні права, роз'яснивши останньому норми ст. ст. 11 (Повага до людської гідності) та 12 (Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість) КПК України. А без цього ч.4 ст.180 КПК фактично ставить підозрюваного чи обвинуваченого по за законом відносно поручителя.

Список використаних джерел:

1. Демченко К. Запобіжні заходи згідно з новим Кримінально-процесуальним кодексом /К. Демченко/ Правовий тиждень . – 2012. – № 18-20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vvpfirm.com/ru/publicationsall/57/252.
2. Меры пресечения по новому УПК. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Ілюстрація <http://www.inmagine.com/>
3. Личное обязательство подозреваемого или обвиняемого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.prostopravo.com.ua > Правонарушения > Статьи.

4. Попелюшко В.О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012, – №9. – С.4-6.
5. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
6. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2002. – 295 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://all-sci.net/pravo-kriminologiya/pravovi-zahodi.html>

Шульга Андрей Александрович,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, Кривой Рог,
Украина)

ПРАВСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЛИЧНОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ЛИЧНОГО ПОРУЧИТЕЛЬСТВА КАК МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ

В статье рассматриваются нравственно-правовые аспекты определения личного обязательства и личного поручительства в качестве мер пресечения. Предлагается алгоритм применения указанных мер пресечения с учетом нравственных требований к коммуникативному общению.

Ключевые слова: *меры пресечения, личное обязательство, личное поручительство, следователь, прокурор, следственный судья, суд, подозреваемый, обвиняемый.*

Andrey Shulga,
candidate of legal Sciences, associate Professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

MORAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DEFINITION OF PERSONAL COMMITMENT AND PERSONAL GUARANTEE AS A PREVENTIVE MEASURE

Measures to ensure criminal proceedings in the form of personal commitments and personal security are the most democratic measures of restraint in criminal proceedings of Ukraine. But, like any other action, they contain certain factors forced moral and personal impact. For example, the obligation to make efforts to seek work or to study. About that, the question arises how this should be done a suspect or accused person, when under a certain unemployment or absence of institutions of learning, these rules sometimes becomes seriously problematic? And so, instead of goals of the preventive measure listed in paragraphs 1-5 of part 1 of article 177 of the Criminal procedural code of Ukraine, law enforcement Agency declines the suspect or the accused to exert some effort to perform tasks that are characterized as measures of an educational nature. The purpose of the extension application of the preventive measure is invalid. Personal guarantee, for example, differs by a factor of trust to the person who vouches for the good conduct of the suspect, and this is the element of morality. This is also a problem, because the law does not clearly specifies the steps of bringing a suspect to the law enforcement authority if he violated the conditions of personal security. So, this obligation is imposed on the guarantor, and in what way it will deliver suspect my moral side is quite imperfect.

So, as a personal guarantor should only select someone who has an official social status (permanent residence, legal work, are characterized as law-abiding and responsible person). In

our opinion, not as a personal guarantor to involve criminal authorities, leaders of informal organizations, denominations, or groups). To attract the guarantor must: a) during the clarification of the rights and obligations of the guarantor, to make the Protocol "On explanation to the guarantor of the nature of criminal proceedings, duties of surety and the consequences of non-compliance", a copy of the report must be provided to the guarantor; b) then, to make the Protocol "Explanation of guarantor of his right to a waiver of its obligations", outlining certain conditions, refusal of guarantee. A copy of the minutes should also be provided to the guarantor; c) the procedure for implementing this right of the surety must be a clearly established procedure that covers the specific terms and procedural measures.

To deliver the suspect to the law enforcement authority in case of non fulfillment of the conditions of this measure is required only with the official occasion and not at the discretion of the sponsor.

Keywords: *measures of suppression, personal obligation, personal guarantee, investigator, public prosecutor, inquisitional judge, court suspected, defendant.*

Надійшла до редколегії 22. 03.2016

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Янків Олег Федорович,
(заступник прокурора Вінницької області,
старший радник юстиції)

ВИКОРИСТАННЯ ПРОКУРОРОМ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

У статті обґрунтовано актуальність питань використання прокурором результатів негласних слідчих (розшукових) дій для підтримання державного обвинувачення. Визначено проблеми використання прокурором результатів негласних слідчих (розшукових) дій для підтримання державного обвинувачення та запропоновано шляхи їх вирішення. Розкрито співвідношення кримінального процесуального доказування та підтримання державного обвинувачення. Запропоновано конкретні кроки необхідні для підвищення ефективності використання прокурором результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: державне обвинувачення, прокурор, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне процесуальне доказування.

Постановка проблеми. Практична реалізація положень Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого у 2012 р. виявила низку проблем, про можливість виникнення яких ще задовго до прийняття цього закону попереджали науковці на основі результатів комплексного аналізу поданого на розгляд Верховної Ради України [1; 2]. Вивчення діяльності прокурорів, слідчих та оперативних підрозділів, які вже понад два роки щоденно стикаються з невирішеними питаннями, що зумовлені законодавчими новаціями дозволяє стверджувати, наукові прогнози не лише справдилися, а й виявилися досить оптимістичними, оскільки коло проблем є ширшим ніж це попередньо передбачалося. Зокрема це стосується новоствореного інституту негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), який є чи не найбільш проблемним у всьому кримінальному процесі, що зумовлює актуальність обраного напрямку досліджень.

Аналіз останніх наукових досліджень. Науковими дослідженнями означених питань займалися такі фахівці у галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності як В. О. Глушков, М. Л. Грібов, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, О. С. Старенький, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, М. Є. Шумило та інші. Проте вирішенню проблем, пов'язаних з функціонуванням інституту НСРД бракує уваги.

Мета статті – визначити проблеми використання прокурором результатів НСРД для підтримання державного обвинувачення та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Згідно з п. 15 ч. 2. ст. 36 цього кодексу прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від

підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України.

Як слушно зазначає М. А. Погорецький, саме функція обвинувачення, полягає у встановленні події кримінального правопорушення, викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (її встановлення, повідомлення їй про підозру), складанні обвинувального акта, пред'явлення обвинувачення, підтримання його в суді, застосування заходів за без печення кримінального провадження. Згідно з КПК України поняття «обвинувачення» (п. 13 ст. 3) та «державне обвинувачення» (п. 3 ст. 3) є складовою функції обвинувачення, яку відповідно до своїх повноважень здійснює сторона обвинувачення, у тому числі й прокурор (ст. 36). Реалізація функції обвинувачення здійснюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3].

Тому, на думку М. А. Погорецького, позиції вчених, які обґрунтовують поліфункціональність прокурора у кримінальному процесі, не відповідають поняттю та сутності кримінальної процесуальної функції. Запропоновані ними функції прокурора у кримінальному процесі, зокрема й на досудовому розслідуванні, є не що інше, як повноваження прокурора щодо реалізації ним функції обвинувачення [3].

При реалізації функції обвинувачення прокурор, як і слідчий чи керівник органу досудового розслідування, повинен керуватися засадами кримінального провадження (глава 2 КПК України). На основі цього необґрунтованою, на нашу думку, є позиція правників, які вважають, що прокурор у кримінальному процесі наділений «правозахисною функцією», оскільки прокурор як посадова особа публічної влади, реалізуючи функцію обвинувачення, зобов'язаний, відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, всебічно, повно та неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Стаття 2 чинного Закону України «Про прокуратуру» потребує, приведення у відповідність зі ст. 121 Конституції України, оскільки визначені у ній функції прокурора у кримінальному провадженні (пункти 1, 3, 4 ч. 1) є не що інше, як його повноваження щодо реалізації кримінально-процесуальної функції обвинувачення.

Одним з важливих засобів підтримання державного обвинувачення прокурором є використання результатів НСРД. Як свідчать результати наукових розвідок О. С. Старенького та М. С. Цуцкірідзе, підтримання державного обвинувачення прокурором з використання результатів НСРД, є органічним продовженням їх використання як засобів одержання доказів під час досудового розслідування. [4]

Як слушно зауважує Д. Б. Сергєєва, результати НСРД – це матеріально фіксовані джерела, змістом яких є будь-які дані, а також матеріальні об'єкти, у тому числі документи, що виникають (отримуються) в ході їх проведення. Для розробки засад використання результатів НСРД у доказуванні їх доцільно класифікувати на види за такими критеріями: а) за можливістю розсекречення; б) за змістом; в) за походженням; г) за напрямками використання у кримінальному провадженні; д) за напрямками використання у кримінальному процесуальному доказуванні. Результати НСРД використовуються у доказуванні за такими напрямками: 1) для отримання окремих видів доказів, обґрунтування доказами правової позиції сторонами, а також для прийняття рішення уповноваженими суб'єктами кримінального провадження; 2) для провадження процесуальних дій як засобів отримання доказів (результати НСРД можуть бути приводами та підставами для провадження слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних; для провадження тимчасового доступу до речей та документів та ін.); 3) організаційно-тактичного забезпечення провадження процесуальних дій [5].

Оскільки останні наукові дослідження (зокрема таких вчених як М. Л. Грібов, О. С. Старенький та ін.) засвідчують, що процес кримінального процесуального доказування щільно пов'язаний з підтриманням державного обвинувачення [6–10], то усе викладене цілком справедливе і щодо предмету нашого дослідження. До того ж, як слушно зауважує Д. Б. Сергеева, НСРД є заходами, що складаються з сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних та їх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні. НСРД є засобами доказування, зокрема, засобами отримання доказів у кримінальному провадженні [11; 12].

Важливим фактором, що забезпечує можливість використання результатів НСРД прокурором для підтримання державного обвинувачення є законність їх проведення. Як слушно зауважує М. Л. Грібов, принцип законності в діяльності оперативних підрозділів під час виконання доручень на проведення НСРД полягає в точному й неухильному виконанні та дотриманні законодавства України їх посадовими особами при організації та проведенні цих дій. Вимогами законності щодо конкретних НСРД, що проводяться оперативними підрозділами є: застосування лише з метою боротьби зі злочинністю; наявність відповідних формальних підстав (доручення, оформленого в установленому законом порядку); суворозвітність у вигляді оформлення відповідних документів за результатами НСРД, унеможливлення їх фальсифікації та використання не за призначенням; заборона застосування непередбачених законодавством засобів; неприпустимість порушення прав і свобод громадян, які є об'єктами НСРД, залучаються до діяльності оперативного підрозділу, а також посягання на інші суспільні відносини, що охороняються законом [13]. У зв'язку з викладеним особливого значення для використання результатів НСРД в процесі підтримання державного обвинувачення набуває прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень слідчого, прокурора на проведення таких дій.

М. Л. Грібов визначив, що сутність прокурорського нагляду за здійсненням НСРД полягає в тому, щоб дати оцінку законності конкретної дії з погляду правової обґрунтованості її здійснення, не вдаючись при цьому до її технології, яка не входить до об'єкту і предмету прокурорського нагляду. Предметом прокурорського нагляду за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення НСРД є: наявність передбачених законом формальних підстав для проведення таких дій; дотримання визначених законом і змістом доручень обмежень щодо здійснення цих дій у часі, просторі й за колом об'єктів, а також застосування при цьому технічних засобів. Засобом прокурорського нагляду за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення НСРД є вивчення документів, необхідних для всебічного дослідження його предмета (ухвали слідчого судді, доручення, протоколи і додатки до них) [14]. Це стосується усіх суб'єктів проведення НСРД та різних напрямів боротьби зі злочинністю [15].

Розширення можливостей прокурора з використання результатів НСРД для підтримання державного звинувачення, в числі іншого, має ґрунтуватися й на розширенні переліку самих НСРД. Зокрема М. Л. Грібов слушно зауважує, що Запровадивши у КПК України інститут НСРД, законодавець залишив поза увагою низку ефективних засобів отримання даних необхідних для викриття осіб, винних у вчиненні злочинів. Зокрема, у межах кримінального процесу на законних підставах неможливо використати окремі засоби збирання необхідної інформації, що у теорії розглядаються як оперативно-розшукові заходи, а у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначені як права оперативних підрозділів: опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу; відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про

протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави; створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи [16].

Проблемним питанням використання прокурором результатів НСРД для підтримання державного обвинувачення є необхідність забезпечення конспірації діяльності оперативних підрозділів, які здебільшого і виконують доручення слідчого, прокурора на проведення таких дій. Цій проблематиці останнім часом було присвячено низку наукових праць [17–23]. В межах предмету нашого дослідження чи не головною проблемою є занадто складна і суперечлива процедура розсекречування даних щодо проведення НСРД. Вона часто не дозволяє прокуророві вчасно використати важливі відомості для підтримання державного обвинувачення, а інколи і взагалі позбавляє його такої можливості. З нашого погляду, вирішення цієї проблеми полягає у віднесенні результатів НСРД не до категорії державної таємниці, як це встановлено чинним законодавством і підзаконними нормативно-правовими актами, а до категорії таємниці розслідування.

Висновок. Використання прокурором результатів НСРД для підтримання державного обвинувачення – це застосування ним у процесі кримінально-процесуального доказування матеріально фіксованих джерел, змістом яких є будь-які дані, а також матеріальні об'єкти, у тому числі документи, що виникають (отримуються) в ході їх проведення НСРД. Головним фактором, що забезпечує ефективність використання прокурором результатів НСРД для підтримання державного обвинувачення є законність їх проведення. Така законність забезпечується наглядом прокурора з проведенням НСРД слідчим та за його дорученням оперативними підрозділами.

Розширення можливостей прокурора з використання результатів НСРД для підтримання державного звинувачення, в числі іншого, має ґрунтуватися й на розширенні переліку самих НСРД.

Поліпшення ефективності використання прокурором результатів НСРД для підтримання державного обвинувачення можливе за рахунок цих результатів до категорії таємниці розслідування (а не до категорії державної таємниці).

Список використаних джерел:

1. Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 56–63.
2. Глушков В. О. Взаємодія судових органів та оперативних підрозділів в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3. – С. 57–61.
3. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. А. Погорецький // Право України. – 2014. – № 12. – С. 25–23.
4. Старенький О. С. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні / О. Старенький, М. Цуцкірідзе // Право України. – 2015. – № 1. – С. 152–161.
5. Сергєєва Д. Б. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні : автореф дис. ... доктора юрид. наук, спец. 12.00.09 / Діана Борисівна Сергєєва. – Одеса, 2015. – 40 с.
6. Грібов М. Л. Забезпечення доказування у кримінальному процесі суб'єктами оперативно-розшукової діяльності / М. Л. Грібов // Проблеми протидії злочинності у

- XXI столітті: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали міжнар. симпозиуму (Чернігів, 24 квітня 2015 р.); за ред. докт. юр. наук, проф. І. Г. Богатирьова / Буковинський держ. фінансово-економічний університет, Апеляційний суд Чернігівської обл. – Чернігів, 2015. – С.101–103.
7. Старенький О.С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття / О.С. Старенький // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – 2015. – № 1 (52). – С. 146-154.
 8. Старенький О.С. Щодо визначення меж доказування у кримінальному провадженні / О.С. Старенький // Часопис Національного університету “Острозька академія”. Серія “Право”. – 2014. – № 1(9): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.
 9. Старенький О.С. Суб’єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація / О.С. Старенький // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: зб. наук. пр. / гол. ред. Л.А. Янковська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – № 12. – С. 232-236.
 10. Старенький О.С. Участь сторін кримінального провадження у процесі доказування: проблемні питання нормативної регламентації / О.С. Старенький // Вісник Чернівецького факультету Національного університету “Одеська юридична академія”. – 2014. – № 3. – С. 305-316.
 11. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2(33). – С. 137–141.
 12. Сергєєва Д.Б. Щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій / Д.Б. Сергєєва // Актуальні питання державотворення в Україні: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (23 травня 2014 року) / Редкол.: І.С. Гриценко, П.С. Берзін, І.С. Сахарук. – К.: Прінт – Сервіс, 2014. – С. 487-489.
 13. Грібов М. Л. Законність діяльності оперативних підрозділів під час виконання завдань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 11. – С. 121–129.
 14. Грібов М. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Грібов, В. Соколовий // Вісник Прокуратури. – 2014. – № 10. – С. 41–48.
 15. Грібов М. Л. Прокурорський нагляд за виконанням доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні грабежів та розбоїв / М. Л. Грібов // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – №1 – С. 23–28.
 16. Грібов М. Л. Доповнення переліку негласних слідчих (розшукових) дій: практична необхідність та юридична доцільність / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2015. – № 14. – С. 120–126.
 17. Сухачов О. О. Забезпечення конспірації при виконанні оперативними підрозділами доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / О. О. Сухачов // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»: збірник наукових статей. – Чернівці, 2014. – № 4. – С. 231–239.
 18. Сухачов О. О. Поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів / О. О. Сухачов // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 316–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_17.pdf
 19. Сухачов О. О. Поняття негласності в кримінальному процесі України / О. О. Сухачов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 4 – С.170–180.
 20. Сухачов О. О. Питання конспірації в діяльності оперативних підрозділів Національного антикорупційного бюро України / О. О. Сухачов // Боротьба з

- організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 1 (34). – С. 72–75.
21. Pogoretskyj M. Meaning of the term «conspiracy» in the law of Ukraine and other countries / Mykola Pogoretskyj, Oleksij Sukhachov // Internal security. – 2014. – Volume 6. – Issue 2. – p. 69–78.
22. Грібов М. Л. Використання засобів забезпечення конспірації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 94–98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_17.pdf
23. Грібов М. Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 9. – С. 152–158.

Янків Олег Федорович,
заместитель прокурора Винницкой
области старший советник юстиции

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОКУРОРОМ РЕЗУЛЬТАТОВ
НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ)
ДЕЙСТВИЙ ДЛЯ ПОДДЕРЖАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО
ОБВИНЕНИЯ**

В статье обоснована актуальность вопросов использования прокурором результатов негласных следственных (розыскных) действий для поддержания государственного обвинения. Определены проблемы использования прокурором результатов негласных следственных (розыскных) действий для поддержания государственного обвинения и предложены пути их решения. Раскрыто соотношение уголовного процессуального доказывания и поддержания государственного обвинения. Предложены конкретные шаги необходимы для повышения эффективности использования прокурором результатов негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: государственное обвинение, прокурор, негласные следственные (розыскные) действия, уголовное процессуальное доказывание.

Yankiv Oleg Fedorovich,
Deputy Prosecutor Vinnytsia region
Senior Counselor of Justice

**THE USE OF COVERT INVESTIGATIVE PROSECUTOR
RESULTS (SEARCH) ACTION TO MAINTAIN PUBLIC
PROSECUTION**

In the article the relevance of the results of the use of covert investigative prosecutor (search) actions to maintain the public prosecution. The problems the use of covert investigative prosecutor results (search) action to maintain public prosecution and proposed solutions. Solved value Criminal Procedure and Evidence of the State prosecution. A concrete steps are needed to improve the use of covert investigative prosecutor results (search) action.

Formulated determining the use of covert investigative prosecutor results (search) action to maintain public prosecution (it use him in the criminal procedure proof material fixed sources, the contents of which have any information and material objects, including documents, there (received) during the conduct of covert investigative (detective) action key factor in ensuring the efficient use of covert investigative prosecutor results (search) actions to maintain the public prosecution is the legality of their conduct). Such legitimacy provided the prosecutor with

carrying out covert investigative (detective) actions to investigators and on behalf of operational units.

Proved that empowering the prosecutor to use the results of the covert investigation (search) action to support state charges, among other things, and be based on the most advanced range of covert investigative (detective) of action.

It is shown that improving efficiency Attorney results covert investigative (detective) actions to maintain the public prosecution is possible by these results categorized secret investigation (and not to the category of state secrets).

Keywords: *public prosecution, the prosecutor, covert investigative (detective) actions, criminal procedure proof.*

Надійшла до редколегії 14.03.2016

ЗАПРОШУЄМО ДО ДИСКУСІЇ

УДК 323.2 (477)

Назимко Єгор Сергійович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу організації наукової роботи (Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ»: НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ

У статті обґрунтовується необхідність розроблення Закону України «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх». Зазначена ідея засновується на аналізі трансформації інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх у підгалузь кримінального права, сучасною динамікою ювенальних правових відносин. Стверджується, що зазначений Закон не суперечить принципам кримінального права та кримінально-правової законотворчості, буде деталізувати завдання КК України та урахувати антропологічну специфіку неповнолітніх. Пропонується доктринальна модель такого Закону.

Ключові слова: закон, кримінальна відповідальність, неповнолітній, система кримінального права.

Розроблення, а у подальшому – ухвалення окремого законодавчого акту про кримінальну відповідальність неповнолітніх обумовлюється, перш за все, трансформацією інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх у підгалузь ювенального кримінального права.

На даний час правова система України як незалежної і суверенної держави лише формується, а точніше – трансформується із радянської, тоталітарної на демократичну із пануванням принципу верховенства права. Те, якою вона буде сформована (у яку саме буде трансформована), має визначатись не радянськими традиціями, а міжнародними, визнаними у Європі стандартами побудови правової системи [25, с. 74-75]. Деякі галузі національного законодавства вже трансформувались відповідно до міжнародних та європейських стандартів. Першим з них було кримінальне законодавство.

Як вказує М.І. Панов, нині чинний КК України розроблений на фундаментальних, науково обґрунтованих концептуальних засадах, що відображають демократичні та гуманістичні загально-правові і кримінально-правові принципи, при формулюванні його положень використовувались найбільш досконалі прийоми і засоби законодавчої техніки. За оцінками зарубіжних експертів Кодекс, відтворюючи національну доктрину кримінального права і вітчизняні традиції кримінального права творення, повною мірою відповідає європейським і міжнародним стандартам, не поступаючись своєю якістю кращим зразкам кодифікованих нормативно-правових актів з кримінального права інших держав Європи та світу [33, с. 8].

У новому законодавстві про кримінальну відповідальність було закріплено нові інститути кримінального права, а вже відомим інститутам – надано адекватного законодавчого оформлення. Це стосується й інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх, який отримав своє автономне оформлення у Розділі XV Загальної частини КК України. І це було новелою КК України¹. Однак, час не стоїть на місці. Розвиток суспільних відносин обумовлює появу нових галузей права, трансформацію інститутів кримінального права у підгалузі тощо.

Як справедливо зазначає Ю.В. Баулін, підгалузями кримінального права є, наприклад, сукупність норм, які визначають кримінально-правові наслідки вчинення злочину або цілісна сукупність кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за певні групи злочинів тощо [4, с. 815]. Існування підгалузей у кримінальному праві підтверджується й результатами досліджень, проведених М.І. Хавронюком [14, 77-78]. Вважаємо, що саме гармонійна система норм, що визначає кримінально-правові наслідки вчинення злочину неповнолітнім, має визнаватись ювенальним кримінальним правом.

Подібні підгалузі існують й у інших країнах. Так, у німецькій правовій науці у якості спеціальної (додаткової) частини кримінального права, яка охоплює кримінально-правові, кримінальні процесуальні та судочинні норми, розглядається молодіжне кримінальне право, самостійне існування якого пояснюється визнанням специфіки цієї демографічної групи та традиціями, що склались в процесі розвитку кримінально-правової думки Німеччини [15, с. 342].

Деякі вчені зазначають, що «виокремлення всередині кримінального права підгалузей позбавлене нормативного та теоретичного підґрунтя. Усі підгалузі кримінального права не складають структури кримінального права та виокремлюються у дослідницьких цілях. У зв'язку із цим, є підстави розглядати певні кримінально-правові інститути частиною тих чи інших комплексних галузей права (або законодавства), наприклад військового, ювенального, медичного тощо» [39, с. 89-90]. Однак, у такому твердженні вбачаються окремі суперечності. Щодо відсутності нормативного підґрунтя виокремлення підгалузі кримінального права, то навряд чи це твердження є виправданим, оскільки, як відомо, інститут та підгалузь кримінального права не завжди співпадають за змістом з інститутом та підгалуззю кримінального законодавства. Від цього – не завжди знаходять повноцінне законодавче оформлення. Стосовно відсутності теоретичного підґрунтя виокремлення підгалузей кримінального права, необхідно відмітити, що наука кримінального права не завжди миттєво реагує на появу або ускладнення існуючих суспільних відносин, які, як поступово показує життя, потребують кримінально-правового унормування. Тобто, необхідність кримінально-правового урегулювання певних суспільних відносин може лише згодом обумовити відповідне теоретичне підґрунтя для виникнення підгалузі або інституту кримінального права, модифікації системи кримінального права.

¹ Як зазначав В.В. Сташис, у розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (статті 97-108 КК) зосереджено в одній главі всі статті про особливості відповідальності неповнолітніх, що дозволяє акцентувати увагу правозастосовних органів на питаннях диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх з урахуванням їхнього вікового розвитку. Новітніми є такі положення: а) звужено коло видів покарань (до п'яти), що можуть застосовуватися до неповнолітніх злочинців, а саме: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк; б) встановлені привілейовані умови застосування зазначених покарань до неповнолітніх; в) передбачено звільнення від покарання із застосуванням п'яти видів примусових заходів виховного характеру; г) зменшені давнісні строки, а також строки погашення судимості порівняно з дорослими злочинцями тощо [44, с. 745.].

У цьому контексті слід відмітити, що у разі сприйняття теорією важливості тих суспільних відносин, які ще не урегульовані, або недостатньо урегульовані нормами кримінального права, може відбутись зміна базисних теоретичних засад будови галузі. Зміна парадигм протидії злочинності [16, с. 245-246]. Наприклад, сучасні дослідники зазначають, що одним із проявів гуманізації права, посилення його соціальної спрямованості та захисного потенціалу є становлення ювенального права, магістральною метою якого є захист та утвердження прав однієї з найуразливіших та найнезахищеніших груп населення – дітей [21, с. 4].

Слід погодитись з твердженням Ю.А. Пономаренка про те, що і після прийняття КК України 2001 р. розвиток законодавства не зупинився, а перейшов на якісно новий рівень удосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинності. При цьому в такому розвитку чітко простежуються дві взаємодоповнюючі тенденції. Перша – це тенденція до збереження тих положень, які історично притаманні нашому законодавству, пройшли випробування часом, довели свою обґрунтованість, актуальність і необхідність. Загалом ці положення належать до традиційних для кримінального права України. Друга – це тенденція до пошуку нових форм і методів впливу на злочинність, поліпшення існуючих та вироблення альтернативних їм кримінально-правових засобів. В цілому це свідчить про новачі у розвитку кримінального законодавства. Обидві ці тенденції (збереження традицій і розвиток новачі) повною мірою проявилися і в розвитку положень, які визначають систему покарань за кримінальним правом України [34, с. 31-32].

Відомо, що основним завданням правової системи є утворення визначеної, нормативної, стабільної основи для всього комплексу суспільних відносин, в тому числі й для їх динаміки. Основним напрямом правового регулювання в умовах демократичної і правової держави є закріплення і охорона нових суспільних відносин; забезпечення сприятливих умов і засобів існування індивідів; зміна характеру відносин у певній сфері; сприяння виникненню і функціонуванню нових відносин і суспільних явищ [32, с. 38-39].

Ювенальне кримінальне право в його сучасному розумінні є результатом тривалого становлення, розвитку та поступового переосмислення самої теорії про покарання неповнолітніх правопорушників, а також реформування інститутів ювенальної судової та виправної системи, які відбувались в США, Англії та в інших європейських країнах за Нового та Новітнього часу.

Однак, навіть і досі деякі сучасні зарубіжні, зокрема, наприклад, російські правники визнають будь-яку галузь ювенального, зокрема і кримінального права лише в якості науково-правової дисципліни, а не повноцінної та окремої юридичної галузі, зазначаючи однак при цьому, що відокремлення всього ювенального права в якості самостійної юридичної галузі перебуває лише в стадії свого становлення. Тобто, далеко не всі нинішні науковці-правники, навіть попри наявність певних зрушень у справі систематизації ювенальних правових норм, як зазначає С.О. Ветошкін, вбачають смисл у явному виділенні ювенального права з інших галузей права. Відгородження ювенального права від інших галузей права на сучасному етапі, становить, на його думку, певну складність через часте визнання відсутності достатньо чітких меж предмету правового регулювання у ювенальному праві та визнаний приватно-публічний характер такого права [6, с. 12-13]. Суттєва проблема такого відгородження полягає також і у частій неможливості виокремлення цілісних, скажімо так, однохарактерних, суто ювенальних, спеціалізованих норм та методів правового регулювання, оскільки загальні юридичні права неповнолітніх, як правило, не відрізняються від аналогічних прав дорослих людей; суттєві ж відмінності спостерігаються, навпаки, саме в контексті обов'язків неповнолітніх [6, с. 13-14].

І в цьому контексті необхідно підкреслити, що кримінальне право пов'язано саме з обов'язками, а сама кримінальна відповідальність становить собою «юридичний обов'язок особи, що вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону і, відповідно, державному примусу у формі покарання чи інших заходів кримінально-правового характеру» [33, с. 8].

Специфіка зазначених юридичних обов'язків для неповнолітніх, а також особливості осіб цієї вікової групи на сучасному етапі розвитку кримінально-правових відносин і дозволяють висувати твердження про можливість існування ювенального кримінального права у вітчизняній системі кримінального права.

У теорії права підгалузь права визначають, як норми та інститути права, об'єднані в певній частині галузі права, спрямовані на регулювання однотипних видів публічних чи приватних суспільних відносин [36, с. 173], або сукупність інститутів, які регулюють певний вид відносин всередині галузі [39, с. 88].

Е.Б. Мельникова визнає підгалуззю кримінального права ювенальне кримінальне право, яке регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку із фактом вчинення злочину неповнолітнім [26, с. 118-119]. Таке розуміння входить у певну суперечність з предметом кримінального права взагалі, оскільки робить акцент лише на суб'єкті злочину, а не на специфіці заходів кримінально-правового впливу, обумовлених особливостями неповнолітніх. У зв'язку із цим, під ювенальним кримінальним правом пропонуємо розуміти систему правових норм, яка регулює суспільні відносини, пов'язані із застосуванням заходів кримінально-правового характеру до неповнолітніх, які вчинили злочин. За такого розуміння ювенального кримінального права принципових суперечностей його предмету з нормами загального кримінального права виникати не може, оскільки ювенальне кримінальне право не визначає ні злочинність суспільно-небезпечного діяння, ні підстави кримінальної відповідальності, ні класифікацію злочинів, ні форми вини та її види, ні зміст інститутів співучасті та множинності злочинів тощо.

Як зазначається, підгалузь забезпечує відносно цілісне, усебічне правове регулювання деякої специфічної групи суспільних відносин межах предмета галузі [16, с. 119]. Предмет ювенального кримінального права – це покарання та альтернативні заходи, що застосовуються до неповнолітніх, порядок їх призначення, судимість неповнолітніх (хоча остання може і не встановлюватись для неповнолітніх).

Необхідно відмітити, що існування ювенального кримінального права відповідає усім ключовим ознакам підгалузі права: 1) формується об'єктивно під впливом процесу ускладнення системи суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню; 2) є сукупністю однорідних взаємопов'язаних інститутів, які очолюються загальним інститутом; 3) має підгалузевий предмет; 4) є частиною галузі права, тобто не має можливості повного автономного існування, вона вирішує специфічні завдання в межах галузевого регулювання; 5) отримує зовнішнє оформлення у виді окремої структурної одиниці тексту закону або навіть окремого, діючого разом із кодексом (основних джерелом галузі), закону [16, с. 247-248].

Додатковим аргументом можливості виокремлення ювенального кримінального права в статусі підгалузі кримінального права є її законодавче оформлення у зарубіжних країнах. У багатьох державах світу кримінальне (матеріальне та процесуальне) і ювенальне законодавство розмежовані (як звичайна медицина і педіатрія) – і не лише за суб'єктами відповідних кримінальних правовідносин, а й за суб'єктами здійснення відповідного примусового впливу, метою завданнями та способами їх вирішення. Такий підхід застосовано в Австрії, Польщі, Данії, Голандії, Франції, ФРН, Іспанії, Сан-Марино [14, с. 414]. Серед країн, законодавство яких вивчалось нами [30], окремі ювенальні кримінально-правові акти діють ще в: Республіці Хорватія, Республіці Сербія, Республіці Маврикій, Канаді, Австралійському Союзі, Республіці Ірландія, Республіці Кіпр, Белізі, Кооперативній Республіці Гайна, Ісламських Республіках Афганістан та Пакистан, Японії, Соціалістичній Республіці В'єтнам. Більш того, за даними В.М. Додонова, у країнах Латинської Америки, Австрії, Англії, Андоррі, Барбадосі, Бахреїні, Бельгії, Єгипті, Ізраїлі, Індії, Йорданії, Іспанії, Ємені, Катарі, Лівані, Ліхтенштейні, Малі, Непалі, ОАЕ, Португалії, Сент-Кітсі, Сент-Вінсенті і Гренадінах, Сирії, Фіджі, Франції, Швейцарії, Естонії кримінальну відповідальність неповнолітніх передбачено в окремому

законодавчому акті, або у законі про профілактику правопорушень неповнолітніх [12, с. 408].

Структурування права й законодавства в прогресивних європейських державах здійснюється виходячи винятково з практичних потреб, а не у вигоду традиції, тому одні нормативні комплекси, відпрацювавши своє, зникають з правового поля, а нові з'являються на ньому у вигляді моноправових утворень, наприклад ядерне, космічне, морське, освітнє, комунікативне право, або як полі-правові конструкції з нетрадиційними формами їхнього закріплення в укрупнених законах комплексного характеру. Таким чином, поряд із традиційними галузями законодавства з'являються нові, причому нормативне їх закріплення здійснюється не лише за предметно-методним принципом, а й за іншими критеріями [23, с. 63-64]. Тому законодавчі акти про кримінальну відповідальність неповнолітніх є окремою або додатковою формою ювенального кримінального права.

Активізація процесів та підвищення темпів розвитку соціально-політичних відносин в умовах загальноєвропейських інтеграційних процесів, і як наслідок інтенсифікації законодавчої діяльності, свідчать про динамічність та гнучкість системи права. Така властивість системи права, як динамізм безпосередньо проявляється у формуванні нових галузей та інститутів, а їх доктринальне обґрунтування стає, безсумнівно, певним досягненням сучасної правової думки [11, с. 1].

Саме ідея існування у системі кримінального права підгалузі ювенального кримінального права спонукає нас до подальшого дослідження питання про законодавче оформлення цієї підгалузі. Функціонування підгалузі ювенального кримінального права можливо у двох форматах законодавчого оформлення: або оновлення положень Кримінального кодексу України, зі зміною самої філософії кримінальної відповідальності неповнолітніх, або розроблення окремого законодавчого акту з питань кримінальної відповідальності неповнолітніх. Зрозуміло, що другий варіант розвитку законодавства може бути неоднозначно сприйнятий через «декодіфікаційний» характер, але він видається нам найбільш продуктивним та таким, що буде відповідати сучасній динаміці розвитку суспільних відносин.

Ця динаміка, своєю чергою, також визначає необхідність належного законодавчого оформлення ювенального кримінального права. З прийняттям КК України кодифікаційний процес не завершується, оскільки його норми мають повною мірою відображати реальну дійсність, яка динамічно змінюється. Це і є підставою внесення до нього змін та доповнень... Причому важливо враховувати, що кожна новела, яка вноситься до чинного законодавства, повинна відповідати нагальним потребам суспільства і держави, захисту прав і свобод людини і громадянина [33, с. 8]. За справедливим твердженням Ю.В. Бауліна, розвиток кримінального законодавства являє собою безперервний історичний часовий процес, протягом якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід... Юридична форма кримінального законодавства також не залишається сталою... Законодавець може дійти висновку, що даним кримінально-правовим нормам повинна бути надана нова, більш сучасна юридична форма [45, с. 51-52].

На даний час достатньо чітко визначились актуальні, специфічні напрями протидії злочинності, які потребують особливого підходу до кримінально-правового регулювання. Разом з цим зміст кримінального закону, який «обслуговує» ці напрями, та заснована на ньому практика є недостатніми та не у повній мірі адекватними. Їх оптимізації спряло би структурне виокремлення відповідних правових норм (які у відомій мірі присутні у законі), та теоретичне обґрунтування цієї сукупності у якості особливих підгалузей кримінального права [16, с. 246].

Розвиток ювенальних правових відносин ставить перед українським суспільством все нові завдання. Так, наприклад, у Концепції реформування кримінальної юстиції

України зазначається, що потребують розроблення спеціальні процедури ювенальної юстиції, що дасть змогу враховувати права та інтереси неповнолітніх. Зазначені процедури мають бути засновані як на нормах матеріального, так і процесуального права. Одним з основних завдань зазначеної Концепції визнано гуманізацію кримінального законодавства та створення умов для гуманізації сфери виконання кримінальних покарань [46]. Взагалі зазначена Концепція передбачає принципові положення, у тому числі й щодо модернізації кримінального права. Вочевидь, що важливі кроки в кримінально-правовій політиці очікуються як відповіді викликам глобалізації, посилення тенденції до міжнародного, транснаціонального характеру злочинності [45, с. 55].

Ухвалення у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України дало змогу запровадити процедуру здійснення ювенального кримінального судочинства виключно суддями, уповноваженими на це у визначеному законом порядку. Це важливий етап формування цілісної системи ювенальної юстиції, основною частиною якої мають стати відповідні спеціалізовані суди, що повністю узгоджується з цілями та завданнями державної політики, зазначеними у Національному плані дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини [37] та Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [38].

Однією з умов реалізації Концепції для впровадження системи ювенальної юстиції в Україні є: створення законодавчої бази та процедур стосовно неповнолітніх, які вступили в конфлікт із законом (що вимагає здійснення аналізу чинного законодавства, виявлення в ньому прогалин і невідповідностей із міжнародними стандартами); унесення необхідних змін та доповнень до чинного законодавства; створення окремого закону, яким регулювався б увесь комплекс питань і процедур, пов'язаних із юстицією щодо неповнолітніх [7].

Однак, такі системні організаційно-правові зміни мають відбуватись на відповідній нормативно-правовій базі, основою якою має бути Закон про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

Маємо відмітити, що не тільки на державному рівні, але й у юридичній науці неодноразово лунали пропозиції створення системи ювенальної юстиції, яка повинна включати не лише ювенальні суди, а й спеціальні органи профілактики, контролю і захисту, спеціалізовані органи досудового слідства, установи виконання покарання, а також установи реабілітації та соціальної адаптації [3, с. 14]. Ще у 2002 р. А.О. Яровий зазначав для України необхідна самостійна система правосуддя для неповнолітніх – ювенальна юстиція, створення якої на той момент вже пропагувалось та здійснювались певні практичні спроби її запровадження в життя [49, с. 14].

О.В. Дащенко зазначає, що особливе ставлення до неповнолітніх злочинців передбачає створення спеціалізованих державних органів, що розглядали б питання відповідальності за правопорушення саме неповнолітніх осіб. Перспективним напрямом розвитку кримінального судочинства вчена вважає створення в Україні ювенальної юстиції [9, с. 14]. Т.Л. Кальченко пропонувала створити «Централізовану лабораторію з проблем злочинності неповнолітніх» і покласти на цю установу наступні завдання: інформаційно-методичне забезпечення роботи з неповнолітніми та батьками, узагальнення вітчизняного та світового досвіду, координацію кримінологічних досліджень з відповідної тематики тощо [17, с. 16]. У сучасних дослідженнях з проблем кримінологічної ролі ювенальної юстиції відмічається існування соціально-правових, кримінологічних й організаційно-правових передумов виникнення та існування ювенальної юстиції, що вживала б дієвих заходів запобігання злочинам неповнолітніх [27, с. 7].

Наявна в Україні системна роз'єднаність діючих державних інститутів, що займаються проблемами неповнолітніх, не дає змоги досягти позитивних результатів у зниженні рівня злочинності серед неповнолітніх та у сфері захисту дитини від злочинного середовища. Подолання такого стану вбачається в об'єднанні зусиль різних державних

органів і структур, а також громадських організацій в єдиному векторі цілісної системи ювенальної юстиції. Шлях до такої юстиції, що включає ювенальні суди, спеціалізовану адвокатуру, самостійну систему слідчих апаратів, виховні заклади, соціальні органи й заклади освіти, які займаються вихованням важких підлітків, вимагає вже на сучасному етапі вирішення багатьох практичних та теоретичних питань [24, с. 61], одним із яких є розроблення окремого Закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

Як зазначає В.М. Попович, реформування інститутів права (а сама філософія покарання неповнолітніх зокрема та ювенального кримінального права у цілому вимагає окремого законодавчого оформлення зазначеної підгалузі кримінального права у окремий нормативно-правовий акт – Є.Н.) так чи інакше здійснюється відповідними державними органами через державно-правові рішення органів законодавчої та виконавчої влади, оформленні у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах [36, с. 155].

У зв'язку із цим, якщо держава проголосила необхідність запровадження ювенальної юстиції, вона має забезпечити й відповідне їй законодавче підґрунтя.

Треба відмітити, що *сучасне законодавче регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх не відповідає принципам інституту покарання зазначеної категорії осіб*. За справедливим твердженням М.І. Панова, «принципи виступають «становим хребтом», основою кримінального права, визначають його сутність, внутрішню структурованість та зміст. У зв'язку з цим принципи кримінального права мають надзвичайно важливе, установче та відправне значення. Вони значною мірою впливають на сутність і зміст кримінального правотворення і кримінального законодавства, як соціально-правового явища, практику його застосування і тому виступають обов'язковими й визначальними складовими кримінально-правової політики» [33, с. 8].

Ігнорування принципів при формуванні та функціонуванні окремої галузі права призводить до правового нігілізму, існування таких явищ, як колізія правових норм, прийняття так званих «мертвих норм», порушення вимог Конституції, а також порушення прав і свобод людини і громадянина. Особливо гостро проблема недотримання принципів постає у тих галузях права, що мають у своєму арсеналі репресивні методи впливу на особу, якою, безумовно, є кримінальне право [8, с. 285].

Базовим у досліджуваному аспекті є питання про те, чи відповідає національне законодавство про кримінальну відповідальність принципам інституту покарання неповнолітніх, зокрема принципу урахування біосоціальних та психофізіологічних особливостей неповнолітніх? Як зазначають вчені, у положеннях цього розділу законодавець намагався урахувати біосоціальні та психофізіологічні особливості неповнолітніх [19, с. 1]. Наскільки ж йому це вдалося? Для відповіді на це питання нами було проаналізовано положення чинного КК України на предмет врахування біосоціальних та психофізіологічних особливостей цієї групи осіб у чинному законодавстві (див табл.).

Таблиця.

Враховання біосоціальних та психофізіологічних особливостей неповнолітніх у кримінально-правовій регламентації інституту покарання

Враховання біосоціальних особливостей	Враховання психофізіологічних особливостей	Не враховано особливостей неповнолітніх
Система та види покарань		
	Ст. 98. Види покарань До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2).	Ст. 101. Арешт

	Стаття 99. Штраф	
Ст. 100. Громадські та виправні роботи		
Ст. 102. Позбавлення волі на певний строк		
Призначення покарання		
Ст. 103. Призначення покарання		

Можемо однозначно стверджувати про існуючу проблему невідповідності національного кримінального законодавства зазначеному принципу. Однак, дослідження цього напрямку буде неповним, якщо ми не зазначимо, що у сучасному вигляді законодавче оформлення інституту покарання неповнолітніх не повною мірою відповідає й принципам кримінального права (на рівні галузі права та законодавства). Мова йде, перш за все, про такі принципи, як принцип справедливості (на даний час ювенальні кримінально-правові приписи більшою мірою ураховують справедливість державну або суспільну на кшталт «якщо малий – то й покарання зменшено», але не ураховують справедливість заради майбутнього неповнолітнього, який вчинив злочин); особистий характер відповідальності (що проявляється під час застосування до неповнолітніх покарання у виді штрафу, оскільки такі поняття як «власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення» (ч. 1 ст. 99 КК України) не дозволяють встановити ступінь того, наскільки ці матеріальні блага є власними для неповнолітнього).

До яких дій необхідно вдатися для усунення зазначеної колізії? Начебто усе зрозуміло – певна невідповідність принципам кримінального права знімає питання розроблення окремого законодавчого акту про кримінальну відповідальність неповнолітніх з порядку денного та вимагає звичайного удосконалення окремих норм розділу XV Загальної частини КК України. Однак, все ж таки, це принципи кримінального права для «дорослих». І вони не можуть забезпечити повноцінне функціонування інституту покарання (так і кримінальної відповідальності) неповнолітніх, а лише спрацьовують на рівні «особливостей».

Якщо йти від зворотного та поставити питання таким чином: «Якому з принципів кримінального права суперечить ідея розроблення окремого Закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх?», то побачимо, що жодному з них (справедливості; гуманізму; демократизму; рівності громадян перед законом; верховенства права; законності; відповідальності лише за вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що визнане в кримінальному законі як злочин; особистому та винному характеру відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності; диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання) не суперечить. Можуть виникнути критичні зауваження з приводу порушення системності, принципу монізму законодавства про кримінальну відповідальність, але про це – далі.

Як бачимо, нормативні приписи інституту покарання неповнолітніх, судячи з їх антропологічного виміру, не можуть повною мірою забезпечити здійснення адекватного карального кримінально-правового впливу на цю категорію осіб. Усі покарання, що застосовуються до неповнолітніх є нерозвинутими підвидами загальних видів покарань, що, з точки зору, антропологічних особливостей досліджуваної нами вікової групи, не дає можливості говорити про їх виправлення. У зв'язку із цим, логічним аналіз питання про те, чи відповідає ідея законодавчого оформлення ювенального кримінального права завданням КК України.

Формулюючи цілі та завдання будь-якого закону, законодавець визначає, якого бажаного кінцевого результату прагне досягти держава у певній сфері суспільних відносин. Не є виключенням і КК України, у ч.1 ст. 1 якого зазначено, що КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного

устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Як вказував В.В. Сташис, в цій частині ст. 1 сформульовано триєдине завдання КК України, а саме: правове забезпечення охорони основних цінностей суспільства, забезпечення миру і безпеки людства та запобігання злочинам [44, с. 714]. В.Я. Тацій, під час характеристики завдань КК України, говорить про два основні завдання кодексу – охорону суспільних відносин та запобігання злочинам [22, с. 7].

Завдання розповсюджується на усі норми та інститути КК України. Для інститутів КК України ці завдання є пріоритетними та визначаючими, однак для кожного інституту кожне завдання має більш конкретний ієрархічний пріоритет (або охорона, або запобігання, або забезпечення миру). Як видається, яскравим прикладом цього є законодавчий інститут покарання неповнолітніх, метою якого має бути забезпечення належного обрання та призначення судом покарання неповнолітньому, який вчинив злочин. Метою ж покарання неповнолітніх є лише виправлення. Саме виправлення є тією метою, яка дозволяє виконувати завдання законодавчого забезпечення охорони суспільних цінностей, запобігання злочинам, забезпечення миру та безпеки людства.

Необхідність досягнення виправлення неповнолітніх простежується й у відповідних міжнародних документах. Як підкреслюється в ст. 5 Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), система правосуддя щодо неповнолітніх має бути спрямована в першу чергу на забезпечення благополуччя підлітків і на те, щоб будь-які заходи впливу на них завжди враховували як з особливості особистості правопорушника, так і обставин правопорушення [28]. У ст. 1 Керівних принципів ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Ріядські керівні принципи») зазначається, що попередження злочинності серед неповнолітніх є найважливішим аспектом попередження злочинності в суспільстві. Беручи участь в законній, соціально корисній діяльності і виробляючи гуманістичний погляд на суспільство і життя, молодь може бути вихована на принципах, що не допускають злочинну діяльність [43].

Маємо відмітити наявність такого підходу і за кордоном, що дає відповідні соціально корисні результати. Так, орієнтуючись на виховну ідею і максимальне врахування особистості неповнолітнього злочинця, німецьке ювенальне кримінальне право дозволило істотно знизити рівень рецидивної злочинності, гуманізувати кримінальне законодавство в дусі часу, забезпечити дотримання інтересів неповнолітніх в рамках кримінального процесу [5, с. 3].

Мета покарання неповнолітніх обумовлює його соціальні функції, оскільки кожна мета, визначена в законі, досягається за рахунок функціональних особливостей конкретного виду покарання. За справедливим твердженням Т.А. Денисової, мета виправлення досягається за рахунок виховної і виправної функцій, а показником її досягнення є добровільна відмова засудженого від вчинення нового злочину в період та після відбування покарання в межах строку погашення судимості [10].

Безумовно, мета покарання є системоутворюючим елементом для інституту покарання неповнолітніх. Її належне визначення у законодавстві про кримінальну відповідальність дозволить зорієнтувати і суспільство, і неповнолітнього на конкретний очікуваний результат. Більш того, мета покарання впливає на усю галузь ювенального кримінально права, оскільки надає можливість для визначення завдань, які стоять перед іншими заходами ювенального кримінально-правового впливу. Це обумовлено тим, що зважаючи на мету покарання, будуються юридичні приписи щодо видів, особливостей та розмірів покарань, розроблюються механізми застосування цього заходу державного примусу та порядок звільнення від нього, у разі, коли мету покарання досягати є недоцільним.

Останнє змушує нас звернутись до зовнішньої та внутрішньої системних зв'язків ювенальних кримінально-правових приписів. Як зазначають фахівці, норми й інститути

кримінального права, закріплені у відповідних статтях і розділах КК України, становлять собою логічну узгоджену й не суперечливу правову нормативну систему, що в цілому здатні оптимально регулювати весь комплекс кримінально-правових суспільних відносин, які своїм предметом мають злочин і кримінальну відповідальність за їх вчинення [33, с. 8].

Крім того, окремі дослідники безспідставно вказують на те, що для системи кримінального права характерна не тільки наявність зв'язків між елементами, що її утворюють, а і нерозривна єдність з оточуючим правовим середовищем (нормативно-правовою базою), у взаємозв'язку з якою виявляється його цілісність [13, с. 80; 40]. Однак, на сучасному етапі розвитку ювенального кримінального права, норми, з якими воно «тісно співпрацює» (серед них найбільш вагомими для покарання неповнолітніх є кримінальне право, кримінально-виконавче право та кримінальне процесуальне право) мають також утворювати єдину логічну систему з урахуванням особливостей неповнолітніх². На даний час існують явні суперечності як на внутрішньо галузевому рівні (виникають через явну суперечливість нормативних приписів КК України), та і на зовнішньо галузевому (які виникають між статтями КК України зі статтями КПК та КВК України).

Говорячи про зв'язки ювенальних та загальних кримінально-правових норм маємо виокремити такі існуючі проблеми у цій системі: нерівномірний розподіл видів покарань, що застосовуються до дітей від 14 та від 16 років; залежність ювенальних покарань від загальної системи покарань; відсутність орієнтованості на дитину, її антропологічні особливості; неузгодженість покарань, що застосовуються до неповнолітніх, з санкціями статей (частин статей) Особливої частини КК України; відсутність належним чином регламентованої процедури призначення покарання з її потенційними ювенальними можливостями тощо.

Стосовно зовнішньо системних зв'язків необхідно зазначити таке. Якщо ювенальні кримінальні процесуальні норми диференційовано відповідним чином (Глава 38 КПК України), то кримінально-виконавчі норми є розпорошеними по всьому кодексу та доволі часто неузгодженими між собою. Такий стан справ може нівелювати завдання ювенального кримінального права³. У зв'язку із цим, ювенальні норми кримінально-виконавчого права мають бути узгодженими з ювенальними кримінально-правовими нормами.

На необхідність розроблення окремого законодавчого підходу до покарання неповнолітніх звертається увага й у роботах вчених-представників науки кримінально-виконавчого права. В.Я. Конопельський пропонує доповнити КВК главою 21-1 «Особливості відбування покарання засудженими неповнолітніми», у якій зосередити всі правові норми, які розміщені в інших главах і розділах Кодексу, що стосуються даної проблематики [20, с. 20].

Різні норми зазначених галузей права застосовуються й під час відбування неповнолітніми покарання, звільнення них від покарання та його відбування. На жаль, такий стан справ негативно відображається на ефективності функціонування ювенального кримінального права та інституту покарання неповнолітніх. Це вимагає розроблення окремого наукового та законодавчого підходу до розв'язання комплексу проблем ювенальної кримінальної відповідальності.

² В кожному конкретному випадку повинні бути враховані норми кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, які спеціально регулюють умови й порядок відповідальності неповнолітніх в кожному конкретному випадку та підлягають застосуванню [31, с. 74].

³ За даним фахівців, фактично місця відбування покарання і зараз багато у чому залишаються злочинними університетами, а не місцями перевиховання [48, с. 7].

Як зазначають вчені, «законодавство кримінального профілю незалежної України побудоване на застарілій концепції права... Сучасне законодавство кримінального спрямування за своїм змістом можна розглядати виключно в якості правонаступника радянського права. Таким чином можна зробити висновок, що розбудова кримінального права, яка б повністю відповідала сучасним вимогам і тим правовим орієнтирам, обраним Україною з перших років своєї незалежності, вимагають плюралізму концепцій праворозуміння, яке стане підґрунтям для підвищення ефективності права взагалі і кримінального права зокрема» [18, с. 193]. Зазначений плюралізм проявляється й у висуненні нестандартних, хоча доволі очевидних, ідей розвитку кримінального законодавства, їх обґрунтуванні.

Усі ідеї розвитку та вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність мають бути засновані на вихідних його положеннях. Для нашого дослідження принциповими є положення, передбачені ч. 1 ст. 3 КК України, відповідно до якої законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Як бачимо, відбувається фактичне ототожнення КК України з законодавством України про кримінальну відповідальність. Хоча, Конституційний Суд України надає різні визначення поняття «закон» (юридично цілісний і структурно завершений нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою України відповідно до її конституційних повноважень (п. 3 ч. 1 ст. 85, ст. 92 Конституції України), і не означає за змістом окрему частину закону чи поправку до нього) [42] та «законодавство» (сукупність законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права) [41].

Вітчизняні вчені звертають на це увагу та заперечують фактичне ототожнення КК України з законодавством України про кримінальну відповідальність. Як вказують О.О. Дудоров та Т.М. Тертиченко, «стає очевидним, що про вітчизняний КК можна говорити тільки як про кримінальний закон, а не як про кримінальне законодавство. Таким чином, у ст. 3 КК України не враховано позицію КС України; до того ж має місце певна суперечливість бо, з одного боку, закріплюється положення про те, що КК є єдиним кримінальним законом (зміст ст. 3 КК), а з іншого, не виключається існування кримінально-правового законодавства як сукупності законів кримінально-правового характеру (назва ч. 5 ст. 3 КК)» [13, с. 77-78]. Ю.А. Пономаренко зазначає, що «у правовій реальній дійсності кримінальне законодавство України, попри категоричні вимоги ч. 1 ст. 3 КК України, фактично складається не з одного закону» [45, с. 287], «деякі інші нормативно-правові акти містять окремі приписи, які за своєю суттю є кримінально-правовими. При цьому не можна виключати і того, що нові подібні закони з'являться у майбутньому» [35, с. 39-40].

У зв'язку із цим, ще одне питання, яке потребує свого розв'язання: чи не суперечить ідея про необхідність ухвалення окремого закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх ч. 1 ст. 3 КК України? Таке ж питання стосується узгодженості висунутої ідеї з тим постулатом, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України (ч. 3 ст. 3 КК України).

Наявність на законодавчому рівні формулювання «законодавство України про кримінальну відповідальність» допускає існування кримінально-правових законів не тільки у формі КК України. За справедливим твердженням Ю.А. Пономаренка, сучасний стан українського законодавства не дає підстав для категоричного висновку про те, що лише один нормативно-правовий акт – КК України – володіє усіма ознаками змісту і форми кримінального закону. Звернення до окремих чинних нормативно-правових актів свідчить про те, що такими ознаками володіють ще принаймні декілька законів [45, с. 306]. Серед них вчений називає такі: Закон України «Про застосування амністії в Україні»;

окремі нормативні приписи КПК, КВК, України, Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Закону України «Про виконавче провадження», Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком (додаток до КК України) [45, с. 306-313]. Зазначеними законами регламентовано окремі питання, як злочинності, так і караності та інших кримінально-правових наслідків.

Вважаємо, що існування Закону України «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх» буде узгоджено з відповідними приписами КК України за умови якщо його розглядати у якості додатку до КК України. Таке рішення обумовлено різними чинниками:

- не відбувається процес декодифікації законодавства про кримінальну відповідальність, зберігається монізм законодавства про кримінальну відповідальність;
- залишаються непохитними вихідні принципи кримінального законодавства, ураховується усталена техніка кримінально-правового законотворення. Зберігається наступність кримінально-правових приписів;
- забезпечується ювенальна повноцінність кримінально-правових заходів.

Таким чином, для обговорення можемо поставити питання про доповнення ст. 3 КК України частиною б такого змісту:

«Караність та інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину неповнолітнім визначаються Законом України «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх», який є додатком до цього Кодексу».

Додатково зазначену пропозицію можна обґрунтувати і зарубіжним досвідом. Наприклад, кримінальне законодавство ФРН включає: а) Кримінальний кодекс; б) додаткове законодавство (Nebengesetze, яке складається з кількох сотень законів, які містять кримінально-правові норми. Достоїнством Nebengesetze визнають його нібито здатність більш оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві); в) кримінальне законодавство земель [47]. У ФРН Кримінальний кодекс не є єдиним джерелом кримінального права ФРН. У Німеччині існує теорія щодо неможливості та недоцільності зосередження всіх норм про відповідальність за злочинні посягання в одному законі, оскільки в такому випадку закон стає нестабільним, дуже великим за обсягом [29, с. 15].

В Німеччині основні положення кримінального судочинства щодо неповнолітніх визначені в загальному кримінальному законодавстві – КК Федеративної Республіки Німеччина, а також спеціальному – Законі про суд у справах неповнолітніх (Jugendgerichtsgesetz) 1974 р. У зазначеному законі містяться кримінально-правові норми, що регламентують суспільні відносини у сфері кримінальної відповідальності: а) неповнолітніх; б) молоді; в) солдатів бундесверу.

Ще один приклад, Закон «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб» Республіки Сербія, який набув чинності 1 січня 2006 року [2]. Як зазначає сербський Уряд: «Прийняття цього Закону стало значним кроком на шляху гармонізації внутрішнього законодавства з міжнародними актами, ратифікованими у нашій країні. Таким чином, правові передумови для конструкції та створення нової системи покарання неповнолітніх осіб в Республіці Сербія створені, головною метою якої є: базуватися на правах дитини; визнавати головні інтереси дитини в якості головного принципу системи; акцент на ефекті попередження як головної мети; використовувати ув'язнення дитини в якості крайнього заходу, але на максимально короткий термін; використання принципів: перенаправлення, відводу, відновлювального правосуддя для того, аби утримати дитину від залучення до офіційної системи кримінального правосуддя та вирішення питання в рамках місцевої громади; покращувати компетенцію та систему підготовки всіх причетних до системи ювенальної юстиції; суворо дотримуватися міжнародних норм та стандартів» [1].

Таким чином, з урахуванням пропозиції доповнення ст. 3 КК України, вважаємо, що на часі – розроблення та ухвалення Закону України «Про кримінальну відповідальність

неповнолітніх». Яким йому бути? Як варіант, Закон може складатись з розділів, які містять відповідні статті. Таких розділів може бути щонайменше сім. Це такі: 1. *Загальні положення* (завдання закону, визначення понять, принципи кримінальної відповідальності неповнолітніх) 2. *Заходи кримінально-правового впливу* (мета заходів, їх види (виховні заходи, покарання, заходи безпеки), порядок заміни); 3. *Виховні заходи* (види, загальні засади обрання та призначення, правові наслідки); 4. *Покарання* (система, види); 5. *Призначення покарання* (загальні засади, спеціальні правила, порядок заміни); 6. *Звільнення від відбування покарання* (види, порядок застосування); 7. *Заходи безпеки* (види, порядок застосування).

Ми не претендуємо на виключність запропонованої структури Закону, однак вважаємо, що така його модель є оптимальною.

Список використаних джерел:

1. Response of the authorities of the Republic of Serbia concerning the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment on their third regular visit to the Republic of Serbia conducted in the period from 1 to 11 February 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-18-inf-eng.htm>. – Назва з екрана.
2. The Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection of Juveniles // Official Gazette of the Republic of Serbia №85/05
3. Абросімова Ю.А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Ю.А. Абросімова. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.
4. Баулін Ю.В. Етапи системного підходу при дослідженні уголовного права как отрасли публичного права [Текст] / Ю. В. Баулін // Баулін Ю. В. Вибрані праці / Ю. В. Баулін. – Х. : Право, 2013. – С. 814-816.
5. Бибик О. Н. Введение в ювенальное уголовное право Германии: учебное пособие. – Омск: Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского, 2009. – 83 с.
6. Ветошкин С.А. Ювенальное право: Учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2008. – 169 с.
7. Водолазька Д.О. Створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні : [методичні рекомендації] / Д.О. Водолазька. – Київ, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.justice.gov.ua/files/2014/02/1393485843.doc. – Назва з екрана.
8. Гнатів І.М. Положення «non bis in dem» як принцип кримінального права / І.М. Гнатів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – №3. – С. 284-291.
9. Дашенко О.В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / О.В. Дашенко. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2009. – 20 с.
10. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Т.А. Денисова. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inter.criminology.org.ua/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=905>. – Назва з екрана.
11. Добробог Л.М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права: автореферат дисертації на здобуття наукового

- ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Л.М. Добробог. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 34 с.
12. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 446 с.
 13. Дудоров О.О. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія / О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
 14. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
 15. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. – М.: ТК Вел-би, Изд-во Проспект, 2006. – 560 с.
 16. Жук М.С. Учение об институтах российского уголовного права: концептуальные основы и перспективы развития: монография. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 304 с.
 17. Кальченко Т.Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Т.Л. Кальченко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 20 с.
 18. Козаченко О. В. Культуро-антропологічний підхід до визначення кримінального права / О. В. Козаченко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 191–200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kovvkr.pdf>. – Назва з екрана.
 19. Коновалова А.Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / А.Ю. Коновалова – Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. – 20 с.
 20. Конопельський В. Я. Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В.Я. Конопельський. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015. – 38 с.
 21. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Наталя Миколаївна Крестовська. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008. – 468 с.
 22. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. Т.1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.
 23. Куц В. Чи має залишатись «кримінальним» анти кримінальне право? / В. Куц // Юридична Україна. – 2015. – №1. – С. 60-65.
 24. Левченко В.О. Ювенальна юстиція – необхідність сьогодення / В.О. Левченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 61–63.
 25. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. – К.: Істина, 2012. – 288 с.

26. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособ. – [2-е изд., испр., доп.] / Э.Б. Мельникова. – М.: Дело, 2001. – 272 с.
27. Михайлова І.М. Ювенальна юстиція в системі запобігання злочинам неповнолітніх: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / І.М. Михайлова. – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015. – 20 с.
28. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). ООН; Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211. – Назва з екрана.
29. Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В.О. Навроцький. – Львів: юрид. факульт. ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – 56 с.
30. Назимко Є.С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх : монографія / Єгор Сергійович Назимко, вступне слово та загальна редакція д.ю.н., проф. О.М. Литвинова; Донецький юридичний інститут МВС України, Криминологічна асоціація України. – К.: КНТ, 2015. – 368 с.
31. Немченко О.І. Запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з психічними відхиленнями: криминологічні засади: монографія / О.І. Немченко. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2011. – 212 с.
32. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
33. Панов М.І. Удосконалення кримінального законодавства і принципи кримінального права як його фундаментальні засади / М.І. Панов // Юридичний вісник України. – 2016. – № 9-10 (1078-1079). 4-17 березня 2016 року. – С. 8-9.
34. Пономаренко Ю.А. Традиції і новації у вітчизняній системі покарань / Ю.А. Пономаренко // Кримінальне право: традиції та новації : матер. Міжнар. круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 9-10 липня 2015 р. – Полтава ; Х., 2015. – С. 31-34.
35. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: монографія / Ю.А. Пономаренко. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
36. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія / В.М. Попович. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 384 с.
37. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 5 березня 2009 року № 1065-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
38. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
39. Пудовочкин Е.Ю. Учение об основах уголовного права: лекции. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 240 с.
40. Решняк М.Г. Понятие уголовного закона и его соотношение с понятиями уголовного законодательства и уголовного права / М.Г. Решняк // Вестник Международного юридического института. – 2012. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iuaj.net/node/1005>. – Назва з екрана.
41. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»); Рішення від 09.07.1998 № 12-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>. – Назва з екрана.

42. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України); Рішення від 07.07.1998 № 11-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-98>. – Назва з екрана.
43. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Руководящие принципы, принятые в Эр-Рияде). Приняты резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 45/112 от 14 декабря 1990 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_861. – Назва з екрана.
44. Сташис В.В. Вибрані праці / В.В. Сташис; [уклад.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова; відп. ред. В.Я. Тацій]. – Х.: Право, 2015. – 1184 с.
45. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна, В. К. Гришук, О. В. Зайчук, В. О. Навроцький, О. В. Наден, Ю. В. Нікітін, Н. М. Оніщенко, Ю. А. Пономаренко, М. І. Хавронюк, О. В. Харитоновна, В. І. Шахун – Київ : ВАІТЕ, 2015. – 688 с.
46. Указ президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>. – Назва з екрана.
47. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М.І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – №1. – С. 298-347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/19.pdf. – Назва з екрана.
48. Шевченко Л.О. Верховна Рада України, як суб'єкт політики у сфері боротьби зі злочинністю (замість передмови) / Л.О. Шевченко // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса та проф. В.Б. Харченка. – Івано-Франківськ – Харків: Вид-во ПНУ імені Василя Стефаника, 2016. – С. 3-9.
49. Яровий А.О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / А.О. Яровий. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2001. – 20 с.

Назымко Егор Сергеевич,
кандидат юридичних наук,
старший научный сотрудник,
начальник отдела организации научной работы
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ЗАКОН УКРАИНЫ « ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ»: НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ И ДОКТРИНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ

В статье обосновывается необходимость разработки Закон Украины «Об уголовной ответственности несовершеннолетних». Указанная идея основывается на анализе трансформации института уголовной ответственности несовершеннолетних в подотрасль уголовного права, современной динамикой ювенальных правовых отношений. Утверждается, что указанный Закон не противоречит принципам уголовного права и уголовно-правового законодательства, будет детализировать задачи УК Украины и

учитывать антропологическую специфику несовершеннолетних. Предлагается доктринальная модель такого Закона.

Ключевые слова: закон, уголовная ответственность, несовершеннолетний, система уголовного права.

Yegor S. Nazymko,
Candidate of Law, Senior Researcher,
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine (Kryvyi Rig, Ukraine)

JUVENILE CRIMINAL LIABILITY ACT OF UKRAINE: JUSTIFICATION OF THE IDEA AND DOCTRINAL MODEL

The author establishes in his article a necessity to elaborate Juvenile Criminal Liability Act of Ukraine. The idea is based on the analysis of transformation of juvenile criminal liability institution into a sub-branch of penal law and on present dynamics of juvenile legal relations.

The author proposes to regard juvenile penal law as a system of legal norms regulating social relations connected with imposing penal and legal measures on juvenile offenders. Suchlike conception of juvenile penal law makes impossible any principal contradictions between its subject and the norms of common penal law as juvenile penal law defines neither criminal character of socially dangerous action nor grounds of criminal liability nor classification of crimes nor the forms of a guilt and its types nor the institutions of complicity and plurality of crimes etc.

The author claims that the Act does not contradict principles of penal law and penal and legal lawmaking; the Act will detail the missions of the Penal Code of Ukraine and take into account the anthropological particularity of juveniles.

The author stresses that normative injunctions of juvenile penalty institution, judging from juvenile anthropological features, cannot ensure to the full extent an adequate penal and legal influence on the persons under consideration. Any juvenile penalties are undeveloped sub-types of general penalties which, taking into account anthropological peculiarities of the age group under our consideration, makes impossible the correction of juveniles.

The author proposes the doctrinal model of the Act which could include following Charters: 1. General provisions (missions of the Act, definitions and principles of juvenile criminal liability); 2. Measures of penal and legal influence (educative measures, penalties and security measures); 3. Educative measures (types, general orientations of choice and imposition, legal consequences); 4. Penalties (system and types); 5. Sentencing to a penalty (general rules, special rules, substitution order); 6. Release from serving penalties (types, order of application); 7. Security measures (types, use order).

Key words: Act, criminal liability, juvenile, penal law system.

Надійшла до редколегії 22.01.2016

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ: 55 РОКІВ НА ТЕРЕНАХ ОСВІТИ І НАУКИ»

Бесчастний Віктор Миколайович,
*Донецький юридичний інститут
МВС України, ректор, доктор наук з державного
управління, професор, заслужений юрист України,
випускник ДССШМ МВС УРСР 1983 року*

ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

З метою покращення підготовки кадрів керівного складу зі спеціальною освітою для органів внутрішніх справ і наближення процесу навчання до практичної діяльності за рішенням МВС УРСР було переведено Київську спеціальну середню школу міліції та 28 квітня 1961 року засновано навчальний заклад, який пройшов славетну путь свого розвитку від Сталінської спеціальної середньої школи міліції МВС УРСР до вищого навчального закладу – Донецького юридичного інституту МВС України, який продовжує доводити свою конкурентоспроможність у сфері надання юридичної освіти.

На сьогоднішній день інститут зберіг свою структуру, пройшов шлях оптимізації з в'язку з подіями, що відбулися на сході нашої країни у 2014 році, і набирає обороти в освітній діяльності, а його потужний кадровий потенціал дозволяє успішно реалізовувати завдання за всіма напрямками роботи навчального закладу.

В Донецькому юридичному інституті МВС України здійснюється підготовка фахівців у двох галузях знань, за всіма освітніми ступенями. В процесі навчання використовується денна та заочна форми, а контингент здобувачів вищої освіти складається з осіб, що навчаються за державним замовленням і за рахунок фізичних та юридичних осіб.

Модернізаційні процеси, що притаманні сучасній вищій освіті, суттєво розширюють предмет навчально-методичної діяльності інституту, яка відходить від використання традиційних форм та методів освітньої діяльності і спрямовується на реалізацію освітніх стандартів, що задовольняють потреби юридичної сфери, впровадження інноваційних технологій в освітній процес, розвиток творчого і професійного потенціалу науково-педагогічного складу. Останнім часом діяльність науково-педагогічного та адміністративно-командного складу у цьому напрямі переважно була спрямована на впровадження в діяльність вузу положень нового Закону України «Про вищу освіту», а також приведення його діяльності до нових Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти.

В умовах розвитку інформаційних технологій та жорсткої конкуренції навчальних закладів актуалізуються питання впровадження електронного освітнього сервісу та технологічності освітніх засобів як один з чинників підвищення конкурентоспроможності навчального закладу. На сьогоднішній день принципово нові можливості в освітньому процесі відкривають інформаційні технології, які дозволяють оптимально організувати

освітній процес, спрямований на розвиток логічного і аналітичного мислення, сприяють формування навичок системного аналізу; дозволяють адаптувати процес отримання знань до індивідуальних особливостей кожного здобувача вищої освіти; надають можливості доповнення і постійного оновлення змісту навчального матеріалу тощо. Саме тому, інститут постійно займається проблематикою впровадження електронних засобів навчання, розвиває власний інформаційний освітній простір. Науково-педагогічний і адміністративно-технічний склад напрацювали певний досвід в створенні електронних навчально-методичних матеріалів і використанні їх в навчальному процесі, для ефективної організації якого створено різні інформаційні ресурси, серед яких найбільш значущими є сайт інституту, електронна бібліотека, сайт дистанційного навчання. На сьогоднішній день науково-педагогічним складом кафедр інституту створено 190 дистанційних курсів для здобувачів вищої освіти як на денній, так і на заочній формі навчання, а електронна бібліотека інституту вміщує в себе більше 2000 інформаційних ресурсів. Існуючий досвід створення електронних засобів навчання дозволяє значно підвищити його ефективність у різних предметних галузях, крім того, ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладами освіти, безпосередньо передбачають обов'язкову їх наявність.

Після передислокації Донецького юридичного інституту МВС України до м. Кривий Ріг першочерговим завданням, яке потребувало термінового вирішення, було визначено створення та обладнання загальної бібліотеки, без якої здійснення повноцінного навчального процесу було б неможливе. Завдяки допомозі, що надійшла від навчальних закладів України, керівництва системи МВС України, провідних наукових діячів, колишніх випускників та працівників інституту, навчальному закладу вдалося «з нуля» сформувати фонд загальної бібліотеки інституту, який наразі складає понад 20 тисяч примірників літератури переважно юридичного спрямування.

Одним із головних напрямків в діяльності інституту є науково-дослідна робота, яка здійснюється як за всіма галузями юридичної науки, так і за галузями інших неюридичних наук. Так, науково-дослідна діяльність в інституті реалізується в межах семи комплексних наукових тем, затверджених Українським інститутом науково-технічної і економічної інформації, особливу увагу в межах яких приділяється вирішенню проблемних питань правоохоронної діяльності, що обумовлено специфікою навчального закладу. Саме тому, у складі інституту створено унікальний науковий осередок – науково-дослідну лабораторію з проблемних питань правоохоронної діяльності, яка є правонаступником науково-дослідного центру психотренінгових технологій та науково-дослідної лабораторії з проблем дослідження нормативно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху.

В інституті проводиться цілеспрямована робота щодо зміцнення наукового потенціалу. Останнім часом спостерігається щорічне збільшення кількості працівників інституту, ад'юнктів та здобувачів, котрі захистили дисертації. Якщо за 1993-2000 рр. було захищено лише 11 дисертацій, то за 2001-2005 рр. – 56, а за останнє десятиріччя – 159 (серед них із юридичних наук – 123). Найбільшу кількість дисертацій захищено у 2010 році – 26, зокрема 4 докторських. Незважаючи на усі складнощі, які переживає інститут поза основним місцем дислокації, і на новому місці нам вдається зберігати темпи підготовки науково-педагогічних працівників. Так, у 2015 році відбулось 2 захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 1 захист на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Загалом за час існування інституту захищено 226 дисертацій. За цими показниками, безперечно, можна простежити наполегливу роботу кафедр та всього інституту. З листопада 2013 в інституті відкрито спеціалізовану вчену раду з правом проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. За час своєї роботи зазначена спеціалізована вчена рада довела свою продуктивність та принциповість. Впродовж її функціонування було успішно захищено 17 дисертаційних досліджень.

За час існування вищого навчального закладу працівниками інституту підготовлено 224 монографії, 73 збірники наукових праць, 116 збірників матеріалів конференцій, 53 науково-практичних посібники, 67 науково-практичних рекомендацій, 16 підручників та 73 навчальні посібники. Переважну більшість із них видано впродовж останнього п'ятиріччя. Навчальні та наукові видання інституту неодноразово були переможцями конкурсів на кращі наукові та навчальні видання різних рівнів.

Традиційно в інституті окрему увагу приділено науково-дослідній діяльності курсантів та студентів інституту. Центром молодіжної наукової роботи в інституті є наукове товариство, основними формами діяльності студентів та курсантів в якому є робота наукових гуртків, участь у конкурсах наукових робіт, наукових конференціях, олімпіадах, підготовка наукових статей та їх публікація тощо. Тільки за останні п'ять років переможцями міжнародних та всеукраїнських конкурсів наукових робіт стали 12 курсантів і студентів інституту.

Всі зазначені напрямки наукової роботи інституту є вельми актуальними і покликані сприяти зміцненню наукового потенціалу інституту та визнання його як самостійного осередку юридичної науки.

Донецький юридичний інститут МВС України реалізує різнобічні заходи у сфері міжнародної діяльності. На сьогоднішній день угоди про співпрацю укладено з 18 навчальними закладами та 2 правоохоронними органами 13 держав, зокрема, Німеччини, Чехії, Румунії, Китаю, Білорусі, Молдови, Казахстану, Естонії, Вірменії, Азербайджану, Грузії, Таджикистану тощо.

Важливим напрямком міжнародного співробітництва інституту є візити представників інституту до закордонних навчальних закладів та правоохоронних органів. Найбільша кількість візитів викладачів, ад'юнктів, курсантів і студентів до закордонних навчальних закладів та правоохоронних органів припала на період з 2008 до 2014 року. Усього більше 400 представників інституту було з візитами у понад 30 країнах світу. Найбільш плідною є співпраця з поліцією Баварії, яка триває вже 19 років. За цей час у Німеччині з візитами було 216 представників інституту, зокрема 134 викладача, 8 ад'юнктів та 94 курсанти.

У цьому році значно розширилися і отримали конкретне наповнення контакти інституту з міжнародними благодійними організаціями. Так, в рамках співпраці з представництвом Датської ради у справах Біженців вдалося здійснити відновлення частку будівлі, яка стала головним навчальним корпусом вузу. Сподіваємося, що започаткований досвід співпраці з зазначеним міжнародним громадським об'єднанням стане у нагоді інституту щодо пошуку нових партнерів та реалізації різного роду проектів.

Однією з головних складових успішної діяльності сучасного вищого навчального закладу є належно організована соціально-гуманітарна діяльність вузу. З огляду на це, постійно організовуються культурно-естетичні заходи як в інституті, так і поза його межами.

Важливим напрямком соціально-гуманітарної діяльності інституту є психологічна робота, яка передбачає профілактику негативних наслідків психологічних травм, професійної деформації, наявність відповідних навичок безпечної професійної діяльності, створення належного соціально-психологічного клімату в колективі. Інститутом напрацьовано позитивний досвід застосування найбільш ефективної технології навчання і розвитку персоналу – психологічні і професійно орієнтовані тренінги, які активно використовуються для розвитку комунікативних умінь, підвищення ефективності процесу оволодіння професією, вдосконалення інтелектуальних і емоційно-вольових характеристик як постійного, так і перемінного складу інституту. Через проблеми, пов'язані з передислокацією Донецького юридичного інституту до м. Кривий Ріг і втратою матеріальної і наукової бази науково-дослідного центру психотренінгових технологій

вкрай важливим є питання відродження цього напрямку соціально-гуманітарної діяльності з огляду на його ефективність та практичну значущість.

Для успішного і всебічного розвитку навчального закладу, надання освітніх послуг, що відповідатимуть високим сучасним вимогам суспільства, оптимізації існуючої системи підготовки майбутніх юристів, наближення її до потреб практики, забезпечення професіоналізації підготовки кадрів, вважаємо за необхідне визначити такі основні шляхи подальшого розвитку Донецького юридичного інституту МВС України за основними напрямками діяльності:

у навчально-методичній діяльності:

- надання багаторівневої системи освіти за всіма спеціальностями і формами навчання;

- пошук нових, нетрадиційних шляхів розвитку освітніх технологій та впровадження їх в діяльність навчального закладу з метою вирішення проблем, що постають перед інститутом на сучасному етапі розвитку;

- створення єдиного інформаційного простору, який забезпечуватиме єдність навчальної, наукової та інноваційної діяльності, що дозволить здобувачам вищої освіти набувати глибокі знання, професійні навички, вміння, а також повною мірою реалізовувати свій потенціал;

- подальший розвиток системи дистанційного навчання, яка забезпечить інститутові нову освітню нішу, надасть можливість істотно розширити географічний ринок освітніх послуг;

- впровадження нових спеціальних навчальних курсів за вибором здобувачів вищої освіти, що дозволить зазначеним особам самостійно виявляти майбутню професійну орієнтацію, а також поглиблено вивчати навчальні дисципліни, що їх цікавлять. Поглиблене вивчення навчальних дисциплін надасть можливість особам, які навчаються, по-новому позиціонувати себе в освітньому процесі, розширити наукову ерудицію, надасть можливість проявити себе в межах наукових дискусій, набути навичок наукових досліджень;

у науково-дослідній діяльності:

- подальше зміцнення наукового кадрового потенціалу за рахунок атестації наукових кадрів вищої категорії;

- розширення наукових досліджень і інноваційної діяльності за рахунок участі у різного роду програмах, грантах, конкурсах тощо;

- збільшення кількості наукових досліджень, що здійснюються на замовлення практичних органів;

- розширення кола наукових спеціальностей в аспірантурі, подальше функціонування спеціалізованої вченої ради;

- пошук нових форм наукової роботи з найбільш обдарованими здобувачами вищої освіти, забезпечення їх наукового супроводу за схемою «інститут – стажування – магістратура – аспірантура».

у міжнародній діяльності:

- розвиток контактів щодо виконання спільних програм із зарубіжними партнерами у сфері освіти і науки;

- вирішення питань щодо продовження практики організації закордонного стажування науково-педагогічними працівниками інституту.

у соціально-гуманітарній діяльності:

- запровадження як форми естетичного виховання і культурного просвітництва курсантів, студентів та слухачів – університету культури при Донецькому юридичному інституті МВС України;

- впровадження у систему освіти концепції особистісно орієнтованого навчання, спрямованої на досягнення загальної мети – формування у майбутніх фахівців емоційно-

особистісного ставлення до оточуючої дійсності і локальних цілей формування в процесі навчання творчих особистостей з урахуванням своєрідності кожного з них, їх індивідуальних цілей і життєвих пріоритетів;

- впровадження і розповсюдження Європейського кодексу поліцейської етики, а також стандартизації педагогічної діяльності у відомчих навчальних закладах щодо навчання поліцейської етики на загальноєвропейському рівні;

- відновлення досвіду використання психотренінгових технологій як найбільш ефективної технології навчання і розвитку персоналу.

Подальший розвиток начального закладу відповідно до сучасних вимог Міністерства освіти і науки, Міністерства внутрішніх справ України, спрямований на підготовку до набору майбутніх працівників Національної поліції на денну та заочну форми навчання, ставить завдання розширення наявної навчальної бази Донецького юридичного інституту і створення всіх необхідних умов для здійснення ефективного навчального процесу. Колектив Донецького юридичного інституту МВС України та я особисто висловлює щире подяку за підтримку, порозуміння та допомогу Міністерству внутрішніх справ України, Криворізькій міській раді, навчальним закладам України, друзям, партнерам та всім небайдужим до долі інституту, який на сьогоднішній день виходить на новий рівень успішного забезпечення розвитку професійної юридичної освіти в Україні.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Черней Володимир Васильович,
*ректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Розглянуто актуальні питання удосконалення системи професійного навчання поліцейських у вищих навчальних закладах МВС України з урахуванням досвіду підготовки кадрів поліції в окремих зарубіжних країнах, а також багаторічної вітчизняної практики.

Ключові слова: *Реформування системи освіти, МВС України, Національна поліція, трирівнева система підготовки кадрів, європейська модель поліцейської освіти, «човниковий» метод, підвищення кваліфікації, професійне навчання поліцейських.*

Юридична освіта є одним з визначальних чинників розбудови правової держави, здійснення реформ у правоохоронній сфері. Розвиток мережі навчальних закладів МВС України як складової системи національної освіти зумовлений інтегруванням країни в європейський освітній і науковий простір.

Готовність і здатність працівників новоствореної Національної поліції вирішувати в складних соціально-політичних та економічних умовах завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, зміцнення суверенітету і територіальної цілісності держави вимагають постійного зростання професіоналізму кадрів, їх глибоких знань, аналітичного складу мислення, уміння прогнозувати події та адекватно реагувати на них. Усе це потребує належного рівня підготовки правоохоронців у відомчих освітніх закладах та відповідної кваліфікації педагогічного персоналу.

Серед проблем галузевої освіти, які потребують пильної уваги, можна виокремити такі: недостатньо якісна система відбору кандидатів для навчання; відсутність належної взаємодії між освітніми установами та комплектуючими підрозділами; неготовність випускників до самостійного вирішення службових завдань; застарілість методів проведення занять тощо. На розв'язання багатьох з них спрямовано положення законів України «Про вищу освіту», що закріплює особливий статус вищого військового навчального закладу зі специфічними умовами навчання [1, п. 6 ч. 1 ст. 1] та «Про Національну поліцію», у якому визначено систему професійного навчання поліцейських [2, ст. 75].

Здійснення в сучасних умовах структурно-функціональних перетворень стосовно підрозділів, що об'єднуються сферою оновлених повноважень МВС України, об'єктивно передбачає запровадження принципово нової моделі відомчої системи освіти, у межах якої формуватиметься та вдосконалюватиметься кадровий потенціал відповідних служб. Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, на базі навчальних закладів, що належать до сфери управління МВС, здійснюються підготовка та професійне навчання кадрів для потреб відомства й Національної поліції України [3, пп. 56 п. 4].

Вирішення концептуальних завдань щодо реформування відомчої освіти МВС України передбачає врахування досвіду організації та функціонування національних поліцейських систем низки європейських країн, зокрема Польщі, ФРН, а також США.

Під впливом сукупності політичних, історичних, соціально-педагогічних та інших чинників у різних країнах сформувалися певні моделі систем поліцейської освіти, зокрема в Європі наявні такі: 1) німецька – з обов'язковим проходженням поліцейськими практики та додаткового навчання (підвищення кваліфікації) перед призначенням на вищу посаду, досить тривалими термінами підготовки; 2) французька – з централізованим управлінням освітою, відносно короткими термінами навчання; 3) британська, якій притаманні рання вузька спеціалізація та децентралізація підготовки. Іноді йдеться про поєднання ознак європейських та американської моделей (Хорватія, Угорщина, Туреччина, Грузія та ін.) [4].

Особливістю європейської доктрини професійної поліцейської освіти, на відміну від американської, є те, що поліції країн Європи із самого початку прагнули створити освітні відомчі системи, які дають повноцінну дипломовану освіту, пристосовану й до інших сфер діяльності, що прирівнюється до загальнодержавного освітнього ступеня та конвертується поза діяльністю поліції (це визнається важливим фактором соціального та професійного захисту осіб, які завершили службу в поліції).

Суть американської традиції професійної поліцейської освіти полягає в тому, що поліцейські повинні мати певний освітній ступінь, а відомчі навчальні заклади (поліцейські академії, коледжі, навчальні центри) надають лише спеціальну підготовку необхідного професійно-посадового рівня, що не вважається дипломованою освітою. Дипломовану вищу освіту в США надають лише коледжі й університети, що не є структурною частиною поліцейської системи (подібну модель реалізовано в Грузії) [5].

Як поліцейська освіта, так і поліцейська підготовка в країнах Європи й США мають трирівневу побудову, в умовах якої по-різному здійснюються взаємодія та інтеграція з цивільними національними освітніми системами: перший рівень – первинна професійна підготовка; другий рівень – спеціалізована підготовка середнього складу; третій рівень – підготовка кадрів вищого складу поліції.

При обговоренні питань запровадження трирівневої системи професійного навчання поліцейських в Україні бажано ґрунтуватися на таких концептуальних положеннях:

перший рівень повинен охоплювати первинну професійну підготовку всіх без винятку поліцейських (які мають повну загальну середню, професійно-технічну та вищу освіту), уперше прийнятих на службу до Національної поліції, а також перепідготовку й підвищення кваліфікації молодшого складу поліції (на базі регіональних навчальних центрів підготовки поліцейських). Під час навчання слухачі набуватимуть і розвиватимуть необхідні в подальшій роботі практичні навички застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї, складання службових документів, керування автотранспортом, здійснення рятувальних операцій, долікарської допомоги, спілкування з населенням тощо. Тим, хто успішно пройшов навчання, має бути присвоєно кваліфікацію «поліцейський» з видачею відповідного свідоцтва;

другий рівень повинен включати в себе вищу професійну і післядипломну освіту середнього складу поліції (у вищих навчальних закладах МВС України зі специфічними умовами навчання) з отриманням освітнього ступеня не нижче молодшого бакалавра. На навчання за конкурсом повинні зараховувати як діючих поліцейських молодшого складу (у перспективі ця категорія становитиме переважну більшість від загального набору), так і цивільних осіб. Причому зарахування на навчання поліцейських має здійснюватися за підсумками комплексного іспиту з урахуванням їх майбутньої професійної діяльності, а цивільних осіб – за результатами зовнішнього незалежного оцінювання. При відборі цивільної молоді пріоритет надаватимуть особам, які пройшли службу в лавах Збройних сил, Національної гвардії, безпосередньо брали участь в антитерористичній операції, а

також вузькопрофільним фахівцям (насамперед, становлять інтерес економісти, педагоги, психологи, військові, спеціалісти з фізичного виховання і спорту, інженери тощо). За рахунок піврічної практики в органах поліції терміни навчання обох категорій слухачів будуть збігатися. Випускники з дипломами не нижче молодшого бакалавра зможуть заміщувати посади слідчих, оперативних працівників (у перспективі – детективів), дільничних офіцерів, а також керівників підрозділів швидкого реагування, патрульної служби, чергових частин тощо;

третій рівень – підготовка і післядипломна освіта вищого складу поліції – на базі багатопрофільного вишу (академії) МВС України, в якому має бути організовано навчання всіх керівників підрозділів центральних органів виконавчої влади, що перебувають у сфері управління Міністерства внутрішніх справ, включаючи і Національну поліцію. На його базі можуть отримувати освітній ступінь магістра офіцери середнього складу поліції, які перебувають у кадровому резерві, а також проходити цільову підготовку співробітники керівної ланки, які вже мають вищу освіту.

Таким чином, запропонована трирівнева модель підготовки кадрів поліції дасть змогу забезпечити послідовне навчання – від первинної професійної підготовки до отримання освітньої ступеня магістра, з урахуванням здібностей і професійних якостей кожного працівника. При цьому воно буде включати в себе всі види навчання, необхідні для кар'єрного зростання – підготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації, які взаємопов'язані з практикою і стажуванням, що повністю узгоджуються із Законом України «Про Національну поліцію». Зазначене також знижує відсоток призначення на посади середнього складу поліції невмотивованої до правоохоронної роботи молоді, оскільки після успішного закінчення навчання всі без винятку зобов'язані будуть пройти службу в підрозділах низової ланки (не менше двох років). Після практичної роботи поліцейський уже може чітко визначитися з подальшою спеціалізацією своєї службової діяльності (слідчий, оперуповноважений, дільничний офіцер поліції тощо).

Ураховуючи досвід підготовки поліцейських у Німеччині та Польщі, слід забезпечити дотримання принципу регіонального розміщення, у тому числі пропорційного розташування в кожному регіоні навчальних закладів різних типів. Перевагами дотримання цього принципу є наближеність навчального закладу до замовника підготовки, економія коштів на відрядження слухачів заочної форми навчання та курсів післядипломної освіти, направлення курсантів на практику й подальшу службу безпосередньо до місць їх проживання тощо.

Підготовка кадрів поліції у вищих навчальних закладах МВС зі специфічними умовами навчання, на відміну від цивільних вишів, має й інші безперечні переваги: по-перше, досягається взаємодія із замовниками (практичними підрозділами поліції), надання ними фахової, з урахуванням інтересів практики, консультативної та експертної допомоги, наочних посібників та матеріалів для всіх видів занять, тренінгів і вчень, участь висококваліфікованих фахівців як викладачів, тренерів та інструкторів; по-друге, наявність можливості потенційного впливу на резерв поповнення і за потреби завчасного маневрування ним відповідно до ситуації; по-третє, постійний і перемінний склад таких закладів є резервом МВС та Національної поліції, який може бути залучено до охорони правопорядку під час будь-яких масових заходів та в екстремальних ситуаціях, а також при відпрацюваннях територій, проведенні масштабних операцій, у тому числі оперативно-профілактичних та рятувального характеру.

Одним з головних чинників конкурентоздатності галузевих вишів на ринку освітніх послуг вважаємо підвищення професійного рівня викладацького складу. При заміщенні посад науково-педагогічних працівників необхідно враховувати стаж практичної роботи кандидатів у підрозділах відповідної спеціалізації, наявність у них педагогічного досвіду, а також участь у програмах підвищення кваліфікації, у тому числі за кордоном. З викладачами має бути укладено контракт, яким передбачити щорічне проходження

атестації й обов'язкове стажування в профільних службах поліції (з безпосередньою участю в забезпеченні публічного порядку, розкритті та розслідуванні злочинів).

Організація навчального процесу за так званим «човниковим» методом (послідовне перебування слухача в навчальному закладі та практичному підрозділі) сприятиме адаптації процесу підготовки до потреб практичної діяльності. Навчальні програми включатимуть проходження практики за місцем служби і стажування в планованій посаді з подальшою оцінкою результатів керівництвом органу поліції. Посилення практичної складової підготовки має досягатися також шляхом скорочення загальноосвітніх дисциплін з одночасним збільшенням обсягу навчальних годин на вивчення проблем профілактики та розслідування злочинів, тактики дій в умовах надзвичайного стану, форм і методів управління, координації дій різних служб в ускладненій оперативній обстановці (у формі цільових тренінгів, комплексних навчань і майстер-класів з використанням методик інтерактивного навчання). З урахуванням інтересів служби не виключена можливість застосування індивідуального підходу до планування розкладів занять.

Для підвищення міжнародної академічної мобільності доцільно вивчати можливість викладання частини дисциплін англійською чи іншими іноземними мовами за допомогою інтерактивних методик. Пріоритетним вважається створення міжвузівської (міжнародної) бібліотечної системи з правом доступу до наявних методичних матеріалів кожного зацікавленого курсанта, слухача або науково-педагогічного працівника.

Крім основного рівня професійної освіти, необхідною є розгалужена багатопрофільна мережа післядипломної освіти (підвищення кваліфікації), що буде функціонувати як на базі навчальних закладів, так і у формі службової підготовки безпосередньо в підрозділах поліції (тренінгових центрах) на місцях. Реальне втілення одного з головних принципів – «навчання впродовж життя» означає, що, незалежно від стажу роботи, вислуги років, займаної посади, поліцейський повинен удосконалювати свої професійні знання, займатися самоосвітою.

З урахуванням необхідності диференціювання бюджетного фінансування вищих навчальних закладів МВС з наближенням до рівня їх реальних потреб бажано зберегти за відомчими вишами підготовку фахівців ступенів вищої освіти бакалавр і магістр за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб (упродовж останніх років частина витрат на фінансування вишів МВС з державного бюджету постійно зменшується, а фактичне покриття необхідних витрат досягається за рахунок спеціального фонду – надходжень від надання освітніх послуг за кошти фізичних та юридичних осіб), що особливо важливо у зв'язку з чітко визначеним курсом на демілітаризацію правоохоронної системи (як показав досвід Національної академії внутрішніх справ останніх п'яти років, близько третини цивільних випускників поповнили лави міліції/поліції та неатестованого складу МВС).

Як у низці європейських країн, під патронатом правоохоронних органів необхідним є функціонування професійно орієнтованих ліцеїв, коледжів, курсів, шкіл для молоді, які надалі планують працювати в поліції.

Викладене стосується далеко не всіх завдань щодо імплементації положень Закону України «Про Національну поліцію» у частині підготовки поліцейських у вищих начальних закладах зі специфічними умовами навчання та післядипломної освіти. У Національній академії внутрішніх справ забезпечується реалізація відповідного плану першочергових заходів. Підтримуючи ініційовані керівництвом МВС України заходи щодо давно назрілого реформування галузевої освіти, на додаток до вже розроблених концептуальних засад у цьому напрямі, пропонуємо спільно з представниками відомчих вищих навчальних закладів, Національної поліції та зарубіжними експертами розробити систему ступеневої підготовки кадрів, яка б враховувала відповідний вітчизняний і закордонний досвід. Її поетапне втілення забезпечуватиме досягнення не просто оновлених (косметичних), а якісно нових стандартів освітньої і кадрової роботи з ефективною

позитивною віддачею, у тому числі в набутті поліцейськими професіоналізму і закріпленні їх на службі.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556–VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580–VIII : Офіц текст. – Київ : Алерта, 2015. – 74 с.

3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 89. – Ст. 43.

4. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров : учеб. пособие / [Якубов А. С., Асямов С. М., Таджиев А. А., Миразов Д. М.]. – Ташкент : Акад. МВД Респ. Узбекистан, 2010. – 452 с.

5. Основні напрями реформування органів внутрішніх справ України в контексті досвіду зарубіжних країн та європейських стандартів діяльності поліції : аналітичний огляд / [Гусарєв С. Д., Авакян Т. А., Чернявський С. С. та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 168 с.

Рассмотрены актуальные вопросы совершенствования системы профессионального обучения полицейских в высших учебных заведениях МВД Украины с учетом зарубежного опыта подготовки кадров полиции, а также многолетней отечественной практики.

Ключевые слова: реформирование системы образования, МВД Украины, Национальная полиция, трехуровневая система подготовки кадров, европейская модель полицейского образования, «челночный» метод, повышение квалификации, профессиональное обучение полицейских.

Current questions of perfecting of professional police personnel training system in the MoI of Ukraine's higher educational establishments with regard to foreign police personnel training experience (as well as long-term national practice) are considered.

Key words: educational system reforming, MoI of Ukraine, National Police, three-level personnel training system, European model of police education, "shuttle" method, advanced study, police personnel professional training.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Сокуренко Валерій Васильович,
*ректор Харківського національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції*

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Ефективне виконання завдань, покладених на вищі навчальні заклади зі специфічними умовами навчання, що входять до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, вимагає вдосконалення змісту та підвищення якості підготовки фахівців для правоохоронної системи нашої держави, а також подальшого вдосконалення галузевої освіти як складової національної освіти та визначення концептуальних засад проведення її структурної перебудови.

Безумовно, що в цьому контексті важливу роль має відігравати вивчення найкращого вітчизняного та закордонного досвіду підготовки фахівців у вищих навчальних закладах та його подальше застосування до національної сфери підготовки правоохоронців. Спираючись на вищевикладене, у своїй роботі ми зупинимося на деяких питаннях, які, на нашу думку, мають підняти на новий рівень організацію освітнього процесу у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання та поліпшити загальний професійний рівень майбутніх фахівців правоохоронної сфери.

По-перше, слід звернути увагу на той факт, що підготовка працівників поліції у навчальних закладах за кордоном і в Україні, звичайно, відрізняється, що пов'язано з багаторічним формуванням окремих освітніх моделей. Натомість сьогодні у фахівців не викликає заперечення збільшення в програмі підготовки майбутніх працівників Національної поліції України частки практико-орієнтованих дисциплін. Особливого значення це питання набуло актуальності у зв'язку з підготовкою працівників патрульної поліції, що здійснюється, зокрема, й у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Так, у програму підготовки майбутніх патрульних включено такі дисципліни, як: адміністративна відповідальність та провадження у справах про адміністративні правопорушення, кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження, охорона місця події, толерантність та недискримінація в роботі поліції, ефективна комунікація, первинна домедична допомога, виявлення підроблених документів, вогнева підготовка, тактична підготовка. Це дозволяє максимально наблизити зміст освітнього процесу до реальних потреб практики.

Якщо ми проаналізуємо стандарти навчання поліцейських, які пропонуються Міністерством юстиції США, то зможемо побачити, що до обов'язкових навчальних дисциплін віднесені: поведження з вогнепальною зброєю, навички самооборони, спеціальна фізична підготовка, тактика патрулювання, перша медична допомога, оформлення процесуальних документів, навички володіння комп'ютером, культурна різноманітність і толерантність, стратегії community policing, управління конфліктами та навички медіації [1].

Отже, можемо констатувати збіг багатьох навчальних дисциплін, що, на нашу думку, має бути враховано при розробці нових галузевих стандартів підготовки курсантів

та слухачів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність». Слід також звернути увагу на необхідність збільшення терміну первинної професійної підготовки майбутніх працівників поліції до 6 місяців (850 годин загального навантаження).

Згідно зі сталими світовими стандартами підготовка майбутніх працівників правоохоронних органів має включати в себе використання значної кількості активних методів навчання. У дослідженнях фахівців з педагогічної психології зазначається, що людина у процесі пасивного сприйняття запам'ятовує 10 % того, що прочитала, 20 % того, що почула, 30 % того, що побачила, 50 % з побаченого та почутого, а при активному сприйнятті в пам'яті зберігається 80 % того, що вона говорить сама, і до 90 % того, що вона виконує або створює самостійно. Серед найбільш популярних активних методів навчання варто виділити:

- дискусійні методи (проблемні лекції та семінари, групова дискусія, аналіз ситуації морального вибору, мозковий штурм тощо);
- ігрові методи (дидактичні, творчі, рольові, дослідницькі ігри);
- тренінги, імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій.

Зазначені методи останнім часом все більше застосовуються викладачами вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, не є виключенням і Харківський національний університет внутрішніх справ. Так, на заняттях із дисциплін професійного спрямування широко застосовуються ділові та рольові ігри, моделюються ситуації, що виникають у роботі різних категорій правоохоронців – слідчого, працівника карного розшуку, дільничного інспектора поліції, психолога, фахівця у сфері протидії кіберзлочинам тощо. Великої популярності у вузі набувають імітаційні справи та вирішення кейсів на основі реальних ситуацій, що виникали в діяльності Головного управління Національної поліції в Харківській області.

Починаючи з 2016 року в університеті запроваджуються щорічні командно-штабні навчання курсантів і слухачів із залученням до їх організації та проведення працівників структурних підрозділів Головного управління Національної поліції в Харківській області. Під час цих навчань будуть опрацьовуватися типові ситуації, що виникають у процесі виконання працівниками поліції службових повноважень. Такі навчання будуть проводитися 2 рази на рік відповідно до рівня освіти та спеціалізації особового складу.

Слід звернути увагу на такий компонент підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів, як використання в освітньому процесі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій взагалі та технологій дистанційного навчання зокрема. Зазначимо, що під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [2]. Вважаємо, що для вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання прийнятною є така його форма, як використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах.

Міжнародні стандарти підготовки працівників правоохоронних органів свідчать про широке використання можливостей систем управління навчанням (LMS), спеціалізованих електронних курсів, віртуальних симуляторів, соціальних сервісів (сервісів web 2.0) у підготовці майбутніх правоохоронців. Це дозволяє навчальним закладам:

- створити електронні бази навчальних матеріалів, які є доступними для курсантів та слухачів у будь-який час та в будь-якому місці;
- організувати постійний зворотній зв'язок курсанта, слухача з викладачем щодо особливостей проходження відповідної програми підготовки, надання допомоги та своєчасних консультацій;

- винести частину теоретичного навчального матеріалу та проведення тестових опитувань в online-середовище, звільнивши тим самим час на відпрацювання практичних навичок та дій, які супроводжують діяльність майбутнього працівника правоохоронного органу, тощо.

Мал. 1. Фрагмент електронного курсу «Управління конфліктами в діяльності поліції»

Проведене дослідження дозволяє нам зробити відповідні висновки та узагальнення.

1. Процес підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання потребує подальшої оптимізації та вдосконалення з урахуванням передових національних і міжнародних стандартів.

2. Сучасні реалії вимагають розробки державних стандартів вищої освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій із запровадженням принципу спеціалізації.

3. Вбачається необхідним перегляд програм підготовки фахівців, які існують зараз, із метою їх оптимізації та скорочення (виключення) навчальних дисциплін, які вивчаються у загальноосвітніх навчальних закладах або не відповідають сфері діяльності МВС України та Національної поліції України, із одночасним збільшенням кількості практико-орієнтованих дисциплін і дисциплін професійного спрямування.

4. Необхідно продовжити практику залучення працівників практичних підрозділів до проведення навчальних занять, широко застосувати в освітньому процесі методи активного навчання, що дозволить поліпшити ідентифікацію та запам'ятовування навчального матеріалу, сприятиме його цілеспрямованій практичній реалізації та зробить освітній процес більш результативним.

5. Слід продовжувати системне застосування в освітньому процесі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі технологій дистанційного навчання.

6. Важливим аспектом практичної спрямованості освітнього процесу вважаємо впровадження в систему практичної підготовки курсантів та слухачів регулярного проведення навчальних занять на базі практичних підрозділів за напрямом спеціалізації навчального закладу, факультету тощо, а також проведення щорічних тактико-спеціальних

та командно-штабних навчань, під час яких мають бути опрацьовані типові ситуації, що виникають у процесі виконання працівниками правоохоронних органів службових повноважень.

Література:

1. Reaves B. A. State and Local Law Enforcement Training Academies, 2006 : Bureau of Justice Statistics Special Report : February 2009, NCJ 222987 : Revised 4/10/09 [Електронний ресурс] / Brian A. Reaves. – DIANE Publishing, 2009. – 15 p. – Режим доступу: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/slleta06.pdf>

2. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: наказ М-ва освіти і науки України від 25 квіт. 2013 р. № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Глухочеря Віталій Андрійович,
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Освіта у вищих навчальних закладах системи МВС України (далі – ВНЗ МВС України) завжди була особливою та невід’ємною складовою підготовки професійних кадрів і процес її формування та розвитку відбувався в недосконалих умовах державного будівництва в незалежній Україні.

Сьогодні в умовах реформування МВС України та створення Національної поліції нагальним є питання і реформування освітнього процесу у ВНЗ МВС України, які до листопада 2015 року здійснювали підготовку кадрів для міліції.

Реформа практичних підрозділів Національної поліції та інших правоохоронних органів об’єктивно передбачає запровадження принципово нової моделі відомчої системи освіти, в межах якої формується та удосконалюється кадровий потенціал відповідних служб. Але для цього є потреба у розробці відповідної концепції реформування системи освіти МВС, яка перш за все повинна включати:

- визначення прогнозованих кількісних потреб органів і підрозділів Національної поліції у кадрах та формування на цій основі прогнозованого державного замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації персоналу;

- розробку системи та структури освітньої моделі, відповідності її елементів рівням (ступеням) вищої освіти, основного (цільового) призначення кожного типу навчального закладу у системі відомчої освіти відповідно до напрямів та спеціальностей (спеціалізацій), потреб кадрового забезпечення по службах і регіонах, вимог до кандидатів на навчання (освітній та професійний рівні, віковий ценз, фізична і психологічна готовність), порядку підпорядкування та взаємодії навчальних закладів у межах системи МВС [1, с. 39];

- спеціалізацію вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання МВС України на підготовку кадрів для відповідних підрозділів Національної поліції (кримінальна поліція, слідчі підрозділи, превентивна служба, патрульна поліція) тощо.

У подальшому якість реформи освітнього процесу у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання системи МВС України буде залежати від обраної керівництвом Міністерства моделі підготовки поліцейських. Згадаємо, що наприклад, поліцейська освіта і поліцейська підготовка в США та країнах Європи мають тривірневу структуру: перший рівень – первинна (базова) підготовка з присвоєнням кваліфікації поліцейського; другий рівень – спеціалізована підготовка (перепідготовка й підвищення кваліфікації) середнього керівного складу поліції; третій рівень – підготовка та підвищення кваліфікації кадрів вищого керівного складу [2].

Відбір і підготовка поліцейських кадрів Великобританії включає в себе такі етапи: 1) початкова підготовка для новобранців-констеблів (рядових поліцейських), яка здійснюється протягом перших двох років служби; 2) спеціальна підготовка для кандидатів у служби карного розшуку, дорожнього руху та ін.; 3) підготовка сержантів та інспекторів поліції; 4) підготовка керівних кадрів поліції [3].

Детальний аналіз та позитивний досвід процесу підготовки поліцейських за кордоном надав можливість адаптувати ступеневу модель у статті 72 Закону України «Про Національну поліцію» [4], яка зазначає три рівні професійного навчання поліцейських: первинної

професійної підготовки; підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання; післядипломної освіти та окремого рівня, який може впроваджуватися на кожному з етапів навчання – службової підготовки, як системи заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності.

Також впровадження та адаптація поліцейської освіти в Україні до вимог європейської спільноти передбачає вироблення уніфікованих стандартів, програм, методик, критеріїв оцінювання, спеціалізації, за якими готують фахівців у навчальних закладах, з урахуванням кваліфікаційних вимог до різних категорій персоналу. Останнє потребує найближчим часом спільної розробки фахівцями з МВС України, Національної поліції та ВНЗ МВС України.

Також при реалізації реформи освітнього процесу у ВНЗ МВС України слід враховувати і те, що сьогодні вищі навчальні заклади зі специфічними умовами навчання МВС України, маючи якісну науково-педагогічну, матеріально-технічну базу, можуть здійснювати:

- первинну (базову) підготовку поліцейських за єдиною погодженою з МОН та МВС України освітньо-професійною програмою. Орієнтовний термін такої підготовки має становити шість місяців;

- перепідготовку осіб, які вже мають повну вищу юридичну, військову, технічну, економічну освіту та висловлюють бажання працювати в поліції у відповідних службах;

- підготовку поліцейських для різних підрозділів Національної поліції;

- підвищення кваліфікації вже діючих поліцейських.

Підсумовуючі викладене, в подальшому, з метою оптимізації існуючої системи підготовки кадрів поліції, враховуючи кращі практики підготовки кадрів поліції у розвинутих зарубіжних країнах, наближення її до потреб практики в умовах реформування системи МВС України, забезпечення професіоналізації підготовки кадрів для Національної поліції, вбачається необхідним у процесі підготовки майбутніх кадрів для Національної поліції визначити такі основні напрямки концентрації зусиль:

- впровадження у національну систему відомчої освіти кращих практик загальноєвропейської системи професійної поліцейської освіти, яка ґрунтується перш за все на впровадженні поліцейської науки у практику щоденної роботи правоохоронних органів;

- спеціалізація ВНЗ МВС України на підготовку кадрів для Національної поліції;

- посилення практичної складової в освітньому процесі відомчих навчальних закладів.

Система підготовки поліцейських кадрів повинна бути перебудована з урахуванням практичних завдань поліцейської діяльності, найбільш повно враховувати їх специфіку в складних криміногенних умовах;

- збільшення практичної спрямованості навчальних дисциплін, що викладаються у майбутніх поліцейських, з урахуванням особливостей їх спеціалізації тощо.

Література:

1. Чернявський С.С. Основні концепти реформи системи освіти МВС України / С.С. Чернявський, В.В. Вамсевич // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 бер. 2016 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 37-41.

2. Асямов С.В. и др. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров. – Ташкент, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yurpsy.com/files/xrest/9/029.htm>

3. Братковський А.В. Зарубіжний досвід професійної підготовки працівників правоохоронних органів: організаційно-правовий аспект / А.В. Братковський // Європейські перспективи. – 2013. – № 4. – С. 71–78. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_4_15

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

Бабін Борис Володимирович,
*завідувач сектору Інституту законодавства
Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЯМ ТА ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню. Протягом 2013-2014 рр. у низці справ проти України Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) констатував системність порушень ст. 3 Конвенції у нашій державі. Так, це констатовано у рішеннях ЄСПЛ 2013 р. «Белоусов проти України», «Волошин проти України», «Геращенко проти України», «Горбатенко проти України», «Сергій Савенко проти України», «Александр Ніконенко проти України», «Скороходов проти України», «Таран проти України», «Тарасов проти України» та «Юрій Ілларионович Щокін проти України» та в рішеннях ЄСПЛ 2014 р. «Буглов проти України», «Данілов проти України», «Зінченко проти України», «Осаковський проти України», «Рудяк проти України», «Олександр Володимирович Смірнов проти України», «Андрій Яковенко проти України» тощо. У цих справах ЄСПЛ констатував:

- катування осіб працівниками міліції під час розслідування злочинів та співробітниками закладів виконання покарань;
- жорстоке поведження працівників міліції під час затримання осіб та їх тримання осіб під вартою у ізоляторах тимчасового тримання;
- таке, що принижує гідність, поведження із особами у слідчих ізоляторах та колоніях, зокрема через неналежні умови їх тримання та транспортування;
- відсутність ефективного розслідування вищенаведених порушень;
- відсутність ефективного розслідування жорстокого поведження з особами з боку інших приватних осіб.

У справах, у яких ЄСПЛ констатував жорстоке поведження із заявником та/або неефективний розгляд скарг на таке жорстоке поведження, відновлення попереднього юридичного стану заявника здійснюється шляхом проведення розслідування, яке б відповідало вимогам Конвенції та враховувало б висновки ЄСПЛ у кожній конкретній справі.

Основними причинами констатованої ЄСПЛ масовості порушень ст. 3 є:

- пострадянський характер діяльності органів міліції у сфері розслідування злочинів, пов'язаний із низькою компетентністю працівників, їх перевантаженістю, низькими морально-діловими якостями;
- адміністративну практику, що склалася в органах суду та прокуратури, націлену на співіснування із вищезазначеною практикою органів внутрішніх справ та її мовчазне визнання нормою;
- норми КПК 1960 р., що ґрунтувалися на принципах інквізиційного процесу, обмежували права сторони захисту та надавали можливість вчиняти вищезазначені дії поза ефективним контролем суду, норми КУпАП 1984 р. та закону «Про міліцію» 1990 р., які надавали можливість використовувати вразливе становище осіб, затриманих в адміністративному порядку;

- матеріальний стан ізоляторів тимчасового тримання, слідчих ізоляторів, колоній та засобів конвоювання та перевезення осіб, якій з одного боку відображає радянське ставлення до затриманих та ув'язнених, а з іншого – є фізично застарілим та таким, що не підтримується у належному стані.

Частково вказані проблеми було усунуто шляхом схвалення нового КПК та внесення низки змін до адміністративного законодавства, які посилюють гарантії затриманим особам та стороні захисту у кримінальному процесі, зменшують практичне значення доказів та відомостей, які можуть бути отримані від особи протиправним шляхом. Вагоме значення грає й запровадження інституту вторинної безкоштовної правової допомоги; суттєве зменшення з 2013 р. скарг на катування та жорстоке поводження в органах внутрішніх справ констатують й вітчизняні правозахисники.

Невирішеною залишається проблема матеріального стану об'єктів, у яких знаходяться особи з обмеженою свободою. Вагоме значення для цього мала стати державна цільова програма реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013-2017 роки, затверджена постановою КМУ від 29 квітня 2013 р. № 345, яка мала забезпечити дотримання прав і свобод людини в процесі виконання кримінальних покарань, приведення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, у відповідність з європейськими стандартами. Але оскільки цей акт було скасовано урядовою постановою від 5 березня 2014 р. процеси модернізації відповідних установ були призупинені.

Поняття «ефективне розслідування», як його тлумачать правоохоронні органи, відрізняється від усталеного розуміння цього поняття відповідно до вимог Конвенції та практики ЄСПЛ. Так, згідно з конвенційними стандартами розслідування є ефективним, якщо воно відповідає принципам: незалежності та неупередженості, ретельності, невідкладності, компетентності, залучення потерпілого і контролю громадськості. Крім того, нове розслідування у справі, у якій ЄСПЛ встановив порушення, є необхідністю для виконання конкретного рішення ЄСПЛ. І ефективним воно буде тільки за умови відповідності вищезазначеним принципам та висновкам ЄСПЛ у кожній справі, які здебільшого є досить конкретними і вказують на недоліки попереднього слідства.

Втім, ефективність виконання рішень ЄСПЛ може бути ускладнена різними строками давності, об'єктивною неможливістю розслідувати події, які мали місце 10 – 15 років тому. Проте слід нагадати, що відповідно до положень Конвенції та практики ЄСПЛ ефективним є розслідування, яке, хоч можливо і не призводить до покарання винних осіб, але за своєю суттю усуває недоліки, встановлені ЄСПЛ.

На 1201-му засіданні 5 червня 2014 р. Комітет міністрів Ради Європи розглянув питання щодо виконання Україною квазі-пілотної групи справ «Каверзін проти України» та «Афанасьєв проти України», які стосуються жорстокого поводження із заявниками в ІТТ на неефективного розслідування скарг на таке жорстоке поводження. За результатами такого розгляду Комітет висловив свою стурбованість щодо відсутності ефективного розслідування у цій категорії справ та вирішив в подальшому зосередити увагу на питаннях ефективного розслідування. Таким чином, вирішення цієї системної проблеми є одним із пріоритетів і обумовлює невідкладне вжиття відповідних заходів.

Ключовою проблемою у сфері дотримання ст. 3 Конвенції у вимірі дотримання вимог ЄСПЛ було визначено процесуальні порушення цієї норми, які можуть стати підґрунтям для винесення пілотного рішення за ст. 3 проти України. Стандартною для України практикою розслідувань фактів катувань та жорстокого поводження є здійснення цього розслідування тим самим органом, де відбулося порушення ст. 3 (службові розслідування органів внутрішніх справ та органів кримінально-виконавчої служби) або формальне розслідування таких фактів органами прокуратури.

Для таких розслідувань притаманні такі риси:

- упередженість осіб, що здійснюють розслідування та затверджують його результати через службові, корупційні та/або тісні процесуальні зв'язки з особами, що вчиняли катування чи жорстоке поводження;

- свідоме непроведення особами, що здійснюють розслідування, мінімальних необхідних дій із витребування та оцінювання доказів щодо відповідних подій;

- завідома та об'єктивна відсутність реальних процесуальних гарантій потерпілого від катування в умовах службового розслідування;

- явна неспіврозмірність вжитих за підсумками розслідувань покарань обсягу порушених прав людини.

Вказані обставини легко вбачаються з матеріалів, що надаються ЄСПЛ для аналізу під час процесу за заявами щодо порушень ст. 3, саме вони становлять основне підґрунтя для винесення ним рішень проти України.

Вказані обставини зумовити пропозицію Секретаріату Комітету міністрів Ради Європи до КМ РЄ при розгляді питання щодо виконання Україною рішень ЄСПЛ «зосередитись на питаннях ефективного розслідування, включаючи проблему строків давності, створення Державного бюро розслідувань та ефективного відшкодування» (порядок денний 1201-го засідання КМ РЄ 3–5 червня 2014 р.).

Для забезпечення ефективних розслідувань слід вжити таких заходів:

- передати функції розслідування катувань та жорстоких поводжень з органів, що здійснюють кримінальні провадження та нагляд за такими провадженнями (тобто з міліції та прокуратури) до процесуально та адміністративно незалежного органу, який не вчиняє кримінальних проваджень, у ході яких існує високий ризик порушення його посадовими особами ст. 3 Конвенції; таким органом має бути Державне бюро розслідувань або (у випадку, якщо ДБР отримає широкі функції розслідування загально кримінальних злочинів) Національне антикорупційне бюро;

- передбачити обов'язковість кримінального провадження за усіма повідомленнями про катування та жорстоке поводження із ліквідацією практики службових розслідувань та припиненням досліджень цих подій в межах кримінального провадження, права фігурантів якого й були порушені;

- передбачити належну кваліфікацію порушень прав особи, гарантованих ст. 3 Конвенції шляхом удосконалення складу ст. 127 КК, її застосування до усіх випадків порушень ст. 3 Конвенції та належне ведення відповідних форм звітності органами розслідувань;

- забезпечити ефективне реагування національних органів на процедуру комунікації між Україною та ЄСПЛ щодо подій, які мають ознаки порушення ст. 3, шляхом автоматичного порушення або поновлення кримінального провадження за ст. 127 КК з моменту отримання від Урядового уповноваженого відомостей про комунікацію такої справи від ЄСПЛ;

- за наслідками рішення ЄСПЛ проти України якими констатовано порушення ст. 3 або затверджено умови дружнього врегулювання чи односторонньої декларації, забезпечити встановлення винних посадових осіб, їх негайне звільнення з правоохоронних органів та притягнення до відповідальності в межах відповідного кримінального провадження.

- схвалити на відомчому рівні порядок взаємодії правоохоронних органів та Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ щодо реагування на порушення принципу заборони катування та жорстокого поводження які стали підґрунтям для індивідуальних заяв до ЄСПЛ.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Молодиченко Валентин Вікторович,
*ректор Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

В умовах реформування правоохоронної системи України має розроблятися особлива парадигма національно-патріотичного виховання студентської молоді. Особливо – з огляду на зовнішні геополітичні виклики. Це завдання стосується як всього суспільства загалом, так і його конкретних інституцій. І насамперед – освітньо-навчальних закладів, котрі мають пріоритетне покликання формувати й розвивати національне усвідомлення та патріотичний дух курсантів і студентів.

У даний час, як ніколи, необхідним є пошук нових підходів і шляхів щодо плекання патріотизму як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має давню й величну культуру, історію, досвід державницького життя, що постають потужним джерелом і підґрунтям у процесі національно-патріотичного виховання. Вони вже ввійшли до освітнього й загальновиховного простору, але нинішні суспільно-політичні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України, розробленій в червні 2015 року, серед іншого, йдеться про те, що в основу системи національно-патріотичного виховання слід втілювати ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливе місце у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про значні й тривалі державницькі традиції України [1]. У майбутніх правоохоронців саме усвідомлення спадкоємності українських державницьких традицій повинно формувати почуття національного обов'язку.

У даному контексті на особливу увагу залуговує праця видатного українського педагога Г. Ващенка «Виховний ідеал». У ній автор переконує в необхідності національного самоформування молоді. Становлення національного духу, за Г. Ващенком, базується виключно на любові до рідного народу, рідного краю. Головним завданням в царині освіти, на його думку, є гармонійне виховання української молоді, основою якого є розвиток її волі та характеру під високим гаслом: Служба Богові й Батьківщині [2, с. 10, 11]. Г. Ващенко прагнув виховати молодь свідомою своєї високої мети. Таку мету він бачить у праці людини на благо й щастя Батьківщини, до яких треба йти дорогою християнства. Здрібнілі цілі не ведуть ні до добра Вітчизни, ні до власного щастя. На думку Г. Ващенка, в основі успіху виховання лежить духовність і мораль, яка побудована на релігійних засадах. А педагогіка повинна прагнути виховати патріота, який службу Батьківщині усвідомлює як особистий обов'язок перед нею, й навіть – як сенс свого життя. Головним інститутом виховання вчений вважає родину та покладає велику надію на молодь, виховану в українській родинній атмосфері [3]. Цілком очевидно, що саме розумне й виважене поєднання виховання в родинному колі та освітньо-навчальних закладах, поряд із просвітницькою місією громадських молодіжних і релігійних організацій може дати максимальний ефект у справі національно-патріотичного виховання майбутніх правоохоронців.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку саме національно-патріотичне виховання має формувати основний стрижень усього навчально-виховного процесу сучасної школи. При цьому, школа покликана всіляко розвивати систему ідей, цінностей, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, котрі формувалися впродовж усієї української історії та відроджувати традиційні якості національного характеру: щирість, альтруїзм, доброзичливість, доброту, працьовитість, щедрість, доброзичливість тощо.

Нині особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема, у XX-XXI століттях це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності, війна за незалежність України 2014-2016 років та ін. Важливим завданням є розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями. Разом із тим, національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Так, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України націлює нас засадничо виходити з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови та культури, що зазнали дискримінації в часи колоніальної залежності України [1].

Слід наголосити, що національно-патріотичне виховання майбутніх правоохоронців – це комплексна системна та цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації тощо.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста й демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства та держави.

Складовою частиною патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози – пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України та покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Робота з військово-патріотичного виховання майбутніх правоохоронців має проводитися комплексно, в єдності всіх його складників спільними зусиллями органів державного управління, а також освітніх закладів, сім'ї, громадських організацій та об'єднань, Збройних Сил України, інших силових структур [1]. На даному етапі це завдання є як ніколи актуальним і нагальним і відображає за великим рахунком національні інтереси. При цьому, воно стосується не лише загалом освітньо-навчальних закладів, а насамперед – ВНЗ – як основної ланки даної системи.

Виходячи з того, що патріотичне виховання має спиратися на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм тощо, також слід акцентувати особливу увагу на тому, що національно-патріотичне виховання має ґрунтуватися на власних принципах, зокрема: **принципі національної спрямованості**, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави; та **принципі історичної і соціальної пам'яті**, що спрямований на збереження духовно-моральної та культурно-історичної спадщини українців й відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності тощо [1]. Лише за таких умов національно-патріотичне виховання майбутніх правоохоронців може бути ефективним і принести відчутні результати, як в ближній, так і в подальшій перспективі.

У цілому слід наголосити на визначальній ролі, і зокрема – ВНЗ, у процесі національно-патріотичного виховання майбутніх правоохоронців. При цьому, особливу роль має відігравати просвітницький чинник, завдяки якому можливо належним чином поширювати в середовищі майбутніх правоохоронців матеріали національно-історичного змісту, поряд із творами духовного змісту, котрі формують навіть певне ідеологічне забезпечення.

Також необхідно вказати на неабияку роль Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України, котра, серед іншого, націлює нас на дотриманні цілої низки вищенаведених засадничих принципів і настанов у процесі виховання та навчання майбутніх правоохоронців.

Література:

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. – № 641 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/zahody.pdf>.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 192 с.
3. Вишневецький О. Виховний ідеал у сучасній українській педагогіці / О. Вишневецький // Український виховний ідеал і національний характер: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/51146-ukranskiy-vihovniy-deal.html>.

Литвинов Олексій Миколайович,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО АКАДЕМІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На зламі тисячоліть проблеми розвитку вищої освіти мають особливе значення для нашої країни, де тривають масштабні докорінні процеси подолання управлінської та економічної кризи, остаточного переходу до ринкових відносин та формування громадянського суспільства. Багатий досвід, що його було набуто у попередні роки, свідчить про те, що в управлінні різними ресурсами навчального закладу (матеріальними, фінансовими, освітніми), найважливіше значення має саме організація підготовки майбутніх педагогічних кадрів як комплекс освітніх заходів на основі постановки перед викладачами новітніх цілей та задач, їх орієнтації у корпоративних цінностях, координації спільної праці, стимулювання їх активності та ініціативи, навчання з метою підвищення якісної ефективності праці кожного окремого співробітника.

Саме це, наш погляд, характеризує призначення нового управлінського стилю у вищому закладі освіти, його якість та ефективність, вплив на людей з різним фаховим рівнем, досвідом, кваліфікацією, спеціальними знаннями, вміннями та навичками. Тому великий практичний інтерес має окреслення основних тенденцій розвитку корпоративної культури академічного навчального закладу як основної організаційної підструктури формування новітньої системи вищої освіти в Україні на шляху її трансформації до вимог нового тисячоліття.

Визнаючи роль та значущість змін в організації навчального процесу ВНЗ, дуже важливо виходити з реалій його розвитку в умовах реформування усіх сфер життєдіяльності. Головним фактором його сучасного стану є намагання створити принципово нові інституційні засади отримання вищої освіти і на цій базі побудувати нові моделі корпоративної культури. Досвід останніх років свідчить про те, що досягти реальних зрушень у цій сфері виявилось не так просто, як на це сподівалися. Структури і методи управління, які у західних країнах розроблялися на протязі десятиріч, не можуть бути перенесені в українські умови механічно, без урахування комплексного характеру дії факторів стабілізації та дестабілізації. Слід зачекати певний час, протягом якого має бути накопичений власний досвід. В першу чергу, це стосується децентралізації корпоративних освітянських структур, більш широкого застосування контрактної системи та дистанційного навчання, створення широкої мережі філій, надання непрофільних послуг.

Не менш важливим фактором ефективного управління корпоративними ресурсами ВНЗ є побудова відносин з персоналом на якісно нових засадах, котрі головним чином базуються на відношенні до людей як до провідного ресурсу, своєрідного капіталу, а не як до фактора витрат. При цьому особливе значення має надання у розпорядження керівництва досконалих інформаційних систем, що відкриває дійсно великі можливості для отримання ними точних даних про стан роботи закладу освіти, дозволяє розробляти обґрунтовану корпоративну стратегію господарського розвитку та успішно вести конкурентну боротьбу як на “власному” ринку, так і на більш масштабних ринках.

Усе більш очевидним стає те, що головним принципом роботи сучасного розвинутого академічного закладу освіти є орієнтація корпоративної культури на довгострокову перспективу. Проведення самостійних або із залученням сторонніх фахівців фундаментальних прикладних досліджень цього стабілізаційного компоненту структури відносин управління ВНЗ, максимальне використання та всіляке стимулювання творчої активності науково-педагогічного складу, інноваційна діяльність – такі основні, на наш погляд, напрямки змін в управлінні навчальним та науковим процесом. Якщо узагальнити основні тенденції, що простежуються в управлінні вищим закладом освіти, то можна виокремити такі їх основні характеристики.

У майбутньому корпоративна культура ВНЗ має стати гнучкою, мобільною та набути можливості адаптації під кожного конкретного індивіда. При цьому адаптуватися мають не лише другорядні елементи корпоративної культури, а системоутворюючі компоненти, такі як організаційні структури, стилі і методи виховного впливу. Слід звернути увагу на необхідність роботи у напрямку прищеплювання кожному окремому працівнику тих цінностей, які пов'язані з корпоративною культурою, яка у свою чергу складається з культури кожного окремого індивіда, інтегрованої у сукупність та стимульованої цілеспрямованим впливом керівництва.

Принципового характеру у майбутньому можуть набути протиріччя, що спалахують на основі прагнень працівника з одного боку мати перспективи професійного росту, а з іншого – зацікавленості ВНЗ у результатах, а не в процесі праці. Наші спостереження свідчать, що замість гарантованої безпеки та спокійних умов праці співробітники все частіше обирають шлях до підвищення цінності власної праці, надбання необхідних для виконання більш складної роботи навичок, намагаються брати активну участь у прийнятті рішень, ризикуючи при цьому певними гарантованими цінностями. Вихід з цього для сучасного ВНЗ один – інвестувати кошти у навчання та підвищення професійної майстерності науково-педагогічного складу, підготовку співробітників до вирішення перспективних проблем.

Іншим виходом, на який ми пропонуємо звернути увагу, є налагодження групових взаємодій. Організація роботи сучасного академічного закладу освіти вимагає підвищеної уваги до створення та підтримки групового способу вирішення завдань або командного типу побудови спільної праці, котрий полягає в тому, що над конкретною проблемою, завданням або його сегментом працює кількісно обмежена група співробітників з одночасним створенням умов для взаємообміну інформацією між групами (командами), ротацією працівників, координацією керівником їх роботи тощо. Основу єдності групи складає звичайна конкуренція, яка базується на знаннях та досвіді співробітників та штучній стимуляції з боку керівництва.

Індивідуальні зусилля у майбутньому так само будуть необхідні та витребувані, але у той мірі, в якій вони не суперечать інтересам групи, не вносять в її роботу деструктиву. Функціонування у різних ролях вимагає від працівника оволодіння повним арсеналом нових вмій, які не характерні для “старої” корпоративної культури ВНЗ. Її нова модель вимагає від співробітника відповідати таким характеристикам як адаптивність, цілеспрямованість, вміння та бажання працювати у команді.

Специфічною рисою останніх років є тенденція переходу від вузької спеціалізації до інтеграції змісту і характеру освітянської діяльності, а також різних стилів управління ВНЗ. Відомо, що в умовах спеціалізації зростання виробництва забезпечується головним чином за рахунок мінімізації робіт, функцій, завдань. Підвищення рівня спеціалізації вимагає і більших зусиль щодо координації, яка покладається в основному на керівників середньої ланки. Логічним результатом цього стає зростання кількості рівнів управління і появи у співробітників відчуття повного відчуження від керівництва.

Зрозуміло, що шлях до надмірної спеціалізації є помилковим. На наш погляд, у цьому треба орієнтуватись на розвиток інтеграційних процесів. Якщо для спеціалізації

притаманний авторитарний стиль керівництва, то для інтеграції – координаційний, більш демократичний. Керівник має не наказувати підлеглим, а спрямовувати їх зусилля для досягнення бажаного результату, він має сприяти розкриттю їх здібностей, формувати з колективу групу однодумців. При такому підході організаційні структури з вертикальних мають перетворюватись на горизонтальні, з мінімальною кількістю рівнів між керівником та підлеглими – безпосередніми виконавцями.

Зазначені тенденції взаємообумовлені та взаємопов'язані, при відповідному творчому використанні можуть значною мірою підвищити ефективність роботи сучасного академічного закладу освіти. Вони виступають як своєрідні засоби та гарантії досягнення успіху, в тому числі й комерційного.

Однак переоцінювати, у той таки час як і недооцінювати їх вагу, не слід. Адже можливості досягнення високих результатів значною мірою залежать також і від зовнішніх умов, в яких функціонує ВНЗ. А це, в першу чергу, активізація та глобалізація конкуренції, інтенсивний технологічний розвиток освітніх технологій, інформатизація та швидкоплинність демографічних процесів. Для досягнення успіху ВНЗ має враховувати ці фактори у власних програмах розвитку з тим, щоб створити гнучку та мобільну організацію.

У свою чергу ця мета має бути відображена і в основах корпоративної політики вищого навчального закладу, основними орієнтирами якої стають підготовка та утримання висококваліфікованого персоналу, забезпечення швидкого реагування на зміни у наданні освітянських послуг.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Коломоєць Тетяна Олександрівна,
декан юридичного факультету Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, професор

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ОПТИМАЛЬНА СУЧАСНА ФОРМА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ МАГІСТР У ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

В сучасних умовах доктринального реформування правових засад вищої освіти, запозичення позитивного, апробованого часом і практикою зарубіжного досвіду нормотворення та правозастосування у відповідній сфері відносин, поглиблена увага, в т.ч. й вчених-юристів, повинна зосереджуватися не лише на визначенні загальних стратегічних напрямків реформування вищої освіти, а й усіх питань, безпосередньо пов'язаних з останньою. Участь вчених-юристів є необхідною для дотримання у відповідній діяльності принципу науковості, формування нового досконалого наукового базису для нормотворення і правозастосування у сфері вищої освіти. Серед всього розмаїття питань у сфері вищої освіти своєю актуальністю відрізняється, поміж інших, питання оцінювання рівня знань здобувачів рівня вищої освіти – магістр, забезпечення прозорості, об'єктивності вступної кампанії у ВНЗ, які здійснюють підготовку майбутніх юристів, в т.ч. й у ВНЗ зі специфічними умовами навчання. Слід зазначити, що в Україні функціонує достатньо розгалужена мережа ВНЗ, які забезпечують підготовку майбутніх юристів, серед яких чільне місце посідають ВНЗ зі специфічними умовами навчання, в т.ч. й на рівні вищої освіти – магістр. Однак, навіть незважаючи на певну уніфікацію правил прийому до ВНЗ, досконалою, прозорою, об'єктивно зумовленою вступною кампанією визнати і до цього часу не можна. Все це й суттєво актуалізує активну дискусію у освітянській фаховій спільноті з питань перегляду засад, змісту відповідної кампанії, пошуку оптимальних форм перевірки рівня знань здобувачів рівня вищої освіти – магістр, забезпечивши усунення будь-яких проявів зловживань з боку осіб, безпосередньо залучених до вирішення цього питання, будь-яких довільних тлумачень положень нормативно-правових актів, які покликані врегульовувати відносини у цій сфері, забезпечення прозорості, об'єктивності, спрощеності вступу до ВНЗ, в т.ч. й із специфічними умовами навчання, здобувачів рівня вищої освіти – магістр.

Навіть, враховуючи ту автономію ВНЗ, яку їм надано відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту», в т.ч. й щодо вирішення вищезазначених питань, певна уніфікація нормативної регламентації відповідних відносин, в т.ч. й на рівні МОН України, є й вона повинна залишатися (саме задля усунення подвійних стандартів, перешкод у реалізації прав осіб на здобування рівня вищої освіти – магістр, тощо). У цьому контексті схвально оцінити прагнення МОН України обґрунтувати можливість і доцільність запровадження зовнішнього незалежного оцінювання рівня підготовки осіб, які виявили бажання отримати рівень вищої освіти – магістр у ВНЗ, в т.ч. із специфічними умовами навчання. Саме зовнішнє незалежне оцінювання у формі тестування (різні рівні складності, форми зовнішнього виразу) позитивно оцінено освітянською спільнотою й вже протягом тривалого часу успішно використовується для здобувачів рівня вищої освіти «бакалавр» в Україні, що зумовлює порушення питання про можливість і доцільність запровадження зовнішнього незалежного оцінювання й для здобувачів інших рівнів вищої освіти. Щоправда, процес вирішення цього питання має бути виваженим, обґрунтованим й

передбачати наявність досконалої нормативно-правової бази. З цього питання варто виділити кілька тез.

По-перше, схвально оцінюючи пілотний проект МОН України «Зовнішнє незалежне оцінювання при вступі до магістратури за спеціальністю «Правознавство», робота над яким істотно активізувалася у 2015-2016 році із орієнтацією його практичного впровадження під час вступної кампанії 2016-2017 н.р., слід все ж таки акцент зробити на дотриманні принципу законності. Проведення відповідного тестування передбачає наявність нормативно-правових документів, які б детально регламентували відповідні відносини. Враховуючи певну новизну відповідних відносин, детальною має бути нормативна регламентація, усунувши будь-які довільні тлумачення, підстави для вільного розсуду учасників відповідних правовідносин. Цілком доцільним все ж таки вбачається першочергове розроблення й прийняття єдиних стандартів вищої правничої освіти, в яких закріпити існування зовнішнього незалежного оцінювання для здобувачів всіх рівнів вищої освіти, а потім розроблення безпосередньо зорієнтованих на врегулювання останніх нормативно-правових актів. Саме наявність стандартів усунуть будь-які дискусії у фаховій освітянській спільноті щодо змістовного наповнення текстових завдань. Питання актуалізуються з урахуванням різного підходу ВНЗ до формування навчальних, робочих планів, навчальних, робочих програм з дисциплін, зумовлюючи різний рівень підготовки здобувачів, дискусій щодо реальних можливостей реалізації права на отримання рівня вищої освіти, тощо. Саме ці питання викликали максимальну кількість дискусій у членів робочої групи-представників ВНЗ під час розробки таксономій з навчальних дисциплін у рамках вищезазначеного пілотного Проекту.

Важливим є забезпечення дотримання принципу рівності під час реалізації зовнішнього незалежного оцінювання, а саме воно має бути запропоновано щодо всіх ВНЗ, в т.ч. й зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку за рівнем вищої освіти «магістр». Навіть враховуючи той факт, що будь-яке нове явище варто задля з'ясування його переваг, недоліків, апробувати, все ж таки впровадження зовнішнього незалежного тестування має бути загальнодержавним за своїми масштабами, задля надання всім особам рівних можливостей для реалізації їх прав на здобуття рівня вищої освіти «магістр». Безперечно, певна апробація має бути, однак її цілком можна зробити протягом навчального року, який передуює вступній кампанії, тим самим усунувши численні питання, безпосередньо пов'язані із тестуванням, а також усунувши надмірну психологічну напругу у середовищі потенційних вступників, їх батьків, всієї зацікавленої освітянської спільноти. Вирішення відповідного питання має відбуватися по аналогії із запровадженням зовнішнього незалежного оцінювання здобувачів рівня вищої освіти «бакалавр», яке вже протягом тривалого часу успішно функціонує.

По-друге, відповідний процес вимагає кадрового, матеріального та організаційного забезпечення. Саме тому, його впровадженню має передувати стадія апробування, під час якої сформувати досконалу (рецензовану) базу текстових завдань, яка має постійно оновлюватися (щодо кожного року) із урахуванням тих змін, які внесені до законодавства, а також останніх досягнень правової освіти та науки. Сформованим має бути кадрове забезпечення тестування, а також методичне, організаційне забезпечення (бази для проведення, попередня реєстрація вступників, можливість корегування записів, об'єктивність перевірки, конфіденційність інформації, прозорість всього процесу тощо). Відповідний процес вимагає достатніх витрат та часу для забезпечення його оперативності, прозорості, безперервності, об'єктивності, економності тощо. Все це й вимагає його апробування, під час якого будуть виявлені недоліки із подальшим їх усуненням, й у кінцевому підсумку запровадження в межах всієї держави, у ВНЗ, в т.ч. й із специфічними умовами навчання. Саме зовнішнє незалежне оцінювання, правові засади, форми, зміст якого будуть детально визначені, уніфіковані, є оптимальною формою об'єктивного оцінювання рівня підготовки знань здобувачів рівня вищої освіти «магістр» у

межах держави, формою усунення будь-яких зловживань під час вступної кампанії, під час реалізації консультаційних прав осіб.

Батанов Олександр Васильович,
*провідний науковий співробітник Інституту
держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор*

МУНІЦИПАЛІСТИКА У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Місцеве самоврядування не тільки відкрило нову сторінку в історії демократичної державності в Україні, а й обумовило формування муніципального наукового знання, деякі актуальні проблеми становлення якого є предметом цієї публікації.

В основі формування муніципальної науки знаходяться об'єктивні соціально-політичні, господарсько-економічні, духовно-культурні, психологічні та інші передумови та закономірності виникнення, становлення та розвитку вітчизняного муніципалізму, проблеми організації та функціонування муніципальної влади та інші чинники, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального законодавства предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають на базі тієї системи самоорганізації людей, яка визнається та функціонує за місцем їх проживання.

У сучасній Україні накопичений вагомий масив спеціалізованих досліджень щодо окремих аспектів муніципальної демократії, муніципального права та процесу, проблем організації та діяльності місцевого самоврядування. Водночас є низка питань, які є абсолютно новими для сучасної юридичної науки. Актуальність та складність осмислення питань спостерігається навіть на рівні використання певних понять і категорій та формулювання їх визначень. Зокрема такими поняттями, які і на сьогодні ще не стали загально визнаними та є такими, що не сприймаються представниками певних наукових шкіл та напрямів є «муніципалізм», «муніципальна влада», «муніципальні права особи», «муніципальний лад», «муніципальний процес», «муніципальні процедури», «муніципальний режим», «муніципальні послуги», які використовуються у наукових працях з питань місцевого самоврядування вкрай рідко. Втім, не викликає сумнівів, що чітко відпрацьована та синхронізована система цих та інших муніципальних категорій може стати базою для концептуального вирішення багатьох злободенних проблем, насамперед, пов'язаних із організацією публічно-владного апарату, розмежуванням функцій, предметів відання та повноважень різних органів, які здійснюють муніципальну владу.

У зв'язку з цим, накопичений у вітчизняній науці масив муніципального знання потребує переосмислення, у тому числі з точки зору потенційних можливостей викладання відповідних знань у юридичних навчальних закладах. При цьому важливо визначитися із змістом, предметом, об'єктом, методологією, структурою та зв'язками такого знання, його якісними характеристиками, способами отримання, пояснення, оцінки, суспільно-політичної ролі. Успішному зрушенню у даному напрямі має сприяти не тільки розробка цих та інших актуальних проблем науки муніципального права та муніципальної науки в цілому, а й запровадження у навчальний процес інноваційних освітніх технологій шляхом

введення таких нових навчальних курсів як «Історія муніципально-правових учень», «Муніципальне процесуальне право», «Муніципальне статутне право», «Муніципальне виборче право», «Правові основи муніципальної служби в Україні», «Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування» тощо.

Варто замислитись і над необхідністю формування та запровадження у навчальний процес низки міждисциплінарних курсів. Так, значним кроком на цьому шляху стало б запровадження у навчальний процес абсолютно нової універсальної дисципліни, викладання якої могло б бути однаково корисним у процесі формування професійних знань у сфері місцевого самоврядування як юристів, так і економістів, соціологів, політологів тощо. Такою універсальною дисципліною, здатною довести до студента у доступній формі, спираючись на здобутки юридичної науки та законодавчі норми інформацію про місцеве самоврядування, його політичні моделі та соціальне значення, психологію поведінки у середині територіальної громади та вплив географічних чинників на її функціонування тощо могла б стати «Муніципалістика».

Запровадження такої універсальної дисципліни мало б вагоме значення в опануванні доволі важкої матерії, якою є місцеве самоврядування. Адже зрозуміти глибинні процеси, які обумовили виникнення феномену місцевого самоврядування, свідчать про колосальну цивілізаційну роль самоорганізації, підкреслюють важливість насамперед психологічного сприйняття ідей муніципальної демократії у суспільстві, добросусідських зв'язків у територіальній громаді як у ході політичної структуризації суспільства, так і формування відносин ринкової економіки, тощо спираючись на юридичні формули та конструкції взагалі не можливо.

Об'єктивно ці питання не можуть і не повинні вивчатися у рамках «Муніципального права України». Заповнити ці прогалини може саме курс «Муніципалістика». Запровадження цього курсу визначально, з перших кроків у вивченні муніципальної проблематики, сприяло б не тільки налагодженню таких традиційних міждисциплінарних зв'язків «по горизонталі» («Муніципалістика» → «Муніципальне право України» → «Муніципальне виборче право» тощо), а і, насамперед, системних навчально-освітніх блоків, зв'язаних між собою «по вертикалі» («Муніципалістика» → «Регіоналістика» → «Глобалістика»).

Варто звернути увагу й на галузевий аспект перспективи вивчення даного курсу серед таких інших, аналогічних за функціональним навантаженням курсів міждисциплінарного характеру, враховуючи, що на колосальний потенціал таких напрямів наукових пошуків, як «конституціоналістика», «адміністративістика», «цивілістика», тривалий час вказують вітчизняні вчені.

Важливість формування відповідного напрямку обумовлена й необхідністю системного підходу до вивчення проблем сучасного конституціоналізму, враховуючи його рівні та форми: муніципалізм як форма локального конституціоналізму → сучасний конституціоналізм в окремій державі → глобальний конституціоналізм, що є наслідком міждержавної інтеграції.

Основними тематичними блоками, які могли б складати систему курсу «Муніципалістика» та відігравати роль загальноорієнтуючої, вступної й узагальненої інформації про місцеве самоврядування, могли б бути: *муніципалістика* у системі знань про місцеве самоврядування; *муніципалізм* як центральна проблема муніципальної науки в цілому; *муніципальна філософія* як комплекс знань про феномен самоврядування, самоорганізацію та самоорганізовані системи; *муніципальна юриспруденція* як комплекс правових знань про місцеве самоврядування; *муніципальна політологія* як комплекс знань про політичні моделі місцевого самоврядування та його місце у політичній системі суспільства; *муніципальна економіка* як комплекс знань про основи муніципального господарювання та роль місцевого самоврядування в умовах ринкової економіки; *муніципальна соціологія* як комплекс знань про соціологічні моделі місцевого

самоврядування, його місце та значення у процесах суспільного та державного розвитку; *муніципальна культурологія* як комплекс знань про культуру місцевого самоврядування, його духовно-моральний та ідеологічний вплив на розвиток суспільства і держави; *муніципальна психологія* як комплекс знань про психологію людських відносин в середині територіальної громади та в умовах місцевого самоврядування; *муніципальна інженерія* як комплекс знань про муніципальні системи і моделі, їх особливості та можливі впливи на розвиток місцевого самоврядування з точки зору його організації, проведення виборів тощо; *муніципальна конфліктологія* як комплекс знань про конфлікти у системі місцевого самоврядування, причини їх виникнення, засоби та методи попередження і подолання тощо.

Ці та інші проблемні питання сучасної муніципалістики мають важливе теоретико-методологічне значення не тільки у процесі осмислення правової природи муніципальної влади та її функцій, її ролі в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина та в цілому осмислення сутності місцевого самоврядування та його місця у демократичному суспільстві, його політичній, економічній, соціальній та інших системах, а і (за умовою їх постановки та розв'язання) з позиції розуміння муніципального права як самостійної галузі національного права. Слід погодитись з тим, що рух до нової якості процесів правового регулювання місцевого самоврядування безпосередньо пов'язаний із самостійним функціонуванням муніципального права в системі права. Позиціонування самостійної ролі муніципального права – не просто суб'єктивний погляд на проблему, але і реально сформована науково-практична потреба. Самодостатність ролі муніципального права базується не тільки на відособлених предметі і методах, але і додаткових критеріях, до числа яких входять його ціль, завдання, принципи та функції.

На останнє зазначимо, що орієнтир на формування сучасних освітніх технологій, у тому числі й у сфері муніципального права та процесу, створив б умови для формування спеціалістів абсолютно нової генерації. Адже важко розраховувати на швидкий розвиток місцевого самоврядування в Україні, не маючи професійно підготовлених спеціалістів у цій сфері. Стан місцевого самоврядування та досвід роботи спеціалістів з розвитку територіальних громад у країнах розвинутої локальної демократії дає нам відповідні орієнтири, вагомі результати та позитивні приклади.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Заїка Юрій Олександрович,
*професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

УЧЕБНО-ИГРОВАЯ ИМИТАЦИЯ КАК ФОРМА АКТИВНОГО СЕМИНАРА

Многогранна діяльність правоохоронительних органів вимагає не тільки дотримання законодавства, але й необхідність його твердого усвоєння, в тому числі і норм галузей приватного права. В процесі здійснення правоохоронительної діяльності її співробітники безпосередньо зустрічаються з різними громадянсько-правовими інститутами без належного знання яких вони позбавлені можливості не тільки належним чином захищати права громадян, але й виконувати покладені на них професійні обов'язки.

При розслідуванні злочинів для правильної кваліфікації протиправних дій нерідко вирішальне значення належить належному знанню саме громадянсько-правових інститутів. Річ йде перш за все про інститути договірної права - договір купівлі-продажу, кредитний договір, договір позики, оренди, страхування, перевезення, подрядки, інститути спадкового права - позбавлення спадку недостойних спадкоємців, інститути недоговірної права - відшкодування шкоди, спричиненої джерелом підвищеної небезпечності, в стані крайньої необхідності, посадовими особами і ін. Розслідуючи корисні злочини співробітники правоохоронительних органів повинні мати чітке уявлення про умови дійсності угоди, основи виникнення, зміни і припинення громадянсько-правових зобов'язань, про окремі види громадянсько-правових договорів, вільно орієнтуватися в способах захисту права власності і особистих немайнових прав і інтересів. На жаль, отримання вищої юридичної освіти не завжди є гарантією, що набутий знання з часом не втрачуть своєї цінності.

Зміни вітчизняного законодавства, новітні в судовій і практиці умовляють і необхідність пошуку нових підходів до викладання громадянського права. В умовах стабільності законодавства процес викладання більшості юридичних дисциплін традиційно зводиться до вивчення і аналізу численних нормативних актів і орієнтує майбутнього фахівця на механічне усвоєння величезної маси правової інформації.

В сучасних умовах нормотворчості, коли законодавець, з однієї сторони, принципово переглядає свій підхід до того чи іншого громадянсько-правового інституту, так за відносно невеликий проміжок часу деякі закони втрачають силу або були прийняті в новій редакції, а в інші, було внесено стільки численних змін, що по суті, від їх первинної редакції нічого не залишилось, така концепція викладання навчального матеріалу і підготовки фахівців-юристів не може бути ефективною. Викладач повинен відмовитися від методу примітивного відтворення законодавства і навчального матеріалу.

Вторая проблема, которая существенно тормозит подготовку специалистов в высших учебных заведениях системы министерства внутренних дел – это традиционное отношение курсантов и слушателей, а иногда и самих преподавателей, к изучению цикла гражданско-правовых дисциплин как чему то второстепенному и лишнему. И следствием этого является односторонняя подготовка специалистов, которая лишает их возможности в дальнейшем выйти за пределы узких специальных знаний.

Целью формирования курсанта не только желание надлежащим образом освоить цикл, но и доказывать практическую значимость знаний гражданского, трудового, семейного и других отраслей частного права. Указанные обстоятельства обуславливают необходимость постоянного поиска наиболее эффективных способов подачи учебного материала, его освоения и закрепления. Среди активных методов обучения одно из ведущих мест принадлежит активно-имитационным способам – деловым играм и учебно-игровым имитациям во время которых имитируется реальная профессиональная деятельность на конкретной модели, а курсанты выполняют соответствующие профессиональные функции отдельных работников правоохранительных или юрисдикционных органов. Характерными признаками учебно-игровой имитации являются:

- наличие более-менее сложного задания или проблемы, с которой присутствующих знакомит преподаватель;
- создание множественности игровых ситуаций и, соответственно, множества возможных решений;
- формулировка конкретных вопросов на имитационной модели, которая характеризуется значительной гибкостью;
- распределение между курсантами определенных ролей, причем одну из них активную, «атакующую», «ведущую» выполняет или сам преподаватель или инициативный курсант;
- состязательность во время отработки модели, которая позволяет на любом этапе легко заменить одного участника другим;
- активная позиция преподавателя, который контролирует механизм проведения занятия и по ходу проведения вносит коррективы, меняя условную модель и активизируя участников дополнительными заданиями.

Целью учебно-игровой имитации является не только надлежащее усвоение учебного материала, но и приобретения практических навыков поведения в конкретной ситуации в которой может оказаться будущий работник правоохранительных органов. Учебно-игровая имитация выступает одновременно и способом обучения, и способом контроля, и способом поощрения.

По сравнению с деловой игрой учебно-игровая имитация при некоторых недостатках имеет и ряд неоспоримых преимуществ. Во-первых это более простой способ обучения внедрение которого требует значительно меньших затрат времени и средств на его подготовку и применение. Базой, как правило, выступает учебный материал с которым слушатели знакомятся в процессе подготовки к занятиям.

Во-вторых распределение ролей имеет место на самом занятии, что предполагает отсутствие «статистов» как это имеет место при деловой игре. Безусловно конкретная учебно-игровая имитация требует и определенной подготовки, отработки учебного материала, основных и дополнительных (по рекомендации преподавателя) вопросов темы, знакомство с определенной судебной практикой.

Успешное проведение занятия значительной мерой зависит от выбора имитационной модели, которая должна выглядеть достаточно естественной, с возможной ссылкой на пример из судебной практики, сообщение в средствах массовой информации, случай, с которым курсанты знакомы непосредственно. Модель не следует перегружать второстепенными деталями, лишними отступлениями. Такое занятие должно

ориентировать курсанта на развитие и стимуляцию осмысленной деятельности, демонстрацию умения принятия обоснованного решения в конкретной ситуации. Необходимо учитывать, что главная цель конкретной учебно-игровой имитации – это не принятие «самого лучшего решения» его существование, особенно при разрешении частно-правовых споров может быть достаточно сомнительным, а сам *процесс* познавательной деятельности, активное осмысление игровой ситуации, возможность рассмотрения ее всесторонне в различных, иногда самых парадоксальных ракурсах с учетом наличия конкурирующих интересов участников. Поэтому не стоит пугаться неверных суждений, не следует прерывать курсантов во вред их активности, необходимо направлять эту активность в нужное русло, придавать возникшему спору черты аргументированности, доказательственности, научности.

Учебно-игровая имитация может быть использована при изучении практически любой темы курса гражданского или семейного права. Так вместо академического «заслушивания» курсантов по теме : «Договор хранения. Договор охраны» можно предложить группе «заключить» договор охраны объекта, когда одна группа курсантов представляет интересы хозяйствующего органа, заинтересованного оказании охранных услуг, а другая – представители «Охраны», участвующие в обследовании объекта, составлении акта обследования, а также «конкурирующая фирма», которая может предложить более выгодные условия договора. При рассмотрении темы «Лица» можно смоделировать явку гражданина, объявленного в судебном порядке умершем, когда бывшая жена заключила новый брак, продала полученный в наследство после «смерти» мужа дом, подарила мотоцикл брату и т.д. Благодарной почвой для проведения такой формы занятий являются практически все гражданско-правовые институты деликтного права, в т.ч. и возмещение морального ущерба. Безусловно проведение на надлежащем уровне такого занятия требует от курсантов не только соответствующих специальных знаний, но и достаточного общеобразовательного уровня развития, умения высказывать свою мысль, вести аргументированную полемику.

Активная роль в учебно-игровых имитациях принадлежит преподавателю, который должен предоставлять квалифицированную помощь в уяснении поставленной проблемы, помогать в выявлении главных вопросов, которые подлежат рассмотрению, в понимании и толковании норм действующего законодательства. Преподаватель должен акцентировать внимание курсантов на умении обобщать и анализировать материал, делать научно-обоснованные выводы, учить видеть в теории практическую составляющую, предоставлять возможность выявлять свои ошибки, недочеты, ошибочные шаги, недоработки. Использование учебно-игровой имитации требует от преподавателя усиленного внимания, контроля за занятием, которое не должно превратиться из рабочего – в дискуссию по общим вопросам, пересказ занимательных случаев и не свелось к общим разговорам.

Относительно положительных последствий такого рода занятий, то как свидетельствует практика принятия рубежного контроля, даже потенциально неуспевающий, достаточно слабый курсант, затрудняющийся воспроизвести правовую норму, в состоянии пересказать, например, права и обязанности «Охраны», основания освобождения ее от ответственности, и в целом удовлетворительно ответить на экзаменационный вопрос.

В условиях, когда в заботах об обеспечении «профильности» высшего учебного заведения объем часов, отведенных для изучения частноправовых дисциплин сокращается, использование учебно-игровой имитации в какой-то мере будет компенсировать недостатки подготовки специалистов, связанные с отсутствием практики в органах власти и управления, судебной и нотариальной практики.

Клименко Ніна Іванівна,

професор кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління
(м. Маріуполь)
доктор юридичних наук, професор

Калініна Ірина Валеріївна,

завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління
(м. Маріуполь)
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

У статті досліджуються питання щодо підготовки судових експертів, підвищення їхньої кваліфікації та професійної майстерності. Зроблено висновок, що зазначені складові потребують вдосконалення шляхом навчання експертів в юридичних вишах. Досліджено історичний розвиток форм підготовки експертів: у колишньому СРСР, у сучасній Україні. Звертається увага на підготовку і перепідготовку експертів у деяких зарубіжних країнах Східної Європи та запозичення їхнього позитивного досвіду.

Ключові слова: експерт; підготовка експертів; підвищення кваліфікації; судова експертологія.

Сучасні потреби державних експертних установ у судових експертах зумовлені як демократизацією суспільства і посиленням уваги до дотримання прав і свобод людини, так і розгалуженням системи експертних установ, нарощенням зусиль у боротьбі зі злочинними проявами. Реформування діяльності органів кримінальної юстиції щодо техніко-криміналістичного та експертного забезпечення розкриття і розслідування злочинів потребує не тільки реорганізації їх структури, а й зміни ставлення фахівців до своєї службової діяльності. Зрозуміло, що виконання цього завдання неможливе без якісної підготовки фахівців високого рівня, і безумовно – без належної перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Дослідженню питання щодо підготовки судових експертів присвятили свої наукові праці В.К. Стринжа, М.Я. Сегай, В.М. Шерстюк та інші.

Метою нашої статті є визначення доцільності та можливості підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України, дослідження питання підвищення кваліфікації судових експертів та їхньої професійної майстерності, аналіз практики підготовки експертних кадрів у деяких зарубіжних країнах.

Підвищення рівня професійної майстерності експертів потребує подальшого удосконалення їх навчання в юридичних вишах. Умовою успішного навчання є правильне визначення «моделі спеціаліста», тобто системи показників, якій повинен відповідати експерт – випускник вишу.

Розрізняють модель діяльності спеціаліста і модель його професійної підготовки. Модель його підготовки – це схематичне відображення обсягу та структури суспільно-політичних, організаційно-управлінських, морально-етичних і професійних знань, властивостей і навичок, які необхідні для трудової діяльності [1, с. 18].

У спеціальній літературі розроблена модель експертної діяльності. Експерт повинен володіти високими морально-етичними якостями, бути принциповим, здатним до творчого аналітичного мислення, уважним, наполегливим. Він повинен знати основи теорії права, основні положення кримінального, цивільного, господарського й адміністративного процесів, що стосуються судової експертизи, інші нормативні акти, які регламентують її призначення і проведення (положення, інструкції тощо), а також апаратуру, використання якої передбачають відповідні методики дослідження, мати навички роботи з нею.

Підготовка експертів-криміналістів у СРСР здійснювалася в одному виші – Волгоградській вищій слідчій школі МВС СРСР, де у 1975 р. був створений експертний факультет. Навчання проводилося протягом чотирьох років по спеціальній програмі.

Виші (юридичні інститути і юридичні факультети університетів) не забезпечували підготовки експертів. Вони готували криміналістів широкого профілю слідчого-прокурорської та судової спеціалізації, які вивчали дисципліни кримінально-правового циклу. Однією із важливих профільюючих дисциплін цього циклу є криміналістика. Криміналістика та розроблювані на її основі спецкурси дають особі, що навчається, певні знання про науково-технічні засоби боротьби зі злочинністю, тактичні прийоми та методи їх використання, ознайомлюють з тактикою проведення слідчих дій і методикою розслідування окремих видів злочинів. Криміналістичних знань та знань із галузі суміжних кримінально-правових, кримінально-процесуальних дисциплін, знань із спеціальних прикладних юридичних дисциплін, а також судової психології, судової медицини, правової кібернетики, які отримують студенти у вишах, недостатньо для того, щоб стати експертом-професіоналом. До того ж навчання у судово-прокурорсько-слідчій спеціалізації у вишах також проводиться не на належному рівні.

Для вивчення рівня професійної підготовки молодих спеціалістів до роботи експертами-криміналістами нами проводилося спеціальне анкетування експертів-криміналістів Київського, Харківського й Одеського НДІСЕ (78 осіб). Результати анкетування показали, що експерти відчувають потребу у більш глибоких знаннях загальної теорії експертизи, судової ідентифікації, основ фізики, поліграфії, неорганічної хімії тощо. Під час навчання студенти не опановують на достатньому рівні навичками використання оптичних технічних засобів (мікроскопи, прилади, які засновані на використанні невидимих промінів), фотографічної техніки, лазерної техніки, електронної мікроскопії. Це пояснюється тим, що в юридичних вишах (особливо на юридичних факультетах університетів) відсутня інструментально-технічна база, яка необхідна для навчання спеціалістів на рівні сучасних вимог. Результати анкетування свідчать про необхідність спеціальної підготовки експертів-криміналістів в юридичних вишах для системи Міністерства юстиції (МЮ) України.

В Україні готують експертів тільки для системи МВС України в Донецькому юридичному інституті МВС України (до 2014 р.) і в Київському навчально-науковому інституті підготовки спеціалістів для експертно-криміналістичних підрозділів – факультеті № 2 Національної академії внутрішніх справ.

М.Я. Сегай відзначав, що обсяг предмета судової експертології не обмежується вивченням тільки закономірностей загальної методології і структури експертного пізнання.

Як будь-яка теорія вона реалізує себе у практичній діяльності той галузі, яку вона забезпечує. Судова експертологія не може обходити розробку наукових основ організаційно-управлінського аспекту, які забезпечують ефективне функціонування державних судово-експертних установ, як важливої складової судоустрою та судочинства [3, с. 26].

До того ж судова експертологія як наука повинна «попіклуватися» щодо оновлення своїх кадрів як вчених, так і експертів-професіоналів. Тому невідкладним завданням є розробка предмета і змісту навчальної дисципліни «Судова експертологія».

Такий навчальний курс стане умовою розробки атестованих програм під час присвоєння експертам спеціалізації, навчальних планів магістратури й аспірантури [4, с. 750].

У зв'язку з недостатньою підготовкою до експертної роботи випускників вишів експертні заклади організують для них додаткові навчання за індивідуальною програмою під керівництвом досвідчених наставників, практикують навчання на заочних курсах експертів за дев'ятимісячною програмою, яка передбачає виконання контрольних робіт, здачу екзаменів, а також стажування.

Такий шлях підготовки експертів є неефективним. Доцільніше було б створити спеціалізовані групи в окремих юридичних інститутах і на юридичних факультетах університетів, чия матеріальна-технічна база відповідає вимогам для навчання студентів.

У зв'язку із розвитком судової психології та посилення уваги до охорони навколишнього середовища у деяких вишах СРСР почалася підготовка відповідних спеціалістів. Так, у 1982 р. на факультеті психології Ленінградського університету була створена спеціалізація студентів по юридичній психології для викладання юридичної психології та проведення судово-психологічної експертизи [5, с. 194].

На біологічних факультетах шести університетів СРСР готували експертів-екологів. Зазначені спеціалісти залучалися як експерти під час розслідування злочинних порушень правил охорони навколишнього середовища. У 2013 р. була створена експертна спеціалізація у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, де проводиться навчання у формі підвищення кваліфікації після бакалаврату.

Одночасно з підготовкою судових експертів у юридичних вишах доцільно було б відновити практику середини минулого століття щодо очної підготовки експертів, наприклад на спеціальних курсах НДІСЕ, загальною тривалістю від півріччя до року.

Важливе значення має належна організація підвищення кваліфікації експертів. Існують різні форми цієї роботи. Зокрема, експерти-криміналісти підвищують кваліфікацію у провідних НДІСЕ шляхом проходження стажування, рецензування висновків тощо.

У зв'язку із комплексним проведенням окремих видів експертиз, що активно впроваджується, для підвищення їхньої ефективності необхідно щоб експерти оволоділи не тільки своєю спеціальністю, але й основами суміжних спеціальностей. З цією метою співробітниками Київського НДІСЕ та Бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України були розроблені програми підготовки співробітників судово-експертних установ МЮ по судово-медичній експертизі, а співробітників системи МОЗ – по трасологічній, судово-балістичній і судово-автотехнічній експертизам, розраховані на 40-60 академічних годин лекційних і семінарських занять.

Підвищенню кваліфікації експертів сприяють також наукові конференції та семінари. Особливо корисними є предметні науково-практичні семінари, які проводяться або за загальнотеоретичними, або ж за вузькими спеціальними питаннями. Вони поширюють кругозір судових експертів, допомагають дослідити основні наукові галузеві проблеми, засвоїти нові методики, обговорити недоліки експертної практики та намітити заходи щодо їх усунення, розв'язати спірні питання, які є в експертів.

Професійний рівень експертів підвищує і науково-дослідна робота, яку вони проводять.

Заслуговує уваги підготовка та перепідготовка експертів у країнах Східної Європи. Вона здійснюється у різноманітних організаційних формах. Так, експертні кадри для системи МВС Польщі після отримання вищої освіти проходять спеціальну підготовку спочатку на курсах протягом року, після цього шість місяців працюють під контролем досвідчених спеціалістів Інституту криміналістики, а потім 1,5 роки – під контролем спеціалістів на місцях. Аналогічно готуються експерти в Угорщині та Чехії.

Цікавим є досвід підготовки експертів у Німеччині, який може бути запозичений у нашій державі. Після закінчення вищого навчального закладу його випускники проходять річну підготовку за своєю майбутньою спеціальністю у секції криміналістики університету імені Гумбольдта, яка завершується складанням іспиту із криміналістики та захистом дипломної роботи. Після цього спеціалісти можуть працювати експертами у поліції та виступати у суді. Через кожні два роки вони проходять місячну перепідготовку за індивідуальними програмами, які складаються з урахуванням результатів рецензування їхніх висновків та необхідності ознайомлення з новими приладами та методиками експертних досліджень.

В зарубіжних країнах Східної Європи також використовуються такі форми підвищення кваліфікації, як стажування, участь у навчально-методичних семінарах, конференціях, колоквиумах тощо [6, с. 25].

Отже, основними критеріями, за якими оцінюється діяльність судового експерта та його компетентність, є освіта судового експерта, досвід його професійної діяльності у сфері науки або практики, які необхідні для проведення експертизи, рівень перепідготовки та підвищення кваліфікації за певною експертною спеціалізацією.

Література:

1. Смирнова Г.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Г.Э. ССмирнова. – Л., 1977. – 136 с.
2. Грузкова В.Г. Психологические и организационно-методические аспекты профессионального отбора и подготовки судебных экспертов в системе МЮ СССР / В.Г. Грузкова // Криміналістика і судебна експертиза. – К., 1982. – Вып. 25. – С. 43-47
3. Сегай М.Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М.Я. Сегай // орія та практика судової експертизи і криміналістика. – Х.: Право, 2003. – Вип. 3. – С. 25-32
4. Сегай М.Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М.Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України, 2003. – № 2 (38) – № 3 (34). – С. 748-761
5. Курбатова Т.Н. К вопросу о подготовке кадров по юридической психологии / Т.Н. Курбатова // Прподавание юридической психологии и ее практическое применение. – Тарту, 1986. – С. 193-195
6. Клименко Н.І. Європейська мережа судово-експертних установ / Н.І. Клименко // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 1 (100). – С. 24-26

Аннотація

В статтє исследуются вопросы о подготовке судебных экспертов, повышении их квалификации и профессионального мастерства. Сделан вывод, что указанные составляющие нуждаются в совершенствовании путем обучения экспертов в юридических вузах. Исследовано историческое развитие форм подготовки экспертов: в бывшем СССР, в современной Украине. Обращается внимание на подготовку и

переподготовку экспертов в некоторых зарубежных странах Восточной Европы и заимствования их положительного опыта.

Summary

Klimenko N.I., Kalinina I.V. As for the training of forensic experts.

The article presents a general description of activities of the expert service, solved their particular functional responsibilities (administrative, expert and consulting, prevention, communication and regulatory, disciplinary, educational, psychological).

At the research work the technology of professional and pedagogical training of experts was identified and its teaching component was characterized, which was intended to bring the role and importance of pedagogical knowledge in the profession of expert service, seek the range of skills and teaching techniques that are professional and ethical orientation form their manifestations.

It is proved that the developed and experimentally verified progress of professional and educational training expert services contributed to the positive motivation to the teaching of knowledge, raising its level formed as purely professional, and general pedagogical competence.

During the scientific research it was found that the effectiveness of professional and educational training relied completely on subject-subject interaction between teachers and students, training of teachers to the professional and pedagogical training of expert service, selection of graduates of higher technical educational institutions inclined to expert activities, appointment individuals with the organizational, methodological, educational skills and high moral qualities to work at professional managers courses and teacher training.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Крестовська Наталя Миколаївна,
*професор кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична
академія»,
доктор юридичних наук, професор*

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ

Ювенальна юстиція є порівняно новим для вітчизняної юриспруденції та педагогіки вищої школи науковим та навчальним напрямком. Ідеї ювенальної юстиції залучають до неї безліч прихильників, що характерно, у першу чергу не юристів, а представників інших областей знання: лікарів, психологів, педагогів. Їхній ентузіазм і громадянська відповідальність завжди й усюди цінувалися дуже високо, але очевидно й те, що теоретична та практична підготовка непрофесійних ентузіастів ювенальної юстиції залишає бажати кращого. Для створення та функціонування ювенальної юстиції необхідні кадри юристів-ювеналістів, підготовка яких може вестися тільки в рамках навчальних закладів юридичного профілю.

Зважаючи на концепт юстиції, дружньої до дитини, яка є вищим на сьогодні рівнем розуміння та формування ювенальної юстиції, запровадження якого є неминучим у процесі євроінтеграції України, ювенально-правові знання є необхідними для усіх категорій правоохоронців. Не можна не погодитись з П.Д. Біленчуком у тому, що необхідні системні, комплексні, консолідовані, методологічні та гносеологічні рекомендації щодо надійного, світоглядного, професійно орієнтованого наукового забезпечення особливостей здійснення судового пізнання та доказування у ювенальній сфері судочинства [1, с. 6]. Підтримки заслуговує ініціатива Є.С. Назимка щодо уведення курсу ювенальної пенології, концепцію та програму якої він нещодавно презентував [2, с. 303-310]. Утім, як уявляється, саме навчальна дисципліна «Ювенальна юстиція» є своєрідним пропедевтичним курсом для усіх тих правоохоронців та суддів, які будуть працювати з дітьми.

Метою навчальної дисципліни «Ювенальна юстиція» є формування у студентів/курсантів комплексу знань, умінь та навичок захисту прав дитини, попередження правопорушень дітей та юнацтва, забезпечення законності та гуманності у слідстві у справах неповнолітніх, а також при виконанні судових рішень щодо них. Як уявляється оптимальним є включення до навчальної дисципліни «Ювенальна юстиція» наступних тематичних блоків: 1) теоретико-правовий та історико-правовий блок: поняття та принципи ювенальної юстиції, історія її створення; 2) сучасні моделі ювенальної юстиції; 3) міжнародно-правові стандарти ювенальної юстиції; 4) кримінально-правовий блок: особливості кримінально-правового впливу на неповнолітніх, особливості участі неповнолітніх у кримінальному процесі, особливості виконання кримінальних покарань та пробації щодо неповнолітніх, ювенальна кримінологія та віктимологія; 5) адміністративно-

деліктний блок: особливості реагування на адміністративні проступки неповнолітніх, засоби протидії та запобігання насильства щодо дітей; 6) реабілітаційний блок концентрується на проблематиці задоволення потреб дітей – жертв правопорушень, насильства та жорстокого поводження; 7) характеристика національної системи органів, служб і установ для дітей та перспективи реформування ювенальної юстиції.

Перший тематичний блок дає уявлення про основні теоретичні аспекти, принципи та функції ювенальної юстиції, її місце в системі органів державної влади та визначає її співвідношення з інституціями громадянського суспільства, коротко інформує про історію її створення.

© Крестовська Наталя Миколаївна, 2016

Й з сучасними системами ювенальної юстиції, які виступають як моделі розмежування судовоцентричної моделі, адміністративної моделі та плюралистичної моделей ювенальної юстиції, по-друге, за принципом розмежування каральної та відновної парадигм ювенальної юстиції. Відновне правосуддя виступає як вид юридичної практики, метою якої є реституція, тобто повернення до ситуації, яка існувала до вчинення злочину. Основна риса та перевага відновного правосуддя для неповнолітніх полягає в тому, що воно не є ні каральним, ні пробачливим. Воно не заперечує необхідності відповідати за злочин, але при цьому реагування на злочин є некаральним. Найбільш поширеною процесуальною формою відновного правосуддя є примирна процедура, в якій потерпілий, правопорушник та інші індивіди активно сумісно беруть участь у вирішенні проблеми, яка виникла через вчинення злочину, за участю третьої незацікавленої сторони. Існує декілька моделей таких примирних процедур: медіація (посередництво, конференція) жертви та правопорушника; кола правосуддя (традиційна для корінних мешканців Північної Америки програма примирення за участю сторін конфлікту та їх родичів); сімейні конференції (традиційна для корінних мешканців Нової Зеландії програма примирення за участю сторін конфлікту, їх родичів та третьої незацікавленої особи).

Третій тематичний блок спецкурсу присвячений міжнародно-правовим стандартам ювенальної юстиції. Дається коротка характеристика міжнародним стандартам прав дитини та міжнародним міжурядовим та неурядовим організаціям, які працюють у сфері захисту прав дитини. На цьому тлі детально аналізуються головні міжнародні акти ювенальної юстиції – Мінімальні стандартні правила ООН щодо ювенальної юстиції (Пекінські правила), Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності неповнолітніх (Ер-Рядські принципи) та Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі. Окремо варто зупинитись на актах м'якого права щодо ювенальної юстиції: Зауваженні загального порядку Комітету з прав дитини «Права дітей в рамках ювенальної юстиції» № 10 (2007) та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої дитині» (листопад 2010 р.). За «Керівними принципами» юстиція, дружня дитині – це судова система, що гарантує дотримання прав дитини та їхню ефективну реалізацію на найвищому можливому рівні, з урахуванням нижчезазначених принципів і рівня зрілості дитини і розуміння дитиною обставин справи. Зокрема, це – доступна система правосуддя, що відповідає вікові дитини, швидко працює, є дбайливою, адаптованою і спрямованою на задоволення потреб і реалізацію прав дитини, що поважає права дитини, у т.ч. права на встановлений законом порядок, участь у судовому провадженні і його розуміння, повагу до особистого і сімейного життя, право на недоторканість і гідність [3, II (с)].

Четвертий блок спецкурсу побудований на аналізі норм національного кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також досягнень сучасної кримінологічної науки. Цей блок розпочинається з визначення поняття «дитина у конфлікті з законом». Детально аналізуються заходи кримінально-правового впливу щодо дітей у конфлікті з кримінальним законом: 1) покарання; 2) засудження і звільнення від покарання з випробуванням; 3) засудження і звільнення від покарання по амністії

(помилуванню); 4) звільнення від покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру; 5) звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру; 6) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим, дійовим каяттям або взяттям на поруки. Серед кримінологічних сюжетів особлива увага приділяється ранній профілактиці делінквентності та девіантної поведінки дітей.

П'ятий блок навчальної дисципліни присвячується особливостям реагування на адміністративні проступки неповнолітніх, зокрема, особливості провадження у таких справах. Особливий акцент робиться на системі заходів превенції домашнього та педагогічного насильства щодо дітей та засобах протидії їм.

Шостий тематичний блок зумовлений соціальним наповненням поняття ювенальної юстиції. Тому тут звертається увага на психолого-педагогічних аспекти ювенальної юстиції. Юстиція, дружня до дитини, має однаково уважно ставитись до потреб, інтересів, поглядів дитини-правопорушника, дитини-потерпілого, дитини-свідка, взагалі – до будь-якої дитини, що потребує правової та соціальної допомоги. І дитині-правопорушнику, і дитині – жертві правопорушення має надаватись правова, соціальна, психологічна допомога, мають бути забезпечені її права на охорону здоров'я, на отримання освіти тощо.

Завершальний тематичний блок спецкурсу присвячується організаційно-правовим засадам сучасної національної системи органів, служб та установ для неповнолітніх, а також аналізу перспектив реформування ювенальної юстиції в Україні. При цьому зазначається, що в Україні уже існують окремі елементи ювенальної юстиції.

Формування компетентностей у сфері ювенальної юстиції має здійснюватися з урахуванням новітніх ефективних навчальних технологій, зокрема, кейс-методу з обов'язковим дослідженням національної судової та адміністративної практики та практики Європейського суду з прав людини, спеціальних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, періодичних звітних доповідей України Комітету з прав дитини та заключних висновків Комітету щодо них. Доцільно проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини у справах: *Stoica v. Romania*, no. 42722/02, 04 March 2008, *Darraj v. France*, no. 34588/07, 04 November 2010, *Çiğnerhun Öner v. Turkey* (no. 2), no. 2858/07, 23 November 2010 (в усіх цих справах було встановлено порушення поліцією прав неповнолітніх), а також рішення у справі «Ічин та ін. проти України», 21 грудня 2010 р. (незаконне утримання під вартою неповнолітніх). Цікавими та ефективними для формування умінь та навичок у цій сфері можуть стати навчальні дебати та дискусії, робота в юридичній клініці.

Запровадження навчальної дисципліни «Ювенальна юстиція» у підготовці сучасного правоохоронця стане реальним кроком на шляху оновлення ювенальної юстиції в Україні.

Література:

1. Біленчук П.Д. Підготовка юристів нової генерації. Світовий досвід та реалії українського класичного університету / П.Д. Біленчук // Віче. – 2013. – № 22. – С. 6-8.
2. Назимко Є.С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія : монографія / Назимко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 384 с.
3. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині (Прийняті Комітетом Міністрів 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів).

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Овчаренко Світлана Володимирівна,
професор кафедри філософських та соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України,
доктор філософських наук, професор

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правоохоронна система держави є важливим елементом державного управління, від професійності та доцільності діяльності котрої залежать загальні успіхи розвитку суспільства та його добробуту. При цьому слід зазначити, що виконання службових обов'язків в цій сфері є виявленням як особистих мотивацій особового складу, так і загального системного осмислення значення процесу контролю суспільно девіантної поведінки для процесу сталого розвитку та стратегії суспільних перетворень. Особисті мотивації особового складу правоохоронної системи держави в сучасному світі розглядаються як складова соціального капіталу нації, який має економічне і гуманітарне виявлення. Мотивації правоохоронця виявляють його світоглядні настанови.

Очевидно, що світогляд правоохоронця – це складне утворення, в якому конкретна людина визначає свої власні моральні пріоритети, проте у професійних ситуаціях вони мають бути співвіднесені з цілями та стратегіями розвитку держави, якій вони служать. Тому говорити про процес формування світогляду правоохоронців ми маємо у двох вимірах – у вимірі морально-психологічного становлення особи та у вимірі змісту загальних державних цінностей.

Сучасне українське суспільство, що утворює державу має досить розмаїту систему особистісних і групових ціннісних орієнтацій, що потрібно брати до уваги при визначенні ідеології та світоглядної спрямованості державного управління, одним з елементів якого є правоохоронна система. При цьому слід розглядати систему державних цінностей як систему маркерів лояльності громадян до країни, в якій вони мешкають. Цінності, що можна охарактеризувати як цінності держави, мають утворювати систему моральних орієнтирів як для громадян, так для і влади, які унормовують основні сфери і зміст взаємодії між ними.

Цінності держави формують позитивну суспільну мету, шлях до досягнення котрої долають разом влада і громадяни держави. Ця мета утворює ціннісну спрямованість діяльності всіх ланок управління державою, і наближення до неї є основним критерієм ефективності їх функціонування для громадськості. Отже, і правоохоронну систему громадяни оцінюють за наближенням до вимог загальних суспільних цінностей.

В загальному плані цінності держави є конвенційною формою моральної істини, яку поділяють всі громадяни країни. Для ефективного використання ціннісних важелів впливу на державні процеси має бути утворена мережа скоординованих ціннісних рядів, які забезпечують взаєморозуміння між всіма службами, які діють від імені держави, і громадянами. Виконання службових обов'язків правоохоронцями в демократичній державі є виявленням ціннісних орієнтацій загальнодержавного, а не корпоративного чи партійного характеру, оскільки в їх реалізації чітко можна побачити поділ на події та вчинки позитивні і негативні. Такий поділ завжди є оціночним і завжди є виявленням світоглядних орієнтацій або окремого правоохоронця, або загальної світоглядної настанови всієї правоохоронної системи.

Коли йдеться про те, що правоохоронні органи є людиною, слід зазначити, що в країнах з багатовисхідними і демократичними формами правління наступність державних цінностей забезпечується декількома способами. По-перше, основні цінності держави закріплені в її конституції або в інший, прийнятний за традицією, спосіб фіксації світоглядних орієнтацій державного управління. По-друге, цінності державного управління формуються в рамках міжнародної співпраці в гуманітарній і соціально-економічній сфері. І по-третє, в законах та нормативних актах держави.

Конституція України у світоглядному підґрунті має положення, які відображають потенційну загальну гуманістичну спрямованість всієї системи державного управління. Історично довгий розвиток гуманістичної ідеології сприяв створенню в європейській культурі особливого кола питань, які пов'язані із визначенням ґрунтовних засад існування людини як істоти, що має певні привілеї серед всіх інших живих істот. І ці привілеї пов'язані з її особливим центральним місцем у всесвіті, завдяки чому вона має особливу цінність для цілісності існування світу. На цьому підґрунті сформувалися сучасні уявлення про права людини, які їй належать невід'ємно від народження і не залежать від її соціального і майнового стану.

Основним ідеологічним стрижнем сучасного розуміння невід'ємних прав людини є право на життя, на захист якого має бути спрямована як діяльність держави в цілому, так і окремого її громадянина. Саме тому будь-яка подія, що загрожує життю людини, чи створює несприятливі для життя умови, карається за державними законами найсуворішим чином.

Ідеологічно виникнення сучасних держав не в останню чергу було пов'язане з проголошенням захисту прав її громадян вищою соціальною цінністю. Держава в межах своїх владних повноважень брала на себе зобов'язання забезпечувати права і свободи людей, які в свою чергу віддячували державі за її турботу громадянською лояльністю та виконанням громадянських зобов'язань перед нею. Таким чином укладався соціальний договір між державою і громадянином про взаємоповагу, в якому кожна із сторін могла сподіватися на допомогу у скрутний час.

Відтворюючи цей ідеологічний припис, сучасна держава, що проголошує гуманістичний світогляд своєю провідною політичною доктриною, вважає забезпечення та захист прав і свобод людини головною соціальною метою і першочерговим обов'язком державно-управлінської діяльності.

Формування світогляду професійного правоохоронця є складним і довготривалим процесом, який базується на навичках і вміннях, що закладаються ще у дошкільному та шкільному віці. До виконання службових обов'язків в правоохоронній системі завжди приступає особа як цілісність, яка демонструє суто професійну кваліфікацію одночасно з притаманними їй моральними, світоглядними та комунікативними рисами. Всі особистісні характеристики виховуються тривалим процесом навчання, як у формалізованих, так і неформалізованих формах, що варто брати до уваги при обговоренні проблем світоглядної орієнтації професіонала в правоохоронній системі. Тому вважати програми навчання у

вищій школі чи програми підвищення кваліфікації єдиним і абсолютним джерелом формування світогляду правоохоронця, принаймні, наївно. Тому при формуванні вимог до системи професійного навчання правоохоронців потрібно означити дві концептуальні сфери їх підготовки – сферу, що спрямована на конкретні посадові навички (тобто інструментальну), та сферу, яка орієнтована на формування сучасного бачення процесів розвитку суспільства і його стратегічних перспектив (тобто світоглядну). У цих двох взаємопов'язаних елементів професійної освіти майбутніх фахівців різна мета.

Інструментальні аспекти навчання мають бути сконцентровані на конкретних практичних вміннях, які є щоденно затребуваними у повсякденному виконанні посадових обов'язків. Світоглядні ж компетенції мають на меті інший аспект професіоналізації правоохоронців - спрямованість на формування загальних етичних настанов та культури комунікації, здатність до осмислення певної соціально-політичної ситуації в її системній цілісності, вміння бачити стратегічні перспективи та наслідки службових вчинків. В повсякденній практиці компетенції світоглядного гатунку здебільшого є контекстуальними для виконання конкретних посадових обов'язків, але і такими, що закладають підґрунтя морального регулювання діяльності правоохоронців. Несталість, нерозвиненість світоглядних компетентностей правоохоронця критичним чином впливає на загальну організаційну культуру діяльності правоохоронної системи держави.

Світоглядні компетентності правоохоронців потрібно розглядати як такі, що вже попередньо сформовані, але в процесі професійної підготовки підлягають подальшому корекції з огляду на загальносуспільну значущість діяльності правоохоронної системи держави. Фундаментальним світоглядним приписом має бути спрямованість професійної діяльності правоохоронця на захист прав людини, виходячи зі світоглядних принципів Конституції України.

Світоглядні складові професійної компетентності можуть розглядатися як певний ресурс особистісного кар'єрного росту правоохоронця, оскільки його повноваження пов'язані з вирішенням загально соціальних та загально гуманітарних питань. Тому розподіл навчального часу в процесі професійної підготовки між курсами, які орієнтовані на формування професійних компетентностей, що безпосередньо пов'язані з посадовими обов'язками, та курсами, які спрямовані на загальний розвиток стилю та технологій мислення і широти світосприйняття, слід вважати фундаментальною вимогою до програм вищої освіти та програм підвищення кваліфікації в системі професійної підготовки правоохоронців.

Література:

1. Бех І.Д. Компетентісний підхід в сучасній освіті / І.Д.Бех [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
2. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств / Богдан Гаврилишин – К., 2009 – 574с.
3. Кузмінський А. Підготовка майбутнього фахівця в контексті компетентісного підходу / А.Кузмінський [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/plen_zasid/Kuzminskui.pdf
4. ABC of Human Rights A-K [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/topics/human.html>

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Нестерович Володимир Федорович,

*професор кафедри загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук*

ГЕНЕЗИС КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

Народна законодавча ініціатива, порівняно з традиційними інститутами безпосередньої демократії, є відносно новим засобом народної активності. Наочним підтвердженням цьому є те, що як в Давній Греції, так і Давньому Римі схожого інституту прямого народовладдя не було. Громадяни полісу мали змогу лише обговорювати проекти правових актів, але не ініціювати їх. У правових системах сучасних держав народна законодавча ініціатива вперше з'явилася у період Нового часу у конституційному праві Сполучених Штатів Америки. Його виникнення пов'язують із прийняттям у 1715 році закону штату Масачусетс, що закріпив право народної законодавчої ініціативи на місцевому рівні. А у 1898 році подібного роду поправка було внесена до Конституції штату Дакота [1; с. 52-53].

Спочатку народна законодавча ініціатива тут мала на меті зобов'язати законодавчий орган розробити і прийняти закон з пропонованого виборцями питання або, у випадку відмови парламенту зробити це, спонукати його винести питання на референдум. За таких умов розробка законопроекту завжди визнавалася функцією законодавчого органу. З часом був прийнятий інший порядок реалізації народної законодавчої ініціативи: самі виборці, які виступають з такою ініціативою, можуть або навіть повинні скласти законопроект і запропонувати його законодавчому органу. Останній або приймає цей законопроект, або виносить його на референдум. Існує і такий варіант: законодавчий орган розглядає, потім виносить законопроект на народне голосування. Водночас у деяких штатах законодавчий орган може винести на референдум свій власний, альтернативний проект закону [2; с. 69].

Лейтмотивом до появи народної законодавчої ініціативи стало зловживання законодавчою владою США у XIX столітті. У сучасний період активне її використання громадськістю як форми впливу, звертає увагу американський правник Дж. Мур, відображає загальну тенденцію недовіри виборців до законодавця [3; с. 207]. Якщо законодавець у своїй діяльності буде здебільшого відпрацьовувати надану йому фінансову допомогу для обрання чи переобрання до законодавчого органу, а не служити загальному інтересу, приєднується до вище вказаної думки Дж. Зіммерман, то він ризикує втратити довіру виборця, та як наслідок цього, народна законодавча ініціатива набуде ще більш широко вжитку у процесі прийняття нормативно-правових актів [1; с. 54].

У Європі визнання за громадянами права на подання проектів нормативно-правових актів у порядку народної законодавчої ініціативи, пов'язують з боротьбою громадськості у середині XIX століття за конституційне розширення можливостей впливати на прийняття нормативно-правових актів в окремих кантонах Швейцарії. Уперше таке право було закріплено у кантоні Вауд у 1845 році, за якого громадяни отримали право висувати законопроекти. У 1863 році право народної законодавчої ініціативи було введено у Базельській землі, а у 1869 році – у Цюрихському кантоні [4; с. 119-123, 138]. А 5 липня 1861 року за підсумками загальнонаціонального референдуму, народна законодавча ініціатива була введена на загальнодержавному рівні через закріплення відповідного положення у Конституції Швейцарії [5; с. 198]. У XX столітті народну законодавчу ініціативу було прийнято в багатьох європейських країнах.

© Нестерович Володимир Федорович, 2016 відома також і у вітчизняній конституційній історії України. Її було передбачено у Розділі IV «Всенародні збори української народної республіки» Конституції УНР (Статутом про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року. Так, частиною «е» статті 39 Конституції УНР передбачалося що, законодавчі проекти вносяться на розгляд Всенародних Зборів безпосередньо виборцями – громадянами Республіки, в числі не менш ніж 100 тисяч, писаними заявами, підтвердженими через громади і подані Судові, який після перевірки їх вірності передає цю пропозицію Голові Всенародних Зборів [6; с. 75]. Утім це конституційне положення так і не вдалося жодного разу втілити у життя.

Важливим чинником у використанні народної законодавчої ініціативи є форма державного устрою. Федеративні держави, як правило, більш схильні до впровадження цієї форми безпосереднього народовладдя та мають дворівневий характер регулювання – федеральний і регіональний рівні. При цьому варто відзначити цікаву тенденцію щодо конституційно-правового утвердження народної законодавчої ініціативи у федеративних державах. Її зміст полягає у тому, що законодавство суб'єктів федерації з цього питання випереджає федеральне за ступенем регулювання. Тобто, становлення законодавства про народну законодавчу ініціативу у федеративних державах за загальним правилом йде з нижчого регіонального рівня до вищого загальнофедерального конституційно-правового регулювання. Непоодинокі випадки у конституційній практиці коли законодавство багатьох суб'єктів федерації передбачає народну законодавчу ініціативу, а на рівні федерального законодавства це питання взагалі є нерегульованим. У якості прикладу можна назвати США та Російську Федерацію.

Активне поширення народної законодавчої ініціативи на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях сприяло поширенню цієї конституційно-правової форми впливу громадськості і на наднаціональний рівень. Прикладом міжнародно-правового вирішення питання прямого демократичного волевиявлення є Європейська громадянська ініціатива (European Citizens' Initiative), завдяки якій громадяни ЄС, які мають право голосу та представляють не менше однієї третини країн ЄС, числом не менше 1 мільйона, можуть запропонувати Європейській Комісії приступити до розробки законодавчих пропозицій. Європейська Комісія у даному разі зобов'язана розпочати аналіз такої пропозиції та можливості на предмет практичної реалізації, якщо її підтримали не менше 300 тисяч виборців від трьох країн Євросоюзу. Після цього Європейській громадянській ініціативі відводиться не більше року, щоб добрати 1 мільйон підписів, після чого Європейська Комісія має протягом чотирьох місяців вивчити її та прийняти рішення щодо подальших дій [7; с. 21].

Європейська Комісія зобов'язана розглянути заяву з проханням ввести той чи інший закон, якщо його підписало 1 мільйон громадян. Проте це дає можливість їм лише оцінювати наявні правові норми Європейського Союзу. На відміну від цього «громадянська ініціатива» дає змогу громадянам ЄС безпосередньо висувати законопроекти й формувати законодавчу базу Європейського Союзу. Процедура реалізації

«громадянської ініціативи» не прописана в тексті Лісабонського договору детально, а визначена Резолюцією Європейського парламенту 2009 р. [8].

Таким чином, генезис конституційно-правового регулювання народної законодавчої ініціативи пройшов шлях від подання примітивних колективних ініціатив до винесення виборцями на обговорення та прийняття складних законопроектів. Конституційно-правове регулювання народної законодавчої ініціативи спрямоване на створення інституційних умов щодо свідомого прийняття самими виборцями законів. За таких обставин народна законодавча ініціатива є важливою конституційно-правовою формою безпосереднього народовладдя, при цьому у жодному разі не замінюючи представницької демократії.

Література:

1. Зиммерман Дж. Прямая демократия в Соединенных Штатах Америки: опыт и проблемы / Дж. Зиммерман // Вестник Московского государственного университета. – Серия 11. – Право. – 1991. – № 5. – С. 47-55.
2. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / В.М. Шаповал. – К.: АртЕк, 1997. – 264 с.
3. Moore J.L. Elections A to Z / J.L. Moore. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – 560 p.
4. Тахтаревъ К. Отъ представительства къ народовластію / К. Тахтаревъ. – СПб.: Библиотеки Обществознания, 1907. – 228 с.
5. Руденко В.Н. Прямая демократия: модели правления, конституционно-правовые институты / В.Н. Руденко. – Екатеринбург: УРО РАН, 2003. – 476 с.
6. Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України / Наук. коментар Д.Б. Яневський. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С.73-79.
7. Consolidated version of the Treaty on European Union [English edition] // Official Journal of the European Union. – 2008. – С 115. – 33 p.
8. Regulation (EU) № 211/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on the citizens' initiative // Official Journal of the European Union. – 2011. – L 65. – 22 p.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Пиріг Ігор Володимирович,
*професор кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Підготовка кадрів для експертних підрозділів є одним з найважливіших питань сьогодення, оскільки від кваліфікації, компетентності та особистих якостей експертів залежить якість та доказове значення виконуваної ними роботи. Серед розглянутих суб'єктів експертної діяльності найбільш потужними є експертні заклади МЮ та МВС України, в яких виконується близько 90 % експертиз, що призначаються на стадії досудового розслідування. При підготовці кадрів для експертних установ зазначених відомств виникають численні питання, що стосуються видів та форм підготовки, обсягів навчання, освітньо-кваліфікаційних вимог до спеціалістів, узгодженості програм підготовки та інші. Зазначені проблеми неодноразово обговорювались науковцями, але й досі залишаються дискусійними та підлягають подальшому дослідженню.

Основними суб'єктами експертного забезпечення досудового розслідування, на яких покладається науково-методична та організаційна діяльність є працівники Експертної служби МВС України та НДІСЕ МЮ України і мають право виконувати експертизи окремих видів, тобто володіють статусом судового експерта. Зазначені особи складають 80 % загальної кількості працівників експертних підрозділів. Вони також беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій. У законодавчих актах, а саме КПК України та Законі України «Про судову експертизу», а також в інших законодавчих та відомчих нормативних актах чітко не визначено професійні та кваліфікаційні вимоги, що висувуються до даної категорії працівників. Окремі вимоги до осіб, які можуть бути судовими експертами визначено у ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»: «Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» [1].

Зазначимо, що положення наведеної норми закону досить не чіткі, та, на наш погляд, мають бути конкретизовані. В Законі не зазначено, яку саме «відповідну» вищу освіту повинні мати фахівці. Мабуть, розуміється базова вища освіта в залежності від виконуваних експертиз, наприклад, економічна при виконанні бухгалтерських експертиз,

хімічна – експертизи наркотичних засобів, технічна – автотехнічних експертиз тощо. Виникає питання щодо освіти експертів, які виконують криміналістичні експертизи. Основні знання, якими він повинен володіти – криміналістичні, і отримані вони можуть бути під час навчання в юридичних вузах. Крім спеціальних знань в галузі криміналістики будь-якому експерту бажано знати основи кримінально-процесуального законодавства, а саме підстави призначення та порядок проведення експертизи, права та обов'язки експерта, теорію доказів тощо. На жаль, кількість експертів-криміналістів, які мають вищу юридичну освіту на сьогодні незначна. За даними нашого опитування працівників ОВС вона складає 32 % загальної кількості респондентів. На сьогодні існує певний дефіцит фахівців – випускників відомчих навчальних закладів системи МВС України з підготовки експертів-криміналістів. Таких на Україні лише два – навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ та Донецький юридичний інститут МВС України. У останньому навчальному закладі на сьогодні у зв'язку з соціально-політичним становищем в Україні, підготовку експертів, на жаль, призупинено. Підготовка експертів-криміналістів у цих навчальних закладах, які є профільними, на наш погляд, найбільш поглиблена та ґрунтовна. Саме вона надає необхідні для експертної діяльності юридичні та спеціальні знання.

Погоджуємося з думкою Н.І. Клименко, яка стверджує, що професіоналізація наукових працівників у сфері судово-експертної діяльності повинна будуватися, головним чином, не на перепідготовці фахівців із певних галузей знань, не на системі підвищення кваліфікації, а на фундаментальній підготовці майбутнього судового експерта в вузі саме як судового експерта. Тому підготовка судового експерта повинна мати такі складові: базова повна вища освіта; післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовка); спеціальна освіта за певними експертними спеціальностями; самоосвіта [2, с. 226].

Іншою вимогою до експерта, зазначеної у ст. 10 Закону, є освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста. Приєднання України до Болонського процесу відкрило широкі можливості для підготовки кваліфікованих кадрів, в тому числі і експертних. На наш погляд, підготовка судових експертів повинна здійснюватись за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» на основі базової освіти рівня «бакалавр». Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 затверджено Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, в якому спеціальність «судова експертиза» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» відноситься до специфічних категорій за кодом «8.18010003» [3]. Згідно Постанови за цією спеціальністю здійснюється підготовка професіоналів за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра на основі базової або повної вищої освіти за переліком галузей знань, напрямів підготовки і спеціальностей, який визначається центральними органами виконавчої влади за погодженням із МОН. Тобто при підготовці магістрів за спеціальністю «судова експертиза» базова вища освіта, на наш погляд, може бути не юридичною. Наприклад, експертів з проведення балістичної, вибухотехнічної, матеріалознавчої, комп'ютерно-технічної експертиз – можна готувати на базі технічної освіти; експертів з проведення економічних, бухгалтерських експертиз – на базі економічної освіти; експертів з почеркознавчої, авторознавчої, фоноскопічної експертиз – на базі філологічної освіти. На сьогодні підготовка за даною спеціальністю здійснюється Національним університетом «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, де є необхідна матеріально-технічна база та кваліфіковані кадри для підготовки експертів-криміналістів.

Обов'язковим також вважаємо другий і третій рівні підготовки судових експертів, що розглядаються науковцями [4, с. 134; 5, с. 90-93.]. Другий рівень – підвищення кваліфікації судового експерта потрібно організовувати на базі провідних експертних

установ. Підвищення кваліфікації повинно бути обов'язковою умовою роботи на посаді експерта у державних експертних закладах. У ст.17 Закону України «Про судову експертизу зазначається, що «для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність». Експертно-кваліфікаційні комісії під час виконання своїх обов'язків повинні оцінити рівень підготовки певної особи та прийняти відповідне рішення, тобто оцінити компетентність експерта у вирішенні покладених на нього обов'язків.

Третій рівень – підготовка експертних кадрів вищої кваліфікації та отримання наукового ступеня доктора філософії чи доктора права повинно здійснюватись на базі відповідних кафедр провідних вищих навчальних закладів. Погоджуємось з думкою В.П. Колонюка щодо недоцільності створення для цього аспірантури чи докторантури в експертних установах, бо в них відсутні в необхідній кількості фахівці, які мають наукові ступені [5, с. 92].

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
2. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб / Н. І. Клименко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 521 с.
3. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF>.
4. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Шерстюк. – Харків : Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2007. – 199 с.
5. Колонюк В.П. Кадрова (дидактична) експертна діяльність / В.П. Колонюк // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Київ: Навчально-науковий інститут слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2011. – С. 90-93.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

Титаренко Олексій Олексійович,
*начальник відділу організації наукової роботи
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

В умовах реформування системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) та створення Національної поліції (далі – НП) закономірним постає питання не тільки удосконалення підготовки кадрів для МВС, а і удосконалення наукового забезпечення правоохоронної діяльності в системі МВС. Згадаємо, що здебільшого наукові дослідження та наукові розробки з актуальних питань діяльності МВС, а до листопада 2015 року і підрозділів ОВС, здійснювали вищі навчальні заклади зі специфічними умовами навчання та НДУ МВС.

У п.п. 34–36, 39 п. 4 Положення про МВС України, затвердженого постановою КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 878, визначено, що МВС відповідно до покладених на нього завдань:

- визначає основні напрями розвитку наукової та науково-технічної діяльності з питань функціонування МВС;

- бере участь у формуванні та забезпеченні наукової і науково-технічної політики держави у сфері охорони суспільних відносин, пов'язаних із захистом та охороною прав і свобод людини, забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, а також охорони державного кордону, цивільного захисту та міграції (імміграції та еміграції);

- бере участь у проведенні наукових, кримінологічних, соціологічних і психологічних досліджень, а також у розробленні за їх результатами науково-практичних пропозицій, методичних рекомендацій тощо в інтересах системи МВС;

- організовує і координує роботу з упровадження в практику результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок в інтересах Національної гвардії та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр [1].

З цього випливає, що наукове забезпечення правоохоронної діяльності в системі МВС залишається пріоритетним напрямом в його роботі. Наразі у зв'язку зі створенням Національної поліції постає питання про продовження проведення наукових досліджень з

актуальних питань забезпечення діяльності нового центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Міністр внутрішніх справ України. Проте порядок виконання таких досліджень ВНЗ/НДУ МВС сьогодні потребує певного унормування та удосконалення. Згадаємо, що на сьогодні організація науково-дослідної роботи (далі – НДР) у ВНЗ/НДУ МВС відбувається на підставі наказу МВС від 15.05.2007 № 154, якій є «морально застарілим» та не відповідає повною мірою положенням Закону України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2]. Так, вбачається необхідним перехід на виконання замовлень наукових досліджень на підставі договорів на платній основі (наприклад, між ГУ НП та ВНЗ/НДУ МВС України або між ГСУ НП та ВНЗ/НДУ МВС України). Здебільшого сьогодні виконання наукових досліджень на замовлення підрозділів НП здійснюється за «старою схемою», коли до ВНЗ/НДУ МВС надходить відповідний лист з пропозицією терміново провести певне дослідження (наприклад, з розробки рекомендацій щодо документування окремих видів кримінальних правопорушень або проведення окремих слідчих (розшукових) дій), за результатами якого слід підготувати методичні рекомендації або навчальний посібник для практичних працівників НП. Тобто фактично сьогодні система планування наукових досліджень у системі МВС на замовлення НП відсутня.

Свого часу (до 2011 року) в системі МВС було запроваджено річне планування виконання НД і ДКР на замовлення територіальних ОВС. У цих планах ВНЗ/НДУ МВС були чітко визначені як виконавці або співвиконавці окремих наукових досліджень (але без відповідного фінансування). Такі плани до 2015 року були передбачені і в ГСУ МВС України. Щодо останнього, то наразі в ГСУ НП відповідні плани підготовки методичних рекомендацій також існують, але ВНЗ/НДУ МВС в якості виконавців або співвиконавців в них не визначені. Це пов'язано з тим, що необхідне відповідне погодження з боку НП та МВС України щодо залучення до цієї роботи ВНЗ/НДУ МВС України. Сьогодні НП не має своїх ВНЗ, які б могли виконувати відповідні наукові дослідження.

Також у подальшому з метою удосконалення наукового забезпечення правоохоронної діяльності в системі МВС України є потреба в таких заходах:

- уточнення Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС від 16.03.2015 № 275, у напрямі передбачення проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та наукової діяльності з урахуванням потреб Національної поліції України [3];

- підготовка наукових досліджень з аналізу нових нормативно-правових актів, моніторингу діяльності новостворених практичних підрозділів Національної поліції;

- запровадження на конкурсній основі розподілу бюджетних видатків між ВНЗ/НДУ МВС України, які передбачені на проведення наукових досліджень для потреб системи МВС України;

- налагодження ефективних форм взаємодії ВНЗ/НДУ МВС України з навчальними закладами та науковими установами правоохоронних органів іноземних держав, які займаються науковим забезпеченням правоохоронної діяльності;

- визначення чітких критеріїв оцінки результатів НД і ДКР ВНЗ/НДУ МВС України з метою подальшого визначення їх компетентності;

- формування пропозицій до чинного законодавства, спрямованих на проведення державної атестації ВНЗ/НДУ МВС України з наукової діяльності.

Щодо останнього, то зазначимо, що на сьогодні, відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII (далі – Закон) [4], статтями 11 та 19 передбачено державну атестацію наукових установ та вищих навчальних закладів у частині провадження ними наукової діяльності. Порядок атестації вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) з наукової діяльності було затверджено наказом МОН України «Щодо затвердження Положення про проведення державної атестації вищих

навчальних закладів III–IV рівнів акредитації Міністерства освіти і науки України у частині наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» від 30.03.2010 № 277, але на сьогодні є чинною Постанова КМУ «Про затвердження Положення про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ» від 07.04.1998 № 469, в редакції від 09.10.2015 (далі – Постанова). Пунктом 15 Постанови від 07.04.1998 № 469 передбачено, що державна атестація університетів, академій та інститутів у частині їх наукової та науково-технічної діяльності проводиться відповідно до цього Положення. З аналізу цих документів випливає, що атестація ВНЗ здійснюється за такими основними напрямками: кадровий, науковий і науково-технічний потенціал; фінансування фундаментальних, прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок; результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

У подальшому на підставі узагальнення даних за цими напрямками будується рейтинг ВНЗ, який характеризує науковий та науково-технічний потенціал ВНЗ, а також ефективність та результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

На сьогодні, відповідно до Закону України від 26.11.2015 № 848-VIII (ст. 11), такий підхід також збережено до атестації наукових установ, а також є доцільним і для проведення атестації ВНЗ. Проте, відповідно до п. 15 Плану організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 26.11.2015 № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність», затвердженого наказом МОН України від 12.02.2016 № 115, передбачено підготовку окремого проекту акта КМУ щодо затвердження Порядку державної атестації вищих навчальних закладів щодо провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності до 01 липня 2016 року.

У перспективі даний проект документа повинен мати відмінності від Постанови КМУ «Про затвердження Положення про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ» від 07.04.1998 № 469. При підготовці даного документа цілком доречно використати основні підходи, передбачені наказом МОН України «Щодо затвердження Положення про проведення державної атестації вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації Міністерства освіти і науки України у частині наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» від 30.03.2010 № 277.

Вважаємо, що в проекті акта КМУ, який буде розроблятися, доцільним буде передбачити проведення галузевої атестації ВНЗ з наукової діяльності, насамперед це стосується ВНЗ МВС України, СБУ, МОУ, МОЗ. Передбачити, що державна атестація ВНЗ зі специфічними умовами навчання здійснюється атестаційною комісією відповідного відомства чи міністерства, у підпорядкуванні якого знаходиться такий навчальний заклад, із залученням фахівців МОН України та членів Національної ради з питань розвитку науки і технологій. Щодо доцільності включення останніх до складу атестаційної комісії, то така пропозиція буде кореспондуватися з реалізацією окремих функцій, які покладені на Національну раду, зокрема, в частині дослідження ефективного витрачання бюджетних коштів, які виділяються головним розпорядником на здійснення наукової та науково-технічної діяльності підпорядкованими ВНЗ.

У цілому комплексне вирішення зазначених питань позитивно вплине на удосконалення наукового забезпечення правоохоронної діяльності в системі МВС України та підвищення ролі ВНЗ/НДУ МВС у цій діяльності.

Література:

1. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 878 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п>.

2. Положення про організацію проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в системі МВС України, затверджене наказом МВС України від 15.05.2007 № 154.

3. Перелік пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС від 16.03.2015 № 275.

4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

протоієрей **Валентин Очковський**,
доктор філософії, голова відділу релігійної освіти і
катехизації Криворізької єпархії, настоятель храму
мученика Івана Воїна м. Кривий Ріг.

ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У сучасному суспільстві формування свідомості молоді відбувається в екстремальних умовах: зміни в соціально-економічній сфері супроводжуються світовими кризами. А в сучасній Україні всі ці процеси набувають особливого загострення ще у зв'язку з проведенням операції на сході держави. Молоді доводиться самій вирішувати, що є ціннішим збагачення духовності чи набуття високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватись до нових умов; заперечення традиційних моральних норм чи гнучкість у пристосуванні до нової дійсності; свобода міжособистісних, міжстатевих взаємовідносин чи сім'я як запорука успішного існування.

Нині можемо спостерігати і знецінення одвічних духовно-релігійних цінностей, котрі є фундаментом для досягнення Вічного Життя в Бозі, а знецінюються вони тому, що втрачається первинна релігійність, властива кожному індивідові від народження. Релігія, релігійність є невід'ємною частиною життя людини, а тому ці поняття є важливим засобом гармонізації внутрішніх конфліктів в людині.

Духовний стан сучасного українського суспільства одностайно негативно оцінюється і науковцями, і діячами мистецтва, і представниками релігійних конфесій. Серед найбільш негативних ознак такого стану передусім можна назвати: некерованість процесів становлення демократичного суспільства; неможливість наслідувати ціннісні орієнтири своїх батьків; неузгодженість системи виховання і освіти, що приводить до зіткнення протилежних тенденцій у суспільній свідомості; послаблення ролі родини, духовної спадщини попередніх поколінь і освітніх закладів у процесі виховання.

Радикальні зміни в світі роблять необхідним і серйозний поступ у сфері моралі. Кожна епоха породжує свій власний моральний менталітет, тобто особливу сукупність знань, уявлень, переконань, почуттів, які створюють специфічне середовище духовності, сприймане як на свідомому, так і на підсвідомому рівні в ролі моральної домінанти тієї чи іншої культури на певному етапі її розвитку.

На основі культурно-історично визначеного морального менталітету індивідом здійснюється власне прочитання нетлінних моральних цінностей минулого. Звісно, відмінності в моральних домінантах, ментальності різних культурних регіонів світу

неусувані, але глобальні проблеми сучасності роблять обов'язковою наявність у моральному менталітеті певних інваріантних цінностей. Передусім це цінності виживання, загальнолюдської солідарності, співробітництва, подолання національних, расових, релігійних, класових передсудів і нетерпимості. В кінцевому підсумку це усвідомлена цінність спільності долі людства в такому світі, де вже неможливо відгородитися від чужих бід і печалей, де люди чимдалі більше відчувають себе екіпажем одного космічного корабля, що мчить у просторах Всесвіту. Особливо гостро сучасна людина переживає хисткість життя, землі, природи. Дійсність цього світу формує свої імперативи виживання, найважливішим із глобальних, слід назвати: «Людина розумна повинна стати людиною моральною, це питання її життя і смерті». Протягом тривалого часу під розумністю малася на увазі гранична раціоналізованість, спрямована на якнайшвидше досягнення успіху, результату. Ідеал абсолютної раціональності базувався на принциповому прогресизмі, цьому філософському винаході епохи Просвітництва.

Вважалося, що можливий нескінченний поступальний прогрес від одного рівня розвитку до іншого, вищого. При цьому аналізувалися й бралися до уваги виключно найближчі, прямі наслідки людської діяльності в рамках цілеспрямованих зусиль для досягнення результату. Сама ж ця мета вважала © протоієрей Валентин Очковський, 2016 , позбавленою внутрішніх колізій. Однак виключ , як віддалені наслідки призводити до явищ, котрі суперечать початковому задумові й навіть виключають його.

Справжня розумність можлива лише на шляху моральності. Людина моральна тільки й є в сьогоdnішньому світі, чреватому апокаліпсисами різного масштабу, людиною істинно розумною. Логіка просвітницького прогресизму зумовлювала й соціально-економічний ідеал нескінченного розвитку через нескінченне освоєння й споживання природи, її ресурсів, через пізнання, що чимраз більше вторгається вглиб буття, стає самоцінним засобом посилення могутності людського роду в його повсякденному протистоянні природі.

«Сьогодні ми всі усвідомлюємо необхідність докласти зусиль, щоб врятувати, зберегти і підняти людську душу, забезпечити її цілісність», - наголошує Святіший Патріарх Кирил [2].

«Є таке поняття в Церкві - цнотливість. Цнотливість - це програма забезпечення цілісності людської особистості. А сильна, цілісна людська особистість - це сильна сім'я, це сильне суспільство, це сильна держава», - підкреслив Предстоятель Руської Церкви [3].

Необхідний культ етики відповідальності людини перед загальноновизнаними в світовому співтоваристві цінностями культури й моралі, які залишаються сьогодні головною духовною опорою особистості в мінливому світі. Названий культ покликаний врятувати від страшного протистояння, згубного протиріччя між технічною могутністю та рівнем моральної довершеності людей. Незважаючи на всі досягнення цивілізації, таке протистояння може призвести до здичавіння роду людського, високотехнічного, індустріального, освіченого варварства. Не можна не бачити того, що творець цивілізації часто виявляється набагато нижчим за своє творіння, будучи неспроможним за своїми людськими якостями відповідним вимогам ним же створеної технічної структури.

В системі «людина - машина» нинішнього століття найчастіше не спрацьовує саме перша ланка, оскільки науково-технічний прогрес ставить підвищені вимоги до якостей особистості, й моральних - особливо. Розумність як чиста раціональність розходиться з розумністю як моральною величиною. Перша втілюється в технічних і соціальних здобутках, друга - в здатності бачити в цих здобутках їхню людську ціну й сенс.

Етика відповідальності не є можливою без етики переконань, етики самозбереження, турботи про себе та культури себе. Забезпечення виживання людства вимагає нового світового порядку як у сфері економіки, політики, так і в сфері моралі. З'являються нові теорії (наприклад «Нульового зростання»), що обґрунтовують відмову

від розширеного виробництва з метою збереження навколишнього середовища та встановлення рівноваги між суспільством і природою.

Спілкування різних націй, народностей, етнічних груп вимагає наявності особливої етики, особливих правил взаємовідносин, що гарантують досягнення взаєморозуміння. Контакти між такими різними культурами викликають наслідки психологічного й морального характеру, створюють необхідність розуміння чужої точки зору, виходу за рамки власного «я», плюралізму осмислення світу, вміння бачити його очима іншої культури, виявляючи її внутрішню логічність, розумність, доцільність.

Розуміння іншої національної культури вимагає оцінки її за її власними параметрами, притаманними цій культурі особливостями. В будь-якій, навіть найекзотичнішій і дивній, з точки зору стороннього спостерігача, культурі можна й належить виявити «свою раціональність», як стверджував німецький соціолог Макс Вебер [1, с. 141]. По відношенню до власної національної культури необхідно бути здатним бачити її крізь призму світової, світову ж - крізь призму рідної культури. Справжня миролюбність і взаємна повага виникають через розуміння, неможливе без знання культури, що виступає втіленням усієї духовності нації. Знання культури, в свою чергу, неможливе без живого інтересу до інших країн і народів, котрий народжується в процесі інтенсивного спілкування. Людські контакти, зв'язки, відносини, все те, що дістало останнім часом назву «народної дипломатії», є найпростіший і найдоступніший шлях до взаєморозуміння народів, їхньої спільної діяльності, спрямованої на збереження миру та виживання людства. Загальнолюдська відповідальність за збереження миру неможлива без довіри, що виникає між людьми й народами, які добре знають одні одних, вільні від етнічних передсудів і взаємної упередженості. Значною мірою подібні небажані явища знімаються знову ж інтенсивними культурними контактами, що охоплюють чимраз ширше коло людей. Має скластися новий моральний менталітет міжнародного спілкування, заснований на довірі, доброзичливості, розумінні й терпимості, відсутності «образу ворога», тобто ворожих, бездоказових та абсурдних уявлень про нібито порочні й підступні наміри іншого народу. Звісно, досягнення подібного стану умів мільйонів людей є справою надзвичайно складною, оскільки протягом десятиліть «образ ворога» був невід'ємним елементом функціонування ідеологічних систем протиборствующих військово-політичних блоків, що виробили своє особливе «блокове» мислення, здійснюване на основі чіткого поділу світу, людей, ідей за принципом «свій - чужий». Крах блокової психології, що відбувається, наділяє рисами імперативності вже розпочатий процес формування «нового мислення». Останнє виступає як заперечення мислення блокового, фронтового, коли опонент розглядається виключно крізь проріз прицілу. Людство більше не може дозволити собі витратити величезні природні, економічні, людські, наукові, технологічні ресурси на зненависть і конфронтацію.

До сих пір іноді зустрічаєш людей, які, навіть з добрим почуттям ставлячись до віри, до Церкви, чола перехрестити не можуть, рука не піднімається. Що ж можна сказати тим, хто не може покласти іншій камінь, хто до сих пір кладе той камінь, який звик класти в основу будівлі, в основу свого життя? Можна тільки повторити слова чудового 117-го псалма: «Це від Господа».

Цей камінь від Бога, і жодна будівля не може бути побудована, по-справжньому побудована, щоб в ньому радісно і мирно було жити, щоб воно не загрожувало руйнуванням і падінням, щоб під цими руїнами не гине людське життя або життя країни. Важливо, щоб в основі був цей камінь - камінь віри. І це справедливо не тільки по відношенню до історії, до країни, до суспільства, до держави, це справедливо по відношенню до кожної конкретної людини.

І виходить так, що умова прийняття Бога є неодмінно моральне почуття. Якщо воно навіть і розхитані, але зберігається в людині, то це почуття є умовою пізнання Господа. Але є й інша умова. Людина повинна бути здатна до перегляду своїх власних переконань, поглядів,

світовідчуття. Ось ця відкритість назустріч Богові, готовність покласти іншої наріжний камінь в основу свого будівництва є неодмінною умовою звернення людей до Бога.

Необхідно дати молоді базисну античну культуру, на підставі якої можна розвивати свою власну національну культуру, субкультуру, маючи міцний і твердий фундамент. Це був методологічно правильний підхід. Фахівці-філологи скажуть, що це абсолютно правильний підхід. Філософи скажуть, що це був правильний підхід. Це і є базисна освіта. Ідеально було б, щоб усі опановували спочатку базисну освіту, а потім вже ставали б фізиками, математиками, лікарями, архітекторами і так далі. Але в даний час все це неможливо, тому що неймовірно ускладнюється процес навчання. Збільшується кількість інформації, яка обрушується на людську особистість, і ніяких студентських і шкільних років не вистачить, щоб від тієї античної культури дійти до сучасності і ще стати хорошим фахівцем. Тому сьогодні, звичайно, треба щось міняти, але не принципово. Чудово, якщо у нас з вами буде можливість вивчати латинську та старогрецьку мову. Цим треба займатися з дитинства.

Сьогодні ми повинні опановувати базисну культуру, пов'язану з історією нашого народу. Це те, що є базисним для нас. Це не виключає, звичайно, можливості вивчати античний базис, але в реальному вимірі важливо було б знайомити дітей і молодь з базисної культурою свого народу. Чому? Та тому, що в цій базисної культурі закладена система цінностей. До базисної культурі, звичайно, відноситься мова, література, та частина літератури, яку називаємо класичною літературою. До базисної культурі, звичайно, відноситься релігійна культура.

Коли люди говорять, що не треба вивчати релігійну культуру. Це все одно, що сказати, що в століття електроніки не потрібно вивчати таблицю множення. Але ж треба вміти ділити, додавати, віднімати, множити і не вдаючись до допомоги калькулятора. Є речі, які людина зобов'язана знати. Основи релігійної культурі, пов'язаної з національним культурним базисом - це те, що неодмінно потрібно знати. Ось саме з цієї базисної культурі виростає система цінностей, національних цінностей, які формують особистість і суспільство. Якщо, володіючи цими цінностями, ми будемо здатні до того, щоб, накладаючи ці цінності на інформаційний потік, відокремлювати шуми від сигналів, ми будемо дуже сильними. Сильної буде особистість, сильним буде суспільство і сильним буде держава. Ми будемо носіями яскравого і сильного духовного і культурного самосвідомості. Така людина буде здатна критично використовувати наслідування, наслідуючи те, що відповідає його основі, його станового хребта, і відкидаючи все, що йому не відповідає.

Література:

1. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння /Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 104-156. : [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://litopys.org.ua/weber/wbs06.htm>

2. Святейший Патріарх Кирилл: Мы сможем преодолеть системный кризис личности только все вместе : [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.patriarchia.ru/db/print/691007.html>

3. Проповедь Святейшого Патріарха Кирилла в день Собора Московских святых в Успенском соборе Кремля : [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.patriarchia.ru/db/print/734765.html>

4. Очковський В.Л. Апологетичне служіння Церкви: традиції та сучасні реалії //Сучасний вимір православної культурі: Збірник матеріалів Третіх міжнародних наукових Кирило-Мефодіївських читання (м. Кривий Ріг, 16 травня 2014 року). – Кривий Ріг: Конон, 2014 . – С.84-90.

Надійшла до редколегії 20.04.2016

НАШІ АВТОРИ:

- Бабін Борис Володимирович**, завідувач сектору Інституту законодавства
Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, професор
- Балинська Ольга Михайлівна**, доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
- Батанов Олександр Васильович**, провідний науковий співробітник Інституту
держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор
- Бесчастний Віктор Миколайович**, Донецький юридичний інститут
МВС України, ректор, доктор наук з державного управління,
професор, заслужений юрист України,
випускник ДССШМ МВС УРСР 1983 року
- Ботнаренко Ірина Анатоліївна**, кандидат юридичних наук,
(Національна академія внутрішніх справ України)
- Буга Ганна Сергіївна**, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)
- Глуховеря Віталій Андрійович**, ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
- Гончаров Андрій Вікторович**, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)
- Гончаров Микола Вікторович**, студент 3 курсу
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)
- Горбачов Василь Павлович**, кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)
- Заїка Юрій Олександрович**, професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
- Зозуля Євген Вікторович**, доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)
- Калініна Ірина Валеріївна**, завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління (м. Маріуполь)
кандидат юридичних наук
- Клименко Ніна Іванівна**, професор кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління (м. Маріуполь)
доктор юридичних наук, професор
- Коломоєць Тетяна Олександрівна**, декан юридичного факультету Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, професор

- Крестовська Наталя Миколаївна**, професор кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор
- Литвинов Олексій Миколайович**, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України, доктор юридичних наук, професор
- Лосич Тетяна Сергіївна**, помічник судді Донецького апеляційного господарського суду (м. Харків)
- Марусяк Олександр Васильович**, (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Мердова Ольга Миколаївна**, кандидат юридичних наук (Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)
- Молодиченко Валентин Вікторович**, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор філософських наук, професор
- Наголова Ірина Юріївна**, (Краснолиманський міський відділ ГУ МВС України в Донецькій області)
- Назимко Єгор Сергійович**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу організації наукової роботи (Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)
- Назимко Олена Вікторівна**, кандидат юридичних наук
- Наливайко Лариса Романівна**, доктор юридичних наук, професор, (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)
- Нестерович Володимир Федорович**, професор кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук
- Овчаренко Світлана Володимирівна**, професор кафедри філософських та соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктор філософських наук, професор
- Огородник Євген Іванович**, аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
- Пархоменко Марина Миколаївна**, кандидат юридичних наук (Красноармійський індустріальний інститут ДНТУ, м. Покровськ)
- Пашутін Вадим Володимирович**, кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)
- Пилипенко Євгенія Олексіївна**, кандидат юридичних наук (Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)

Пиріг Ігор Володимирович, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

протоієрей **Валентин Очковський**, доктор філософії, голова відділу релігійної освіти і катехизації Криворізької єпархії, настоятель храму мученика Івана Воїна м. Кривий Ріг.

Сокурєнко Валерій Васильович, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції

Титарєнко Олексій Олексійович, начальник відділу організації наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Черней Володимир Васильович, ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шульга Андрій Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)

Янків Олег Федорович, (заступник прокурора Вінницької області, старший радник юстиції)

**ВИМОГИ
щодо оформлення наукових статей,
які публікуються
у збірнику наукових праць
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

1. Структура наукових статей:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) 6-12 сторінок (інтервал – 1,5, шрифт – Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см.);
- перший рядок (ліворуч) – УДК статті;
- другий рядок (ліворуч) – прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності й четвертий) рядок (ліворуч) – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), посада та місце роботи автора (співавторів);
- нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;
- через інтервал – текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25-26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ – «Список використаних джерел»). Список посилань оформлюється за допомогою прикінцевих зносок відповідно до вимог ДСТУГОСТ 7.1:2006.
- після списку використаних джерел необхідно надати анотацію російською (2-4 речення) та розширену англійською (1800-2000 друкованих знаків) мовами та ключові слова (4-8 слів). Анотації мають містити також ім'я, по батькові автора (співавторів) та назву статті.

3. Вимоги щодо надання матеріалів у редакцію:

- роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором з позначкою про дату її надходження до редакції);
- електронний варіант статті;

- довідку про автора (співавторів) із зазначенням – П.І.Б. (повністю), наукового ступеню, вченого звання, членства в НАПрН України (за наявності), місця роботи і посади, контактному номеру телефону, електронної пошти та поштової адреси з індексом, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділу наукового збірника (нижче наведені розділи), у який доцільніше розмістити статтю;

- фото автора у форматі jpg;

- якщо автор не має наукового ступеня доктора юридичних наук або вченого звання «професор», додатково подається рецензія (до якої прирівнюється рекомендація до опублікування, надана головним редактором збірника або його заступником). Всі матеріали, крім поданих докторами наук і професорами, підлягають обов'язковому рецензуванню членами редакційної колегії.

- витяг із протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

- анотації (українською, російською та англійською мовами).

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і до опрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання.

Редакційна колегія збірника

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Збірник наукових праць
№ 2 (56)
2016

(Статті друкуються українською та російською мовами)

Редактор Г.М. Горелікова
Коректор К.А. Кузінкова
Комп'ютерний набір С.І. Яковчук
Дизайн В.О. Пяцько
Друк Н.В. Кавиршиної

Видавець

Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3573 від 03.09.2009.

Підп. до друку 25.03.2016. Формат 60x84 1/8 . Друк офсет.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 26,5. Обл.-вид. арк. 17,8.

Наклад 100 прим. Зам. №11\16

Виготовлювач –

ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.